حكومەتی هەرێمی كوردستان / عێراق
وەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی
زانكۆی سلێمانی
كۆلێجی زانستە مرۆڤایەتییەكان
بەشی جوگرافیا

هەڵسەنگاندنی بنەما جوگرافییەكانی جێگیربوونی پیشەسازی لەقەزای پشدەر

نامەیەكە خوێندكار

(رزگار مستەفا محەمەدئەمین)

پێشكەشی ئە نجوومەنی كۆلێجی زانستە مرۆڤـایەتییەكانی زانكۆی سلێمانیی كردووە،
وەك بەشێك لە پێداویستییەكانی بەدەستهێنانی بڕوانامەی ماستەر لەزانستی جوگرافیادا.

سەرپەرشت

پ. د. جەزا تۆفیق تاڵیب

2716 ی كوردی

2016 ی زایینی

حكومة إقليم كوردستان / عيراق
وزارة التعليم العالى والبحث العلمي
جامعة السليمانية
الكلية العلوم الانسانية
قسم الجغرافيا

تقييم المقومات الجغرافية للتوطن الصناعي في قضاء بشدر

(دراسة في الجغرافية الصناعية)

من قبل
(رزگار مستەفا محەمەدئەمین)

رسالةمقدمة إلى مجلس كلية العلوم الانسانية في جامعة السليمانية، كجزء من متطلبات نيل درجة الماجستير في العلم الجغرافيا

بإشراف
أ.د. جزا توفيق طالب

2716 ك
2016 م

Kurdistan Regional Government / Iraq
Ministry of Higher Education &
Scientific Research
University of Sulaimany
College of Humanities
Geography Department

Analyzing Geographical Factors in Establishing Industries in Pishdar District

By
Rzgar Mustafa M.Amin

A Thesis Submitted to the Council of the Humanities College of the University of Sulaimany in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Master of Science in Geography

Supervised by

Prof. Dr. Jaza Tofiq Talib

(2016) K (2716)K

ئەم نامەیە بەچاودێری من لە کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتییەکان – زانکۆی سلێمانی ئامادەکراوە بەشێکە لە پێداویستییەکانی پلەی (ماجستێر) لە زانستی جوگرافیادا .

واژۆ :

سەرپەرشت: د. جەزا تۆفیق تالب

پلەی زانستی : پڕۆفیسۆر

بەروار :

بەپێی ئەم پێشنیازە ئەم نامەیە پێشکەش بە لیژنەی هەڵسەنگاندن دەکەم .

واژۆ :

ناو : پ.ی.د. سۆران حمەامین احمد

سەرۆکی بەشی جوگرافیا

بەروار

ئێمە سەرۆك و ئەندامانی لیژنەی تاووتوێکردن و هەڵسەنگاندن، ئەم نامەیەمان خوێندەوە لەگەڵ خوێندکاردا گفتوگۆمان دەربارەی ناوەرۆك و لایەنەکانی تری کردو و بڕیارماندا، کە بەپلەی ( ) بڕوانامەی ماجستێری لە زانستی جوگرافیا پێبدرێت.

واژۆ :
ناو : د.احمد جلیل اسماعیل
پلەی زانستی : پرۆفیسۆری یاریدەدەر
سەرۆکی لیژنە
بەروار : / / 2017

واژۆ:
ناو : د.محمد شکور محمود
پلەی زانستی : پرۆفیسۆری یاریدەدەر
ئەندام
بەروار : / / 2017

واژۆ :
ناو : د.سایە سلام صابر
پلەی زانستی : مامۆستا
ئەندام
بەروار : / / 2017

واژۆ :
ناو : د. جەزا تۆفیق تالب
پلەی زانستی : پرۆفیسۆر
ئەندام و سەرپەرشت
بەروار : / / 2017

لەلایەن ئەنجومەنی کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتییەکان / زانکۆی سلێمانی – پەسەندکرا

واژۆ :
ناو : پ. د. جەزا توفیق تالب
ڕاگری کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتییەکان

پێشکەشە

ئەم نامەیە پێشکەشە بە:-

- ✓ دایك وباوکی خۆشەویستم، کە هیچ شتێك پاداشتی ئەرك و ماندوبوونی ئەوان ناداتەوە.
- ✓ خوشکەکانم.....براکانم، کە هەمیشە بوونەتە قوربانی لەپێناو پێگەیشتنی مندا.
- ✓ هاوسەرو هاوژینی خۆشەویستم، کە بەدرێژایی خوێندن و نوسینی ئەم نامەیە ماندووبووە لەگەڵمدا.
- ✓ جگەر گۆشە تاقانەکەم، (ڕانا)ی گوڵ.

سوپاس و پێزانین

- ✓ سوپاس و ستایش بۆ خودای بەخشندە کە تواناو هێزی پێبەخشیوم لەگەیشتنم بەم قۆناغە.
- ✓ سوپاس و رێزو وەفاداریم بۆ مامۆستاو سەرپەرشتی ئەم نامەیە، بەرێز (پ.د.جەزا تۆفیق تالب)، کە بەدرێژایی ئەنجامدانی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەگەڵم ماندوو بووەو بە سەرنج وتێبینییە زانستییەکانی نامەکەی دەوڵەمەند کردووەو خوێندنەوەی وردی بۆ کردووە.
- ✓ سوپاسی تایبەتم بۆ مامۆستایانم، کە لەخوێندنی ماستەر وانەیان پێ ووتم و ماندووبوون لەگەڵم دا، بەڕێزان (پ.د.جەزا تۆفیق تالب، پ.د. فوئاد حەمە خورشید، پ.د.جەمیل جەلال، پ.ی.د. شیروان عمر رشید، پ.ی.د.بەیان علی حسێن، پ.ی.م.فەیروز حسن، د.پێشەوا حمە علی).
- ✓ سوپاسی مامۆستایانی بەشی جوگرافیای زانکۆی سەلاحەدین دەکەم، کە لە قۆناغی خوێندنی بەکالۆریۆس وانەیان پێ ووتووم و ماندووبوون لەگەڵم.
- ✓ ڕێزو سوپاس بۆ مامۆستایانی بەڕێز (پ.ی.د.احمد جلیل اسماعیل، د.هەڵەت ڕەشید عبداللە، د.حەلاو کەریم، م.ی. سەرکار حەمەد) کەهاوکارو یارمەتیدەرم بوون لەتەواوکردنی ئەم نامەیە.
- ✓ سوپاس و ڕێزو خۆشەویستیی تایبەتم بۆ براو هاوڕێ و هاوپیشەم، بەڕێز (م.ی. محمد وەتمان)، کە بەشێوەیەکی بەردەوام هاوکارو یارمەتیدەرم بووە لەکاتی نوسینی ئەم نامەیەدا.
- ✓ سوپاس و پێزانینی تایبەت بۆ بەڕێزان پیشەوەرانی قەزای پشدەر، ئەگەر زانیاری و یارمەتییەکانی ئەوان نەبوایە، ئەم نامەیە نەدەهاتە بەرهەم.

ناوەڕۆك

بابەت	ژ. لاپەڕە
پێشكەش	ا
سوپاس وپێزانین	ب
ناوەڕۆك	ت– ژ
پێرستی خشتەكان	ج– خ
پێرستی شێوەكان	د– ژ
پێرستی نەخشەكان	ژ
پێرستی وێنەكان	ر
پێشەكی	7–1
بەشی یەكەم/ تایبەتمەندییە جوگرافییەكانی قەزای پشدەر	63–8
باسی یەكەم/ تایبەتمەندییە سروستییەكان	54–8
یەكەم/ شوێن و ڕووبەر	14–8
دووەم/ پێكهاتەی جیۆلۆجی	24–15
سێ یەم/ ئاووهەوا	32–25
چوارەم/ بەرزی زنزمی ڕووی زەوی	38–32
پێنجەم/ خاك	43–39
شەشەم/ دەرامەتی ئاو	54–44
باسی دووەم/ تایبەتمەندییە مرۆییەكان	63–54
یەكەم/ دانیشتوان	60–54
دووەم/ ڕێگاكانی گواستنەوە	63–60
بەشی دووەم/ دابەشبوونی كارگە پیشەسازییەكان و هۆكارەكانی بلاٌوبوونەوەیان لەقەزای پشدەردا	115–64
باسی یەكەم/ دابەشبوونی شوێنی كارگە پیشەسازییەكان لەقەزای پشدەردا	101–64
یەكەم/ كەرتی پیشەسازیی بیناكاری	72–65
دووەم/ كەرتی پیشەسازیی خۆراكی	80–72
سێیەم/ كەرتی پیشەسازیی كانزایی	86–80
چوارەم/ كەرتی پیشەسازیی كیمیایی	92–86
پێنجەم/ كەرتی پیشەسازیی دارتاشی	97–92

101–97	شەشەم/ کەرتی پیشەسازیی چاپەمەنی
115–102	**باسی دووەم/ هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی کارگەپیشەسازییەکانی قەزای پشدەردا**
104–103	یەکەم/سەرمایە
105–104	دووەم/ ڕێگاکانی گواستنەوە
106–105	سێیەم/ بازاڕ
108–107	چوارەم/ شوێنی جوگرافی
109–108	پێنجەم/ نرخی کرێ
110–109	شەشەم/ موڵکدارێتی
112–111	حەوتەم/ سیاسەتی حکومەت
113–112	هەشتەم/ سەرچاوەی ئاوی
114–113	نۆیەم/ کەرەستەی خاو
165–116	**بەشی سێیەم/ بنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی قەزای پشدەرو ئاسۆی داهاتووی**
138–116	**باسی یەکەم/ بنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی قەزای پشدەر**
134–116	یەکەم/ شیکردنەوەی شوێن(الموقع) بۆ بنەکانی جێگیربوونی پیشەسازیی لەقەزای پشدەردا
122–117	1–کەرەستەی خاو
125–123	2–دەستی کار
127–125	3–بازاڕ
128–127	4–سەرمایە
130–129	5–گواستنەوە
132–130	6–سوتەمەنی و وزە
134–133	7–سیاسەتی حکومەت
138–134	دووەم/ شیکردنەوەی جێگا(الموضع) بۆ بنەکانی جێگیربوونی پیشەسازیی لەقەزای پشدەردا
135–134	1–ئاو
136–135	2–زەوی
137–136	3–بارودۆخی ئاو وهەوا

باسی دووەم/ ئاسۆی داهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	165-138
یەکەم/ کێشەکانی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر.	138
1- کێشەی کەرەستەی خاو	139-138
2- کێشەی میکانیکی	140-139
3- کێشەی سوتەمەنی و وزە	142-141
4- کێشەی سەرمایە	143-142
5- کێشەی بازاڕو کێبڕکێ	145-144
6- کێشەی دەستی کار	146-145
7- کێشەی بچووکی ڕووبەر	149-147
8- کێشەی گواستنەوە	152-149
9- کێشەی ئاو وهەوا	152-151
دووەم/ گرنگترین ڕێوشوێنەکان بۆ گەشەپێدانی داهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	165-153
دەرئەنجام	169-166
پێشنیاز	170
لیستی سەرچاوە	185-171
پاشکۆ	207-186
پوختە بەزمانی عەرەبی	208
پوختە بەزمانی ئینگلیزی	209

پێرستی خشتەکان

ژ.خشتە	بابەت	ژ.لاپەڕە
1	ڕووبەری قەزای پشدەر لەنێوان سالآنی (1957-2013)	13
2	ستونی پێکهاتە جیۆلۆجییەکانی قەزای پشدەر (لەکۆنەوە بۆ تازە)	20
3	تێکڕای مانگانەو وەرزانەو سالآنەی بەرکەوتنی تیشکی خۆر لە قەزای پشدەر لەنێوان سالآنی (2006-2015)	26
4	تێکڕای خێرایی مانگانەو وەرزانەو سالآنەی با (م/چرکە) لە قەزای پشدەر لەنێوان سالآنی (2004-2015)	27
5	ئاڕاستەو تێکڕای دووبارەبوونەوەی با لە قەزای پشدەر لەنێوان سالآنی(2004-20015)	28

6	تێکڕای وەرزانەو مانگانەو ساڵانەی باران بە (ملم) لە قەزای پشدەر لەنێوان ساڵانی (2015-2004)	29
7	تێکڕای مانگانەو وەرزانەو ساڵانەی پلەی گەرمی (س^{5}) لە قەزای پشدەر لەنێوان ساڵانی (20015-2004)	31
8	بەرزی و شوێنی جوگرافی و ئەسترۆنۆمی بەشێك لە لوتکە چیاکانی قەزای پشدەر	36
9	ژمارەو ڕێژەی کانیاوەکانی یەکە کارگێرییەکانی قەزای پشدەر	52
10	ژمارەو گەشەی دانیشتوانی قەزای پشدەر لەنیوان ساڵانی (1957-2015)	56
11	دابەشبونی ژینگەیی دانیشتوانی قەزای پشدەر لەنیوان ساڵانی (2002-2015)	58
12	چڕی گشتی دانیشتوانی یەکە کاگێریەکانی قەزای پشدەر ساڵی (2015)	60
13	تۆڕی ڕێگاکانی هاتووچۆ لەناو سنوری قەزای پشدەردا	61
14	تۆڕی ڕێگاکانی هاتووچۆ لەنێوان قەزای پشدەر و شارەکانی هەرێم و وڵاتی ئێران.	61
15	زانیاری دەربارەی کارگەکانی پیشەسازیی بیناکاری قەزای پشدەر بۆساڵی (2015)	67
16	رووبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی بیناکاری لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)	72
17	زانیاری دەبارەی کارگەکانی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەردا، بۆساڵی (2015)	75
18	رووبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)	80
19	زانیاری دەربارەی کارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا لەساڵی (2015)	84
20	رووبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)	85
21	زانیاری سەبارەت بە کارگەکانی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەردا لەساڵی (2015)	89
22	رووبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)	92
23	زانیاری دەربارەی کارگەکانی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەردا لەساڵی (2015)	95
24	رووبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)	97
25	زانیاری دەربارەی کارگەکانی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا لەساڵی (2015)	99
26	رووبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)	101
27	کاریگەریی سەرمایە لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	103

28	کاریگەریی ڕێگاکانی گواستنەوە لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	104
29	کاریگەریی بازاڕ لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	106
30	کاریگەریی شوێنی جوگرافی لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	107
31	کاریگەریی نرخی کرێ لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	108
32	کاریگەریی موڵکداریێتی لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	110
33	کاریگەریی سیاسەتی حکومەت لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	111
34	کاریگەریی سەرچاوەی ئاوی لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	112
35	کاریگەریی کەرەستەی خاو لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	114
36	رووبەری زەوی شیاوی کشتوکاڵی قەزای پشدەر	118
37	ڕووبەی زەوی چێندراوو بڕی بەرهەمی ساڵانە بەروبومی زستانەی قەزای پشدەر ساڵی (2015)	119
38	ڕووبەی زەوی چێندراوو بڕی بەرهەمی ساڵانە بەروبومی هاوینەی قەزای پشدەر ساڵی (2015)	120
39	ژمارەی سامانی ئاژەڵی لەقەزای پشدەر(2015)	121
40	تێکڕای دەستی کاری گشتی و کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر ساڵی (2015)	124
41	بڕو تێکڕای سەرمایەی کەرتەکانی پیشەسازیی قەزای پشدەر ساڵی (2015)	128
42	تێچوونی مانگانەی سوتەمەنی ووزەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدرە ساڵی (2015)	131
43	زانیاری دەربارەی بەکارهێنانی رووبەری زەوی کەرتەکانی پیشەسازیی قەزای پشدەر ساڵی(2015)	136
44	ڕێژەی کێشەی کەرەستەی خاو لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	138
45	ڕێژەی کێشەی میکانیکی لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	140
46	ڕێژەی کێشەی سوتەمەنی و وزە لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	141
47	ڕێژەی کێشەی سەرمایە لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	142
48	ڕێژەی کێشەی بازاڕو کێبڕکێ لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	144
49	ڕێژەی کێشەی دەستی کار لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	145
50	ڕێژەی کێشەی بچووکی رووبەر لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	147
51	ڕێژەی کێشەی گواستنەوە لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	149
52	ڕێژەی کێشەی ئاووهەوا لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	151

پێرستی شێوەکان

ژ.لاپەڕە	بابەت	ژ.شێوە
69	ژمارەی کارگەکانی کەرتی پیشەسازیی بیناکاری لەقەزای پشدەردا	1
69	ژمارەی دەستی کاری کەرتی پیشەسازیی بیناکاری لەقەزای پشدەردا	2
69	بڕی سەرمایە بەدیناری عێراقی کەرتی پیشەسازیی بیناکاری لەقەزای پشدەردا	3
77	ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەردا	4
77	ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەردا	5
77	بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی خۆراکی لەقەزای پشدەردا	6
82	ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا	7
82	ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا	8
82	بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا	9
90	ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەردا	10
90	ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەردا	11
90	بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا	12
96	ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەردا	13
96	ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەردا	14
96	بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی دارتاشی لەقەزای پشدەردا	15
100	ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا	16
100	ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا	17
100	بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا	18
104	ڕێژەی کاریگەریی سەرمایە لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	19
105	ڕێژەی کاریگەریی ڕێگای گواستنەوە لەسەر بڵاووبونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	20
106	ڕێژەی کاریگەریی بازاڕ لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	21
108	ڕێژەی شوێنی جوگرافی لەسەر بڵاوبونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	22
109	ڕێژەی نرخی کرێ لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	23
110	ڕێژەی موڵکداریێتی لەسەر بڵاوبونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	24
112	ڕێژەی کاریگەریی سیاسەتی حکومەت لەسەر بڵاوبونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	25
113	ڕێژەی سەرچاوەی ئاوی لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	26
114	ڕێژەی کاریگەریی کەرەستەی خاو لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر	27

28	ڕێژەی کاریگەریی هەریەك لەهۆکارەکان لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگەکانی پیشەسازیی قەزای پشدەر	115
29	ڕێژەی کێشەی کەرەستەی خاو لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	139
30	ڕێژەی کێشەی میکانیکی لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	140
31	ڕێژەی کێشەی سوتەمەنی و وزە لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	142
32	ڕێژەی کێشەی سەرمایە لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	143
33	ڕێژەی کێشەی بازاڕو کێبڕکێ لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	145
34	ڕێژەی کێشەی دەستی کار لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	146
35	ڕێژەی کێشەی دەستی کار لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	149
36	ڕێژەی کێشەی گواستنەوە لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	151
37	ڕێژەی کێشەی ئاو وهەوا لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر	152

پێرستی نەخشەکان

ژ.نەخشە	بابەت	ژ.لاپەڕە
1	قەزای پشدەر بەگوێرەی پارێزگای سلێمانی و هەرێمی کوردستان و عێراق	10
2	قەزای پشدەربەگوێرەی پارێزگای سلێمانی	11
3	شوێنی ئەسترۆنۆمی قەزای پشدەر	12
4	پێکهاتەی جیۆلۆجی قەزای پشدەر	21
5	بەرزی ونزمیی قەزای پشدەر	37
6	جۆرەکانی خاکی قەزای پشدەر	40
7	ڕووبارەکانی قەزای پشدەر	47
8	ڕێگا قیرتاوکراوە سەرەکییەکانی گواستنەوە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا	62
9	دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی بیناکاری لە قەزای پشدەر ساڵی (2015)	65
10	دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی خۆراکی لە قەزای پشدەر ساڵی (2015)	74
11	دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لە قەزای پشدەر ساڵی (2015)	83
12	دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی کیمیایی لە قەزای پشدەر ساڵی (2015)	88
13	دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی دارتاشی لە قەزای پشدەر ساڵی (2015)	94
14	دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەر ساڵی (2015)	98
15	شوێنی جوگرافیی ناوچەی پێشنیازکراوی بەنداوی دەڵگە	

پێرستی وێنەکان

ژ.وێنە	بابەت	ژ.لاپەڕە
1	کارگەیەکی توانەوەی ئاسن لەقەزای پشدەردا	87
2	کارگەیەکی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا	101
3	کاریگەریی ڕێگای گواستنەوە لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە	102
4	ناوچەی پیشەسازیی قەڵادزێ	134
5	کارگەیەکی بیناکاری لەقەزای پشدەردا	137
6	سەرچاوەی ئاوی لەقەزای پشدەردا	138
7	مەیدانی هەڵگرتنی بەرهەمەکانی کارگەیەکی بلۆك لەقەزای پشدەر	149
8	کەرەستەی خاوی بیناکاری لەقەزای پشدەردا	151
9	کەرەستەی خاوی کانزایی لەقەزای پشدەر	154
10	زەویی کشتوکاڵیی چێندراو لەقەزای پشدەردا	155
11	پرۆژەیەکی بەخێوکردنی ماسی لەقەزای پشدەر	156
12	نیشاندانی بەرهەمی کارگەیەکی پیشەسازیی لەشوێنی نەشیاو	159
13	کۆگایەکی فرۆشتنی کەرەستەی خاوی کانزایی ودارتاشی لەقەزای پشدەر	160
14	بەیەکداچوونی کارگە پیشەسازییەکانی قەڵادزێ	161
15	چاککردنەوەی ئامێرێکی پەککەوتووی پیشەسازیی لەقەزای پشدەر	162

پێشەکی

پیشەسازیی یەکێکە لەکەرتە گرنگەکانی پێکهێنەری ئابوری هەر وڵات و هەرێم و ناوچەیەك، ئەم چالاکییە یەکێکە لە چەکە بەهێزەکانی وڵاتانی پێشکەوتوو لەپەرەپێدانی کەرتی ئابوریی وڵاتەکانیان و بەرزکردنەوەی داهاتی تاکەکەس و سەرئەنجام بەرزکردنەوەی داهاتی نیشتیمانی وڵات، چالاکی پیشەسازیی بەشێوەیەکی بەردەوام لەبەرەو پێشچوون دایە بەهۆی بەکارهێنانی تەکنەلۆژیاو ئامێری نوێ و پێشکەوتوو لە چالاکییەکانی ئەم کەرتەدا.

چالاکیی پیشەسازیی دەبێتە هۆی فەراهەمکردنی هەلی کارو نەهێشتنی بێکاری لەوڵاتدا، ئەمەش سەرەڕای ئەوەی، کە باشبوونی بارودۆخی ئابوری لێدەکەوێتەوە، باشبوونی باری کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و بەرەوپیشەوەچوونی کۆمەڵگاش بەدوای خۆیدا دێنێت، کەرتی پیشەسازیی هۆکارێکی گرنگیشە بۆ بەرەو پێشەوەچوون وگەشەسەندنی کەرتەکانی تری ئابوری، بەهۆی ئەو پەیوەندییە بەهێزەی، کە لەنێوان بەرهەمەکانی پیشەسازیی و کارو چالاکییە جۆربەجۆرەکانیاندا هەیە، لەڕووی سود وەرگرتن لەبەرهەمەکانی پیشەسازیی بەکارهێنانیان بۆجێبەجێکردنی کارەکانیان.

بوونی پیشەسازیی لەهەر ناوچەیەکدا، بەمانای بەکارهێنانی دەرامەتە سروشتی و مرۆییەکان دێت لەو ناوچەیەدا، کەپڕکردنەوەی پێداویستییەکانی دانیشتوانی لێدەکەوێتەوە، ئەمەش واتای سەربەخۆیی ئابوری دەگەیەنێت، سەرەڕای ئەمەش وڵات دەگەیەنێتە جۆرێك لەسەربەخۆیی لەبڕیاردانی ڕامیاریدا، هەربۆیە بەشێکی زۆر لەوڵاتانی دواکەتوو لەهەوڵی بەرەوپێبردنی کەرتی پیشەسازیدان بەمەستی گەیشتن بەئابوریی سەربەخۆو بڕیاری ڕامیاری، ئەم گرنگییانەی کەرتی پیشەسازیی وایکردووە ببێتە جێگای بایەخی لێکۆڵەرەوان و توێژەرانی بوارە جیاجیاکان لەناویشیاندا توێژەرانی زانستی جوگرافیا.

- ✓ **گرنگیی لێکۆڵینەوەکە.**

گرنگی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەم خاڵانەدا خراوەتەڕوو:-

1- بوونی چەندین بنەمای سروشتی و مرۆیی لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا، لە دەستی کارو کەرەستەی خاو ودەرامەتی ئاوی، کە دەتواندرێت بەهۆیانەوە جۆرەها پیشەسازیی تێدا دابمەزرێت و پەرەی پێبدرێت.

2- زۆربوونی ژمارەی دانیشتوانی ناوچەی لێکۆڵینەوەو فراوانبوونی ناوچەی شارنشینی، ئەمەش مانای زۆربوونی داخوازییە لەسەر بەرهەمە پیشەسازییەکان.

3- پێشکەوتنی کەرتی پیشەسازیی لە هەرناوچەیەکدا، دەبێتەهۆی پێشکەوتنی لایەنەکانی تری ژیان و باش بوونی بارودۆخی ئابوری و کۆمەڵایەتی بەدوای خۆیدا دەهێنێت.

- ✓ **هۆکارەکانی هەڵبژاردنی لێکۆڵینەوەکە.**

1- نەبوونی هیچ توێژینەوەیەکی زانستی لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر.

2- دەوڵەمەندی ناوچەی لێکۆڵینەوە بەکۆمەڵێك دەرامەتی سروشتیی جۆراوجۆر، کە دەکرێت لێکۆڵینەوەی وردیان لەسەر بکرێت و لەبوارە جیاوازەکانی پیشەسازیدا سودیان لەداهاتوودا لێوەربگیرێت ، و ناوچەکەی پێبکرێت بە ناوچەیەکی دەوڵەمەندی پیشەسازیی.

3- بوونی ئارەزووی توێژەر لەپسپۆڕی جوگرافیای ئابوری بەگشتی و جوگرافیای پیشەسازیی بەتایبەتی.

- ✓ **کێشەی لێکۆڵینەوە.**

ناوچەی لێکۆڵینەوە ناوچەیەکی دەوڵەمەندە بەکۆمەڵێك دەرامەتی سروشتی ومرۆیی، کە دەکرێت ئەم دەرامەتانە بەشێوەیەکی ڕێکوپێك و زانستی، سودیان لێوەربگیرێت و کەرتی پیشەسازیی ناوچەکەی پێ بەرەو پێش ببردرێت، بەڵام سەرەڕای ئەم دەرامەتانە و بوونی کەرەستەیەکی خاوی کشتوکاڵی(ڕووەکی، ئاژەڵی)، کەرتی پیشەسازیی ناوچەکە لەئاستێکی باشدا نابیندرێت و گەشەی نەکردووە.

✓ گریمانە لێکۆڵینەوەکە.

گریمانەکانی ئەم توێژینەوەیە خۆی دەبینێتەوە لە:-

1- نایەکسانیی دابەشبوونی کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، بەسەر یەکە کارگێڕییەکانی قەزای پشدەردا.

2- چڕبوونەوەی زۆرترین ژمارەی کارگەی پیشەسازیی لەسەنتەری قەزای پشدەر (قەڵادزێ) دا.

3- زۆرترین سەرمایەی چالاکیی پیشەسازیی، لەکەرتی پیشەسازیی بیناکاریدا خراوەتەگەڕ.

4- کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە بەدەست کۆمەڵێك کێشەو گرفتەوە دەناڵێنێت، کە بوونەتە ڕێگر لەبەردەم بەرەو پێشچوونی ئەم کەرتە.

✓ ئامانجی لێکۆڵینەوەکە.

1- دەستنیشانکردنی بنەما جوگرافییە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە.

2- خستنەڕووی پێکهاتەی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوەو چۆنیەتی دابەشبوونی کارگەپیشەسازییەکان.

3- دیاری کردنی کێشەکانی کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوەو خستنەڕووی ڕێوشوێنی تایبەت بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو کێشانە.

✓ ڕێبازی لێکۆڵینەوە.

لەهەر لێکۆڵینەوەیەکی زانستیدا، پێویستە چەند ڕێبازێکی زانستی بەکاربهێندرێت، ئێمە لەم لێکۆڵینەوەیەدا هەریەکە لەڕێبازەکانی (ئوسوڵی، هەرێمی، شیکاری)مان بەکارهێناوە، ڕێبازی ئوسوڵی بەمەبەستی دەرخستنی کاریگەریی بنەما جوگرافییەکانی ناوچەکە لەسەر چالاکیی پیشەسازیی، وەڕێبازی هەرێمی بەمەبەستی دیاریکردنی ناوچەی لێکۆڵینەوەو دیاریکردنی تایبەتمەندییە جوگرافییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، هەروەها بەمەبەستی شیکردنەوەی داتاو زانیارییەکانی توێژینەوەکەمان، سودمان لەڕێبازی شیکاری وەرگرتووە.

✓ سەرچاوەی زانیارییەکانی لێکۆڵینەوەکە.

بەمەبەستی بەدەستهێنان و کۆکردنەوەی زانیارییە پێویستەکانی لێکۆڵینەوەکە، پشتمان بەچەند ڕێگایەك بەستووە:-

1- سەرچاوە کتێبخانەییەکان/ ئەم سەرچاوە خۆی دەبینێتەوە لەکتێبی زانستی و نامەی ماجستێرو تێزەکانی دکتۆرا، گۆڤارو ڕۆژنامە زانستی وباوەڕپێکراوەکان، نەخشەو ئەتلەسە جوگرافییەکان، لەگەڵ داتاو ئاماری ئەرشیفکراو لەبەشێك لەدامودەزگا حکومییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوەو پارێزگای سلێمانی وهەرێمی کوردستان.

2- لێکۆڵینەوەی مەیدانی/ لێکۆڵینەوەی مەیدانی بە کۆڵەکەیەکی گرنگی هەر توێژینەوەیەکی زانستی دادەندرێت لەناو لێکۆڵینەوە جوگرافییەکاندا بەتایبەت جوگرافیای پیشەسازیی، بۆ ئەو مەبەستە توێژەر لەبەرواری(2016/1/12 تاوەکو 2016/6/1) بەشێوەیەکی بەردەوام لەهەوڵی کۆکردنەوەی داتاو زانیاری بووە لەسەر کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، پاڵپشت بەفۆڕمی زانیاری تایبەت بەکۆکردنەوەی زانیاری دەربارەی کارگە پیشەسازییەکان، سەرەڕای ئەو ماوەیەش تاوەکو تەواوبوونی لێکۆڵینەوەکەمان بەشێوەیەکی بەردەوام چاوپێکەوتنمان لەگەڵ کەسانی تایبەتمەند پەیوەست بە لێکۆڵینەوەکەمان کردووە.

✓ لێکۆڵینەوەکانی پێشوو.

هیچ لێکۆڵینەوەیەکی تایبەت بە جوگرافیای پیشەسازیی لەناوچەی لێکۆڵینەوە ئەنجام نەدراوە، بەڵام ئەو توێژینەوانەی، کە لە هەرێمی کوردستان ئەنجام دراون و ئێمە دەستمان پێگەیشتوون، ئەمانەن:-

1- احمد جليل اسماعيل، صناعة مواد الانشائية فى محافظتى اربيل ودهوك، أطروحة دكتورا، (غير منشورة)، كلية العلوم الاجتماعية، جامعة كويه،2010.

ئەم توێژینەوەیە لەسەر کەرتی پیشەسازیی بیناکاری پارێزگاکانی (هەولێر، دهۆك) ئەنجام دراوە، توێژینەوەکە لەپێنج بەشی سەرەکی پێکهاتووە، توێژەر بەم شێوەیە توێژینەوەکەی دابەشکردووە، بەشی یەکەم تایبەتە بە ناساندنی ناوچەی لێکۆڵینەوە و شوێنی جوگرافی و پێکهاتەی کارگێڕی و

جیۆلۆجی و...هتد، بەشی دووەم تایبەتە بە گەشەکردنی پیشەسازیی بیناکاری لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا، بەشی سێیەم تایبەتە بە هۆکارە جوگرافییەکانی جێگیربوونی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە و دابەشبوونی کارگە پیشەسازییەکان، بەشی چوارەم تایبەتە بە شێوازە شوێنییەکانی پیشەسازیی بیناکاری ناوچەی لێکۆڵینەوە، بەشی پێنجەم تایبەتە بە کێشەکانی پیشەسازیی بیناکاری لەناوچەی لێکۆڵینەوە و ئاسۆی داهاتووی.

2- محمد شكر محمود، الصناعات الانشائية فى محافظة السليمانية، اطروحة دكتورا(منشورة)، كلية الاداب، جامعة بغداد، 2010.

ئەم توێژینەوەیە لە سێ بەش پێکهاتووە کە توێژەر بەم شێوەیە بەشەکانی دابەشکردووە، بەشی یەکەم تایبەتە بە خستنەڕووی بنەما جوگرافییەکانی جێگیربوونی پیشەسازیی بیناکاری لەپارێزگای سلێمانیدا، بەشی دووەم تایبەتکراوە بە دابەشبوونی شوێنی پیشەسازییە بیناکاریەکانی پارێزگای سلێمانی، لەبەشی سێیەمیشدا توێژەر باسی لەکێشەکانی کەرتی پیشەسازیی و ئاسۆی داهاتووی ئەو کەرتە کردووە لەپارێزگای سلێمانیدا.

3- فؤاد خالد سعيد امين ، توطن الصناعات الغذائية الرئيسية بمحافظة السليمانية (تحليل مكانى) باستخدام نظم المعلومات الجغرافية GIS ، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية التربية، جامعة الموصل، 2007.

لەبەشی یەکەمی ئەم توێژینەوەیەدا توێژەر باسی گرنگیە ڕێژەییەکانی پیشەسازییە خۆراکییە سەرەکییەکانی پارێزگای سلێمانیی کردووە، لەبەشی دووەمی توێژینەوەکەدا ئاماژە بەدابەشبوونی کارگە پیشەسازییە خۆراکییە سەرەکییەکانی پارێزگاکەو بنەما جوگرافییەکانی پیشەسازیی کراوە، بەشی سێیەمی توێژینەوەکەش تایبەتکراوە بە دیاری کردنی ئەو کێشانەی، کە بەهۆی جێگیربوونی کەرتی پیشەسازیی خۆراکییەوە دروست بوون، لەگەڵ ئاماژەدان بەچارەسەری گونجاو بۆئەو کێشانە.

4- یادگار خدر رشید، شیکردنەوەی جوگرافی دابەشبوونی پیشەسازیی لەپارێزگای هەولێر(لێکۆڵینەوەیەك لەجوگرافیای پیشەسازیی)، نامەی ماستەر(بڵاونەکراوە)، کۆلێژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین/هەولێر،2014.

ئەم توێژینەوەیە دابەشکراوەتە سەر سێ بەش، کە توێژەر بەشی یەکەمی تایبەت کردووە بە چوارچێوەی تیۆریی لێکۆڵینەوەکە، وەلەبەشی دووەم دا دابەشبوونی پیشەسازییەکانی پارێزگای هەولێری خستووەتە ڕوو، بەشی سێیەمیشی تایبەتکردوە بە بنەماکانی دابەشبوونی پیشەسازیی ئێستاو ئایندەی کەرتی پیشەسازیی پارێزگای هەولێر.

5- ئامانج فواد احمد، بنەماکانی پیشەسازیی لەقەزای کەلار، نامەی ماستەر، بلأونەکراوە، فاکەلٌتی زانستە مرۆڤایەتیەکان و وەرزش، زانکۆی کۆیە،2014.

ئەم نامەیە لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای کەلار نوسراوە، کەتوێژەر توێژینەوەکەی بۆچوار بەش دابەشکردووە، لەبەشی یەکەمدا توێژەر چوارچێوەی تیۆری و مێژوویی کارگێڕیی قەزای کەلاری باسکردووە، بەشی دووەمی تەرخانکردووە بۆ بنەما جوگرافییەکانی جێگیربوونی پیشەسازیی لەناوچەی لێکۆڵینەوەکە، لەبەشی سێیەم دا دابەشبوونی کەرتی پیشەسازیی و هۆکارەکانی بلأوبوونەوەی لەقەزای کەلاردا باسکردووە، هەرچی بەشی چوارەمیشە تایبەتکراوە بە جیاوازی شێوازە شوێنیەکان و ئاسۆی داهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزای کەلار.

6- يوسف ستار محمد محمود، الصناعات الانشائية فی قضاء دربنديخان–محافظة السليمانية اقليم كوردستان العراق(دراسة فی الجغرافية الاقتصادية، رسالة ماجستير(غيرمنشورة)، كلية الاداب، جامعة المنصورة،2015.

ئەم نامەیە لەسەر کەرتی پیشەسازیی بیناکاریی قەزای دەربەندبخان نوسراوە، کە لەپێنج بەش پێکهاتووەو توێژەر بەم شێوەیە دابەشیکردوون، بەشی یەکەم تایبەتە بە ڕوخسارە جوگرافییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، بەشی دووەم تایبەتکراوە بە دەستنیشانکردی هۆکارە جوگرافییە کاریگەرەکانی سەر کەرتی پیشەسازیی بیناکاری، لەبەشی سێیەم دا دابەشبوونی جوگرافی پیشەسازییە بیناکارییەکانی ناوچەکە خراونەتە ڕوو، لەبەشی چوارەم دا توێژەر لایەنە ئابورییەکانی پیشەسازیی بیناکاری باسکردووە، لەبەشی پێنجەم و کۆتاییدا توێژەر باسی لەکێشەکان و ئاسۆی داهاتوی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە کردووە.

ئەو توێژینەوانەی کە تایبەتن بەناوچەی لێکۆڵینەوەکەی ئێمە، یاخو ناوچەی لێکۆڵینەوەکەی ئێمە بەشێکە لەو توێژینەوانە لەپسپۆڕیە جیاوازەکانی زانستی جوگرافیادا بریتین لە:-

1- خورشيد، فواد حمة، قضاء بشدر، دراسة فی الجغرافية البشرية، رسالة ماجستر(غيرمنشورة)، كلية الاداب، جامعة بغداد، بغداد،1973.

لەم نامەیەدا توێژەر لەبەشی یەکەمدا باسی تایبەتمەندییە سروشتییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوەکەی کردووە، بەشی دووەمی تایبەتکردووە بە دانیشتوانی قەزای پشدەر، لەبەشی سێیەمدا ڕێگاکانی بەکارهێنانی زەوی ناوچەی لێکۆڵینەوەی خستووەتەڕوو، لەبەشی چوارەمیشدا توێژەر باسی چالاکییە ئابورییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوەی کردووە، لەبەشی پێنجەمدا توێژەر شێوازەکانی نیشتەجێبوونی دانیشتوانی خشتووەتەڕوو، بەبەشی شەشەم و خستنەڕووی دەرئەنجامەکانی توێژینەوەکە، کۆتایی بەلێکۆڵینەوەکەی هێناوە.

2- علی حسن علی، ئاوی ژێرزەوی لەقەزای پشدەردا، لێکۆڵینەوەیەکی هایدرۆلۆجییە، نامەی ماستەر(بلأونەکراوە)، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2011.

ئەم توێژینەوە لەچوار بەش پێکهاتووە، کە توێژەر بەم شێوەیە دابەشی کردووە، بەشی یەکەم تایبەتکراوە بە تایبەتمەندییە سروشتییەکانی قەزای پشدەر، کە کاریگەرییان لەسەر ئاوی ژێرزەوی ناوچەکە هەیە، لەبەشی دووەمدا توێژەر دابەشبوونی ئاوی ژێر زەویی ناوچەی لێکۆڵینەوەی باسکردووە، لەبەشی سێیەمدا شیکردنەوەی جۆری بۆ ئاوی ژێرزەوی قەزای پشدەر کردووە، لەبەشی چوارەم و کۆتایدا شیکردنەوەی بۆهاوسەنگی ئاوی ژێرزەوی ناوچەکە کردووە.

✓ **پلانی لێکۆڵینەوەکە.**

بەمەبەستی گەیشتن بەئامانجەکانی لێکۆڵینەوەکە، ئەم نامەیە لە پێشەکییەك و سێ بەشی سەرەکی و دەرئەنجام و چەندین پێشنییازو پوختەی لێکۆڵینەوەکە بەزمانەکانی(عەرەبی، ئینگلیزی) پێکهاتووە، وەلێکۆڵینەوەکەمان بەم شێوەیە دابەشکردووە.

بەشی یەکەم/ پێکهاتووە لە تایبەتمەندییە جوگرافییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، کە لە دوو باس پێکهاتووە، باسی یەکەم تایبەتە بۆ تایبەتمەندییە سروشتییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، باسی دووەمیش بۆ تایبەتمەندییە مرۆییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە تەرخانکراوە.

بەشی دووەم/ تایبەتە بە دابەشبوونی کارگە پیشەسازییەکان و هۆکارەکانی بلأوبوونەوەیان لەقەزای پشدەردا، کە لە دوو باس پێکهاتووە، باسی یەکەم تایبەتە بە پێکهاتەو دابەشبوونی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر، بەمەبەستی پۆلێنکردنی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر پشتمان بەستووە بە پێوەری کارگە پیشەسازییەکان کە حکومەتی هەرێمی کوردستان پشتی پێدەبەستێت، ئەویش بریتیەلە(پۆلێنکردنی کارگەکانی پیشەسازیی بەپێی ISCS.1)[1]. لەباسی دووەمدا هۆکارە جوگرافییەکانی دابەشبوونی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر خراونەتە ڕوو.

بەشی سێیەم/ تایبەتکراوە بە بنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی قەزای پشدەرو ئاسۆی داهاتووی، دابەشکراوە بۆ دوو باس، باسی یەکەم تایبەتە بەبنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆلینەوە، لە باسی دووەمدا ئاسۆی داهاتوی کەرتی پیشەسازیی ناچەی لێکۆڵینەوە خراوەتەڕوو.

1- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پیشەسازی، بەڕێوەبەری گشتی پلان دانان و بەدواداچوون، پۆلێنکردنی کارگەکانی پیشەسازی بەپێی ISCS.1، 2008.

بەشی یەکەم/ تایبەتمەندییە جوگرافییەکانی قەزای پشدەر

باسی یەکەم/ تایبەتمەندییە سروشتییەکان

تایبەتمەندییە سروشتییەکانی وەك (شوێنی جوگرافی، پێکهاتەی جیۆلۆجی، بەرزی ونزمی، ئاووهەوا...هتد) ڕۆڵێکی بەرچاوو گرنگ دەگێڕن لەسەر جێگیربوونی پیشەسازی لەهەرناوچەیەکدا، ئەوەش لەچوارچێوەی ئەو کەرەستە و مادده خاوانەی، کە لەخۆیان گرتووە کە بنچینەی دامەزراندنی پیشەسازییە جۆراو جۆرەکانن وەك (سەرچاوەکانی وزە، دەرامەتە ئاوییەکان، خاك، بارودۆخی ئاووهەوای گونجاو...هتد)، بۆیە تایبەتمەندییە سروشتییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوەکە بەم شێوەیە دەخەینە ڕوو:

یەکەم/ شوێن و ڕووبەر:

1- **شوێنی جوگرافی/** لێکۆلینەوە لەشوێنی جوگرافی پایەیەکی گرنگی هەیە لە بواری لێکۆڵینەوە جوگرافییەکاندا، چونکە شوێنی ناوچەکە بەگوێرەی ناوچەکانی دەوروبەری و هێزو گرنگی لایەنی سروشتی و مرۆیی ئابوری و سیاسی دەخاتەڕوو[1]. قەزای پشدەر[*] دەکەوێتە باکوری خۆرهەڵاتی پارێزگای سلێمانی و خۆرهەڵاتی هەرێمی کوردستانەوە، لەڕووی کارگێڕییەوە هاوسنورە لەگەڵ پارێزگای هەولێر لە باکورەوە و قەزای سۆران لەباکوری خۆرئاوا و قەزای ماوەت سنوری باشورەکەیەتی، وە لەخۆرهەڵاتەوە هاوسنورە لەگەڵ سنوری نێودەوڵەتیی (عێراق–ئێران)، قەزای ڕانیە لەباکوری خۆرئاوا و وە لەخۆرئاواوە قەزای دووکان سنورەکەی پێکدەهێنێت[2].(نەخشەی1)، قەزای پشدەر لەساڵی (1938) پێکهێندراوە، مەڵبەندی قەزاکە پێی دەگوترێت قەڵادزێ کە یەکێکە لە

1- جزا توفيق طالب، المقومات الجيوبولتيكية للامن القومي في أقليم كردستان، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، 2005، ص24.

(*) ناوی پشدەر زۆر کۆنە مێژووەکەی بۆ پێش هاتنی ئاینی پیرۆزی ئیسلام دەگەڕێتەوە، دەربارەی ناوی پشدەر بیروبۆچوونی زۆر هەیە، بروانە: 1- دارا خدر ابراهیم، پشدەر، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی یە، چاپی یەکەم، چاپخانەی مەکتەبی ناوەندی(ی.ن.ك)، سلێمانی، 3003،لا11. 2- مووەف میراودەلی، ناوی پشدەر لەکۆنەوە تائێستا، گۆڤاری مێرگ، ژمارە(43)،2008، ل25. ئێمە هەوڵدەدەین تەنهائەو بۆچوونە بخەینەڕوو کەنزیکە لەڕاستی و جێگای باوەڕی توێژەرو لێکۆڵەرەوانە ئەویش ئەوەیە، کە ئەم ناوە لەدو وشە پێکهاتووە (پشت) لەگەڵ (دەربەند) کە بە تێپەڕبوونی ڕۆژگار ناوەکە گۆڕانی بەسەردا هاتووەو بووەتە (پشدەر). سەرچاوە: سەرچلێ ئەحمەد علی، پشدەر، گۆڤاری قەڵادزێ، ژمارە(6)، 2007، لا16.

2- أبوبکر کریم حمە، کورتەیەك دەربارەی مێژووی پشدەر، گۆڤاری قەڵادزێ، چاپخانەی ئارینا، ژمارە(2)، سلێمانی،2005، ل11.

قەزاکانی پارێزگای سلێمانی، لەشەش یەکەی کارگێڕی پێکدێت کە ئەمانەن (ناحیەی سەنتەر(قەڵادزێ)، سەنگەسەر(ناودەشت)، ژاراوە، هەڵشۆ، هێرۆ ، ئیسێوە)، مەڵبەندی قەزای پشدەر (623م) لەئاستی ڕووی دەریاوە بەرزە[1]، ئەم قەزایە (175کم) لەشاری سلێمانییەوە دوورە[2]. (نەخشەی2).، وە سەرجەمی قەزاکە لە (245) گوند[3]، و (31) موجە[*] پێکدێت[4].

2- **شوێنی ئەسترۆنۆمی(فەلەکی)**/ مەبەست لە شوێنی ئەسترۆنۆمی (فەلەکی) دیاریکردنی شوێنە بە گوێرەی بازنەکانی پانی و هێڵەکانی درێژی[5]. دیاریکردنی شوێنی ئەسترۆنۆمی (فەلەکی)ی قەزای پشدەر بایەخێکی زۆری هەیە، چونکە شوێنی ڕاستەقینەی ناوچەکە دەنوێنێت، لەمەشەوە دەتوانین بە تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی وەك (ئاووهەوا، گۆشەی داکەوتنی تیشکی خۆر، جیاوازیی درێژیی شەوو ڕۆژ...هتد) ئاشنا ببین[6].سەبارەت بە شوێنی ئەسترۆنۆمی(فەلەکی) ناوچەی لێکۆڵینەوە دەکەوێتە نێوان هێڵەکانی درێژی("46 '48 °44–"53 '09 °45)ی **خۆرهەلاَت** و بازنەکانی پانیی ("20 '00 °36- "06 '30 °36)ی باکوری گۆی زەوی[7].نەخشەی(3).

1- عبدوڵلاَ محەمەد ئەمین، پوختەیەك دەربارەی کۆنفرانسی ژینگەپارێزی قەڵادزێ، لەسەر ئەرکی شارەوانی قەڵادزێ چاپکراوە، چاپی یەکەم، 2008، لا53.

2- جەمال بابان و ئەوانی تر، سلێمانی شارەگەشاوەکەم، بەرگی سێیەم، چاپی دووەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، 2012، لا277.

3- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلان دانان، دەستەی ئاماری هەرێم، بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی، پوختەی ئەنجامە سەرەتاییەکانی کاری ژمارەلێدان و گەمارۆ (الحصر والترقیم) تایبەت بە سەرژمێری گشتی دانیشتووان بۆ شارنشین و گوندنشینی پارێزگای سلێمانی لە مانگی 2009/12 بە پێی قەزا و ناحیە و شارەوانی، بەبێ ژمارەی لاپەڕە.

(*) موجە: ناوێکی ناوچەییە بۆ ئەو ناوچانە بەکاردەهێندریت، کە ئاوەدانین و لەگوند بچوکترن، وەلە بنچینەدا ئەو ناوچانە سەربە گوندەکانن بەلاَم ماوەیەکی کەم بەئاوەدانی دەمێننەوە کە دەتوانین بڵێین لەوەرزی کشتوکاڵکردندا یاخود لەکاتی بەخێوکردنی ئاژەڵدا. سەرچاوە: چاوپێکەوتن لەگەڵ بەڕێز(عبداللە بابکر محمود) جوتیار لەناوچەی لێکۆلینەوە، لەبەرواری (2015/12/5).

4- مۆفەق میراودەلی، پشدەر لەهەگبەی مێژوودا، چاپخانەی ڕوون، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2012، لا38.

5- عەبدولاَ عەتەوی، دەوڵەت و کێشە نێودەوڵەتییەکان، وەرگێڕانی جەزا توفیق تالیب و ئەحمەد علی ئەحمەد، خانەی چاپ و پەخشی ڕێنما، چاپی دووەم، سلێمانی، 2007، لا146.

6- عطا محمد علاءالدین، قضاء هەڵەبجە، دراسة فی الجغرافیة الاقلییمیة، مرکز الدراسات الکردیة(کوردۆلۆجی)، سلیمانی، 2008، ص17.

7- دیاریکردنی شوێنی ئەسترۆنۆمی (فەلەکی)ی لەکاری توێژەر بەبەکارهێنانی بەرنامەی Google Earth Position V.1.17.

نەخشەی (1) قەزای پشدەر بەگوێرەی پارێزگای سلێمانی و هەرێمی کوردستان و عێراق

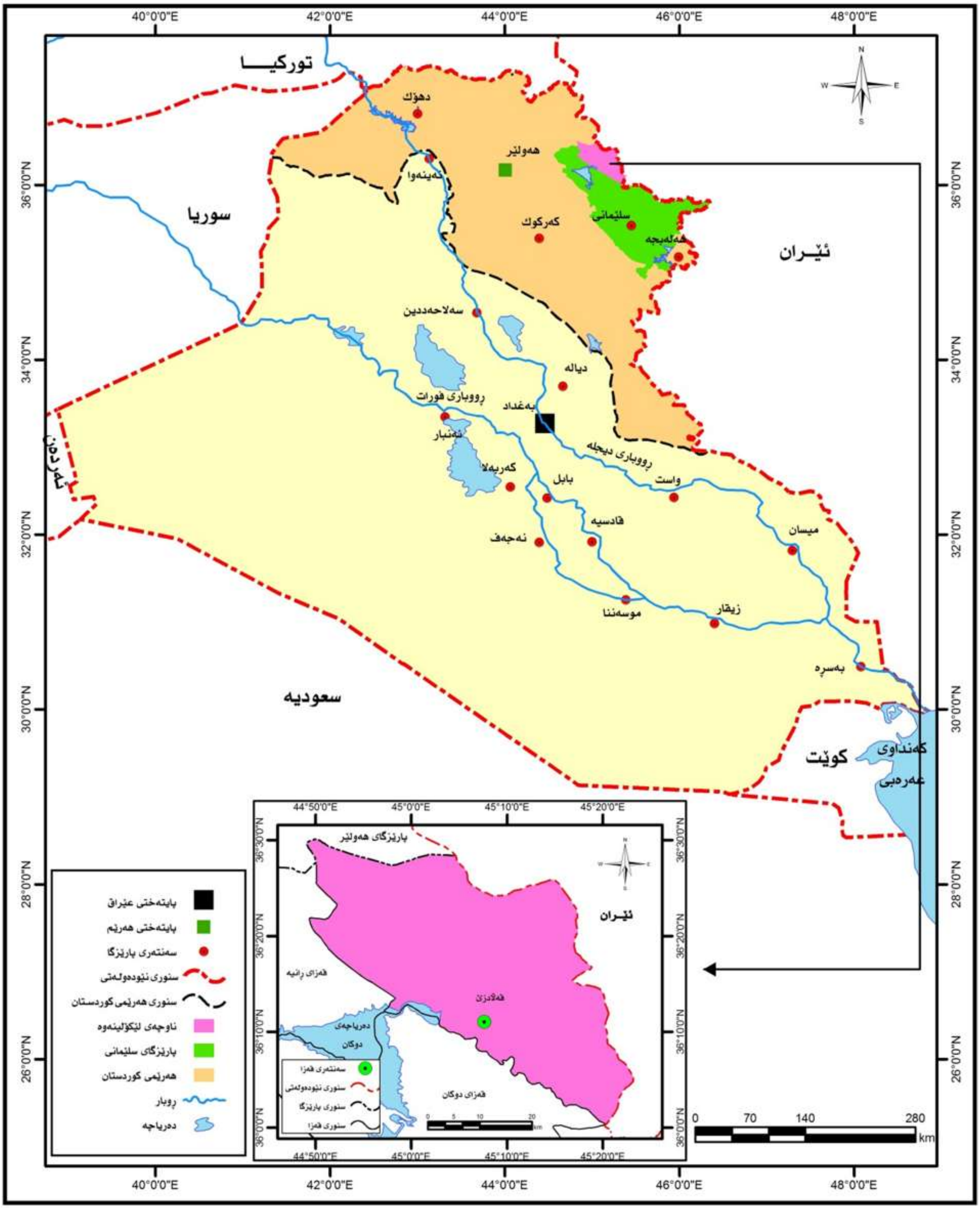

سەرچاوە/ کاری توێژەر بەبەکارهێنانی بەرنامەی ArcGis ArcMap V.10.3 پشتبەست بە:-

1- هاشم یاسین حمدامین حداد و ئەوانی تر، ئەتڵەسی هەرێمی کوردستانی عێراق- عێراق وجیهان، کۆمپانیای تینۆس بۆچاپەمەنی وکاری هونەری، چاپی یەکەم، هەولێر، 2009، لا81.

2- حکومەتی هەرێی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی، سەنتەری تەکنەلۆجیای زانیاری، بەشی Gis.

نەخشەی (2) قەزای پشدەر بەگوێرەی پارێزگای سلێمانی

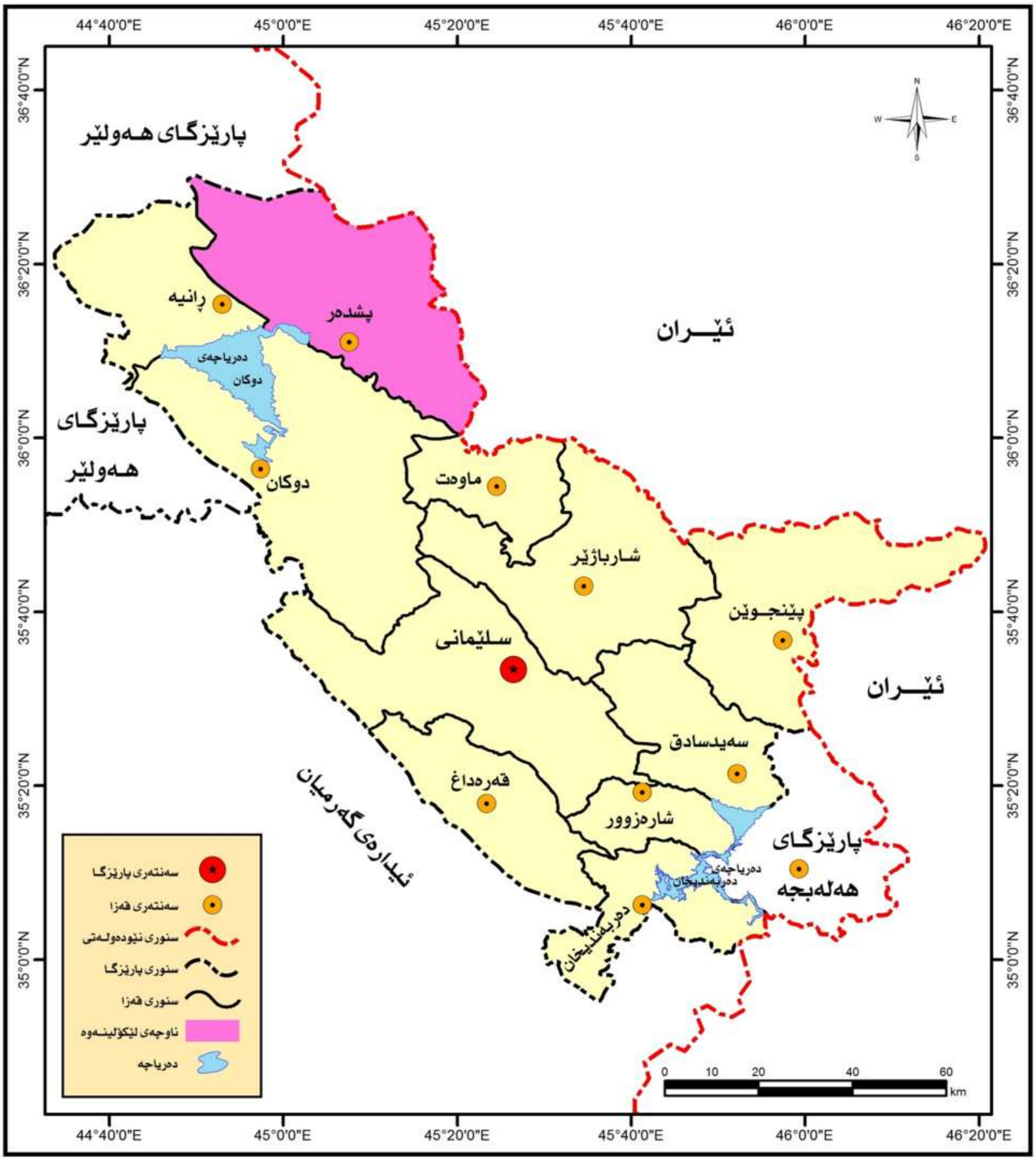

سەرچاوە/ کاری توێژەر بەبەکارهێنانی بەرنامەی ArcGis ArcMap V.10.3 پشتبەست بە:-

1-بيان علی حسين، التحليل الجغرافی لأتجاهات النمو الحضری فی محافظة السليمانية، اطروحة دكتوراة(غيرة منشورة)، كلية العلوم الانسانية، جامعة السليمانية، 2008، ص15.

2-هێمن حسێن اسماعیل، توانستە ئاووهەواییەکان بۆبەرهەم هێنانی گەنم وجۆ لەپارێزگای سلێمانی، نامەی ماستەر(بڵاونەکراوە)، کۆلێژی پەروەردە، زانکۆی کۆیە، 2015، لا3.

نەخشەی (3) شوێنی ئەسترۆنۆمی قەزای پشدەر

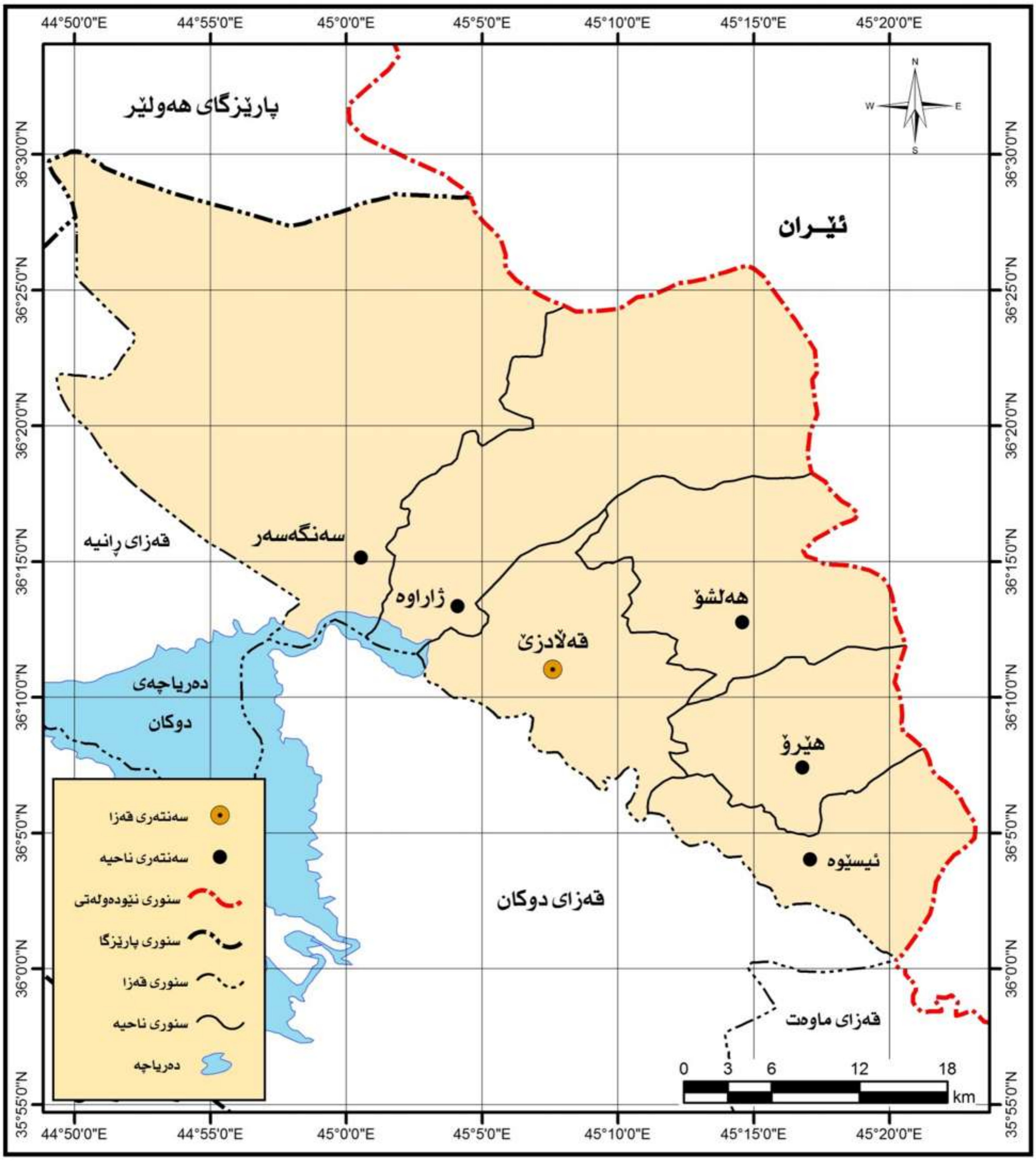

سەرچاوە/ کاری توێژەر بەبەکارهێنانی بەرنامەی ArcGis ArcMap V.10.3 پشتبەست بە:-

1-حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی ناوخۆ، پارێزگای سلێمانی، قائمقائمیەتی قەزای پشدەر، نەخشەی کارگێڕی قەزای پشدەر، بلاّونەکراوە، 2015.

2- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی، سەنتەری تەکنەلۆجیای زانیاری، بەشی Gis.

3- ڕووبەر:

ڕووبەری قەزای پشدەر بەپێی یەکە کارگێڕییەکانی، چەند جارێك گۆڕانکاری بەسەرداهاتووە، لەهەندێك ساڵدا ڕووبەرەکەی زیادیکردووە وە لەهەندێك ساڵدا کەمی کردووە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو گۆڕانکارییە کارگێڕییانەی، کە بەسەر قەزاکەدا هاتووە، بۆیە بەباشی دەزانین، کە بەشێك لەم گۆڕانکارییانە بخەینەڕوو. خشتەی (1).

خشتەی (1) ڕووبەری قەزای پشدەر لەنێوان ساڵانی (1957–2013)

یەکەی کارگێری	1957		1969		1984		2000		2013	
	کم^2	٪	کم^2	٪	کم^2	٪	کم^2	٪	کم^2	٪
ناحیەی سەنتەر	509	41.8	517	44.3	313	22.32	313	24.03	153.49	10.89
ناحیەی مەرگە	707	58.1	649	55.7	–	–	–	–	–	–
ناحیەی هێرۆ	–	–	–	–	303	21.61	203	15.59	110.49	7.84
ناحیەی هەڵشۆ	–	–	–	–	–	–	–	–	166.91	11.84
ناحیەی ژاراوە	–	–	–	–	–	–	–	–	303.29	21.52
ناحیەی سەنگەسەر	–	–	–	–	786	56.06	786	60.36	558.81	39.66
ناحیەی ئیسێوێ	–	–	–	–	–	–	–	–	115.80	8.21
کۆی قەزا	1216	100	1166	100	1402	100	1302	100	1408.83	100

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:–

1–شاكر خصباك، الاكراد (دراسة جغرافية اثنوغرافية)، مطبعة شفيق، بغداد، 1972، ص120.

2–فواد حمة خورشيد، قضاء بشدر، دراسة فى الجغرافية البشرية، رسالة ماجستر(غيرمنشورة)، كلية الاداب، جامعة بغداد، بغداد،1973، ص13–14.

3–ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیجی عیراق و سێکوچکەی بەعسیان(تەرحیل، تەعریب، تەبعیس)، سەنتەری ستراتیجی کوردستان، سلێمانی چاپی دووەم، 1999، لا282.

4–كمال خياط، الواقع الاقتصادى–الاجتماعى لمافضة السليمانية 2000، مكتب الفكر والتوعية فى الاتحاد الوطنى الكوردستانى، ص21.

5–حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، بەڕێوەبەرایەتی زانیاری و نەخشەسازی سلێمانی، پرۆفایلی قەزاکانی پارێزگای سلێمانی و ئیدارەی گەرمیان، زانیاری بڵاونەکراوە، 2013.

ئەگەر سەرنجی خشتەی (1) بدەین بۆمان دەردەکەوێت، کە لەساڵی(1957)دا ڕووبەری قەزاکە بریتی بووە لە (1216کم^2)، کە تەنها لە دوو یەکەی کارگێری پێکهاتووە، ئەوانیش ناحیەی سەنتەر(509کم^2) بە ڕێژەی (41.8٪) و ناحیەی مەرگە(707کم^2) بەڕێژەی(58.1٪) بووە، وە لەساڵی (1969)دا ڕووبەری قەزاکە گۆڕاوە بۆ (1166کم^2)، بەڵام یەکە کارگێرییەکانی بەهەمان شێوە دوو یەکە بووە، ئەوانیش ناحیەی سەنتەر(517کم^2) و بەڕێژەی (44.3٪) و ناحیەی مەرگە(649کم^2) و بەڕێژەی(55.7٪) بووە. وەبە گوێرەی دابەشبوونی کارگێری ساڵی (1984)، قەزای پشدەر لەڕووی کارگێرییەوە گۆڕانکاری بەسەردا هاتووەو ناحیەی ناودەشت(سەنگەسەر) ی بۆ زیادکراوە کە بەپێی فەرمانی کۆماری ژمارە(461) لەبەرواری(1971/11/8) لە قەزای ڕانیە کراوەتەوەو خراوەتە سەر قەزای پشدەر[1]، واتا بووەتە سێ یەکەی کارگێری ئەوانیش ناوەندی قەزا (313کم^2) و بەڕێژەی(22.32٪)، ناحیەی ناودەشت(سەنگەسەر) (786کم^2) و بەڕێژەی(56.06٪)و ناحیەی هێرۆ(303کم^2) و بەڕێژەی(21.61٪) ڕووبەری قەزاکەیان پێکهێناوە واتا کۆی گشتی ڕووبەری قەزاکە بریتی بووە لە(1402کم^2). وەلەساڵی (2000) ڕووبەری قەزای پشدەر بریتی بووە لە (1302کم^2)، کە بەسەر سێ یەکەی کارگێریدا دابەشبووە، کە ناوەندی قەزا(313کم^2) و بەڕێژەی(24.03٪) و ناحیەی هێرۆ(203کم^2) و بەڕێژەی(15.59٪) و ناحیەی سەنگەسەر6787کم^2) و بەڕێژەی(60.36٪) بووە. وەبە گوێرەی دواین ڕووپێو ڕووبەری گشتی کە لەساڵی (2013) ئەنجامدراوە، ڕووبەری قەزای پشدەر بریتییە لە(1408.83کم^2) کە بەسەر شەش یەکەی کارگێریدا[*]، دابەش بووە، بەم شێوەیە ناحیەی سەنتەر(153.49کم^2) و ڕێژەی(10.89٪)، ناحیەی هێرۆ(110.49کم^2) و ڕێژەی(7.84٪)،ناحیەی هەڵشۆ(166.91کم^2) و بە ڕێژەی(11.84٪)،ناحیەی ژاراوە(303.29کم^2) و بە ڕێژەی(21.52٪)،ناحیەی ناودەشت(سەنگەسەر) (558.88کم^2) و بەڕێژەی(39.66٪)، ناحیەی ئیسێوە(115.8کم^2) و بەڕێژەی(8.21٪) بووە وە قەزای پشدەر ڕێژەی (6.9٪) ی پارێزگای سلێمانی[**] پێکدەهێنێت.

1- فواد حمة خورشيد، المصدر السابق، ص271.

(*) جێی ئاماژەیە، کە تاوەکو ساڵی (2000) قەزای پشدەر تەنها لە سێ یەکەی کارگێری پێکهاتبوو ئەوانیش (ناحیەی سەنتەر(قەڵادزێ)، ناحیەی هێرۆ، ناحیەی سەنگەسەر(ناودەشت))، وە یەکە کارگێرییەکانی تر دوای ساڵی (2000)، لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە بڕیاری کارگێرییان بۆدەرچووە، بەم شێوەیە:- 1- ناحیەی ژاراوە بەفەرمانی ژمارە(7059) ی وەزارەتی ناوخۆ و لە بەرواری(2000/9/30) 2- ناحیەی هەڵشۆ بەفەرمانی ژمارە(303) و لە بەرواری(2000/10/7) 3- ناحیەی ئیسێوە بەفەرمانی (2649/1/1) و لە بەرواری(2006/3/6)، سەرچاوە: 1- مۆفەق میراودەلی، پشدەر لەهەگبەی مێژوودا، سەرچاوەی پێشوو، لا47. 2- عەبدوڵڵا غەفور، پێکهاتەی ئیداری لەهەرێمی کوردستاندا(1991-2008)، دەزگای توێژینەوەو بلاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خانی(دهۆک)، چاپی یەکەم، 2008، لا 16-17.

(**) ڕوبەری پارێزگای سلێمانی بەبێ پارێزگای هەڵەبجە، بریتییە لە (20173.39 کم^2)، سەرچاوە: حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، بەڕێوەبەرایەتی زانیاری و نەخشەسازی سلێمانی، سەرچاوەی پێشوو.

دووەم/ پێکهاتەی جیۆلۆجی:

پێکهاتەی جیۆلۆجی خۆی دەنوێنێت لەبەردی جۆراوجۆر کە ڕووی زەوییان پێکهێناوە، ئەوەی لێرەدا بەلامانەوە گرنگە، جۆرو پێکهاتەی ئەو بەردانەیە، کە دەتواندرێت لەلایەن مرۆڤەوە بەکاربهێندرێن[1]. لێکۆلینەوە لەپێکهاتەی جیۆلۆجی و بەردەکانی توێکڵی زەوی گرنگییەکی گەورەی هەیە لەگۆڕەپانی جوگرافیای ئابوریدا، بەهۆی کاریگەریی ڕاستەوخۆی لەسەر بەرهەمی ئابوری و هەروەها دابەشبوونی کانزاکان و بەردەکان[2]. گەڕان و پشکنینی پێکهاتەی جیۆلۆجی هەر ناوچەیەك هۆکارێکە بۆزانینی گرنگترین پێکهاتە بەردیەکانی ناوچەکە، ئەوەش یارمەتیدەرێکی باشە بۆ ناسینی کانزا و خاوە گرنگەکانی ناوچەکە، کەدەکرێت لەدواتردا سودیان لێوەربگیرێت و بەکاربهێندرێن لەپیشەسازیی جۆراوجۆردا[3]. پێکهاتەی جیۆلۆجی کاریگەری هەیە لەسەر سەقامگیریی شوێن و توانای خاك بۆ لەخۆگرتنی قورسای دامەزراوە پیشەسازییەکان، بەتایبەتی ئەو پیشەسازیانەی کە ئامێری گەورەیان تێدا بەکاردەهێندرێت[4]. قەزای پشدەر بەشێکە لەهەرێمی کوردستان و وە بەشێکیشە لەعیراق، لەبەر ئەوە لەڕوی پێکهاتەی جیۆلۆجیەوە کاریگەری پێکهاتەی جیۆلۆجیای ئەلبی لەسەرە، ئەوەش بەهۆی شوێنی جوگرافی عێراق و سروشتی جیۆلۆجیاکەی، کە لەماوەی جوڵەی ئەلبیدا بونیادە جیۆلۆجیەکانی عێراق پێکهاتن، لەبەرئەوە ئەم پێکهاتانە بەبەشێك لەبونیادی ئەلبی دانران. واتا ناوچەی توێژینەوە کەوتووەتە ناوچەی شکانە ڕۆچووەکانی هەرێمی کوردستان و ناوچەکە بەگشتی نزیکە لەزنجیرەی زاگرۆس، کە هێڵی بەیەکداکێشانی پلێتی فارسی و عەرەبییە، کە لە ناوچەکەدا شکانێکی سەرەکی بەدەردەکەوێت ئەویش شکانی زاگرۆسە، ناوچەکە ناسراوە بەچەندین چالاکیی تەکتۆنی گەورەو لەئەنجامدا چەندین بارستەی گەورەو پێکهاتەی جیاواز لەناوچەکەدا

1- محمد عبدالله عمر اللهونی، التحلیل الجغرافی للاستیطان الریفی فی اقلیم کوردستان، دراسة تطبیقیة لمحافضة اربیل، مرکز کوردستان للدراسات الاستراتیجیة/السلیمانیة، 2005، ص150.

2- محمد خمیس الزوکة، الجغرافیة الاقتصادیة، دار المعرفة الجامعیة، ط12، الاسکندریة، 1998، ص56.

3- محمد شکر محمود، الصناعات الانشائیة فی محافظة السلیمانیة، دراسة فی جغرافیة الصناعیة، مرکز کوردستان للدراسات الاستراتیجیة/السلیمانیة، 2013، ص39.

4- عبدالزهرة علی الجنابی، الجغرافیا الصناعیة، دارصفاء للنشر والتوزیع، الطبعة الأولی، عمان، 2011، ص85.

دروستبوون[1].لەم ڕووەوە هەوڵ دەدەین پێکهاتە جیۆلۆجیەکانی ناوچەی لێکۆلینەوە (لەکۆنەوە بۆ تازە) بەم شێوەیە بخەینە ڕوو:- نەخشەی (4)، خشتەی (2).

ماوەی یەکەم/ پێکهاتەکانی ماوەی دووەم (ناوەند) (Mesozoic)

پێکهاتەکانی ئەم ماوەیە (ماوەی دووەم-ناوەند) لەپێکهاتەکانی چاخی کریتاسییەو ماوەی دروستبوونی بۆ (65.5) ملیۆن ساڵ دەگەڕێتەوە[2].

1- **کۆمەڵەی بلفەت/** ئەم پێکهاتەیە لە کۆمەڵە بەردێکی غەوارە (مغتربە) پێکدێت، کە لەئەنجامی لەیەکدانی تاوێرەکان وبەهۆی چوونەناویەکی هەر دوو پلێتی ئێرانی و عێراقییەوە، لەبارستەی ئێرانییەوە هاتوون و لەتاوێری ئاگرین و گۆڕاو نیشتوو پێکدێت، کەئەوانیش لەشیست و لایمستۆن و نایس و ئەندیسایت وبازڵت پێکدێت، ئەستورایی ئەم پێکهاتەیە بریتییە لە (2500) مەتر.

2- **بارستەی بلفەت/** بریتییە لە کۆمەڵە تاوێرێکی ئاگرینی کۆن کە لەکاتی ساردبوونەوەی توێکڵی زەوی لەژێر دەریای تێشیس دروستبوون، کەپێی دەگوترێت (Ophiolite) لە تاوێرەکانی (سیانایت، گابرۆ، پیرۆدۆنایت، پایرۆکس) پێکدێت، ئەم پێکهاتەیە دەکەوێتە باکوری خۆرهەلاتی ناوچەی لێکۆڵینەوە بەجۆرێك، کە بەشێوەی پەڵەپەڵە بە قەدپاڵ و لوتکەی چیای بلفەتەوە دەبیندرێت، ئەستوریی ئەم بارستەیە بریتییە لە (100) مەتر[3].

3- **پێکهاتەی قەندیل*** / ئەم پێکهاتەیە لەبەردی گۆڕاو پێکدێت، بۆیە پێی دەگوترێت (زنجیرە بەردی گۆڕاوی قەندیل) ئەستورایی ئەم پێکهاتەیە بریتییە لە (3500) مەتر[4]. بەشێوەیەکی گشتی لە دوو بەش پێکدێت، بەشی خوارەوەی بریتییە لە بەردی گۆڕاو وەك (مارڵ، سلّت، شست) وەبەردی گۆڕاوی وەك (غابر، بازڵت) و بەشی سەرەوەی بریتییە لەبەردی نیشتوو لەجۆری (بلایستۆن)، ئەم

1- چاوپێکەوتن لەگەڵ (د.پێشەوا محمد علی) پسپۆری جیۆلۆجیا، مامۆستا لەبەشی جوگرافیای کۆلێژی زانستە مرۆڤایەتییەکان /زانکۆی سلێمانی، لەبەرواری(2015/12/15).

2- ئاوێستا خالید محەمەد، پەیوەندی جیۆمۆرفۆلۆجیای شاری سلێمانی بەبەکارهێنانی زەوی نیشتەجێبوونەوە، نامەی ماجستێر، (بلأونەکراوە)، کۆلێژی زانستەمرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2009، لا11.

3- علی حسن علی، ئاوی ژێرزەوی لەقەزای پشدەردا، لێکۆڵینەوەیەکی هایدرۆلۆجییە، نامەی ماستەر(بلأونەکراوە)، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2011، لا14.

(*) ئەم پێکهاتەیە هەندێك جار، یان لەهەندێك سەرچاوەدا بە زنجیرەی قەندیل، یاخود بارستەی قەندیل ناودەبرێت.

4- شیروان عمر رەشید، بنەماکانی جوگرافیای سروشتی و گەشەپێدانی گەشتوگوزار لەپارێزگای سلێمانی، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان/سلێمانی، 2007، لا126.

کۆمەڵە بەردە بەشێوەی دەزوویی(شریط) ی لەگەڵ درێژبوونەوەی سنوری (عێراق–ئێران) لەبەشەکانی باکورو باکوری خۆرهەڵاتی ناوچەی لێکۆڵینەوە دەردەکەوێت[1]. وە ڕووبەرێکی فراوان لەچیای قەندیل دادەپۆشێت و بەشێوەی پەڵەپەڵەش لەباکوری خۆرهەڵاتی ناحیەی ژاراوە هەیە.

4- **کۆمەڵەی شلێر**/ زۆربەی پێکهاتە بەردییەکانی ئەم پێکهاتە بریتییە لە بەردی گۆڕاوو بەردی ئاگرین لەجۆرەکانی شیست وفیلالایت (Schists and phyllites) وەلەهەندێك ناوچەدا بەردی تری وەك مەڕمەڕ و ئەندێسایتی لەگەڵ دەردەکەوێت[2]. وە تێکەڵە لەوردەنیشتوی گڕکانی و کلسی چاخی تەباشیری[3].ئەستوری ئەم پێکهاتەیە بریتییەلە (4500) مەتر[4]. ئەم پێکهاتەیە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا دەکەوێتە سەرهەردوو لوتکە چیای قەندیل و چیای مارەپەستە لەباکوری خۆرهەڵات و خۆرهەڵاتی ناحیەی ناودەشت.

5– **کۆمەڵەبەردی قولقولەی ڕادیۆلاری**.(Qulqula Radiolarian Rock group).

ئەم کۆمەڵەیە دوو پێکهاتەی جیۆلۆجی لەخۆدەگرێت، کە ئەمانەن:–

أ– **پێکهاتەی قولقولەی ڕادیۆلاری**(Qulqula Radiolarian Formation)/ ئەم پێکهاتەیە پێکهاتەیەکی چینچینە، بەشی خوارەوەی بریتییە لەچینەبەردێکی ئەستور لەجۆرەکانی لایمستۆن و ئۆئۆلیتی وە هاوڕێکە لەگەڵ چینە بەردێکی چێرتی ئەستور، وە بەشی ناوەڕاستی پێکدێت لەبەردی چێرتی سورو سەوز لەگەڵ چینەبەردێکی لایمستۆنی ڕادیۆلاری شیلی ڕەش، هەرچی بەشی سەرەوەشیەتی، بریتییە لەچینێکی ئەستور لەبەردی شێل و لایمستۆنی ئۆئۆلێتی[5].ئەستورایی ئەم پێکهاتەیە بریتییەلە (1500) مەتر[6].لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا دەکەوێتە خۆرهەڵاتی ناحیەی ژاراوە.

1– تحسين عبدالرحيم عزيز، التباين المكانى لمياة الينابيع فى محافظة السليمانية، اطرحة دكتوراه(غير منشورة)، كلية التربية، جامعة المستنصرية، 2007، ص24.

2– شیروان عمر ڕەشید، سەرچاوەی پێشوو، لا126.

3– عەلی مەحمود ئەسعەد سورداشی، جیۆلۆجیای هەرێمی کوردستان، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێراق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999، لا24.

4– تحسين عبدالرحيم عزيز، المصدر السابق، ص24.

5– عطا محمد علاءالدين، المصدر السابق، ص27.

6– خليل كريم محمد، المياه الجوفية فى سهل شرزور وامكانيات استثمارها (دراسة فى الجغرافيا الطبيعية)، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، 2009، ص17.

ب- **پێکهاتەی قولقولەی کۆنگلۆمرێتی**[*] (Qulqula Conglomerate Formation)/

ئەم پێکهاتەیە هاوسنورە لەگەڵ پێکهاتەی قولقولەی ڕادیۆلاری لەبەشی خۆرئاواوی ناحیەی ژاراوە، بریتییە لەچینی ئەستور لە تاوێری کۆنگلۆمرێتی ڕەقبوو، وە لە نێوانیاندا چەند چینێکی تەنك لە بەردی شێلی خۆڵەمێشی و لایمستۆنی ئۆئۆلیتی[1]. ئەستوری ئەم پێکهاتەیە لەنێوان(1200-1400)مەتر دایە[2].

6- **پێکهاتەی قەمچۆغە** (Qamchuga Formation)/ ئەم پێکهاتەیە بۆ یەکەم جار لەلایەن ویتزل(Wetzel) لەساڵی (1950) ناسێنرا[3]. تەمەنەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای کریتاسی بەشێوەی پشتێنەیەك لە دەربەندی ڕانیەوە بە قەدپاڵی چیای کێوەڕەشەوە(لەخۆرهەڵاتیەوە) بەرەو باکوور دەکشێت، هەروەها لە دەوروبەری چیای زێڕنەکێو لە باکووری ناحیەی ناودەشت دەردەکەوێت[4]. بەشی خوارەوەی پێکدێت لەبەردی جیری دۆلۆمایتی بارستەی ئەستور وە لەهەندێك باردا تێبینیی بەردی دۆلۆمایتی بلوری دەکرێت، بەڵام لە بەشەکانی سەرەوەی پێکدێت لە بەردی جیری دۆلۆمایتی. ئەستوری ئەم پێکهاتەیە بریتییە لە (500) مەتر[5].

7- **پێکهاتەی سەرمۆرد**(Sarmord Formation)/ ئەم پێکهاتەیە لەلاپاڵەکانی چیاکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە و ناوچەکانی سەنگەسەر(ناودەشت) و لەبەشەکانی باکورو باکوری خۆرهەڵاتی ناوچەی لێکۆڵینەوە دەبیندرێت، تەمەنی ئەم پێکهاتەیە دەگەڕێتەوە بۆکریتاسی خواروو، بەشی سەرەوەی پێکدێت لە بەردی مارلی نەرێتی و وەبەشەکانی خوارەوەی پێکدێت لەبەردی مارڵی ڕەنگ شین و لایمستۆنی دۆڵەمایتی کە یەك بەدوای یەکدا دێن، ئەستورایی ئەم پێکهاتەیە دەگاتە (450) مەتر[6].

(*) بریتییە لە کۆمەڵە چەوی بەیەکەوە نوساو. سەرچاوە (هاوڕێ یاسین محەمەد ئەمین، دیاردەی بەبیابانبون لەناوچە نیمچەشاخاویەکان(قەزای چەمچەماڵ وەك نمونە)، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، 2011، لا71.

1- سناء عبدالباقی بکر، مصادر الثروة الطبیعیة فی حوض دووکان وسبیل صیانتها، رسالة ماجستر(غیر منشورة)، کلیة الاداب، جامعة صلاح الدین، 2003، ص15.

2- خلیل کریم محمد، المسدر السابق، ص20.

3- Omed.M.Mustafa, Impact of Sewage waste water on the environment of Tanjaro River and Its Basin within Sulaimani City/NE-Iraq, master, submitted to the Council of College of Science, University of Baghdad, 2006,p23.

4- علی حسن علی، سەرچاوەی پێشوو، لا17.

5- محمد علی قادر، نواندنی کاتۆگرافیی تایبەتمەندییە سروشتییەکانی قەزای ڕانیە بەبەکارهێنانی (GIS) و (RS)، نامەی ماستەر، (بلاونەکراوە)، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2013، لا 40.

6- شیروان عمر ڕەشید، سەرچاوەی پێشوو ، لا124

8- **پێكهاتەی كۆمیتان** (Kometan Formation)/ ئەم پێكهاتەیە بۆ یەكەم جار لەلایەن دانیۆن(Dunnington) لەساڵی(1950) لەدێی كۆمیتان لەباكوری خۆرهەڵاتی قەزای ڕانیە ناسێنرا[1]. تەمەنی دەگەڕێتەوە بۆ كۆتایی كریتاسی، ڕووبەرێكی فراوان لە باكوورو باكووری خۆرئاواو باكووری خۆرهەڵاتی ناحیەی ناودەشت و باكووری خۆرهەڵاتی ناحیەی ژاراوە دادەپۆشێت. لە باشووریش لەناحیەی ئیسێوە بە شێوەی پشتێنەێك لە باكوور بۆ باشووری ناحیەكە درێژدەبێتەوە. لە لایمستۆنی چینچینی تەنكی ڕەنگ خۆڵەمێشی كراوە پێكدێت[2].ئەستورایی ئەم چینە بریتییە لە (300) مەتر[3].

9- **پێكهاتەی عەقرە-بەخمە لایمستۆن**(Aqra-Bekhma Limeston Formation). ئەم پێكهاتەیە دەكەوێتە باكورو باكوری خۆرهەڵاتی ناوچەی لێكۆڵینەوە [4]. ئەم دوو پێكهاتەیە وەكیەك دەژمێردرێن لەڕووی جیۆلۆجییەوە، چونكە لەڕووی پێكهاتەی بەردییەوە زۆر لەیەكەوە نزیكن، بەشێوەیەكی سەرەكی پێكدێت لەبەردی لایمستۆنی بارستە گەورە و تێكەڵە لەگەڵ بەدری جیری و دۆلۆمایتی، یەكێك لە تایبەتمەندی ئەم پێكهاتەیە ئەوەیە كە دیاردەی بەبەردبوون(متحجرات)ی بەڕێژەیەكی زۆر تێدایە[5]. ئەم پێكهاتەیە ئەستوریەكەی دەگاتە (200) مەتر[6].

1- ئاوێستا خالید محەمەد، سەرچاوەی پێشوو، لا14.

2- علی حسن علی، سەرچاوەی پێشوو، لا18.

3- احمد فليح فياض علي الهيبي، حوض دوكان في المنطقة الجبلية من شمال العراق (دراسة جيومورفولوجية تطبيقية، اطروحة دكتورا (غير منشورة) كلية التربية، جامعة الانبار، 2015، ص24.

4- تحسين عبدالرحيم عزيز، المصدر السابق، ص19.

5- سایە سەلام سابیر، خەسڵەتەكانی لێژی چیای هەیبەت سوڵتان و مۆرفۆمێتری ئاوزێڵەكانی، نامەی ماستەر(بڵاونەكراوە)، كۆلێژی پەروەردە/زانكۆی كۆیە، 2006، لا15.

6- FAO Coordination office for Northern Iraq. Hydrology of Northern Iraq, V1, Erbil, 2003 p83.

خشتەی (2) ستونی پێکهاتە جیۆلۆجییەکانی قەزای پشدەر (لەکۆنەوە بۆتازە)

ماوە	چاخ	پێکهاتە	پێکهاتەکەی	ئەستووری (م)
دووەم	کۆتایی جوراسی و سەرەتایی کریتاسی	کۆمەڵەی بلفەت	تێکەڵە لەبەردی ئاگرین وگۆڕاو پێکدێت لە(شست، لایمستۆن، نایس، ئەندیسایت، بازڵت)	2500
		بارستەی بلفەت	تاوێری ئاگرینی کۆن لەجۆری سیانایت ، گرانۆ دیورایت ، گابرۆ وپایرۆکس	100
		قەندیل	تاوێری ئاگرین وەك (گابر، بازڵت) و تاوێری گۆڕاو وەك (مارل ،سلت، شست)	3500
		شلێر	تاوێری گۆڕاو وئاگرینی هاتوو لە پلێتی ئێرانییەوە بەهۆی خزینەوە	4500
	سەرەتای کریتاسی	قولقولەی ڕادیولاری (القولقوله الراديو لاری)	چینەبەردێکی لایمستۆنی ڕادیۆلاری شیلی ڕەش ولایمستۆنی ئۆتۆلوی	1500
		قولقولەی کۆنگلۆمیراتی	لایمستۆن ، کۆنگلۆمیرات ، شێڵی خۆڵمێشی لەگەڵ بەردی چێرت	1400–1200
		قەمچوغە	جیری و دولۆمایتی بلوری	500
	کۆتایی کریتاسی	کۆمیتان	لایمستۆنی مارلی	150–100
		ئاکرێ – بێخمە	لایمستۆن و جیری ودۆلۆمایتی	200
		شیرانش	بەردی لایمستۆنی و مارلی ڕەنگ شین و بەردی مارلی لایمستۆنی بەردی لمی	225
		تانجەرۆ	کۆنگلۆمیرات ، وردکەی لایمستۆنی ،مارلی ، مارلی گەچی (جیری) ، سیلت	1800
		سەرمۆرد	مارل و مارلی ڕەنگ شین و لایمستۆنی دۆڵەمایتی	450
سێیەم	ئایۆسین	والاش	تاوێری قورینی سوورکە بەردی چێرت لەخۆدەگرێت لەگەڵ تاوێری سیلتی وشێڵ و تاوێری بنچینەیی .	3700–2500
	ئۆلیجۆسین	ناوبردان	تاوێری شێڵی خۆڵەمێشی بەدوایدا چینی تەنکی گراواکی وکۆنگلۆمیرات دێت .	500
	مایۆسین	چینە سورەکان(سێوەیسی سور)	قوری و لمی و سلتی ڕەنگ سور	100
چوارەم	پلایستۆسین هۆلۆسین	نیشتەنی ناوچە لێژەکان و نیشتەنی پەروانە لیتەییەکان	قور، لم(تێکەڵە)، سیلت، لم وکۆنگلۆمیرات، چەو، بەرد	150–10

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:–

1- FAO Coordination office for Northern Iraq. Hydrology of Northern Iraq. V1. Erbil. 2003 p133.

2– فاروق صنع الله العمرى، على صادق، جيولوجية شمال العراق، مطبعة كلية العلوم، جامعة الموصل، 1997، ص104.

3– تحسين عبدالرحيم عزيز، التباين المكانى لمياة الينابيع فى محافظة السليمانية، اطرحة دكتوراه(غير منشورة)، كلية التربية، جامعة المستنصرية، 2007، ص18–20.

4– سناء عبدالباقي بكر،مصادر الثروة الطبيعية في حوض دووكان وسبل صيانتها،رسالة ماجستير(غيرمنشورة)،كلية الأداب،جامعة صلاح الدين،2003.

5– على حسن على، ئاوی ژێرزەوی لەقەزای پشدەردا(لێکۆڵینەوەیەکی هایدرۆلۆجییە)، نامەی ماستەر(بڵاونەکراوە)، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2011، لا15.

نەخشەی (4)

پێکهاتەی جیۆلۆجیی قەزای پشدەر.

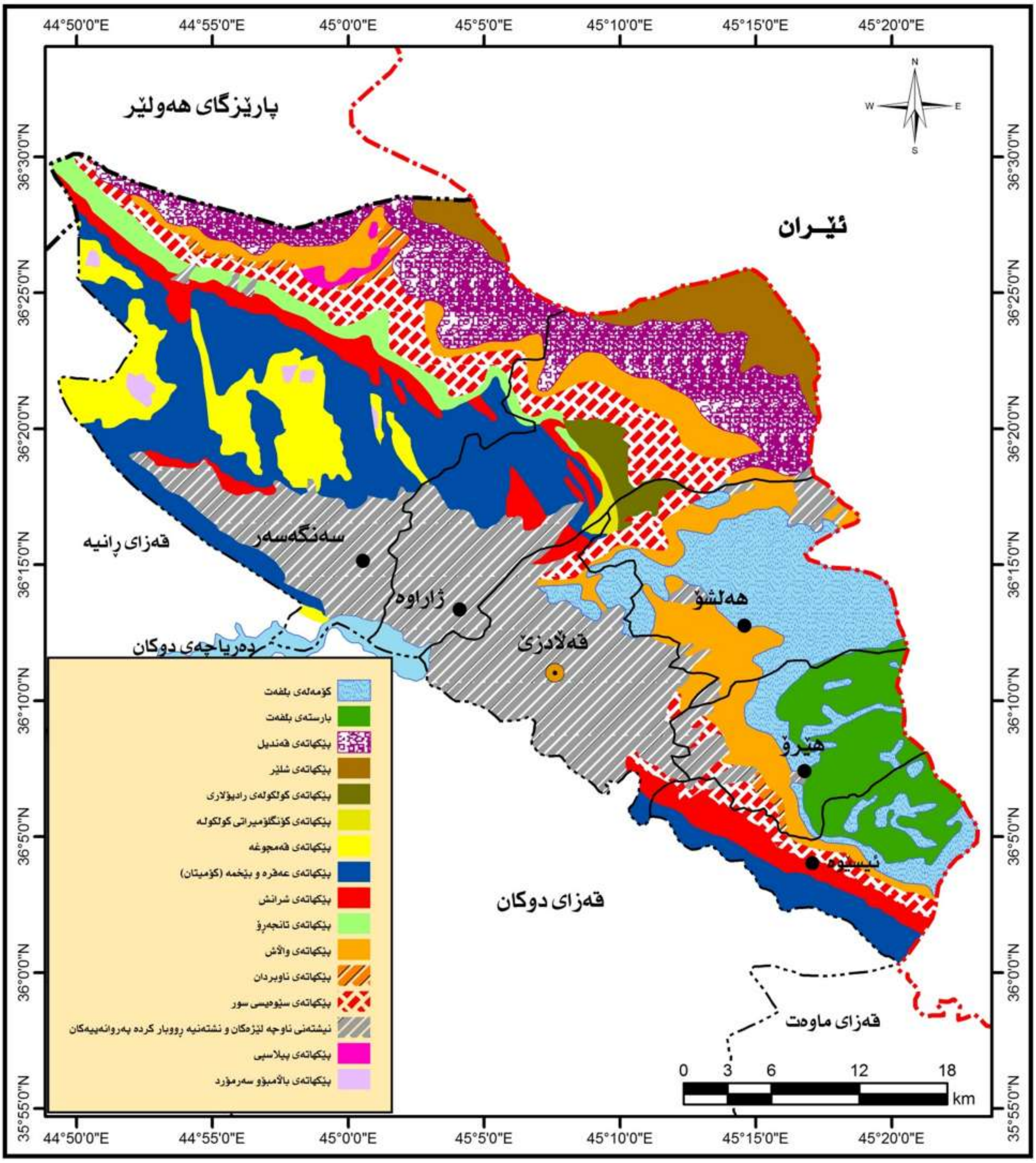

سەرچاوە/ کاری توێژەر بەبەکارهێنانی بەرنامەی ArcGis ArcMap V.10.3 پشتبەست بە:-

Sissakian. V. K.. 1997. Geological Map of Arbeel and Mahabad Quadrangles. scale 1:250000. State Establishment of Geological Survey and Mining. Iraq-Baghdad.

10- **پێکهاتەی شیرانش**(Shiranish Formation)/ ئەم پێکهاتەیە پشتێنەیەکی تەسک لەسەر ڕووی پێکهاتەی کۆمیتان پێکدەهێنێت، لە ناوچەکانی باکوری سەنگەسەرو دۆڵی ناودەشت هەیە، هەروەها لەباکوری شاری قەڵادزێ لە هەر دوو گوندی ڕێشوان و سرێجە بەدیدەکرێت و لەباشوریش لەگوندی بەرسولەهەیە[1].تەمەنەکەی دەگەڕێتەوە بۆ بەشی سەرەوەی کریتاسی، لەچینی تەنك تەنکی بەردی لایمستۆنی و مارلی ڕەنگ شین و بەردی مارلی لایمستۆنی پێکدێت. ئەستوریی ئەم پێکهاتەیە بریتییە لە (225) مەتر[2].

11- **پێکهاتەی تانجەرۆ**(Tanjero Formation)/ ئەم پێکهاتەیە ڕاستەوخۆ دەکەوێتە سەر پێکهاتەی شیرانش، دەکەوێتە بەشەکانی باکورو باکوری خۆرهەڵاتی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەسەرەتای چیای قەندیل، بەشێوەیەکی پشتێنەی لەناو دۆڵی ناودەشتەوە درێژدەبێتەوە تاوەکو دەگاتە گوندی ڕەزگە[3].دابەشدەبێت بەسەر دوو بەشدا، بەشی خوارەوەی پێکدێت لەچینی تەنك لەبەردی مارلی دەریایی و لایمستۆنی مارلی و سلتی چین تەنك، بەشی سەرەوەی پێکدێت لەنیشتەنی سلت و مارل و بەردی لمی و کۆنگلۆمرێتی وە چینی تەنك لە لایمستۆنی ژێرکەوتوو، ئەستورایی ئەم پێکاتەیە بریتییەلە (1800)مەتر[4].

ماوەی دووەم/ پێکهاتەی جیۆلۆجیی ماوەی ژیانی نوێ (Cenozoic)/

ئەم ماوەیە تەمەنی جیۆلۆجیی سیانی و چواری دەگرێتەوە، کە لەسەرەتای چاخی پالیۆسینەوە بۆ کۆتایی چاخی ئایۆسینە، لەم ماوە جیۆلۆجیەشدا چەندین پێکهاتە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا دروستبوون، کە بەم شێوەیە بەسەر ماوەی سێیەم و چوارەمدا دابەشبوون.

1- علی حسن علی، سەرچاوەی پێشو، لا18.

2- فاروق صنع الله العمری، علی صادق، جیولوجیة شمال العراق، مطبعة كلیة العلوم، جامعة الموصل، 1997، ص104.

3- علی حسن علی، سەرچاوەی پێشوو، لا18.

4- كامران طاهر سعید، توسع مدینة السلیمانیة بتاثیر الاسر الحضری(دراسة فی جغرافیة المدن)، مركز كوردستان للدراسات الاستراتیجیة، السلیمانیة، 2012، ص27.

1- **پێکهاتەکانی ماوەی سێیەم.**

1-1-**کۆمەڵەی والاش/** ئەم کۆمەڵەیە پێکدێت لە بەردی گرکانی جۆراوجۆر و بەردی بنچینەی و بەردی جیری جۆراوجۆر[1]. وە لە نێوانیاندا چەند بەردێك دەبیندرێت وەك بەردی ڕەنگ سورو بەردی چێرت و شەیل، دەکەوێتە قەدپاڵی چیاکانی خۆرهەڵاتی ناوچەی لێکۆڵینەوە، کە بەشێوەی پشتێنەیەك لە باکورەوە بەرەو باشور درێژ دەبێتەوە[2]. ئەستوراییەکەی لەنێوان (2500– 3700) مەتر دایە[3].

1-2- **کۆمەڵەی ناوپردان/** تەمەنی ئەم پێکهاتەیە دەگەڕێتەوە بۆ چاخی ئایۆسین و ئەولیکۆسین، لەچەند چینە بەردو نیشتەنیەکی بەدوایەکدا هاتووی جۆراوجۆر پێکدێت وەك (مارل و بەردی لمی و بەردی جیری لمی و کۆنگلۆمرێتی)[4]. لەناوچەی لێکۆڵنەوەدا بەشێوەی پەڵە پەڵە دەردەکەوێت لەدوو ناوچەدا، ناوچەی یەکەم بەشێوەیەکی کەوانەیی لەگوندی (پشت ئاشان)ەوە درێژدەبێتەوە تاوەکو باکوری گوندی (قرناقە)، ناوچەی دووەم وەك پشتێنەیەکی تەسك لە باکوری گوندی(خێوبیان)ەوە درێژدەبێتەوە بەرەو خۆرهەڵات تادەگاتە گوندی(بۆڵێ) لەدۆڵی(ناودەشت) [5].

1-3- **پێکهاتەی چینە سورەکان(سێوەیسی سور)/** بریتییە لەزنجیرەیەك چینی سور لەتاوێری قوری و لمی و سلتی ڕەنگ سور پێکدێت[6]. ئەم پێکهاتەیە لەچەند بەشێك پێکدێت (مەرگەی سور، لایمستۆنی گۆڤاندا، سیوەیسی سور) لەناوچەی لێکۆڵینەوە تەنها سیوەیسی سور هەیە کە بە ناوی گوندێکەوە ناونراوەو دەکەوێتە خۆرهەڵاتی ناحیەی ناودەشتەوە[7]. هەروەها لەبەشی خۆرهەڵاتی ناوچەی

1– ناهدة جمال الطالباني، المياه الجوفية في منطقة مابين الزابين في العراق واستغلالها، مركز دراسات النشر(بەخش)، مطبعة ياد، السليمانية، 2009، ص82.

2– علی حسن علی، سەرچاوەی پێشوو، لا19.

3– – شیروان عمر رەشید، سەرچاوەی پێشوو، لا130.

4– ناهدة جمال الطالباني، المصدر السابق، ص85.

5– یادگار مصطفی ابراهیم، جیۆمۆرفۆلۆجیای ئاوزێڵی ڕووباری قەندیل و بەکارهێنانەکانی، نامەی ماستەر(بڵاونەکراوە)، کۆلێجی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەدین–هەولێر،2015، لا11.

6– تحسين عبدالرحيم عزيز، هايدرومورفومترية حوض نهر رواندز واحتياجاته المائية، رساله ماجستير(غير منشورة)، كلية الأداب، جامعة صلاح الدين ،2002، ص22.

7 – Tibur Buday, sead Z. Jassim. The Regional Geology of Iraq. Volume 2,Tectionism Magmatism and Metamorphism, Baghdad- 1987, p.233.

لێکۆڵینەوە بە ئاراستەی باکور بەرەو باشور بەقەدپاڵی چیاکاندا بەشێوەی پشتێنەیەك درێژدەبێتەوە، ئەستوراییەکەی بریتییەلە(100) مەتر[1].

2- پێکهاتەکانی ماوەی چوارەم:

1-2- نیشتەنی ناوچە لێژەکان Slope Sediments/ ئەو نیشتەنیانەن کە لە بەرزاییەکانەوە دەکەونە خوارەوە، لە لا پاڵو دامێنی چیاکان دەکەونە سەریەك. هۆکاری سەرەکیی هاتنەخوارەوەیان هێزی کێشکردنی زەویی و چەند هۆکارێکی ترە، لەوانەش: (پلەی لێژی، ڕۆیشتنی ئاو، ئاووهەوا، پۆشاکی ڕووەکی، جوڵە زەوییەکان). ئەم نیشتەنیانە پێکدێن لە چەو، قوڕ، کۆنگلۆمێرات و لمی تێکەڵ بوو بەلیتە[2]. ئەم پێکهاتەیە بەشێوەی دوو پەڵەی بچووك لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا دەردەکەوێت، یەکێکیان دەکەوێتە دامێنی خۆرهەڵاتی چیای کێوەڕەش، ئەوی تریش بەشێوەی پشتێنەیەکی باریك لە گوندی (شەهیدان)ی سەر ڕووباری گاڕفێنەوە هەتا سەر ڕووباری کوڵکوڵە بەدامێنی گردەکانی نێوان چیاکانی خۆرهەڵات و دەشتی پشدەر درێژدەبێتەوە.

2-2- نیشتەنیی پەروانە لیتەییەکان Alluvial Fan Deposits/ ئەم پێکهاتەیە تەواوی دەشتی پشدەر دادەپۆشێت، پێکدێت لەئەنجامی نیشتن و کەڵەکەبوونی ئەو پێکاتە جۆراوجۆرانەی، کە ڕووبارەکان لەناوچە بەرزو زۆر لێژەکانەوە لەگەڵ خۆیان دەیگوازنەوە، بەجۆرێك کە ڕووبارەکان لەسەرەتای گەیشتنیان بەناوچە تەخت وکەم لێژەکان ئەو پێکهاتانە جێدەهێڵن کە قەبارەیان گەورەیەو بریتین لە بەردی پتەوو چەو، بەمەش پەروانە لافاویەکان دروستدەبن، هەتاوەکو لەناوچە چیایی و لێژەکان دووربکەونەوە، پێکهاتەکانیان وردتر دەبیتەوە[3]. ئەستورایی ئەم پێکهاتەیە لەنێوان (10–150)مەتر دایە، بەجۆرێك تاوەکو لەزێی بچووك نزیك بکەوینەوە، ئەستورییەکەی زیاد دەکات و بەپێچەوانەشەوە[4].

1– یادگار مصطفی ابراهیم، سەرچاوەی پێشوو، لا11.

2– شاکر خصباك، المصدر السابق، ص15.

3– علی حسن علی، سەرچاوەی پێشوو، لا21.

4 - Diary Ali Mohammad Ameen Al-Manmi, Water Resources managmert in Rania area, Sulaimania NE-Iraq, Ph.D.Thesis, Unpublished, College of Science, University of Baghdad, (2008) ,p32.

سێیەم/ ئاووهەوا.

لێکۆڵینەوە لەتایبەتمەندییە ئاووهەواییەکان، هۆکارێکی گرنگە بۆدیاریکردنی بارودۆخی هەر ناوچەو هەرێمێك، گومانی تێدانیە کەئاووهەوا کاردەکاتە سەر کاروباری پیشەسازی و کۆی چالاکییە مرۆییەکانی تر، بارودۆخی ئاووهەوایی کاردەکاتەسەر جۆری بەروبومی کشتوکاڵی و دیاریکردنی جۆری ئەو پیشەسازیەی کە پشت بە کەرەستەی خاوی کشتوکاڵی دەبەستێت[1]. وەکاریگەری زۆری هەیە لەسەر سەرکەوتنی زۆرێك لەپیشەسازیەکان لەوەرزێکی دیاریکراودا، هۆکارێکیشە بۆ هەڵبژاردنی شوێنی کارگەکان و دیاریکردنی ئامرازو کەرەستەکانی گواستنەوە[2]. گۆڕانکارییە ئاووهەواییەکان کاردەکەنە سەر پرۆسە پیشەسازییەکان، بەشێوەیەکی ئەرێنی بێت، یان بە پێچەوانەوە، هەرچەندە پیشەسازی نوێ توانیویەتی بارودۆخی ئاووهەوای ناو کارگەکان ڕێکبخات، بەلاَم ئەم پرۆسەیە دەبێتەهۆی بەرزکردنەوەی تێچونی بەرهەمهێنان[3]. بەشێوەیەکی گشتی هەموو جۆرەکانی پیشەسازی دەکەونە ژێر کاریگەری بارودۆخی ئاووهەواوە، بەتایبەت ئەوانەی، کە لە هەوای ئازاددا دروستکراون، ویلسۆن(Wilson) پێی وایە، کە ئاووهەوای وشك و بوونی تیشکی خۆری زۆر، کاریگەرییان زۆرە لەسەر ڕاکێشان وجێگیرکردنی پیشەسازی[4]. بۆ شیکردنەوەو ئاشنابوون بە ڕەگەزەکانی ئاووهەوا لە هەر ناوچەیەکدا، پێویستیمان بە داتای تۆمارکراو دەبێت لە وێستگەکانی ئاووهەوادا، بەلاَم لەبەرنەبوونی وێستگەی ئاووهەوایی لە ناوچەی لێکۆڵینەوەدا، هەوڵدەدەین بۆ شیکردنەوەی ڕەگەزەکانی ئاووهەوا، پشت بەداتاکانی نزیکترین وێستگە لەناوچەی لێکۆڵینەوە ببەستین ئەویش وێستگەی دوکانە، بەم جۆرە باس لەگرنگترین ڕەگەزەکانی ئاووهەوا لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا دەکەین:-

1- **تیشکی خۆر/** تیشکی خۆر هۆکاری سەرەکی گەرمیی سەر ڕووی زەوییە، پەیوەندییەکی ڕاستەوانە هەیە لەنێوان پلەی گەرمی و بەرکەوتنی تیشکی خۆردا، بەجۆرێك تاوەکو بەرکەوتنی

1- فؤاد محمد الصقار، الجغرافية الصناعية فى العالم، الطبعة الاولى، وكالة المطبوعات، الكويت، 1980، ص108.

2- نعمان شحاده، علم المناخ، الطبعة الثانية، مطبعة النور النموذجية، 1983، ص24.

3- قصى عبدالمجيد السامرائى، ئاووهەواو هەرێمە ئاووهەواییەکان، وەرگێڕانی- خليل كريم محمد و احمد على احمد، چاپی یەکەم، دەزگای ڕۆشنبیری جەمال عیرفان، چاپخانەی تاران، 2015، لا407.

4- رياض محمد على عودة دهش المسعودى، صناعة مواد البناء والتشيد (كبيرة الحجم) فى محافظة كربلاء للمدة من (1996-2004)، اطروحة دكتورا، غير منشورة، كلية التربية (ابن رشد)، جامعة بغداد، 2006، ص49.

تیشکی خۆر زیاتر بێت پلەی گەرمی زیاد دەکات بەپێچەوانەشەوە، ڕێژەی گەیشتنی تیشکی خۆر جیاوازە لەناوچەیەکەوە بۆناوچەیەکی ترو لەکاتێکەوە بۆکاتێکی تر لەبەر چەند هۆکارێك:-

- جیاوازیی درێژیی شەوو ڕۆژ.
- جیاوازیی گۆشەی کەوتنی تیشکی خۆر.
- پاکیی هەواو زۆری و کەمیی گەردەیهەڵواسراوەکانی ناو هەوا.
- جیاوازیی بەرزی ونزمی و (ڕێڕەوی قەدپاڵەکان و پلەی لێژییان)[1].

بەگوێرەی ئەو داتایانەی لەبەردەستن لەوێستگەی دوکان، هەوڵدەدەین بارودۆخی تیشکی خۆرو جیاوازیی بەرکەوتنەکەی لەکاتێکەوە بۆکاتێکی تر بخەینەڕوو. خشتەی (3).

خشتەی (3) تێکڕای مانگانەو وەرزانەو ساڵانەی بەرکەوتنی تیشکی خۆر لە قەزای پشدەر لەنێوان ساڵانی (2006–2015)

وەرزەکان	بەهار			هاوین			پایز			زستان			ت.ساڵانە
مانگ	ئازار	نیسان	ئایار	حوزەیران	تەموز	ئاب	ئەیلول	ت. یەکەم	ت. دووەم	ک.یەکەم	ک.دووەم	شوبات	
ت. مانگانە	5:48	8	8:54	11:42	11:54	11:30	9:36	7:24	6	4:48	4:30	5:30	7:58
ت. وەرزانە	7:34			11:42			7:40			4:56			

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی بەنداوی دوکان، بەشی کەشناسی، داتای بلاَّونەکراوە، 2015.

بەسەرنجدان لەوداتایانەی کەلەخشتەی (3) دا دیارن، دەگەینە ئەم ڕاستییانە:-

1-تێکڕای ساڵانەی تیشکی خۆری گەیشتوو بریتییە لە (7:58) حەوت کاتژمێرو پەنجاو هەشت خولەك.

2-جیاوازی هەیە لەتیشکی خۆری گەیشتوو لەوەرزێکەوە بۆ وەرزێکی تر، بەرزترین ڕێژە دەکەوێتە وەرزی هاوین، کە بریتییە لە (11:42) یانزە کاتژمێر و چل ودوو خولەك، وە نزمترین ڕێژەش دەکەوێتە وەرزی زستانەوە، کە بریتییە لە (4:56) چوار کاتژمێرو پەنجاو شەش خولەك، وە لەوەرزەکانی تردا ڕێژەی گەیشتنی تیشکی خۆر بریتییە لە (7:34) حەوت کاتژمێرو سی و چوار خولەك بۆ وەرزی بەهار، وە (7:40) حەوت کاتژمێرو چل خولەك بۆ وەرزی پایز.

1- نعمان شحادە، المصدر السابق، ص74.

3–جیاوازییەکی زۆر هەیە لەنێوان مانگەکانی ساڵدا، کە دەگاتە (7:24) حەوت کاتژمێرو بیست وچوار خولەك، بەرزترین ڕێژە دەکەوێتە مانگی تەموزەوە بریتییە لە (11:42) یانزە کاتژمێرو چل ودوو خولەك، نزمترین ڕێژە دەکەوێتە مانگی کانونی دووەم، کە دەگاتە (4:30) چوار کاتژمێرو سی خولەك.

4–بەرزترین ڕێژەی بەرکەوتنی تیشکی خۆر دەکەوێتە مانگە گەرمەکان (تەموز، حوزەیران، ئاب)ە وە نزمترین ڕێژە دەکەوێتە مانگە ساردەکان (ك.دووەم، شوبات، ك.یەکەم).

2- **با**/ بریتییە لە هەوای جولاّو لەسەر ڕووی زەوی، بەشێوەیەکی ستونی بێت، یاخود ئاسۆیی، ئەم جولاّنەش لەناوچەی پەستان بەرزەوە بۆناوچەی پەستان نزمە[1]. بەیەکێك لەڕەگەزە گرنگەکانی ئاووهەوا دادەندرێت لەڕووی دیاریکردنی شوێنی دامەزراوە پیشەسازییەکان، بە لەبەرچاوگرتنی خێرایی و ئاراستەکەی[2]بەگوێرەی داتاکانی وێستگەی دوکان بارودۆخی با دەخەینەڕوو. خشتەی (4).

خشتەی (1) تێکڕای خێرایی مانگانەو وەرزانەو ساڵانەی با (م/چرکە) لە قەزای پشدەر لەنێوان ساڵانی (2004–2015).

وەرزەکان	بەهار			هاوین			پایز			زستان			تێکڕا
مانگ	ئازار	نیسان	ئایار	حوزەیران	تەموز	ئاب	ئەیلو	ت. یەکەم	ت. دووەم	ك.یەکەم	ك.دووەم	شوبات	
ت. مانگانە	3	2.6	2.5	3	2.9	2.6	2.1	1.9	2.2	2.2	1.9	2.5	2.45
ت. وەرزانە	2.7			2.8			2.1			2.2			

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:– حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی بەنداوی دوکان، بەشی کەشناسی، داتای بلاّونەکراوە، 2015.

1– سوران حمة امين احمد، التحليل الجغرافي لخصائص لارياح في اقليم كوردستان العراق وامكانيات استثمارها، رسالة ماجستر (غير المنشورة)، كلية العلوم الانسانية، الجامعة السليمانية، 2007، ص101–102.

2– يوسف ستار محمد محمود، الصناعات الانشائية في قضاء دربنديخان–محافظة السليمانية اقليم كوردستان العراق(دراسة في الجغرافية الاقتصادية، رسالة ماجستير(غيرمنشورة)، كلية الاداب، جامعة المنصورة،2015، ص30.

بەسەرنجدان لەوداتایانەی کەلەخشتەی (4) دا دیارن، دەگەینە ئەم ڕاستییانە:-

1-تێکڕای خێرایی ساڵانەی با بریتییە لە (2.45م/چرکە).

2-جیاوازی هەیە لەنێوان تێکڕاکانی خێرایی با لەنێوان وەرزەکانی ساڵدا، کە دەکاتە (0.7م/چرکە)، بەجۆرێك بەرزترین تێکرا دەکەوێتە وەرزی هاوین کە بریتییە لە (2.8م/چرکە)، وە نزمترین تێکڕا دەکەوێتە وەرزی پایز بریتییە لە (2.1م/چرکە).

3- جیاوازی هەیە لەنێوان تێکڕاکانی خێرایی با لەنێوان مانگەکانی ساڵدا، کەدەکاتە (1م/چرکە) بەرزترین تێکرا دەکەوێتە مانگی تەموزو بریتییە لە (2.9م/چرکە)، وەنزمترین تێکڕا دەکەوێتە هەریەك لە مانگەکانی (ك.یەکەم، ت.یەکەم) بریتییە لە (1.9م/چرکە)، ئەمەش ئەو ڕاستییە دەسەلمێنێت، کە پەیوەندییەکی ڕاستەوانە لەنێوان (با) و پلەی گەرمیدا هەیە.

4- جێی ئاماژە پێدانە ئەو جیاوازییە گەورەیەی لەماوەی ساڵدا، کە لە ڕەگەزەکانی تری ئاووهەوا لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا بەدیدەکرێت، ئەم جیاوازییە گەورەیە لە ڕەگەزی(با) دا، بەدیناکرێت، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ پێکهاتەی سروشتی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەڕوی بەرزی ونزمی و تۆبۆگرافیەوە.

ئەوەی کە تایبەتیشە بە ئاڕاستەی (با) وە، ئەو گۆڕانکارییانەی کە لەئاڕاستەکەیدا ڕوودەدەن لەناوچەی لێکۆڵنەوەدا، هەولدەدەین بیخەینەڕوو، چونکە ئاڕاستەی (با) زۆر گرنگترە لە خێراییەکەی لەسەر هەڵبژاردنی ناوچە پیشەسازییەکان. خشتەی (5).

خشتەی (5) ئاڕاستەو تێکڕای دوبارەبونەوەی با لە قەزای پشدەر لەنێوان ساڵانی(2004-20015).

ئاراستە	باکور	باکوری خۆرهەلات	خۆرهەلات	باشووری خۆرهەلات	باشوور	باشووری خۆرئاوا	خۆرئاو	باکووری خۆرئاوا
تێکڕای دووبارە بوونەوە(٪)	11	21	5.5	11.5	14.5	11	12	13.5

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی بەنداوی دوکان، بەشی کەشناسی، داتای بلاونەکراوە، 2015.

بەسەرنجدان لەو داتایانەی کە لە خشتەی (5) دا دیارن، دەگەینە ئەم ڕاستییانە:-

1- زۆرترین تێکڕای دووبارەبونەوەی ئاڕاستەی با لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا، بەئاڕاستەی باکوری خۆرهەڵاتە، کەبریتییە لە (21٪).

2- کەمترین تێکڕای دووبارەبونەوەی ئاڕاستەی با لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا، بەئاڕاستەی خۆرهەڵاتە، کە بریتییە لە (5.5٪).

3- بێجگە لە ئاڕاستەکانی (باکوری خۆرهەڵات، خۆرهەڵات)، کە جیاوازییەکی زۆریان لەنێواندا هەیە، ئاڕاستەکانی تر تاڕادەیەك جۆرە هاوسەنگییەکیان پێوە دیارە لەڕووی هەڵکردنی (با)وە بەو ئاڕاستانە.

3- **باران**/ باران سەرەکیترین شێوەکانی دابارینە لە ناوچەی لێکۆڵینەوەدا، هۆکاری سەرەکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو نەوراییانەی کەلەدەریای ناوەڕاستەوە دەگەنە ناوچەکە، تاوەکو بەرەو باکورو باکوری خۆرهەڵات بڕۆین ڕێژەی باران بارین زیادەکات، بەهۆی بەرزبونەوە لەئاستی ڕووی دەریا وە زۆربونی ڕێژەی نەواییەکان و قوڵ بوونیان[1]. بەگوێرەی داتاکانی وێستگەی دوکان بارودۆخی باران بارین دەخەینەڕوو. خشتەی (6).

خشتەی (6) تێکڕای وەرزانەو مانگانەو ساڵانەی باران بە (ملم) لە قەزای پشدەر لەنێوان ساڵانی (2004-2015)

وەرزەکان	بەهار			هاوین			پایز			زستان			کۆ
مانگ	ئازار	نیسان	ئایار	حوزەیران	تەموز	ئاب	ئەیلول	ت. یەکەم	ت. دووەم	ك.یەکەم	ك.دووەم	شوبات	
ت.باران	65.5	61	29.9	0.4	0.2	0.5	0.5	2.7	31.4	61.5	108.7	116.5	544.4
%	28.7			0.2			18.4			52.7			100

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی بەنداوی دوکان، بەشی کەشناسی، داتای بڵاونەکراوە، 2015.

1- ئازاد محمەمەدئەمین نەقشبەندی، کەشوهەوای هەرێمی کوردستانی عیراق، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێراق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999، ل74-75.

بەسەرنجدان لەو داتایانەی کە لەخشتەی (6) دا دیارن، دەگەینە ئەم ڕاستییانە:-

1- تێکڕای ساڵانەی باران بارین لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا بریتییە لە (544.4) ملم.

2- جیاوازی هەیە لەنێوان بڕی باران بارین لەنێوان وەرزەکاندا، زۆرترین ڕێژە دەکەوێتە وەرزی زستان بریتییە لە (286.7)ملم، کە دەکاتە ڕێژەی(52.7٪) کۆی بارانی ساڵانە واتا زیاتر لەنیوەی باران دەکەوێتە وەرزی زستان، لەکاتێکدا وەرزی هاوین تەنها (1.2)ملم باران لەخۆدەگرێت، کە دەکاتە ڕێژەی (0.2٪) کۆی بارانی ساڵانە.

3- جیاوازییەکی زۆر بەدیدەکرێت لەنێوان مانگەکانی ساڵدا کە دەکاتە (116.3)ملم، بەجۆرێك زۆرترین بڕی باران بارین دەکەوێتە مانگی (شوبات)ەوە، بەبڕی (116.5) ملم وبەڕێژەی (21.3٪) کۆی بارینی ساڵانە، لەکاتێکدا کەمترین بڕی باران بارین دەکەوێتە مانگی (تەموز)ەوە، بەبڕی (0.2)ملم وبەڕێژەی (0.03) کۆی بارانی ساڵانە.

4- زۆرترین ڕێژەی باران بارین دەکەوێتە مانگەکانی وەرزی زستان (شوبات، ك.دووەم، ك.یەکەم)، وە کەمترین ڕێژەی باران بارین دەکەوێتە مانگەکای وەرزی هاوین (تەموز، حوزەیران، ئاب).

5-وەرزی تەڕی و بارانبارین لەناوچەی لێکۆڵینەوە لەمانگی (ت.یەکەم) دەستپێدەکات و بەرە بەرە بەرەو زیادبون دەڕوات، تاوەکو لەمانگی (شوبات)دا بەرزترین ڕێژە تۆماردەکات، پاشان دەست بەکەمبوونەوە دەکات تاوەکو لەمانگی (تەموز)دا کەمترین ڕێژە تۆماردەکات، واتا لەناوچەکەدا بەڕونی وەرزی وشکی و بێ بارانی دەردەکەون، کۆی ئەو جیاوازیانەی کە لە بڕی بارانبارینـدا بەدیدەکرێن لەنێوان مانگەکان و وەرزەکانی ساڵدا، وەلەساڵێکەوە بۆساڵێکی تر دەگەڕێتەوە بۆجیاوازی لەژمارەو جۆرو دوبارەبوونەوەی ئەو نەورابیانەی، کە دەگەنە ناوچەی لێکۆڵینەوە.

4-**پلەی گەرمی**/ یەکێکە لەگرنگترین ڕەگەزەکانی ئاووهەوا، چونکە کاریگەریی ڕاستەوخۆو ناڕاستەوخۆی هەیە لەسەر کۆی ڕەگەزەکانی تری ئاووهەوا[1]. بەشێوەیەکی گشتی، جیاوازیی بارودۆخی ئاووهەوا لەئەنجامی جیاوازیی پلەی گەرمییەوە دەبێت[2]. بەگوێرەی داتاکانی پلەی گەرمی لەوێستگەی دوکان بارودۆخی پلەی گەرمی دەخەینەڕوو. خشتەی (7).

1- ئازاد محەمەدئەمین نەقشبەندی، جوگرافیای کەش وئاووهەوا، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ وپەخشی حەمدی، 2007.،ل41.

2- علی حسن موسی، اساسیات علم المناخ، الطبعة الاولی، دار الفکر، دمشق، 2004، ص36.

خشتەی (7)

تێکڕای مانگانەو وەرزانەو ساڵانەی پلەی گەرمی (س[5]) لە قەزای پشدەر لەنێوان ساڵانی (2004–20015).

وەرزەکان	بەهار			هاوین			پایز			زستان			ت. ساڵانە
مانگ	ئازار	نیسان	ئایار	حوزەیران	تەموز	ئاب	ئەیلول	ت. یەکەم	ت. دووەم	ک.یەکەم	ک.دووەم	شوبات	
ت. مانگانە	12.9	17.9	24.4	31.8	34.5	34.3	30.9	23.8	14.5	9.4	6.7	8.2	20.8
ت. وەرزانە	18.4			33.5			23.07			8.1			

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:– حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی بەنداوی دوکان، بەشی کەشناسی، داتای بڵاونەکراوە، 2015.

بەسەرنجدان لەو داتایانەی کە لەخشتەی (7) دا دیارن، دەگەینە ئەم ڕاستییانە:–

1–تێکڕای ساڵانەی پلەی گەرمی لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا بریتییە لە (20.8) پلەی سەدی.

2–جیاوازی هەیە لەنێوان تێکڕاکانی پلەی گەرمی لەوەرزەکاندا، بەرزترین تێکڕا دەکەوێتە وەرزی هاوین بریتییە لە (33.5) پلە، وە نزمترین تێکڕا دەکەوێتە وەرزی زستان بریتییە لە (8.1) پلە.

3–جیاوازییەکی زۆر هەیە لەنێوان تێکڕاکانی پلەی گەرمی لەمانگەکانی ساڵدا، واتا مەودای گەرمیی ساڵانە بەرزەو بریتییە لە (27.8) پلە، بەرزترین تێکڕا دەکەوێتە مانگی تەموزەوە بریتییە لە (34.5) پلە، وەنزمترین تێکڕا دەکەوێتە مانگی ک.دووەم کەبریتییە لە (6.7) پلە.

4–بەرزترین تێکڕاکانی ساڵ دەکەوێتە مانگەکانی وەرزی هاوین (تەموز، ئاب، حوزەیران) وەنزمترین تێکڕاکانی ساڵ دەکەوێتە مانگەکانی وەرزی زستان (ک.دووەم، شوبات، ک.یەکەم).

5–پلەی گەرمی لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا لەمانگی (شوبات)ەوە دەست بە بەرزبوونەوە دەکات، تا لەمانگی (تەموز)دا، بەرزترین پلە تۆماردەکات، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ(ستونی تیشکی خۆر، درێژی ڕۆژ، پاکی و ساماڵیی ئاسمان، هەروەها هاتنی تۆپەڵەهەوایی کیشوەری وشک)[1]. پاشان دەست بەنزمبوونەوە دەکات، تاوەکو لەمانگی (ک.دووەم) نزمترین پلە تۆماردەکات، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆلاربوونەوەی تیشکی خۆرو کورتبونەوەی ڕۆژ وە زیادبوونی ڕۆژهەوراوییەکان[2]. سەرەڕای ئەمەش

1– ئازاد محەمەدئەمین نەقشبەندی، کەشوهەوای هەرێمی کوردستانی عیراق ، سەرچاوەی پێشوو، لا73.

2– سلێمان عەبدوڵلا ئیسماعیل، تایبەتمەندییەکانی باران لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، 2006، لا71.

هاتنی (بارستەی جەمسەری کیشوەری(cp)، بارستە جەمسەری دەریایی(mp)، بارستە هەوای بەستوA) ئەم تۆپەڵە هەواییانە ڕێگە لە گەیشتنی تیشکی خۆر دەگرن بۆ سەر زەوی و پلەی گەرمی دادەبەزێنن ودەبنە هۆی بارینی باران وبەفر[1].

چوارەم/ بەرزی ونزمی ڕووی زەوی.

بەرزی ونزمیی ڕوی زەوی یەکێکن لەو دیاردە سروشتیانەی کە کاریگەرییان لەسەر کۆی چالاکیە مرۆییەکان هەیە، لەو چێوەیەشدا چالاکییە پیشەسازیە جۆربەجۆرەکان بەدەر نین لە گاریگەریی بەرزی ونزمی، چونکە پەیوەندیەکی بەهێز هەیە لەنێوان بەرزی و نزمی و جێگیربونی پیشەسازیدا، بەتایبەتی ئەو پیشەسازییانەی، کە قەبارەیان گەورەیەو پێویستیان بەڕوبەرێکی فراوانی زەوی هەیە بۆ دروستکردنی دامەزراوەکان و کۆگاکانی خەزنکردن و شوێنی وەستانی ئۆتۆمبێل، ئەمەش پێویستی بەڕوبەرێکی فراوانی زەوی گونجاو هەیە[2]. پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆ هەیە لەنێوان بەرزی ونزمیی ڕوی زەوی و بارودۆخی ئاووهەواو خاك و ڕووپۆشی ڕووەکی...هتد، ئەمانەش کاردەکەنە سەرجۆری چالاکی با لە هەر ناوچەیەکدا و بەشدارن لەڕێژەی باشی وخراپیی ئەو چالاکییەدا، جۆری خاك و تایبەتمەندییەکانی پەیوەستە بە بەرزی و نزمیی ڕووی زەوی، کە کەرەستەیەکی خاوی باشەو بەشداری لەزۆرێك لەپیشەسازیەکاندا دەکات، بەتایبەتی پیشەسازیە بیناسازیەکان(الانشائیە)، کە ئەمانە بەوە ناسراون ڕێژەیەکی زۆر کەرەستەی خاویان پێویستە، کە بەملیۆنان تەن مەزەندە دەکرێت، وەك پیشەسازی (چیمەنتۆ، کاشی، بلۆك...هتد)، وە کەمی ڕێژەی بەرزی ونزمیی ڕووی زەوی، یارمەتیدەرە بۆکەمکردنەوەی تێچونی چالاکیە پیشەسازییەکان، لە گەیشتن بەکەرەستەی خاوو سوتەمەنی و گواستنەوەی بەرهەمەکان[3]. سەبارەت بەبەرزی و نزمی ناوچەی لێکۆڵینەوە ناوچەکە بەشێکە لەچیا پێچ خواردووە ئالۆزەکان، بەجۆرێك دەکەوێتە نێوان (ناوچەی چیای پێچ خواردووی ساکار و سنوری نێودەوڵەتیی عێراق–ئێران)[4]. سەرەڕای بچووکیی

1– ئازاد محمد أمين نقشبندي، مناخ إقليم كوردستان، مجلة متين، العدد 36، مطبعة خبات، دهۆك ، 1997، ص101.

2– محمد شكر محمود، المصدر السابق، ص45.

3– رياض محمد على عودة دهش المسعودى، المصدر السابق، ص46.

4– خەبات عەبدوڵلا، بنەماتيۆريەکانی جوگرافيای عەسکەريی کوردستانی باشور، چاپخانەی روون، چاپی دووەم، سلێمانی، 2005، لا1142.

ناوچەی لێکۆڵینەوە بەبەراورد بەزەویی عێراق، دەبینین جۆرەها دیاردەی بەرزی ونزمیی جیاواز لەخۆدەگرێت لە (چیای بەرز، دەشتی نیمچە فراوان) لەگەڵ بوونی تۆڕێکی باشی دۆڵ و ڕێڕەوی ئاوی، کە ئاوی باران و بەفری تواوەی ناوچەکە لەخۆدەگرن، ئەمانە مانای ئەوە دەگەیەنن، کە بەرزی ونزمیی ناوچەی لێکۆڵینەوە جیاوازە لەشوێنێکەوە بۆشوێنێکی تر[1]. بەر لەباسکردنی بەرزی ونزمییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، چەند سەرنجێکی تایبەت بەڕووی زەوی ناوچەی لێکۆڵینەوە دەخەینەڕوو، کە ئەمانەن:-

●- زۆربەی چیاکانی ناوچەکە پێچاوپێچی ئاڵۆزو کوڕو ڕکن، کە درزو شکانەوەی گەورەیان تێدایە، چونکە ناوچەکە نزیکە لەسەنتەری پاڵپەستۆ، بۆیە بەردی چینەکانی توشی پێکهەڵچوون و تێکەڵی هاتوون، لەلوتکەی هەندێك لەچیاکان بەردی ئاگرین و گۆڕاو شانبەشانی بەردی نیشتەنی دەردەکەون بەتایبەت بەردی کلسی و دۆلەمایتییەکان[2].

●- هەرچەندە سەرجەم بەشەکانی ناوچەکە بە چیا دەورەدراوە جگە لە بەشێکی بچووکی نەبێت، کە دەکەوێتە باشوری خۆرئاوەوە، کە دەربەندی ڕانیەیەو زێی بچووکی پێدا تێپەڕدەبێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا جیاوازییەکی گەورە هەیە لەنێوان نزمترین و بەرزترین خاڵی ناوچەکە، بەرزترین خاڵی بریتییەلە لوتکەی حاجی برایم بەرزیەکەی (3452م، ل.ڕ.د)وەنزمترین خاڵ دەکەوێتە لێواری زێی بچووکەوە لەوپەڕی خۆرئاواوە کەبەرزییەکەی بریتییەلە (483 م، ل.ڕ.د) واتا جیاوازیی بەرزیی ناوچەکە بریتییە لە (2974م).[3].

●- دیادەیەکی تری دەگمەنی ناوچەکە بریتییە لەبوونی ژمارەیەکی زۆر لەدۆڵ و لقەرووبارو نزمایی نیوان چیاکان، کە بەشێوەیەکی ستونی بەرزایی و چیاکانی ناوچەکە دەبڕن و ئاوی بەرزاییەکان و دەوروبەریان کۆدەکەنەوە، ئەمەش دیاردەیەکی تایبەتەو لەکەم شوێن دووبارەدەبێتەوە، شارەزایان ئەم دیاردەیە دەگەڕێننەوە بۆ کارلێکی ئاوی ڕۆیشتوو لەگەڵ ئەو درز و کەلێنانەی کە لە ناوچەکەدا هەن و بەهێزی ئاوی ڕۆیشتوی ناوچەکە بووەتە هۆی کارلێکی بەهێز لەگەڵ بەردە فشەڵەکانی

1- فواد حمة خورشيد، المصدر السابق، ص14.

2- عەبدوڵلا عامر عمر، بەرزی ونزمی ڕووی زەوی هەرێمی کوردستان، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێراق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999، لا50.

3- صلاح حميد الجنابي، سعدى علي غالب، جغرافية العراق الاقليمية، دار الكتب للنشروالطباعة، الموصل، 1992، ص63 و یادگار مصطفى ابراهیم، سەرچاوەی پێشوو، لا17.

ناوچەکەو ئەو ڕێڕەوانە دروستبوون، بۆچوونێکی تر هەیە کەپێیوایە بەر لە دروستبوونی چیاکان ئەم ڕێڕەوانە هەبوون، لەکاتی دروستبوونی چیاکاندا بەشێوەیەکی پێچاوپێچ پارێزگارییان لەبوونی خۆیان کردووە و ماونەتەوە، گرنگترین ڕووبارەکانیش بریتین لە (ڕووباری ژاراوە، سەنگەسەر، زێی بچووک)[1]. گرنگترین یەکە بەرزی ونزمییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بریتین لەمانەی خوارەوە:-

یەکەم/ ناوچەی چیاکان:

بەشێکی زۆری ناوچەی لێکۆڵینەوە لەزنجیرە چیای بەرزو ئاڵۆزو پێچاوپێچ پێکدێت کە ڕووبەرەکەی بریتییەلە(859.39کم^2) و (61٪) قەزاکە[2].چیاکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بەشێوەی چەند زنجیرەیەك دەردەکەون، کە بەم شێوەیەی خوارەوە باسیان لێوەدەکەین: نەخشەی (5) خشتەی (8).

1- **زنجیرەی چیای خۆرهەلآت/** ئەم زنجیرەیە درێژدەبێتەوە لەخۆرهەلآتی قەزاکەوە لەباکوری دۆڵی ژاراوەوە تا دەگاتە چیای (چێوێ) لەباشوری خۆرئاوای قەزاکە، لەزنجیرە چیایەکی بەرز پێکدێت، کەب ەرزیەکەی زیاترە لە (2000م، ل.ڕ.د)، ئەم زنجیرەیە سنورێکی سروشتیی نێودەوڵتییە لەنێوان ولآتانی (عێراق-ئێران) دا، کە پێدەشتەکانی ئەم زنجیرەیە لە خۆرهەلآتەوە لێژدەبنەوە بەرەو دەشتی قەلآدزێ و دۆڵی زێی بچووك لەخۆرئاواوە، لێژبونەوەیان زۆرە بەلآم تاوەکو بەرەو ناوەوە بڕۆین لێژییان کەم دەکات[3].

لەدوای ئەم زنجیرەیە، زنجیرەی دووەم دەستپێدەکات کە دەکەوێتە خۆرئاوای زنجیرەی یەکەم، بەرزی چیاکانی ئەم ناوچەیە جگە لە لوتکەی (کەلەگا) لەباکوری چیای هەرمێن، کە بەرزییەکەی(2026م، ل.ڕ.د)ە، بەرزیی ئەم بەشە لەنێوان (1500-2000م، ل.ڕ.د) لەدوای ئەم زنجیرەوە زەوی دەست بەنزمبونەوە دەکات تاوەکو لە خۆرئاواوە لەگەڵ دەشتی قەلآدزێ تێکەڵ دەبێت[4].

1- خطاب صكار العاني، جغرافية العراق -أرضا-وسكانا-وموارد الاقتصادية، دار الحكمة للطباعة والنشر، جامعة بغداد، 1988، ص 35.

2- علی حسن علی، سەرچاوەی پێشوو، لا22.

3- فواد حمة خورشيد، المصدر السابق، ص18.

4- عەبدوڵلآ غەفور، جوگرافیای باشوری کوردستان، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، چاپخانەی ڕەنج، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2008، لا29.

2- **زنجیرە چیای باکور(قەندیل)**/ ئەم زنجیرەیە لە باکوری ناحیەی ژاراوەوە درێژدەبێتەوە لەنزیك سنوری نێودەوڵەتیی (عێراق–ئێران) تاوەکو ئەوپەڕی باکوری خۆرئاوای قەزاکە لەنزیك سنوری قەزای سۆران، ئاڕاستەی ئەم زنجیرەیە لەخۆرهەڵات بۆ خۆرئاوایە، کە لەلوتکەی گەلاڵە(2850م، ل.ڕ.د) لەباکورەوە دەستپێدەکات تاوەکو دەگاتە لوتکەی ئەحمەدی(2202م، ل،ڕ،د) لەباکوری خۆرئاوای قەزاکە[1]. بەگشتی ئەم زنجیرەیە بەرزی لەنێوان(2000–3000م، ل.ڕ.د) کە بە بەرزترین و فراوانترین زنجیرە چیای ناوچەی لێکۆڵیەوە دادەنرێت، کەبەرزترین خاڵی ناوچەکە لەخۆدەگرێت کە لوتکەی حاجی برایمە(3452م، ل.ڕ.د)[2]. هۆکاری سەرەکیی ئالۆزیی ئەم بەشە دەگەڕێتەوە بۆجوڵە زەمینییەکانی (ماوەی سێییەم)، کە بەسەر ناوچەکەدا هاتوون وزنجیرە نوشتاوەکانی زاگرۆسی پێکهێناوە[3].

3- **زنجیرە چیای خۆرئاوا**/ ئەم زنجیرە چیایە دەکەوێتە خۆرئاوای ناوچەی لێکۆڵینەوەو ناوچەکە لەقەزای ڕانیە جیادەکاتەوە، ئەم زنجیرەیە لەدەربەندی ڕانیەوە دەست بەدرێژبونەوە دەکات بەڕۆژهەڵاتی چیای کێوەڕەشدا بەرەو باکور تاوەکو گوندی پیرانان، لەوێوە ئاڕاستەکەی دەگۆڕێت و دوای ماوەیەکی کەم لەگەڵ زنجیرەی باکور یەکدەگرێتەوە، دوای ئەوەی لوتکەکانی (زێڕنەکێو، مێرگەسەر، ساوە، ئەحمەدی) دەبڕێت لەباکوری گوندی (زارگەڵی)، ناوچەی پشدەر جێدەهێڵێت و دەچێتە سنوری پارێزگای هەولێرەوە[4].

1– فريق علمی، مشرع سنكسر، الاروائی، جامعة صلاح الدين–اربيل، مطبعة الاول، 1982،ص25.

2– صلاح حميد الجنابی، سعدی علی غالب، المصدر السابق، ص63.

3– ناهدة جمال الطالباني، المصدر السابق، ص63.

4– علی حسن علی، سەرچاوەی پێشوو، لا21.

خشتەی (8)

بەرزی و شوێنی جوگرافی و ئەسترۆنۆمیی بەشێك لە لوتکە چیاکانی قەزای پشدەر

ژمارە	ناوی لوتکە چیا	بەرزی (م)	شوێنی جوگرافیەکەی	هێڵی درێژی	بازنەی پانی
1	قەندیل	3452	باکووری خۆرهەڵاتی ناوچەکە	45 02 54	36 29 49
2	کونەکۆتر	2692	باکووری گوندی لێوژە	44 54 13	36 27 07
3	گەلاڵە	2734	باشووری چیای قەندیل	45 04 43	36 24 05
4	هەرمێن	2406	خۆرهەلاتی گوندی بێگەلاس	45 16 19	36 15 00
5	دوپەزە	2314	خۆرهەلاتی گوندی بێکلۆ	45 19 36	36 09 59
6	زێڕنەکێو	2136	باکووری ناحیەی ناودەشت	44 55 23	36 22 00
7	بابرنج	2110	باکووری خۆرهەلاتی گوندی بێکلۆ	45 17 44	36 12 42
8	کانی کەوان	2137	باکووری لوتکەی قۆرغان	45 20 48	36 07 26
9	چواس	2103	باکووری ناحیەی هەڵشۆ	45 14 50	36 16 02
10	گەنەماو	2080	باکووری گوندی زێوکە	45 15 32	36 19 05
11	سادر	2050	باکووری گوندی سوێسنە	45 14 16	36 20 37
12	مەلاکوژراو	1844	باکووری خۆرهەلاتی گوندی بێکلۆ	45 17 00	36 10 58
13	شاخەڕەش	1496	نێوان ناحیەی هێرۆ وگوندی بێکلۆ	45 17 44	36 08 50
14	پاشکێل	1809	خۆرهەلاتی گوندی ئەشکەنە	45 20 04	36 04 08
15	گردەبێناس	1809	باکووری خۆرهەلاتی گوندی بێناسە	45 17 52	36 06 33

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:-

1- شاكر خصباك، العراق الشمالي، دراسة الجغرافية (الطبيعية والبشرية)، مطبعة شفيق، طبعة الاول، بغداد، 1973،ص86-87.

2- علی حسن علی، سەرچاوەی پێشوو، لا24.

3- عەبدوڵڵا عامر عمر، سەرچاوەی پێشوو، لا51.

نەخشەی (5)

بەرزی ونزمی قەزای پشدەر

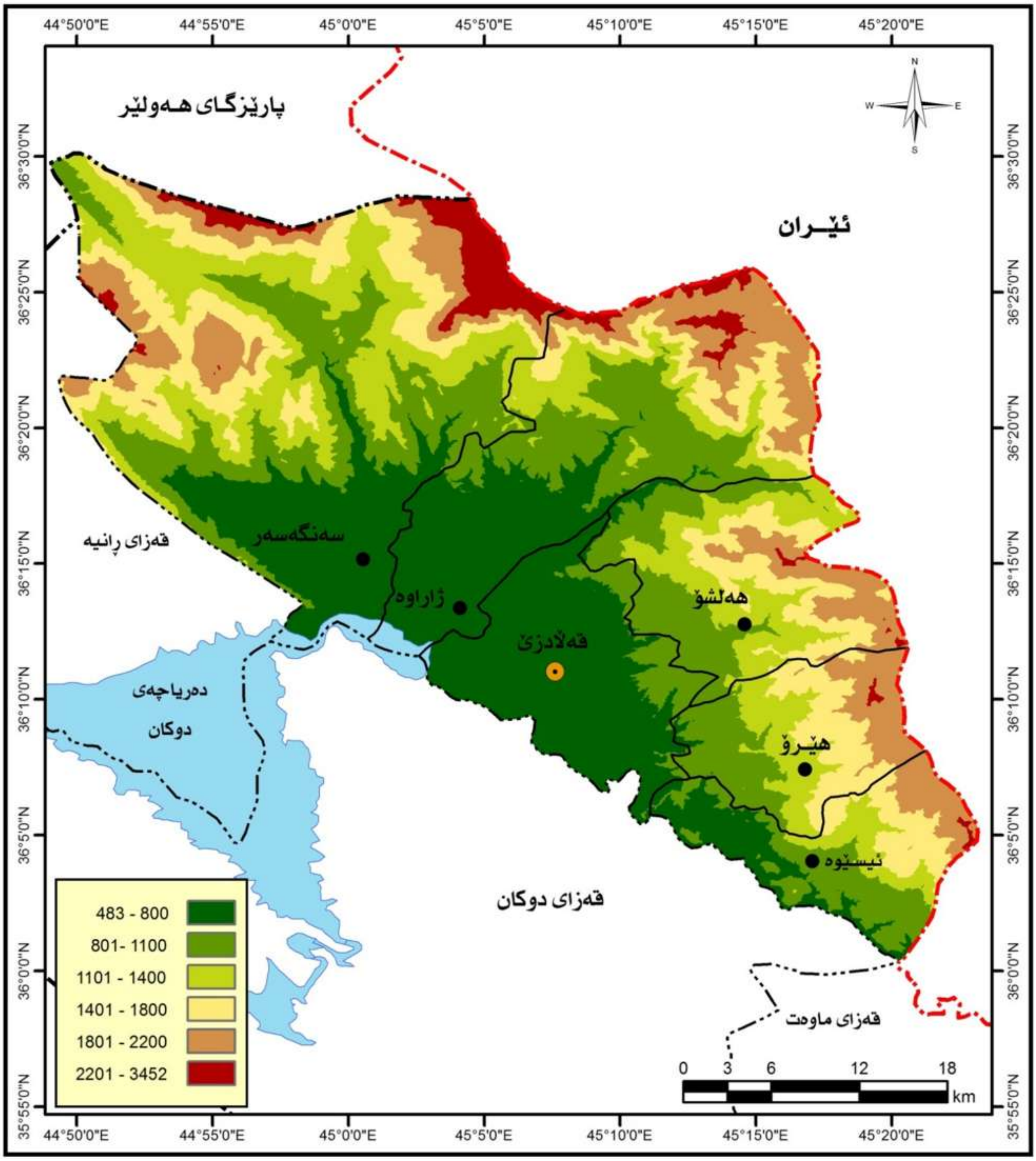

سەرچاوە/ کاری توێژەر بەبەکارهێنانی بەرنامەی ArcGis ArcMap V.10.3 پشتبەست بە:-

حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی، سەنتەری تەکنەلۆجیای زانیاری، بەشی Gis.

دووەم/ ناوچەی بانەکان:

بەرزی و نزمیی ناوچەی لێکۆڵینەوە ناوچەی بانی کەم دەگرێتەخۆ، ڕووبەرەکەی بریتییەلە(253.59کم^2) بەمەش (18٪) سەرجەمی ڕووبەری ناوچەی لێکۆڵینەوە پێکدەهێنێت و بریتییە لەبانی پشدەر[1]. بەشی خۆرهەڵاتی بریتییە لە وڵاتی ئێران، کە ناوچەیەکی ئاڵۆزی پێچاوپێچە، لەبەشی باشوری دۆڵی سیوەیلەو قەڵاچوالان لە خۆرئاوایەتی، وەرووباری زێی بچووک کەوتۆتە بەشی باکوری، هەریەکە لەچیاکانی سەرشیو و کەنێر بەهاوتەریبی لەگەڵ سنوری نێودەوڵەتی (عێراق-ئێران) دا درێژدەبنەوە[2].

سێیەم/ ناوچەی دەشتایی:

ناوچە دەشتاییەکانی قەزاکە بریتییە لە دەشتی پشدەر، کەڕووبەرەکەی بریتییەلە (295.85کم^2) بەمەش (21٪)ی ناوچەی لێکۆڵینەوە پێکدێنێت، هەروەها بەشێکە لەدەشتە شاخاوییەکان، دەکەوێتە نێوان ناوچە چیاییە پێچ سادەکان لەباشورو باشوری خۆرئاواو ناوچە چیاییە پێچ ئاڵۆزەکان لەبەشی باکورو باکوری خۆرهەڵات[3]. ئەم دەشتە بە بەشێك لەدەشتی ڕانیە دادەندرێت، تەنها بەلێوارێکی تەسك لەدەربەندی ڕانیە لەیەکتری جیادەبنەوە، پانتایی دەشتەکە لەنێوان (20-30)کم دەبێت[4]. دەشتەکە لەشێوەی سێگۆشەیەکی هەڵگەڕاوەدایە، بەجۆرێك کە بنکەکەی بەرەو باکورەو دەکەوێتە سەر دۆڵی ژاراوە، وە لوتکەکەی بەرەو باشورەو درێژدەبێتەوە تاوەکو گوندی (دەشتێو) ڕووباری زێی بچووك بەناو ئەو دەشتەدا تێپەڕدەبێت کە خێراییەکەی کەم دەبێتەوە لەم ماوەیەدا بەهۆی کەمی لێژی ناوچەکە، ناوچەکە گرنگییەکی باشی هەیە بۆ کشتوکاڵ، چونکە ژمارەیەکی باش کانیاو لەخۆدەگرێت و بارانی پێویستی بەشی کشتوکاڵی دێمی لێدەبارێت[5]. بەرزیی دەشتەکە بەشێوەیەکی گشتی لەنێوان (500-600م، ل.ڕ.د) دایە[6].

1- علی حسن علی، سەرچاوەی پێشوو، لا33.

2- شاكر خصباك، الاكراد(دراسة جغرافية اثنوغرافية)، المصدر السابق، ص39.

3- شیروان عمر رەشید ، سەرچاوەی پێشوو، لا139.

4- شاكر خصباك، العراق الشمالي، المصدر السابق، ص100.

5- فواد حمة خورشيد، المصدر السابق، ص22.

6- صلاح حميد الجنابي، سعدي علي غالب، المصدر السابق، ص65.

پێنجەم/ خاك:

خاك پێكهاتەیەكی سروشتییە بەبەردەوامی لەپەرەسەندندایە، لەئەنجامی كردارەكانی، كەشكاری و كارلێكە كیمیایی و فیزیایی و زیندەگییەكانەوە دروستبووە[1]. بەشێوەیەكی گشتی خاك بەهۆی داماڵینی بەردەوە دروستدەبێت، كاتێك بەردەكان دوچاری ڕاماڵین و لەبەریەكترازان دەبن، چینێك لەبەردی وردی خۆنەگرتوو دروستدەبێت، لەناو ئەو پێكهاتە وردەدا ئاووهەوا جێگای خۆی دەكاتەوەو ڕووەكیش ڕەگی خۆی تێدا دادەكوتێت بۆ گەڕان بەشوێن خۆراكدا[2]. خاك چینێكی تەنكە، كە توێكڵی زەوی دادەپۆشێت تێكەڵە لەمادەی ئەندامی و كانزای و زیندەوەری ورد، وە كون و كەلەبەرو بۆشاییەكانی نێوان چینە ڕەقەكانی پڕبونەتەوە بەئاووهەوا[3]. واتا خاك سەرچاوەیی سەرەكیی خۆراكی ڕووەك و ئاژەڵ و سەرجەم زیندەوەرانە، ئەمانەش سەرچاوەی بژێویی مرۆڤن چ بەشێوەیەكی ڕاستەوخۆبێت، یان وەك كەرەستەی خاو سودیان لێوەربگیرێت بۆ پیشەسازییە جۆراوجۆرەكان[4]، یاخود خاك ناوەندێكە ڕووەك لەسەری دەڕوێت و گەشەدەكات، گیانلەبەرانیش لەسەر ئەم ڕووەكانە دەژین، مرۆڤیش پشت بە هەردووكیان دەبەستێت بەمەبەستی دابینكردن وبەدەستهێنانی خۆراك و پۆشاك وكەلوپەلی بیناو شوێنی حەوانەوە[5]. لەبەرئەوەی خاك وەك كەرەستەیەكی خاو بەشداردەبێت لەپیشەسازییەكانی وەك (بلۆك، چەو ولم، كاشی...هتد) بۆیە هۆكارە بۆ دامەزراندن و جێگیربوونی پیشەسازییە جۆراو جۆرەكان لەهەر ناوچەیەكدا لەلایەك، لەلایەكی تریشەوە ڕۆڵێكی گرنگی هەیە لەسەر ئاڕاستەكردن و دیاریكردنی شوێنی كارگەپیشەسازییەكان، لەم ڕووەوە هەوڵدەدەین جۆرەكانی خاكی ناوچەی لێكۆڵینەوە بخەینەڕوو، بەپشتبەستن بەو پۆلێنكارییەی كەزانا (بیورینگ) لەساڵی (1960) ئەنجامیداوە دەتوانین تێبینی چەند جۆرە خاكێك بكەین لەناوچەی لێكۆڵینەوە، كە بریتین لەمانەی خوارەوە:– نەخشەی (6).

1– هاوڕێ یاسین محمدامین، جوگرافیای خاك، ناوەندی غەزەلنووس–بۆچاپ و بلاوكردنەوە، زنجیرە 36، چاپخانەی تاران، 2014، لا11.

2– یوسف عبدالمجید فاید، جوگرافیای ئاووهەواو ڕووەك، وەرگێڕانی–گۆران ئیمامی، بەڕێوەبەرایەتی خانەی وەرگێڕان، چاپخانەی كارۆ، چاپی یەكەم، سلێمانی، 2012، لا309.

3– ار.اف.دبنماير، النباتات وبيئتها، ترجمة– يحيى داود المشهداني، دار الكتب للطبع والنشر، الموصل، 1987، ص13.

4– بنار عبدالخالق بكر، دەرامەتە سروشتیە سەرەكیەكانی قەزای كۆیە گیروگرفت و چارەسەرەكانی، نامەی ماستەر(بلاونەكراوە)، ئەنجومەنی كۆلێجی زانستە كۆمەلایەتییەكان، زانكۆی كۆیە، 2007، لا95.

5– احمد صالح محمد المشهداني، مسح وتصنيف التربة، مطبعة جامعة الموصل، الموصل، 1994، ص12.

نەخشەی (6)

جۆرەکانی خاکی قەزای پشدەر

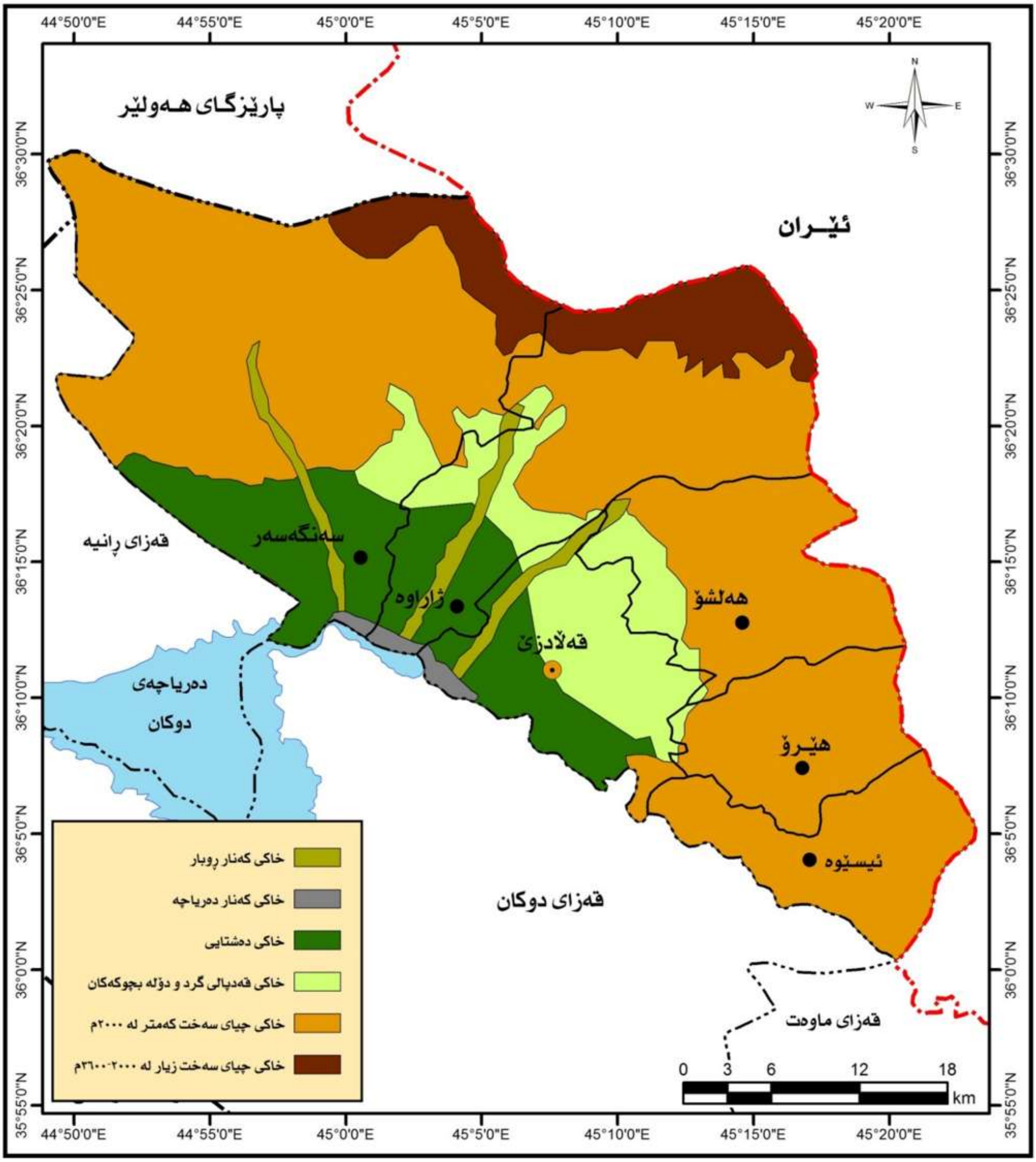

سەرچاوە/ کاری توێژەر بەبەکارهێنانی بەرنامەی ArcGis ArcMap V.10.3 پشتبەست بە:-

FAO Representation in Iraq .FAO Co – ordination office Erbil، Mapping Unit. 2001. Kurdistan Regional/ soil Survey map. Scale 1:1،000،000

1- **خاكی ناوچە چیاییە زۆر سەختەكان**/ ئەم جۆرە خاكە دەكەوێتە ناوچە چیاییە بەرزەكانی قەزاكە، وەك زنجیرە چیای قەندیل لەباكوری ناحیەی سەنگەسەرو ژاراوە، هەروەها لەلوتكە چیاكانی خۆرهەلاّتی قەزاكە، بەشێوەیەكی گشتی، ئەو شوێنانەی كە بەرزییان لەنێوان (2000–3000م، ل.ڕ.د)دان، ئەم جۆرە خاكە بەوە دەناسرێتەوە كە ئەستوریی چینەكانی زۆر كەمە، چونكە ناوچەكە لێژی زۆرەو خاكەكە دووچاری كردارەكانی ڕامالّینی (ئاوی، هەوایی، بەفری) ی دەبێتەوەو چینەكانی لەسەریەك ناوەستن و ئەستورایی زۆر كەم دەبێتەوە، هە رئەمەشە وای كردووە، كە ئەم ناوچانە كەمترین ڕوپۆشی ڕووەكی بەخۆیانەوە بگرن، وەلەڕووی كشتوكالّیشەوە بێبایەخن، چونكە پێكهاتەی خاكەكە بریتییە لەپارچە بەردی وردو چەو[1].

2- **خاكی ناوچە چیاییەكان**/ ئەم جۆرە خاكە ڕوبەرێكی فراوانتر داگیردەكات بەبەراورد بە جۆری یەكەم، بەگشتی لەو ناوچانەدا هەیە، كە بەرزییان كەمترە لە (2000م،ل.ڕ.د) تاوەكو سنوری ناوچەی گردو دەشتەكان، ئەستوریی ئەم خاكە جیاوازە لەناوچەیەكەوە بۆ ناوچەیەكی تر، لەژێر كاریگەری بەرزی ونزمیی ناوچەكەدا، بەجۆرێك لەهەندێك شوێن ئەستوریی چینەكانی زۆرە وە بەپیچەوانەوە لەهەندێك شوێندا كەمە، بەردی بنچینەیی ئەم خاكە بریتییە لەبەردی كلسی وقوڕی، بەخاكێكی گرنگ ونمونەیی دادەندرێت بۆ ڕووەكی سروشتی وكشتوكالّ كردن، ڕووەكی سروشتی ئەم خاكە بریتییە لە داری بەڕوومازو گزوگیا[2].

3- **خاكی ناوچە كەم لێژو گردەكان(خاكی كەستەنەیی سور)**/ ئەم جۆرە خاكە دەكەوێتە بنكی دۆڵەكانەوە وە ئەو لاپاڵ و گردانەی، كە تاڕادەیەك لێژییان كەمە، واتا ئەو شوێنانەی، كە دەڕوانن بەسەر دەشتی پشدەردا، سنوری ئەم خاكە دەكەوێتە بەشی باكوری ناحیەی سەنگەسەر و بەشێوەی پشتێنەیەك لەگەلّ درێژبوونەوەی گردو لاپاڵەكانی باكور درێژدەبێتەوە بەرەو باكوری خۆرهەلاّت تا سنوری گوندەكانی (خواران، مامەندە، سەیدئەحمەدان...هتد) لەباكوری خۆرهەلاّتی شاری قەلاّدزێ وە گردوتەپۆلكەكانی دامێنی چیاكان، ئەم خاكە پێكدێت لەدەنكۆڵەی نەرم و دەوڵەمەندە بەماددەی ئەندامی و كانزایی، بۆیە یەكێكە لەخاكە بەپیتەكان بۆچاندنی بەروبوومە كشتوكالّییەكان، ڕەنگەكەی

1- خطاب صكار العانی، المصدر السابق، ص69.

2- لەیلا محەمەد قارەمان، خاكی هەرێمی كوردستان، جیۆگرافیای هەرێمی كوردستانی عێراق، كتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی كوردستانی عێراق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999، لا94.

بريتييە لەقاوەيەكى تێر، بەڵام تابەرەو قوڵايى برۆين بەرەو كاڵبونەوە دەڕوات و بەڕەنگێكى خۆڵەمێشى كاڵ كۆتايى دێت، قوڵييەكەى لەنێوان(30–50سم) دايە[1]. بەردى بنچيينەى ئەم خاكە بريتييە لەبەردى قوڕى و كۆنگلۆمرێتى وكلسى ولمى، ڕێژەى كاربۆناتى كاليسيۆم لەچينەكانى سەرەوەى ئەم خاكەدا كەمە، ڕووپۆشى ڕووەكى ئەم خاكە خۆى دەبينێتەوە لە گژوگياى درێژو دارو دەوەن، تێكراى بارانى ساڵانەى لەنێوان (900–100ملم) دايە[2].

4- **خاكى دەشتەكان**/ ئەم جۆرە خاكە تەواوى دەشتى پشدەر دەگرێتەوە و دەكرێت بە دوو بەشەوە (خاكى دەشتە دێمييەكان(خاكى كەستانەيى)، خاكى كەنار ڕووبارەكان).

ا/ خاكى دەشتە دێمييەكان(خاكى كەستانەيى)/ هەموودەشتى پشدەر دادەپۆشێت لەباكورەوە لەگوندى (پيرانان) ەوە دەستپێدەكات وبەرەو باشور دەكشێت تاوەكو دەگاتە گوندى (دەشتێو)، لەبەشى خۆرئاواوە لەكەنارەكانى ڕووبارى زێى بچووكەوە دەستپێدەكات بەرەو خۆرهەڵات تاوەكو نزيك دەبێتەوە لەبنارى چياكان لەباكورو باكورى خۆرهەڵات، ئەم خاكە ڕەنگێكى قاوەيى تێرى هەيە، بەشى سەرەوەى پێكدێت لەدەنكۆڵەى فشەڵ ونەرم، خاكێكى دەوڵەمەندە بەماددەى ئەندامى وكانزايى، كە لەنێوان (1–4٪) وە ڕێژەى (ph) تێيدا (6.8)ە، و ماددەى كلسى كەمترە لە (9٪)[3]. ئەم خاكە بەخاكێكى باش هەژماردەكرێت بۆ بەروبومە كشتوكاڵييەكان، بەشێكى زۆرى كشتوكاڵى قەزاكە لەم خاكەدا دەچێندرێت، قوڵى ئەم خاكە نزيك دەبێتەوە لەچەند مەترێك، بۆيەبە بەپيترين خاكى ناوچەكە دادەندرێت و ئەو بەرهەمانەى، كە تێيدا دەچێندرێن بەروبومى باش دەدەن بەدەستەوە، تێكراى باران بارينى لەنێوان (400–800ملم) دايە[4].

ب/ خاكى كەنار ڕووبارەكان/ ئەم جۆرە خاكە خاكێكى ڕاگوازراوە، كە لە كەنارو ئاوەڕێژگەى ڕووبارەكانى ناوچەى لێكۆڵينەوە دەبيندرێت، بەگشتى لەئەنجامى ئەو نيشتەنييانە دروست دەبێت كە ئاوى ڕووبارەكان لە ناوچە بەرزەكانەوە لەگەڵ خۆيان دەيگوازنەوەو دواى گەيشتنيان بە ناوچە كەم

1– لەنجە سەلاح عبدالكريم، شيكردنەوەيەكى جوگرافيايى بۆبەرهەم ێنانى گەنم و جۆ لەپارێزگاى سلێمانى لەنێوان ساڵانى(1997–2005)، بەڕێوەبەرێتى چاپ و بلاْوكردنەوەى سلێمانى، زنجيرە 764، چاپخانەى ئاوێنە، سلێمانى، 2010، ل58.

2– پشتيوان على محمد، شيكردنەوەى كاريگەرى بەنداوى دووكان لەسەر سيستەمى ئاوى ڕوبارى زێى بچوك لەهەرێمى كوردستانى عێراقدا، نامەى ماستەرە(بلاْونەكراوە)، كۆلێجى زانستە مرۆڤايەتيەكان، زانكۆى سلێمانى، 2010، ل47.

3– شاكر خصباك، العراق الشمالي، المصدر السابق، ص110.

4– لەيلا محەمەد قارەمان، سەرچاوەى پێشوو، ل94.

لێژو تەختەکان نیشتەنییەکان دادەنێن، ئەم خاکە لەلێواری هەریەکە لە ڕووبارەکانی (ژاراوە، سەنگەسەر، گاڕفێن، قەڵادزێ) دەبیندرێن و بەشی فراوانیشی دەکەوێتە لێوارەکانی رووباری زێی بچووک، کە مەزەندەدەکرێت بە (25کم^2) درێژییەکەی بریتییەلە (10کم) وەپانییەکەی بریتییەلە (2.5کم)[1]. زۆربەی پێکهاتەکەی بریتییەلە سڵت، چونکە دەنکۆڵەکانی وردەو کێشیشیان کەمە، وە چەو و دەنکۆڵە گەورەکان لەسەرەتای دەشتەکان و کۆتایی ناوچە بەرزەکان دەنیشن، چونکە ئاوی ڕووبارەکان لەتوانایاندا نامێنێت بۆناوچەیەکی دورتر بیانگوازنەوە، وە لەکاتی کەمبونەوەی ئاوی ڕووبارەکان بەتایبەت لەوەرزی بێ بارانیدا بەشێك لەشوێنی ڕووبارەکان جێدەمێنێت و لەشێوەی خاکدا دەردەکەوێت کەچینێك لەخاکی تازەو بەپیت لەسەر خاکە کۆنەکە نیشتووە و گرنگییەکی زۆری هەیە بۆکشتوکاڵکردن[2].

5- **خاکی رندزینا** (Rend Zina)/ ئەم خاکە بەناوی کشتیارێکی بەناوبانگی پۆڵەندیەوە ناونراوە، بەو خاکانە دەوترێت، کە چینەکانی تەنکن و زۆرقوڵ نین، پێکهاتەکەی بریتییە لەبەردی جیری، یان تەباشیری یان ماڕڵ، ئەم جۆرە خاکە لە هەرێمە شێدارەکاندا دروستدەبێت[3]. ئەم خاکە بەشێوەی پەڵەی بچووك لەناو خاکی ناوچە چیاییەکان دەردەکەوێت، ڕەنگی لەنێوان قاوەیی تێرو ڕەشی دایە، چونکە ڕێژەیەکی زۆر ماددەی ئەندامی تێدایە، ماددەی سەرەکیی ئەم خاکە بریتییە لەبەردی کلسی خۆڵەمێشیی زەردباو، یاخود سپی مەیلەوپەمەین، ڕووپۆشی ڕووەکی ئەم خاکە بریتییەلە گژوگیای کورت و درێژ[4]. قەبارەی دەنکۆڵەکانی زۆر وردە و پێکدێت لەدەنکۆڵەی زۆر ڕەق، کە یارمەتی لەبەریەکبونەوەی دەدات، ئەمەش وای کردووە چینەکانی تەنك بێت[5]. قوڵیی ئەم خاکە لەنێوان (10-30سم)دایە[6].

1- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، زانیاری بلاُونەکراوە،2013.

2- عوسمان محەمەد علی، قەزای کەلار(لێکۆڵینەوەیەك لەجوگرافیای هەرێمیدا)، نامەی ماستەر(بلاُونەکراوە)، سکوڵی زانستە مرۆڤایەتییەکان، زانکۆی سلێمانی، 2014، لا42.

3- ابراهيم ابراهيم شريف، علی حسين شلش، جغرافية التربة، مطبعة جامعة بغداد، 1985، ص225.

4- لەیلا محەمەد قارەمان، سەرچاوەی پێشوو، لا95.

5- ابراهيم ابراهيم شريف، علی حسين شلش، المصدر السابق، ص225-226.

6- جزا توفيق طالب، المصدر السابق، ص104.

شەشەم/ دەرامەتی ئاو:

مەبەست لەدەرامەتی ئاو، سەرجەمی ئەو ئاوە سروشتییەیە، کە لەسەر زەوی پێکدێت، واتا ئاوی سەرزەوی و ژێرزەوی لەدەریاوزەریاکان و وەڕووبارو دەریاچەکان[1]. ئاو پێداویستییەکی گرنگە بۆ زۆرێك لەپیشەسازییەکان، چ بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ وەك کەرەستەیەکی خاو بەشداربێت، یاخود بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لەچوارچێوەی کردارەکانی ساردکردنەوەو شوشتنەوەو...هتد، بۆیە بوون و نزیکیی سەرچاوە ئاوییەکان، گرنگی زۆریان هەیە بۆ چالاکییە پیشەسازییەکان[2]. هەندێك جۆری پیشەسازی پێویستیان بەبڕێکی زۆر ئاو هەیە وەك کارگە پیشەسازییەکانی(دروستکردنی کاغەز، سەهۆڵ، بیبسی...هتد)[3]. جگەلەمانەش، زۆرجا سەرچاوەکانی ئاو کاردەکەنە سەر دەستنیشانکردنی شوێنی دامەزراندنی کارگە پیشەسازییەکان[4]. سەرچاوە ئاوییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بریتین لە (دابارین، ئاوی سەرزەوی، ئاوی ژێرزەوی) بەم شێوەیەی خوارەوە باسیان دەکەین:-

1- **دابـــــارین/** بریتییە لەهەموو شێوەکانی ئاو، کە لەزەپۆشەوە دێنە خوارەوە، ئەمەش چەند جۆرێکە (باران، تەرزە، بەفر)[5]. هۆکاری سەرەکیی دابارین لەهەرێمدا بەهەموو شێوەکانییەوە (باران، بەفر) دەگەڕێتەوە بۆ ئەو تەوژمە هەواییانەی کەهەڵگری ڕێژەیەکی زۆرن لەهەڵمی ئاوی چڕوپڕ، ئەم دابارینەش، سەرچاوەی سەرەکی دەرامەتی ئاوە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا[6]. بەشێوەیەکی گشتی، شێوازەکانی دابـــارین لەناوچەی لێکۆڵینەوە هەریەکە لــــە(باران، بەفر) دەگرێتەوە، هەوڵدەدەین هەر یەکێکیان باسبکەین:-

---

1- بختيار صابر محمد، الاحتياجات المائية فی محافظة اربيل وقياس العوامل المؤثرة فيها 1986-2001، مركز كوردستان للدراسات الاستراتيجية، سليمانية، 2009، ص19.

2- يوسف ستار محمد محمود، المصدر السابق، 2015، ص36.

3- ناهیدە جەمال تالەبانی، دەرامەتی سەرچاوە ئاوییەکان، سەنتەری لێکۆڵینەوەو پەخشی کۆیە، چاپخانەی شەهاب، چاپی دووەم، 2011، لا166.

4- دارا عمر، سەرچاوەکانی ئاو و کانزاکانی کوردستان، مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی.ن.ك)، دەزگای چاپ وپەخشی حەمدی، 2006، لا66.

5- علی ئەحمەد غانم، جوگرافیای ئاوو هەوا، وەرگێڕانی- گۆران ڕەشید ئیمامی، پڕۆژەی (تیشك)، ژمارە(58)، چاپی یەکەم، 2009، لا240.

6- جەزا تۆفیق تالیب، داهاتی ئاو لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، ژمارە(50)، 2006، لا7.

ا- **باران**/ بریتییە لە هاتنەخوارەوەی تەنۆچکەی ئاو بەشێوەی دڵۆپەی بچووك بچووك، کە قەبارەو تیرەیان جیاوازە، تیرەی دڵۆپی بچووك دەگاتە (نیو ملم)، وەتیرەی دڵۆپی گەورە بریتییە لە (5ملم)[1]. بارانیش کاتێك دەبارێت، کە پلەی گەرمیی هەڵمی ئاو لەچینە بەرزەکانی سەرەوە دادەبەزێت بۆ ژێر پلەی ئاورنگ[2]. بارانی ناوچەی لێکۆڵینەوە زۆرترین شێوەکانی دابارین پێکدێنێت، بریتییە لە وەرزەباران کە دابەشدەبێت بەسەر هەریەکە لە وەرزەکانی (زستان، بەهار، پایز)، ئاراستەی زیادبونەکەی لەباشورو باشوری خۆرئاواوە بەرەو باکورو باکوری خۆرهەڵاتەو لەنێوان (300-1100ملم)دایە[3]. بەجۆرێك (تاوەکو لەبەشی باشورو باشوری خۆرئاواوە، کە نزمترین ناوچەی لێکۆڵینەوەیە بەرەو باکورو باکوری خۆرهەڵات بڕۆین، کە بەرزترین ناوچەی لێکۆڵینەوەیە)[*]. ڕێژەی باران بارین زیاددەکات، وە زۆرجار شێوەکەی دەگۆڕێت بۆ بەفر، لەئەنجامی بەرزبوونەوە لەئاستی ڕووی دەریاوە کەدەبێتە هۆی زیاتر نزمبونەوەی پلەکانی گەرماو وە چڕبونەوەی ڕێژەیەکی زیاتر لەهەڵمی ئاو، چونکە ئاشکرایە تاوەکو لەئاستی ڕوی دەریاوە بەرزبینەوە پلەکانی گەرما کەمدەکەن[4]. بەشی زۆری بارانی ناوچەکە لەوەرزی زستاندایە، کە مانگەکانی (ك1، ك2، شوبات) دەگرێتەوە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆگەیشتنی ڕێژەیەکی زۆر لەئەتمۆسفیرەکانی دەریای ناوەڕاست بۆ ناوچەکە لەلایەك، وە لەلایەکی ترەوە ئەو ئەتمۆسفیرانەی، کە لەو وەرزەدا دەگەنە ناوچەکە، بەهێزترن و قوڵییان زیاترەو پڕ بارانترن بەبەراورد بە وەرزەکانی تر[5]. ئەو بارانەش وەك ئاوی سەرزەوی لەشێوەی لقە ڕووبارو جۆگە سەرچاوەدەگرن و دەڕژێنە ڕووباری زێی بچووکەوە، وەبەشێکیشی دەچێتە ناو چینەکانی زەوییەوە و دەبێتە ئاوی ژێرزەوی بەشێوەی بیرو کانیاو سودی لێوەردەگیرێت.

1- سلێمان عەبدوڵلا ئیسماعیل، تایبەتمەندییەکانی باران لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، سەرچاوەی پێشوو، لا35.

2- میقداد عەلی ئەحمەد، شیکردنەوەیەکی جوگرافیایی بۆسەرچاوەکانی ئاو لەناحیەی سیروان، بەڕێوەبەرێتی چاپ و بلاْوکردنەوەی سلێمانی، زنجیرە(905)، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، 2012، لا103.

3- ئازاد جەلال شەریف، سەرچاوەو دەرامەتی ئاو، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێراق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999، لا122.

(*) بەرزترین خاڵی بریتیەلە لوتکەی حاجی برایم کەدەکەوێتە ئەوپەڕی باکورەوە، بەرزیەکەی (3452م، ل.ڕ.د) وەنزمترین خاڵ دەکەوێتە لێواری زێی بچوکەوە لەوپەڕی خۆرئاوا، کەبەرزیەکەی بریتیەلە (483 م، ل.ڕ.د) واتا جیاوازی بەرزی ناوچەکە بریتیە لە(2974م).

4- ئیبراهیم جەعفەرپوور، ئاووهەوای گۆی زەوی، وەرگێڕانی- (سعید خضری و ئاسۆ عبدالرحمن)، لەبلاْوکراوەکانی خانەی چاپ وپەخشی ڕێنما، زنجیرە(336)، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2011، لا171.

5- سلێمان عەبدوڵلا ئیسماعیل، سەرچاوەی پێشوو، لا52.

ب- بەفر/ بریتییە لە دابارین لەشێوەی ڕەق، سەرچاوەی بارینی بەفر هەمان سەرچاوەی بارینی بارانە، کە بریتییە لە هەور، ئەوەی کەجیایدەکاتەوە لەباران، جیاوازیی پلەی گەرمیی هەورەکەیە کە نزمترە لەپلەی گەرمیی ئەو هەورەی کە باران دەبارێنێت، شێوەی بەفر ئەستێرەیی، یاخود خڕە، بەقەبارەی جیاواز[1]. لەناوچەی لێکۆڵینەوە بارینی بەفر زیاتر تایبەتە بەناوچە چیاییە بەرزەکان، کە بەرزییان زیاتر بێت لە (1200م، ل.ڕ.د)، وەئەو ڕۆژانەی کە بەفریان تێدا دەبارێت، زۆر کەمترە بەبەراورد بە باران، گرنگترین نیشانەی هایدرۆلۆجی بەفر، کە لەباران جیادەکرێتەوە ئەوەیە کەدەبێتە مایەی زۆربوونی ئاوی سەرزەوی و ژێرزەوی و تەقینەوەی کانیاوەکان و ژیانەوەی سەرچاوە ئاوییەکان[2]. ئەمەش بەڕوونی لەناوچە زۆر بەرزەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە دەبیندرێت، چونکە ڕێژەیەکی باش بەفری لێدەبارێت و لەگەڵ هاتنی وەرزی گەرماش دەست بەتوانەوە دەکات و دەبێتە سەرچاوەی ئاوپێدانی جۆگەو لقەڕووبارەکانی ناوچەکەو ڕێکردنیان بەرەو ناوچە نزمەکان، کەسودی جۆراو جۆری لێدەبیندرێت.

2- **ئاوی سەرزەوی/** مەبەست لەئاوی سەرزەوی، هەموو ئەوەیە، کە لەشێوەی باران و بەفرو شێوەی تر دادەبارێتە سەر ناوچەی لێکۆڵینەوە، کە لەشێوەی جۆگەو لقەڕووبارو کانیاو دەردەکەون، وە هەروەها ئەو ئاوانەش دەگرێتەوە، کە سەرچاوەکەیان لەدەرەوەی ناوچەکەیەو بەناویدا تێدەپەڕن[3]. ئاوی سەرزەوی ناوچەی لێکۆڵینەوە پێکدێت لە ڕووباری زێی بچووک و چەندین لقە ڕووباروجۆگەی ئاوی تر، کە بەزۆربەی بەشەکانی قەزاکەدا بڵاوبوونەتەوە، بەشێکی زۆر لەو ئاوانە بریتین لە جۆگەو ڕووباری وەرزی، کە ناتواندرێت بەشێوەی پێویست سودیان لێوەربگیرێت، چونکە لەوەرزی کەمئاویدا کەمدەکەن لەلایەك، لەلایەکی ترەوە ڕێڕەوە ئاوییەکانیان بەدۆڵی قوڵ و تەنگەبەردا دەڕۆن وەلێوارەکانیان زۆر بەرزو لێژن، تەنها ڕووباری زێی بچووک لەبەشەکانی باشورو باشوی خۆرئاوا توانراوە سودی لێوەربگیرێت بۆ مەبەستی کشتوکاڵ، وەهەریەکە لەڕووبارەکانی ژاراوەو ناودەشت (سەنگەسەر) سودێکی کەمیان لێوەردەگیرێت، جێی ئاماژەیە، کە ئاوەکانی سەر زەویی ناوچەکە دابەشدەبن بەسەر (ڕووبارە هەمیشەییەکان، ڕووبارە وەرزییەکان) دا، بەم شێوەیە:- نەخشەی (7).

1- قصی عبدالمجید السامرائی، مبادیء الطقس والمناخ، دار الیازوری العلمیة للنشر والتوزیع، عمان، 2008، ص258.

2- ئازاد جەلال شەریف، سەرچاوەی پێشوو لا124.

3- شێروان عمر رشید، بنەما جوگرافیەکانی پەرەپێدانی گەشتوگوزار لەپارێزگای سلێمانیدا، تێزی دکتۆرایە(بڵاونەکراوە)، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2011، لا103.

نەخشەی (7)

ڕووبارەکانی قەزای پشدەر

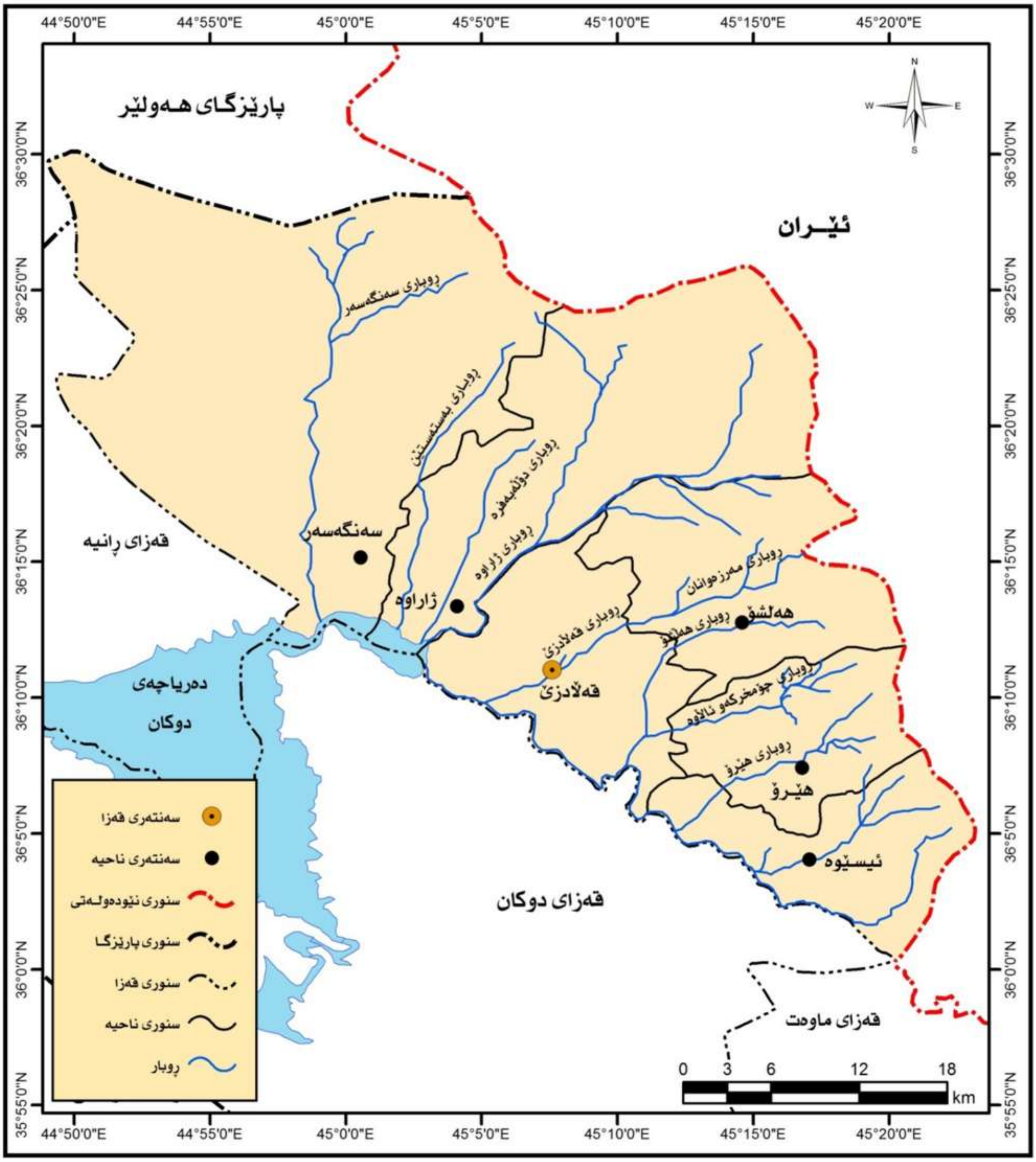

سەرچاوە/ کاری توێژەر بەبەکارهێنانی بەرنامەی ArcGis ArcMap V.10.3 پشتبەست بە:-

حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی بەنداوو کۆگاکانی ئاو، نەخشەی دەرامەتی ئاوی قەزای پشدەر، 2015، (بلاّونەکراوە).

2-1- **ڕووبارە هەمیشەییەکان**/ ئەمە ئەم رووبارانە دەگرێتەوە، کەبەدرێژایی ساڵ ئاویان پێدا تێپەڕدەبێت، بەجۆرێك کە کەمبونەوەی بڕی ئاوەکانیان لەساڵە وشکەکاندا ناگاتە ئاستی وشك بوون[1]. ئەم رووبارانە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا بریتین لە:-

2-1- 1- **زێی بچووك**[*]/ زێی بچووك لەخاکی کوردستانی ئێران لەدەشتی لاجان لەرۆژئاوای مەهاباد هەڵدەقولێت، چیاکانی (قەندیل، کونەمشك، لاجان) بەسەرچاوەی سەرەکیی ئاوی ئەم رووبارە دادەندرێن[2]. زێی بچووك لەیەکگرتنی چەند لقی بچووك پێکهاتووە، کەلەگەڵ یەکتردا یەکدەگرن و ئاڕاستەی باشورو باشوری خۆرئاوا وەردەگرن، لەنزیك گوندی ماشانەوە دێتە خاکی هەرێمی کوردستان[3]. درێژییەکەی لەسەرچاوەکەیەوە تاوەکو دەگاتە ئاوەڕێژگەکەی لەرووباری دیجلە بریتییە لە (400کم)، ڕوبەری حەوزی خۆراکارییەکەی لە (22250کم^2) پێکدێت[4]. دەبێتە سنورێکی سروشتی لەنێوان وڵاتی ئێران و هەرێمی کوردستاندا بەدرێژایی نزیکەی (33کم)[5]. بەشێوەیەکی گشتی، رووبارەکە لە دوو لقە رووباری سەرەکی پێکدێت، یەکێکیان بریتییە لەچەمی (تیت)، کە لەخاکی ئێراندا هەڵدەقولێت، ئەویتریان بریتییە لەچەمی (ماوەت)، کە لەقەلاَچوالان هەڵدەقولیت، ئەم چەمەش لەیەکگرتنی هەردووچەمی (سیوەیل و جۆگەی سور)، کە لەنزیك گوندی (بەردەشین) بەیەکدەگەن دروستدەبێت[6]. دوای ئەوەی زێی بچووك دێتە ناوخاکی هەرێمەوە، بەناودەشتی پشدەردا تێدەپەڕێت لەباشوری شاری قەلاَدزێ، چەند لقە رووبارێکی بچووکی تێدەرژێت، دوای تێپەڕبونی بەدەربەندی ڕانیەدا دەگاتە دەشتی ڕانیەو لەوێوە بەبەنداوی دوکان دەگات[7]. رووباری زێی بچووك بەیەکێك لەسەرچاوەئاوییە گرنگەکان دادەندرێت چ لەئاستی ناوچەی لێکۆڵینەوە یاخود

1- فەرەیدون کاکەی، داهات و ئەمنی ئاو لەهەرێمی کوردستان دا، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، 2001، لا13.

(*) زێی بچوك لەدەرەوەی سنوری ناوچەی لێکۆڵینەوەیە، بەلاَم بەهۆی زۆری پرۆژەی پیشەسازی لەسەر ئەم ڕوبارە باسمانکردووە.

2- جەزا تۆفیق تالیب، داهاتی ئاو لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، سەرچاوەی پێشوو، لا12.

3- ئازاد جەلال شەریف، سەرچاوەی پێشوو، لا134.

4- مهدی محمد علی الصحاف واخرون، علم الهيدرولوجي، جامعة الموصل، مديرية مطبعة الجامعة، 1983، ص347.

5- سليمان عبدالله اسماعيل، السياسة المائية لدول حوضي دجلة والفرات وانعكاساتها على القضية الكردية، مركز كردستان للدراسات الآستراتيجية، السليمانية، 2004، ص46.

6- جەزا تۆفیق تالیب، داهاتی ئاو لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، سەرچاوەی پێشوو، لا12.

7- فەرەیدون کاکەی، داهات و ئەمنی ئاو لەهەرێمی کوردستان دا، سەرچاوەی پێشوو، لا15.

لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستان، چونکە لەئەنجامی ئەو لێکۆڵینەوەو شیکارە کیمیاویانەی، کە بۆ ئاوی رووبارەکە ئەنجامدراون، دەریان خستووە، کە ڕێژەیەکی زۆر کەم خوێی تێدایەو پاکە، ئەمەش ڕێگەخۆشکەرە بۆبەکارهێنانی ئاوی رووبارەکە بۆ سەرجەم بوارەکان وەك (بەکارهێنانی ناومالّ، بۆ مەبەستی کشتوکالّ، بۆ مەبەستی پیشەسازی...هتد)(1). تێکڕای لەبەر ڕۆیشتنی ئاوی رووبارەکە (234م^3/چرکە)یە، کۆی داهاتی سالآنەی دەکاتە (7.39ملیام^3)، وە بەڕێژەی (15.30٪) بەشدارە لەکۆی داهاتی ئاوی رووباری دیجلە(2).

2-1-2- **چەمی ژاراوە**/ ئەم چەمە لە خاکی ئێرانەوە سەرچاوەدەگرێت، سنوری نێوان ناحیەی (ژاراوە، قەلآدزێ) پێکدێنێت، دوای ئەوەی بەشێکی زۆری ناوچەی لێکۆڵینەوە دەبڕێت بەدرێژیی (32کم)، لەخۆرئاوای گوندی (برایماوا) دەڕژێتە زێی بچووکەوە، تێکڕای لەبەرڕۆیشتنەکەی(1.5م^3/چرکە) یە(3).

3-1-2- **چەمی ناودەشت (سەنگەسەر)**/ ئەم چەمە دەکەوێتە باکوری خۆرئاوای پشدەرو باکوری ناحیەی سەنگەسەر، سەرچاوەکەی بریتیيە لەزنجیرە چیاکانی قەندیل، ئاوی باران و بەفرو وە ئاوی کانیاوەکانیش بەشداران لە ئاوپێدانیدا، دوای تێپەڕبوونی بەناوچە چیاییەکانی قەندیل دا، بەخۆرئاوای سەنگەسەردا تێدەپەڕێت و لەوپەڕی باشوری خۆرئاوای ناحیەکە دەڕژێتە زێی بچووکەوە، لەسەر ئەم رووبارە چەندین پرۆژەی بەخێوکردنی ماسی دروستکراوە، کە سودێکی زۆری بۆناوچەکە هەیە.

2-2- **رووباری وەرزی**/ بریتییە لەچەند دۆڵ و ناوچەیەکی نزم، کە ئاویان بەشێوەیەکی ناڕێکوپێك پێدادەڕوات، سەرچاوەی ئاوەکەیان پەیوەستە بە بارانبارینەوە لەگەڵ نەمانی باران ئاوەکەیان کەمدەکات و وشکدەبن، ماوەی ئاو پێداڕۆیشتنیان چەند مانگێك، یاخود چەند ڕۆژێك دەخایەنێت، هەندێك جار لەچەند سەعاتێك زیاتر تێپەڕناکات، ئەمەش پەیوەستە بە سروشت و ڕێژەی بارانبارین و

1- هاشم یاسین حمدامین الحداد، اطلس الموارد طبیعیة لمحافظه اربیل وادارة الارض فیها لاغراض الزراعبة/ دراسةکارتوغرافیة-جغرافیة، رسالة ماجستر (غیر المنشورة)، کلیة الاداب، جامعة صلاح الدین- اربیل، 2000، ص133.

2- ئازاد محەمەد ئەمین نەقشبەندی، پرۆژەی گاپ (GAP) و کاریگەریەتی لەسەر دەولەتانی ناوچەکەو کوردستان، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین/هەولێر، 2003، لا12.

3- شێروان عمر رشید، بنەما جوگرافیەکانی پەرەپێدانی گەشتوگوزار لەپارێزگای سلێمانیدا، سەرچاوەی پێشوو، لا104.

تایبەتمەندییە ژینگەییەکانی ناوچەکە وەك خاك و بەرزی و نزمی[1]. لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا چەندین چەم و رووباری وەرزی هەن، گرنگترینیان بریتین لەمانەی خوارەوە:-

2-2-1- **چەمی توەسوران**/ ئەم چەمە لەبەرزاییەکانی باکوری خۆرئاوای ناوچەی لێکۆڵینەوە سەرچاوەدەگرێت، ئاوی بەرزاییەکانی قەندیل و کێوەڕەش کۆدەکاتەوە، بەخۆرئاوای گوندی توەسوراندا تێپەڕدەبێت و لەنزیك دەربەند دەڕژێتە زێی بچووکەوە.

2-2-2- **چەمی بەستەستێن**/ لەدۆڵی ڕەسوڵ و گوندی (زورکان) لەباکوری خۆرئاوای ناحیەی (ژاراوە) سەرچاوە دەگرێت، هەڵدەستێت بە کۆکردنەوەی ئاوی باران و بەفری تواوە لەچیای قەندیل، ئاڕاستەی باکور بۆ باشوری خۆرئاوایە، بەگوندی بەستەستێندا تێدەپەڕێت و دواتر دەڕژێتە زێی بچووکەوە.

2-2-3- **چەمی دۆڵەبەفر(شەروێت)**/ ئەم چەمە لەباکوری ژاراوەو لەدامێنی چیای قەندیل سەرچاوەدەگرێت بەگوندی شەروێتدا تێدەپەڕێت، ئاڕاستەی ڕۆیشتنی بەرەو باشوری خۆرائاوایە، بە خۆرئاوای گوندی (بارەپانە)دا تێدەپەڕێت و لەباشوری خۆرئاوای گوندی (سوڵتانەدێ) دەڕژێتە زێی بچووك.

2-2-4- **چەمی کۆشکەڵە**/ لەباکوری شاری قەڵادزێوە بەرەو خۆرئاوای گوندی سەید ئەحمەدان کۆشکەڵە ژاراوە دەڕوات و دەڕژێتە ناو چەمی ژاراوە لەباشوری خۆرئاوای گوندی (برایماوا) دەڕژێتە زێی بچووکەوە.

2-2-5- **چەمی چۆمخرکە**/ ئەم چەمە لە لاپاڵەکانی خۆرئاوای چیای (کەڵکان)ەوە، بەرەو خۆرئاوا دەڕوات بەگوندەکانی(شۆڕان، تەنگژە،چۆمخڕکە)دا تێپەڕدەبێت، لەخۆرئاوای چەمی ئاڵاوە تێکەڵ بەیەك دەبن.

2-2-6- **چەمی ئاڵاوە**/ سەرچاوەی ئەم چەمە لەناو خاکی ئێراندایە، لەنزیك گوندی (بنەوخەڵیف) دێتە ناو خاکی ناوچەی لێکۆڵینەوە، لەباشوری چیای (بابرنج) بەچەمی (سپیچار) دەناسرێت، دواتر لقی (چەمی بێگەلاس)ی تێدەڕژێت، دوای ئەوە بەگوندەکانی (هەڵشۆ، ئاڵاوە، دۆڵەدزە، خڕەبەردان،

1- محمد خميس الزوكه، جغرافية المياه، دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية، 1998، ص471.

کەستانە، پێمالّك، گربداخ)دا تێدەپەڕێت، ناوەڕاستی شاری قەلاّدزێ دەبڕێت، دواتر ئەم چەمە لەباشوری خۆرئاوای شاری قەلاّدزێ لەگەڵ چەمی (چۆمخڕکە) یەکدەگرێت، بەهەردووکیان چەمێك دروستدەکەن پێیدەڵێنن چەمی (قەلاّدزێ)، بەردەوام دەبێت لەڕۆیشتن و لەباشوری خۆرئاوای گوندی (گوێزیلە) دەڕژێتە ناو زێی بچووکەوە.

2-2-7- **چەمی بێکڵۆ**/ سەرچاوەی ئەم چەمە لەهێڵی سنوری نێودەوڵەتیی(عێراق-ئێران) بەرەو چیای بلّفەت، بەئاراستەی خۆرئاوا لێژدەبێتەوە بەگوندەکانی (بێکڵۆ، بێشیر، بادین، بێموش)دا تێدەپەڕێت، دواتر لەباشوری خۆرئاوای گوندی (کەوییە) دەڕژێتە ناو زێی بچووك.[1].

3- **ئاوی ژێرزەوی**/ ئاوی ژێرزەوی بریتییە لەو ئاوەی، کە بۆشاییەکانی نێوان گەردەکانی خاك، یان درزەکانی نێو بەردەکان لە پێکهاتە جیۆلۆجییە جۆراوجۆرەکاندا پڕدەکاتەوە، ئاوی ژێرزەویی سودی لێوەردەگیرێت لە ڕێگای هەڵکەندنی بیرو کارێز، یان کاتێك بەشێوەی سروشتی لەشێوەی سەرچاوەو کانیاوەکان هەڵدەقوڵێن[2]. بڕی دابەشبوونی ئاوی ژێرزەوی پەیوەستە بە(ڕێژەی باران و بەفر، کونیلەداری بەردەکان، پلەی نیشتوی چینەبەردەکان)، چالاکییە مرۆییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بەڕاددەیەکی زۆر پشت بەئاوی ژێزەوی دەبەستن، کە لەڕێگای بیرەوە سودی لێوەردەگیرێت، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوناڕێکی و هەڵبەزودابەزەی، کە لەبارانبارینی ناوچەکەدا هەیە، ناوچەکە ڕێژەیەکی باش ئاوی ژێرزەوی هەیە، کەڕوبەری حەوزەکەی بریتییەلە (310کم^2)، وەقوڵییەکەی لەنێوان (15-30م)، بڕی بەرهەمی لەنێوان (60-200گالۆن/دەقیقەیە) وە پلەی سوێرییەکەی (170-250ملگم/لیتر)ە[3]. ئەم داتایانە ئەوەمان نیشاندەدەن، کە ئاوی ژێرزەویی ناوچەی لێکۆڵنەوە، لەئاستێکی باشدایە، چ لەڕووی ڕێژەوە بێت، کە بڕێکی زۆرە، چ لەڕووی پلەی سوێرییەکەیەوە، کە ئاوێکی سازگارەو زۆرباشە بەبەراورد بەناوچەکانی تری هەرێم، هەر ئەمەش وایکردووە، کە چەندین پرۆژەی کشتوکاڵی و ئاژەڵداری و پیشەسازی بەپشتبەستن بەئاوی ژێرزەوی لە ناوچەکەدا دابمەزرێن، ئاوی ژێرزەوی بەشێوەی سروشتی و مرۆیی لەڕێگای (کانی، بیر) ەوە سودی لێوەردەگیررێت:-

3-1- **کانی**/ بریتییە لە هاتنەدەرەوەی ئاوی ژێرزەوی لەلاپاڵی شاخ و بەرزاییەکان بۆ سەرزەوی بەشێوەیەکی سروشتی، هەلومەرجی جیۆلۆجی و جیمۆرفۆلۆجی، کە خۆی لەسروشتی پێکهاتەی بەردەکانەوە دەبینێتەوە، بەتایبەتی بەردی کلس، وە ئەو درزو شکان و لێکترازانانەی، کە لەنێوان

1- فواد حمة خورشید، المصدر السابق، ص41-42، سەردانی مەیدانی توێژەر بۆناوچە جیاوازەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، چاوپێکەوتن لەگەڵ شارەزایانی ناوچەکانی قەزاکە لەبەرواری (1-3/2016/1).

2- ئازاد محەمەدئەمین نەقشبەندی، بایەخی گەشتوگوزاری ئاویی هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی لێکۆڵینەوە کوردستانیەکان، بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بلاّوکردنەوەی هەولێر، چاپخانەی بەڕێوەبەرایەتی ڕۆشنبیری-هەولێر، هەولێر،2013،لا 129.

3- ئازاد جەلال شەریف، سەرچاوەی پێشوو، لا126.

بەردەکاندا هەیە، ڕێگا بەبەرزبوونەوەی ئاوی ژێرزەوی دەدات بۆ ئەوەی بێتە سەرزەوییەوە[1]. بەردەوامیی ئاوی کانیاوەکان و زۆری وکەمیی ئاوەکە جیاوازە لەساڵێکەوە بۆساڵێکی ترو لە وەرزێکەوە بۆ وەرزێکی تر، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ بڕی باران و بەفری باریو لەناوچەکەدا، لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا ژمارەیەکی زۆر کانی هەیە، کە بە (699) کانی مەزەندە دەکرێت، وە بەگشتی بەشی هەرە زۆری کانیاوەکان کەوتوونەتە بەشی باکورو باکوری خۆرهەڵاتی قەزاکە[2].ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جوڵانەی کە لەچاخی پلایۆسینیدا ڕوویداوەو گۆڕانکارییەکی گەورەی لەپێکهاتەی ئەم ناوچەیەدا دروستکردووە، بووەتەهۆی کەڵەکەبونی تاشەبەردی گەورە بەسەر لوتکەو قەدپاڵەکانی چیاکانی ناوچەکە، دواتر دیاردەی شکان لەناوچەکەدا ڕوویداوەو بووەتە هۆی دروستبوون و هەڵقوڵینی ژمارەیەکی زۆر کانیاو لەو ناوچەیەدا[3]. ئەم کانیانەش بەشێوەیەکی نایەکسان بەسەر یەکە کارگێرییەکانی قەزاکەدا دابەشبوون. خشتەی (9).

خشتەی (9) ژمارەو ڕێژەی کانیاوەکانی یەکە کارگێریەکانی قەزای پشدەر.

یەکەی کارگێری	نا.سەنتەر	سەنگەسەر	ژاراوە	هێرۆ	هەڵشۆ	ئیسێوە	کۆی قەزا
ژ.کانیاو	79	286	120	96	89	29	699
٪	4.1	40.9	17.1	13.7	12.7	11.1	٪100

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:-

1- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، هۆبەی کشتوکاڵی سەنگەسەر، زانیاری بلاونەکراوە، 2011.

2- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، ڕوپێوی گشتی، زانیاری بلاونەکراوە، 2008.

کانیاوەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بەسەر دوو جۆر کانیاودا دابەشدەبن:-

3-1-1- **کانیاوە ئاساییەکان**/ بەشی هەرە زۆری کانیاوەکانی قەزاکە لەم جۆرەن، بەشێوەیەکی گشتی، ئاوەکانیان سازگارەو پێکهاتەی کانزایی وڕێژەی خوێیان لەڕێژەی ئاسایی کەمترە، ئاوەکانیان بۆ زۆربەی بەکارهێنانەکان دەستدەدات و دانیشتووانی قەزاکە سودیان لێوەردەگرن.

1- وفیق حسین الخشاب واخرون، الموارد المائیة فی العراق، مطبعة جامعة بغداد، 1983، ص135.

2- عوسمان توفیق شریف، ڕاپۆرتی کشتوکاڵی بۆکۆنفرانسی ئاوەدانکردنەوەی پشدەر، لەژێر دروشمی (ئەوان وێرانیان کرد ئێمە ئاوەدان)، لەڕۆژانی (26-2008/26/27).

3- ناهیدە جەمال تاڵەبانی، ئاوی ژێر زەمین و کانیاوەکانی پارێزگای هەولێر، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، ژمارە(29)، ساڵی(2000)، لا18-19.

3-1-2- **کانیاوە تەندروستییەکان**/ ئەو کانیاوانە دەگرێتەوە، کە ڕێژەی خوێی تواوە لەئاوەکەیاندا، (400ملیگرام کەمترە/لیتر) وە ماددەی ئۆرگانی (0.7 ملیگرام کەمترە/لیتر)[1]. ژمارەیان زۆر کەمە لە ناوچەکەدا، بەشێکیان کەوتونەتە ناوچەکانی (قەندیل، پشدەرە ڕەقە)و نەتوانراوە تاوەکو ئێشتا سودیان لێوەربگیرێت، دوو کانیاوی تر هەیە، کە سودیان لێوەردەگیرێت بۆ مەبەستی چارەسەری سروشتی، ئەوانیش (کانیاوی گەناو) لەگوندی گەناو، گەڕاوی هێرۆ (بۆ پیاوان- بۆ ژنان) لەناحیەی هێرۆ[2].

3-2- **بیر**/ شێوازێکی دەرهێنانی ئاوی ژێر زەوییە کە لەکۆنەوە دانیشتوانی ناوچەکە سودیان لێوەرگرتووە بۆ بەکاهێنانی ناوماڵ و کشتوکاڵ و پیشەسازی و...هتد، ئەمەش دەکرێت بە دوو جۆرەوە:-

3-2-1- **بیری قوڵ (ئیرتیوازی** (*))/ ژمارەیان بریتییەلە(10) بیر، ماوەی کارپێکردنیان جیاوازە لەوەرزی هاوین و زستاندا، توانای ئاودانیان بریتییە لە (315لیتر/دەقیقە)، قوڵی ئەم بیرانە لەنێوان (95-172م)[3].

3-2-2- **بیری ئاسایی ماڵان**/ ئەم جۆرە بیرانە قوڵییان کەمترە لە (120م)، ڕێگایەکی ترە بۆ سود وەرگرتن لەئاوی ژێرزەوی، بەشێوەیەکی بەربڵاو دەبیندرێن لەناوچەکەدا، ژمارەی بیرە مۆڵەت پێدراوەکانی قەزای پشدەر بریتییەلە(273) بیر، وە ژمارەی ئەو بیرانەی، کەمۆڵەتیان نییە بریتین لەبیری سوری(کوتەك) ژمارەیان دەگاتە(4201) بیر[4]

3-3- **کارێز**/ بریتییە لە کەناڵێك، کە لەژێرزەوی هەڵدەکەندرێت، چەند بیرێکی یەك لەدوای یەك بەیەکەوە دەبەستێتەوە، دەرچەیەکی هەیە بەمەبەستی پاککردنەوەی کارێزەکە، قوڵاییان لەئاستی

1- ئازاد محەمەدئەمین نەقشبەندی، بایەخی گەشتوگوزاری ئاویی هەرێمی کوردستانی عێراق، سەرچاوەی پێشوو، لا130.

2- ناهیدە جەمال تاڵەبانی و تحسین عبدالرحیم عزیز، کارست وکانیاوی کارستی لەکوردستانی عێراق، دەستەی کوردستان بۆلێکۆڵینەوەی ستراتیژی و توێژینەوەی زانستی، چاپخانەی کاروخ، 2015، لا126.

(*) بیری ئیرتیوازی بێ هیچ ئامێرێك ئاو دەردەدات، بەڵام وشەکە هەڵەیەکی باوە بەکاردێت بۆئەوبیرانە کەبەئامێر ئاویان لێدەردێت.

3- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی شارەوانی وگەشتوگوزار، سەرۆکایەتی شارەوانی قەڵادزێ، فەرمانگەی ئاوی قەڵادزێ، تۆمارەکانی فەرمانگەی ئاو، زانیاری بڵاونەکراوە، 2008.

4- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوە ئاوییەکان، بەڕێوەبەرایەتی ئاوی ژێر زەوی سلێمانی، بەشی لێکۆڵینەوەو دراسات، زانیاری بڵاونەکراوە، 2016 و حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی شارەوانی وگەشت وگوزار، فەرمانگەکانی ئاوی(قەڵادزێ، سەنگەسەر، هێرۆ، ئیسێوە، هەڵشۆ)، زانیاری بڵاونەکراوە، 2016.

ئاوی ژێرزەوی زیاترە، بیرەکانی ناوچەی سەرچاوەی کارێزەکە لە هەموو بیرەکان قوڵترن وە ئەو بیرانەی کە لەدەرچەی کەناڵەکەن تەنکترینی بیرەکانن، بەگشتی دووری نێوانیان (30–60م)ە، کە پەیوەستە بەلێژی ناوچەکە [1]. ژمارەیان(58) کارێزە، زۆربەیان بەرەو لەناوچوون چوون، چونکە پاککردەوەیان زەحمەتە و وەڕێگای تر بەکاردێت بۆدەرهێنانی ئاوی ژێرزەوی، کارێزەکانیش وەك (امام قاسم، بادین، بابکر اغا...هتد)[2].

باسی دووەم/ تایبەتمەندییە مرۆییەکان

تایبەتمەندییە مرۆییە جۆراوجۆرەکان پەیوەندیەکی بەهێزوپتەویان بەچالاکییە پیشەسازییەکانەوە هەیە، لەگرنگترین ئەو تایبەتمەندیانەش (دانیشتوان، ڕێگاکانی گواستنەوە) یە، بۆیە بەباشی دەزانین، کە هەریەکە لەم تایبەتمەندییانە لەناوچەی لێکۆڵینەوە بخەینەڕوو:–

یەکەم/ دانیشتوان:

لێکۆڵینەوە لەجوگرافیای دانیشتوان لقێکی نوێی جوگرافیای مرۆییە، لەکۆمەڵگای مرۆیی سەر ڕوویزەوی دەکۆڵێتەوە، لەڕووی چۆنیەتیی پەیدابوون و دابەشبون و جێگیربوون و چالاکییە ئابورییەکانیان[3]. لایەنی گرنگی دانیشتوان ئەوەیە، کە هێزی نەتەوەیی پێکدێنێت، کاردەکاتە سەر ژمارەی دەستی کارو ڕەنگدانەوەی دەبێت لەسەر کۆی چالاکییە ئابورییەکان، زۆریی دانیشتوان و ڕەنگدانەوەی لەسەر زیادکردنی پسپۆڕی جیاوازو هێزی کاری جۆراوجۆر هەلی بەدەستخستنی کارو چالاکیی ئابوریی جۆراوجۆر دەڕەخسێنێت[4]، بۆیە ژمارەی دانیشتوان گرنگییەکی زۆری هەیە لەسەر چالاکیی پیشەسازیی و ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە ئاڕاستەکردن و بەرەوپێشبردن، یاخود

1– ئیدریس ڕەمەزان، گرنگی سامانەکانی ئاو لەهەرێمی کوردستان، ئابووری سیاسی، گۆڤارێکی وەرزییە سەندیکای ئابوریناسانی کوردستان دەریدەکات، ژمارە(27)، بەهاری(2008)، لا69.

2– حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، هۆبەی زەوی وزار، زانیاری بڵاونەکراوە، 2011.

3– عبدالفتاح محمد وهیبە، جوگرافیای دانیشتوان، وەرگێڕانی– گەرمیان محمد احمد، خانەی چاپ وپەخشی ڕێنما، زنجیرە(352)، چاپخانەی گەنج، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2011، لا11.

4– جەزا تۆفیق تالب، بایەخی جیۆپۆڵەتیکی ی دانیشتوانی هەرێمی کوردستانی عیراق، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، چاپی یەکەم، سلێمانی، 1999، لا8.

پاشەکشەپێکردنی، گومانی تێدانیە، کە سەرجەم جۆرەکانی پیشەسازی، پێویستیان بەدەستی کارە، لە پیشەسازییەکەوە بۆ پیشەسازییەکی تر دەگۆڕێ، چ لەڕووی ژمارەی کرێکارەوە بێت یاخود لەڕووی ئاستی شارەزای دانیشتوان ولێهاتوییانەوە بێت، لەم ڕوانگەوە هەوڵدەدەین بارودۆخی دانیشتوانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بخەینە ڕوو:-

1- **گەشەی دانیشتوان/** گەشەی دانیشتوان بەیەکێك لەو بابەتەگرنگانە دادەندرێت، کەپێویستە لەهەر لێکۆڵینەوەیەکی دانیشتواندا لەبەرچاوبگیرێت، چونکە ئاستی گۆڕانی قەبارەی دانیشتوان لەماوەیەکی دیاریکراودا نیشاندەدات، سەرژمێریی دانیشتوانیش ڕێگای سەرەکیی زانینی گۆڕانی ژمارەی دانیشتوانە لەنێوان دوو ئاماردا[1]. دانیشتوان سروشتی داینەمیکی هەیە، بەردەوام لەزیابوون و کەمبووندایە، هیچ کۆمەڵەیەکی دانیشتوان وەستاو نییە لەگەشەکردن، بەهۆی لەدایك بون ومردن بەردەوام لەجموجۆڵ دایە[2]. ناوچەی لێکۆڵینەوە، بەتێپەڕبونی کات گۆڕان لەژمارەی دانیشتوان و گەشەیدا ڕویداوە. خشتەی (10).

به سەرنجدانی خشتەی (10) بۆمان دەردەکەوێت، کە ژمارەی دانیشتوانی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەزیادبونی بەردەوامدابووە بەجۆرێك، کە لەماوەی ساڵانی (1957-2015) دانیشتوانی ناوچەکە (93930)کەس زیادیکردووە، سەبارەت بەڕێژەی گەشەی دانیشتوانی ناوچەکە بۆماندەردەکەوێت، کە بەردەوام لەگۆڕاندابووە لەسەرژمێریەك بۆ سەرژمێریەکی تر، بەجۆرێك، کە بەرزترین ڕێژەی گەشە لەنێوان ساڵانی (1977 -1987) بووە کە بریتی بووە لە (3.9٪)، وەنزمترین ڕێژەی گەشەی ناوچەکە لەنێوان ساڵانی (1965 -1977) بووە بریتی بووە لە (1.2٪)، وە تێکڕای گەشەی ساڵانەی ناوچەی لێکۆڵینەوەلەنێوان ساڵانی (1957-2015)ەو بریتییەلە (2.4٪). ئەمەش تاڕادەیەك ڕێژەیەکی گونجاوە، لەوەوە بۆمان دەردەکەوێت، کە گەشەی دانیشتوانی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەهەڵبەزو دابەزی بەردەوامدابووە، بەهۆی پرۆسەکانی لەدایکبون و مردن وهەروەها کرداری کۆچکردن و ڕاگواستنی زۆرەملێ و هێنان و بردنی بەزۆری دانیشتوانی قەزاکە لەلایەن ڕژێمی بەعسی لەناوچووی پێشوو، وە شەڕی نێوان (عێراق- ئێران)، کەماوەی (8) ساڵی خایاند، ناوچەکە توشی زۆرترین زەرەری ماددی و

1- هەمان سەرچاوەی پێشوو، لا38.

2- جاسم محەمەدمحەمەدعەلی، ڕۆڵی هۆکارەسیاسیەکان لەدابەشبوونی دانیشتوانی پارێزگای سلێمانیدا، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، چاپخانەی تیشك، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2008، لا95.

گیانی بووەتەوە، چونکە قەزای پشدەر ناوچەیەکی سنورییە لەگەڵ وڵاتی ئێران، بەردەوام ڕوو بەڕووی پرۆسەکانی ڕاگواستن و کۆچی زۆرەملێ بووەتەوە[1].

خشتەی (10) ژمارەو گەشەی دانیشتوانی قەزای پشدەر لەنیوان ساڵانی (1957–2015).

ساڵ	دانیشتوانی قەزای پشدەر	دانیشتوانی پارێزگای سلێمانی	٪قەزای پشدەر لەسەر ئاستی پارێزگای سلێمانی	ساڵ	٪گەشەی ساڵانەی دانیشتوانی قەزای پشدەر
1957	34545	304895	11.3	1965 - 1957	2.7
1965	43509	408220	10.7	1977 - 1965	1.2
1977	49867	690557	7.2	1987 - 1977	3.9
1987	73602	951723	7.7	2002 - 1987	1.8
2002	96589	1249824	7.7	2009 - 2002	1.5
2009	107596	1433242	7.5	2015 - 2009	3
2015	128475	1711366	7.5	2015 - 1957	2.4

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:–

1– الجمهورية العراقية، وزارة الداخلية، مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية عام (1957) لواء كركوك و السليمانية، المطبعة العاني، ص9.

2– الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للاحصاء والنشر، المجموعة الاحصائية السنوي للعام (1965)، المطبعة الحكومية، بغداد، 1966، جدول (1)، ص8.

3– الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للاحصاء، هيئة التعداد العام والدراسات السكانية، نتائج ترقيم المباني وحصر السكان، لسنة 1977، لمحافظة السليمانية، مطبعة الجهاز المركزي، 1978، جدول (3.4)، ص 6–9.

4– الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للاحصاء، مدرية الاحصاء السكاني، نتائج التعداد العام للسكان لسنة 1987، محافظة السليمانية، مطبعة الجهاز المركزي، 1988، ص 5–6.

5– حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، دەستەی ئاماری هەرێم، بەڕێوبەرایەتی ئاماری سلێمانی، ئەنجامەکانی پرۆسەی ژمارەلێدان و گەمارۆسازی لەگەڵ پێشبینی ژمارەی دانیشتوان بۆ ساڵانی(2005 تاکو 2015)، 2013، بەبێ بوونی ژمارەی لاپەڕە.

* ڕێژەی گەشەی ساڵانەی دانیشتوان دەرهێنراوە بە بەکارهێنانی ئەم هاوکێشەیە:

$$r = \left[\sqrt[T]{\frac{P1}{P0}} - 1 \right] X\ 100$$

R – ڕێژەی گەشەی ساڵانە

P1– دانیشتوان لە دواین سەرژمێری ژمارەی

P2– ژمارەی دانیشتوان لە سەرژمێری یەکەم

T– ژمارەی ساڵانی نێوان دوو سەرژمێر

المصدر: طه حمادي الحديثي، جغرافية السكان، دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، موصل، 1988، ص291.

1– بيان علي حسين، التحليل الجغرافي لأتجاهات النمو الحضري في محافظة السليمانية، اطروحة دكتوراة(غير منشورة)، كلية العلوم الانسانية، جامعة السليمانية، 2008، ص61.

2- دابەشبوونی دانیشتوان(دابەشبوونی ژینگەیی)(*).

مەبەست لە دابەشبوونی ژینگەیی، جیاکردنەوەیە لەنێوان ئەو ڕووبەرە زەویانەی کە دانیشتوان لەخۆدەگرێت، کە بەشێکیان بەگوند هەژماردەکرێن و بەشێکی تریش بەشار، هەروەها جیاکردنەوەی دانیشتوانە بەوەی بەشێکیان لەگوند نیشتەجێن و بەشێکیشیان لەشار[1]. گومانی تێدانیە کە دانیشتوانی گوندو شار لەڕووی دابەشبوونیان و چڕییان و چالاکییە ئابورییەکانیان لەیەکەوە جیاوازن، پێوەرەکانی جیاکردنەوەی گوندو شاریش لەیەکەوە جیاوازن، لەولاتی عێراقدا پێوەری کارگێری بەکاردەهێندرێت، بەپێی ئەم پێوەرە هەموو ناوەندە کارگێرییەکان مەڵبەندی (ناحیە، قەزا، پارێزگا) بەنشینگەی شاری دادەندرێن، جگەلەمانە هەموو ناوچە نشینگەیەکانی تر بەگوند دادەندرێن، بێ رەچاوکردنی چڕیی دانیشتوان و چالاکی ئابورییان[2]. دابەشبونی ژینگەی دانیشتوانی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەگۆڕانی بەردەوامدایە. خشتەی (11).

لەژێر ڕۆشنایی خشەی (11) دا، ئەو گۆڕانکاریانەی، کە بەسەر ڕێژەی گوندنشین و شارنشینی یەکە کارگێرییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوەدا هاتووە لەنێوان سالآنی (2002–2015)دا دەخەینەڕوو، بەسەیرکردنی خشتەکە بۆمان دەردەکەوێت، کە زۆرترین گۆڕانکارییەکان کەوتونەتە نێوان سالآنی (2000–2009)، بەجۆرێك، کە تێکڕای شارنشینی لەساڵی(2000)دا بریتییە لە (61.5٪)، لەبەرامبەردا تێکڕای گوندنشینی بریتییەلە (38.5٪)، لەناو یەکە کارگێڕییەکاندا ناحیەی سەنتەر بەرزترین ڕێژەی شارنشینی داگیرکردووە بە (90.25٪) وە نزمترین ڕێژەی گوندنشینی هەیە کە بریتییە لە (9.75٪) وە ناحیەی هێرۆ نزمترین ڕێژەی شارنشینی هەیە، کە بریتییەلە (13.12٪)، وە بەرزترین ڕێژەی گوندنشینی هەیە بریتییەلە (86.88٪)، لەساڵی (2009)دا، تێکڕای شارنشینی لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا بەرزدەبێتەوە بۆ (74.5٪)، وە ڕێژەی گوندنشینی بۆ (25.5٪) نزمدەبێتەوە ، بەهەمان شێوە لەناو یەکە کارگێرییەکاندا بەرزترین ڕێژەی شارنشینی بەر ناحیەی سەنتەردەکەوێت و بەرزدەبێتەوە بۆ (95٪) و ڕێژەی گوندنشینی نزمدەبێتەوە بۆ (5٪)، سەبارەت بە نزمترین ڕێژەی شارنشینی لەم ماوەیەدا بەر ناحیەی هەڵشۆ دەکەوێت کە (33٪)یە، وە گوندنشینی بریتییەلە (67٪)، بەگشتی لەساڵی (2009)دا، ڕێژەی شارنشینی جگە لەناحیەی هەڵشۆ کە

(*) چەند جۆرێکی تری دابەشبونی دانیشتوان هەیە، بەلآم سروشتی توێژینەوەکەی ئێمە پێویستی بەم جۆرەدابەشبونەیە.

1– ساسان حیکمەت علی، شیکردنەوەیەکی جوگرافی بۆدابەشبوونی دانیشتوان لەپارێزگای هەولێر، نامەی ماستەر(بلآونەکراوە)، کۆلێجی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەدین– هەولێر، 2008، لا28.

2– جەزا تۆفیق تالب، بایەخی جیۆپۆڵەتیکی ی دانیشتوانی هەرێمی کوردستانی عیراق، سەرچاوەی پێشوو، لا117.

بەڕێژەی (2٪) کەمی کردووە، سەرجەم یەکە کارگێڕیەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە زیاردیکردووە، لەبەرامبەردا ڕێژەی گوندنشیی کەمیکردووە.

خشتەی (11) دابەشبوونی ژینگەیی دانیشتوانی قەزای پشدەر لەنیوان سالآنی (2002–2015)(*).

یەکە کارگێڕیەکان		2002		2009		2015	
		شارنشین	گوند نشین	شارنشین	گوند نشین	شارنشین	گوند نشین
ناحیەی سەنتەر	ژ. دانیشتوان	44504	4806	61038	3259	72883	3891
	%	90.25	9.75	95	5	94.9	5.1
ناحیەی هێرۆ	ژ. دانیشتوان	932	6174	553	1079	660	1288
	%	13.12	86.88	33.9	67.1	33.88	67.2
ناحیەی ناودەشت (سەنگەسەر)	ژ. دانیشتوان	7109	14752	8252	11677	9853	13943
	%	32.5	67.5	41.4	69.6	41.4	69.6
ناحیەی هەڵشۆ	ژ. دانیشتوان	3102	5753	2412	4895	2880	5845
	%	35	65	33	67	33	67
ناحیەی ژاراوە	ژ. دانیشتوان	3775	5682	7460	4836	8908	5774
	%	40	60	60.7	39.3	60.7	39.3
ناحیەی ئیسێوە	ژ. دانیشتوان			461	1674	550	1999
	%			21.6	78.4	21.6	78.4
سەرجەمی قەزا	ژ. دانیشتوان	59422	37167	80176	27420	95734	32740
	%	61.5	38.5	74.5	25.5	74.5	25.5

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:–

1–حکومة اقليم كردستان، مديرية احصاء السليمانية، المؤشرات السكانية و البني الخدمية الارتكازية لاقليم كردستان العراق، لسنة 2002، محافضة السليمانية، غير منشورة، 2003، بدون الصفحة.

2–حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، دەستەی ئاماری هەرێم، بەڕێوبەرایەتی ئاماری سلێمانی، پوختەی ئەنجامەسەرەتاییەکانی کاری ژمارەلێدان و گەمارۆ (الحصر والترقيم) تایبەت بەسەرژمێری گشتی دانشتوان بۆشارنشین و گوندنشینی پارێزگای سلێمانی لەمانگی 2009/12 بەپێی قەزاوناحیەو شارەوانی، بەبێ بوونی ژمارەی لاپەڕە.

سەبارەت بە ڕێژەی شارنشین وگوندنشینی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەساڵی (2015)دا، بەسەرنجدانمان بۆ خشتەی(11)، دەردەکەوێت کە گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ ڕووی نەداوە، سەرجەم یەکە

(*) لەدابەشبوونی ژینگەییدا تەنها ماوەی نێوان سالآنی (2002–2015) مان وەرگرتووە، چونکە لەو ماوەیەدا ناوچەی لێکۆڵینەوە لەڕووی کارگێڕییەوە تاڕادەیەك جێگیربووەو گۆڕانی گەورەی بەسەردا نەهاتووە.

کارگێرییەکان وەك خۆیان ماونەتەوە، جگە لەناحیەکانی (سەنتەر، هێرۆ)، کە گۆڕانێکی زۆر کەم بەسەر ڕێژەکانیاندا هاتووە، ئەمەش کاری نەکردووەتە سەر تێکڕاکانی شارنشینی و گوندنشینی لەناوچەی لێکۆڵینەوەداو بەجێگیری ماونەتەوە، لەم ڕوونکردنەوەیەوە بۆمان دەردەکەوێت، کە ڕێژەی شارنشینی لەماوەی لێکۆڵنەوەکەدا بەبەردەوام بەرز بووەتەوەو لەبەرامبەردا ڕێژەی گودنشینی نزمبووەتەوە، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ:-

1-کۆچکردنی ژمارەیەکی زۆری خەڵکی گوندنشین بۆ سەنتەری شارەکان بەمەبەستی دەستکەوتنی هەلی کارکردن لەشارەکان و دابەزینی بەهای بەروبومی کشتوکاڵی لەم ماوەیەدا، چونکە دەستکەوتنی هەلی کار یەکێکە لەهۆکارەکانی کێشکردنی دانیشتوانی گوندنشین بۆسەنتەرەکانی شار[1].

2- فەرامۆشکردن و گرنگی نەدانی حکومەت و لایەنە پەیوەندیدارەکان بەناوچە گوندنشینەکان، لەڕوی گەیاندنی خزمەتگوزارییە جۆراوجۆرەکان و باشکردنی تۆڕی ڕێگاوبان و ئاوو کارەبا...هتد.

3- گەڕانەوەی (5000) ئاوارەی شاری قەڵادزێ لەوڵاتی ئێرانەوەو نیشتەجێبوونیان لەسەنتەری قەزاو ناحیەکان، کەلەماوەی ساڵانی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو ئاوارەی وڵاتی ئێران ببون، بەهۆی تێکچونی بارودۆخی ناوچەکە، وە هەروەها گرنگیپێدانی زیاتری حکومەتی هەرێمی کوردستان بەسەنتەری شاری قەڵادزێ و کردنەوەی چەند کۆلێجێکی سەربە زانکۆی ڕاپەڕین وە دامەزراندنی خەڵکێکی زۆر لەدام ودەزگاکانی حکومەت[2]. ئەم هۆکارانەی باسمانکرد، بوونەتە هۆی بەردەوام بەرزبونەوەی ریژەی شارنشینی و نزمبونەوەی ڕێژەی گوندنشینی لەناوچە لێکۆڵینەوەدا.

3- چڕی گشتی دانیشتوان:

مەبەست لەچڕی گشتی دانیشتوان بریتییە لەکۆی ژمارەی دانیشتوان لەسەرئەو ڕوبەرە زەویەی لەسەری دەژین، ئاشکرایە کەدانیشتوان لەهیچ شوێنێکدا بەیەکسانی دابەش نابن و چریان جیاوازە، هەوڵ دەین جیاوازی چڕی دانیشتوانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بخەینە ڕوو. خشتەی (12).

1- پشتیوان شەفیق ئەحمەد، شیکردنەوەیەکی شوێنی بۆدابەشبوونی دانیشتوان لەقەزای ڕانیە (1957-2006)، نامەی ماستەر (بلاَونەکراوە)، کۆلێجی زانستەکۆمەلآیەتیەکان، زانکۆی کۆیە، 2009، لا34.

2- بێستون ئەحمەد حسێن، شیکردنەوەیەکی جوگرافی بۆگەشەی دانیشتوان و کاریگەری لەسەر فراوانبوونی ڕوبەری شاری قەڵادزێ، نامەی ماستەر(بلاَوکراوە)، کۆلێژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین- هەولێر، 2013، لا15.

خشتەی (12) چڕی گشتی دانیشتوانی یەکە کاگێڕیەکانی قەزای پشدەر ساڵی (2015)

یەکە کارگێڕیەکان	سەنتەر	هیرۆ	هەڵشۆ	ژاراوە	سەنگەسەر	ئیسێوە	سەرجەمی قەزا
ڕووبەر بە کم^2	153.49	110.49	166.91	303.29	558.81	115.80	1408.83
ژمارەی دانیشتوان	76774	1949	8725	14682	23796	2549	128475
چڕی گشتی (کەس/ کم^2)	500.18	17.63	52.27	48.40	42.63	22.01	91.19

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (1) و (5).

بەسەرنجدان لەخشتەی (7) دەردەکەوێت، کە بەرزترین ڕێژەی چڕیی چڕیی دانیشتوان دەکەوێتە ناحیەی سەنتەر، کە (500.18) کەسە بۆ هەر (کم^2)، ئەمەش جیاوازییەکی زۆری هەیە لەگەڵ یەکەکانی تری قەزاکە، دوای ناحیەی سەنتەر هەریەك لە (هەڵشۆ، ژاراوە، سەنگەسەر، ئیسێوە، هێرۆ) یەك لەدوای یەك چڕییان بۆ هەر (کم^2) بریتییە لە (52.27، 48.40، 42.63، 22.01، 17.63) کەس. ئەمەش تاڕادەکی زۆر بۆ هەمان هۆکارەکانی بەرزیی ڕێژەی شارنشینی، دەگەڕێتەوە کە باسمانکرد.

دووەم/ ڕێگاکانی گواستنەوە.

جون الاسکندر (J.Alexander) پێناسەی گواستنەوەی کردووە بەوەی، کە بریتییە لەجوڵەو گواستنەوەی مرۆڤەکان لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر[1]. یاخود بریتییە لەکرداری شوێنگۆرکێی کەلوپەل و کەسەکان، بەهۆی کەرەستەو ئامرازی جۆراوجۆر لەسەر وشکانی بێت یاخود دەریایی یان ئاسمانی[2]. بەگشتی پەیوەندییەکی بەهێزو هاوتەریب هەیە لەنێوان چالاکییە ئابورییەکان و گواستنەوەدا، لەزۆربەی کاتدا چالاکییە ئابورییەکان دەکەونە ژێر کایگەرییەکانی گواستنەوە، چونکە مەودای تۆڕەکانی گواستنەوەو ئاڕاستەکانی، وەڵامدەرەوەی ئەو پێویستیانەیە، کە دەبێتە هۆی بەستنەوەی ناوچە بەرهەم هێنەرەکان لەگەڵ یەکتر لەلایەك، وەلەلایەکی تر بەستنەوەیان بە بازاڕەکانی بەکاربردن، جا بازاڕی ناوخۆیی بن، یاخود دەرەکی[3]. بەشێوەیەکی گشتی، پێشکەوتنی هۆکارو ئامڕازەکانی گواستنەوە خزمەتێکی زۆر بەچالاکی پیشەسازی دەکات، لەچوارچێوەی گواستنەوەی کەرەستەی خاو بۆ کارگە پیشەسازییەکان و وەگواستنەوەی بەرهەمە پیشەسازییەکان بۆ بازاڕەکانی بەکاربردن، کە دەبێتەهۆی بەهێزبوونی پەیوەندی ناوچە پیشەسازییەکان و بازاڕەکان وە دەرکەوتنی پیشەسازی نوێ و سەردەمی[4]. هەرچەندە هەرێمی کوردستان ناوچەیەکی لەبارە بۆ

1- علی سالم احمیدان الشواورة، جغرافية النقل وتطورها، دار صفاء للنشر والتوزيع، الطبعة الاولى، عمان، 2012، ص123.

2- سعيد عبده، جغرافية النقل (مغزاها ومرماها)،مكتبة الأنجلو المصرية، 2010، ص42.

3- محمد خميس الزوكة، جغرافية النقل والتجارة، دار المعرفة الجامعية، القاهرة، 2006، ص39.

4- محمد خميس الزوكة، جغرافية النقل، دار المعرفة الجامعية، الطبعة الثانية، 2000، ص19.

بنیاتنانی زۆرێك لەپرۆژەی بازرگانی و پیشەسازی، بەڵام کەمیی هۆکارەکان و خراپی ڕێگاکانی گواستنەوە، کۆسپ و تەگەرەیان دروستکردووە لەبەردەم ئەم پرۆژانەدا، بەتایبەتیش ناوچە چیاییەکان، بۆیە زۆربەی ئەو پیشەسازییانەی، کەدەکرێت بەشێوەیەکی بازرگانی سودیان لێوەربگیرێت وەستاون لەبەرنەبونی ڕێگەی گواستنەوەی گونجاوو پێویست[1]. لەهەرێمی کوردستاندا ڕێگاکانی گواستنەوە بەشێوەی تۆڕێك بڵاوبوونەتەوە لەسەنتەری شارەکانەوە بۆ ناوچەکانی دەوروبەریان و دەیانگەیەنێتە ناوچەی کەرەستەخاوو سەرەتاییەکان و دەیانبەستێتەوە بەدامەزراوە پیشەسازیەکان، وە بەشێوەی سەرەکیی ڕێگای گواستنەوە لەهەرێمی کوردستاندا بریتییە لە ڕێگای وشکانی[2]. سەبارەت بەناوچەی لێکۆڵینەوە خاوەنی تۆڕێکی بەرفراوانی ڕێگاکانی گواستنەوەیە، ئەمەش بووەتە هۆی بەستنەوەی بەشەکانی قەزاکە بەیەکەوە لەلایەك، وە بەستنەوەی قەزاکە بەشارەکانی دەوروبەی خۆی لەلایەکی تر، بێگومان تاکە ڕێگای گواستنەوە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا وەك بەشێك لەهەرێمی کوردستان بریتییە لەڕێگای وشکانی، ئەمەش لەناوچەکەدا دابەشبووە بەسەر دوو بەشدا، بەشێکیان ئەو ڕێگایانەن، کەیەکەکانی سنوری قەزاکە بەیەکەوە دەبەستنەوە. خشتەی (13)، بەشێکیشیان قەزاکە بەشارو ناوچەکانی دەرەوەی قەزاکەو وڵاتی ئێران دەبەستێتەوە. خشتەی (14). نەخشەی(8).

خشتەی (13) تۆڕی ڕێگاکانی هاتووچۆ لەناو سنوری قەزای پشدەردا

ڕێگا	نا.سەنتەر– سەنگەسەر	نا.سەنتەر–هێرۆ	نا.سەنتەر–هەڵشۆ	نا.سەنتەر– ژاراوە	نا.سەنتەر– ئیسێوە
جۆرەکەی	قیرتاو	قیرتاو	قیرتاو	قیرتاو	قیرتاو
درێژی/کم	16	22	15	6	23

خشتەی (14) تۆڕی ڕێگاکانی هاتووچۆ لەنێوان قەزای پشدەر و شارەکانی هەرێم و وڵاتی ئێران

ڕێگا	نا.سەنتەر– سلێمانی	نا.سەنتەر– هەلێر	نا.سەنتەر– ڕانیە	نا.سەنتەر– کۆیە	نا.سەنتەر– ئێران
جۆرەکەی	قیرتاو	قیرتاو	قیرتاو	قیرتاو	قیرتاو
درێژی/کم	175	146	26	75	28.5

سەرچاوە/ هەریەکە لە خشتەی (13–14) لەکاری توێژەر پشتبەست بە:

حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی ئاوەدانکردەو نیشتەجێ کردن، بەڕێوەبەرایەتی گشتی ئاوەدانکردنەوەو نیشتەجێ کردنی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی ڕێگاوبانی ڕانیە، بەشی تەکنیکی.

1– کامەران تاهیر سەعید، جوگرافیای عێراق (مرۆیی وچالاکی ئابووری)، نارین بۆچاپ وبڵاوکردنەوە،چاپی یەکەم، 2014، لا254.

2– فؤاد خالد سعيد امين، توطن الصناعات الغذائية الرئيسية بمحافظة السليمانية (تحليل مكاني) باستخدام نظم المعلومات الجغرافية GIS ، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية التربية، جامعة الموصل، 2007، ص84.

نەخشەی (8)

ڕێگا قیرتاوکراوە سەرەکییەکانی گواستنەوە لە قەزای پشدەردا

سەرچاوە/ کاری توێژەر بەبەکارهێنانی بەرنامەی ArcGis ArcMap V.10.3 پشتبەست بە:-

1- ئاوێستا خالد و هەوار تاهر، ئەتڵەسی پارێزگای سلێمانی، شارەوانی سلێمانی، دەزگای چاپ وپەخشی حەمدی، 2005.

2-حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی شارەوانی و گەشت وگوزار، بەڕێوەبەرایەتی نەخشەسازی سلێمانی، بنچینەی نەخشەی قەزای پشدەر، سلێمانی، 2015.

وەك ئاماژەمان پێدا ناوچەی لێكۆڵینەوە تۆڕێكی باشی ڕێگای هەیە، كە جموجۆڵ و هاتوچۆی گواستنەوەی ئاسانكردووە، بووەتە هۆی چالاكتركردنی چالاكییە ئابورییەكان لەناویشیاندا پیشەسازی، ئەمەش بەڕوونی لە خشتەی (13) دا ڕەنگیداوەتەوە، كە دەردەكەوێت سەنتەری قەزا بەستراوەتەوە بە یەكە كارگێرییەكانی سنوری قەزاكە بەم شێوەیە، نێوان (نا.سەنتەر- سەنگەسەر) بەدرێژی (16كم)، وە ڕێگای (نا.سەنتەر- هێرۆ) بەدرێژیی (22كم)، ڕێگای (نا.سەنەر- هەڵشۆ) بەدرێژیی (15كم)، ڕێگای (نا.سەنتەر- ژاراوە) بەدرێژی (5كم)، ڕێگای (نا.سەنتەر- ئیسێوە) بەدرێژی (23كم)، جێی ئاماژەیە، كە سەرجەمی ئەم ڕێگایانە لەجۆری قیرتاون، هەر چەندەكەموكورپیشیان تێدابێت، بەڵام ڕۆڵێكی باشیان هەیە لەخزمەتی كەرتی پیشەسازیی ناوچەكە بۆ هێنان و بردنی كەرەستەی خاوو گواستنەوەی بەرهەمەكانیان بۆ بازاڕە ناوخۆییەكانی قەزاكە.

لەلایەكی ترەوە وەك لە خشتەی (14) دا دەردەكەوێت، ناوچەی لێكۆڵینەوە بەچەند ڕێگایەكەوە بەستراوەتەوە بە شارەكانی دەرەوەی قەزاكەو پایتەختی هەرێمی كوردستان و وڵاتی ئێرانەوە، وەك بەستنەوەی (نا.سەنتەر - سلێمانی) بەدرێژیی (162كم)، وە ڕێگای نێوان (نا.سەنتەر- هەولێر) بەدرێژیی (146كم)، ڕێگای نێوان (نا.سەنتەر- ڕانیە) بەدرێژیی (26كم)، وە ڕێگای (نا.سەنتەر- كۆیە) بەدرێژیی (75كم)، وە كۆتای ڕێگای ناوچەی لێكۆڵینەوە بریتییە لەڕێگای نێوان سەنتەری قەزاو وڵاتی ئێران كەبەدرێژیی (28.5كم) هەردوو ناوچەكەی بەیەكەوە بەستووەتەوە، بەهەمان شێوە ئەم ڕێگایانەش جۆری قیرتاون.

بەشێوەیەكی گشتی، ناوچەی لێكۆڵینەوە خاوەنی (212.5 كم) ڕێگای گواستنەوەیە، كەدابەشدەبێت بەسەر ڕێگای لاوەكی بەبڕی (112كم) بەڕێژەی (52.8٪) و وە ڕێگای كشتوكاڵی بەبڕی (100.5كم) بەڕێژەی (47.2٪)، ناوچەی لێكۆڵینەوە بەپلەی چوارەم دێت لەڕووی ڕێگاوبانەوە لەسەر ئاستی پارێزگای سلێمانی، لەدوای هەریەك لە شارەكانی (دوكان بەڕێژەی 14.9، سلێمانی بەڕێژەی 13.5٪، شارباژێر بەڕێژەی 11.7٪) وە ڕێژەی قەزای پشدەر بریتییە لە (9.8٪) لەسەر ئاستی پارێزگا[1].

1- شاد حەمید محمد، ڕێگاكانی ئۆتۆمبێل لەپارێزگای سلێمانی (لێكۆڵینەوەیەك لەجوگرافیای گواستنەوە)، نامەی ماستەر (بڵاونەكراوە)، كۆلێژی زانستە مرۆڤایەتیەكان، زانكۆی سلێمانی، 2011، ل145.

بەشی دووەم
دابەشبوونی کارگە پیشەسازییەکان و هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەیان لەقەزای پشدەردا

لەگرنگترین ئەرکەکانی لێکۆڵینەوە جوگرافییەکان لەبواری پیشەسازیدا، بریتییە لە خستنەڕووی پێکهاتەی پیشەسازیی ئەو ناوچەیەی کە لێکۆڵینەوەکەی تێدا ئەنجامدەدرێت، هەروەها ڕوونکردنەوەی ئەو هۆکارانەی، کە ڕۆڵیان گێڕاوە لە بڵاوبوونەوەو دابەشکردنی کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەکە، چونکە دابەشبوون و بڵاوبوونەوەی هیچ دیاردەیەکی جوگرافی لەنێویاندا کارگە پیشەسازییەکان بەبێ پاڵنەرو هۆکار نییە، بەڵکو هۆکارێك، یاخود کۆمەڵە هۆکارێك بووەتەهۆی دابەشکردن و جێگیرکردنی لەناوچەیەکی دیاریکراودا.

بۆیە ئامانجی سەرەکیی ئەم بەشە بریتییە لەخستنەڕووی پێکهاتەی پیشەسازیی قەزای پشدەرو چۆنیەتی دابەشبوون و بڵاوبوونەوەی کارگەکانی قەزاکە، هەروەها ڕوونکردنەوەی ئەوهۆکارانەی ڕۆڵیان هەبووە لەسەر جێگیرکردن و بڵاوکردنەوەی کارگەکانی ناوچەکە، بۆئەو مەبەستە پشتمان بەستووە بە کۆکردنەوەی زانیارییەکان لەڕێگای چاوپێکەوتنی مەیدانی پشتبەست بە(فۆرمی ڕاپرسی*) وە بەشەکەمان دابەشکردووە بەسەر دوو باسدا بەم شێوەیە:-

باسی یەکەم/ دابەشبوونی شوێنی کارگە پیشەسازییەکان لەقەزای پشدەردا

کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر بەشێوەیەکی یەکسان دابەشنەبوون بەسەر یەکە کارگێڕییەکانی قەزاکەدا، هەریەك لە ناحیەکانی (هەڵشۆ، هێرۆ، ئیسێوە **) هیچ کارگەیەکی پیشەسازییان تێدا نەبووە لەماوەی لێکۆڵینەوەکەی ئێمەدا، لەبەرامبەردا سەرجەم کارگە پیشەسازییەکانی قەزاکە بەسەر هەریەکە لەناحیەکانی (سەنتەر، ژاراوە، سەنگەسەر) دا دابەشبوون، هەوڵدەدەین لەم باسەدا ئەم دابەشبوونە هاوپێچ بە زانیارییەکانی (ژمارەی کارگە، ژمارەی کرێکار،

(*) بەمەبەستی کۆکردنەوەی تەواوی زانیارییەکانی تایبەت بە کەرتی پیشەسازی قەزای پشدەر، توێژەر لەبەرواری (2016/1/12 تاوەکو 2015/6/1) هەستاوە بە ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەی مەیدانی و چاوپێکەوتنی ڕاستەوخۆ لەگەڵ سەرجەم خاوەن کارگەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە وە پاڵپشت بە فۆرمی ڕاپرسی، کە لەپاشکۆی (2) دا خراوەتەڕوو، بۆیە زۆربەی زانیارییەکانی ئەم بەشە لەفۆرمی ڕاپرسییەوە بەدەستهاتوون، وە لەباسەکانی دواتریش سود لەزانیارییەکانی فۆرمەکە وەرگیراوە، چونکە جێگای بڕوای تەواوی توێژەرن و ڕاستەوخۆ لەخاوەن کارگەکان وەرگیراون.

(**) هەڵکەوتەی جوگرافی لەلایەك و کەمیی ژمارەی دانیشتووان و خەریکبوونیان بەکاری کشتوکاڵییەوە لەلایەکی تر، وای کردووە ئەم سێ ناحیەیە کاری پیشەسازی تێیاندا لاوازبێت و نەبێت.

بڕی سەرمایە، بڕی بەرهەم/مانگانە، توانای بەرهەم/ مانگانە، قەبارەی کارگە، ڕووبەری کارگە، جۆری مولکداریتی کارگە [*]) بخەینەڕوو:

یەکەم/ کەرتی پیشەسازیی بیناکاریی [**]/ پیشەسازییە بیناکارییەکان بەبەرزی گرنگی وبایەخیان دەناسرێنەوە، وەیەکێکە لەپیشەسازییە گۆڕاوەکان، داواکاری لەسەر بەرهەمەکانی ئەم پیشەسازییە بەشێوەیەکی تایبەت لەقۆناغەکانی سەرەتایی گەشەی ئابوری ولاتدایە، وەبەشدارییەکی گەورەو ڕاستەوخۆیان هەیە لە پێکهێنانی سەرمایەی جێگیر لەکۆمەلگادا[1]. پێشکەوتن و گەشەسەندنی ئەم کەرتە پەیوەستە بەپێشکەوتنی شارستانی وپیشەسازی لە هەرێم و ولاتە جیاوازەکاندا، هاوتەریب لەگەلّ بەرەوپێشچوونی پرۆژەکانی نیشتەجێبوون و بیناکارییدا[2]. پیشەسازیی بیناکاریی بەپیشەسازیی بەرهەمهێنانی کانزای نافلزیش دەناسرێت، وەگرنگیەکی گەورەی هەیە بەلەخۆگرتنی جۆرەها پیشەسازیی وەك پیشەسازییەکانی (بلۆك، چیمەنتۆ، کاشی...هتد)، ئەم جۆرە پیشەسازییە جگە لەو گرنگیانەی کە خۆی هەیەتی، بەهەمانشێوە بۆ پیشەسازییەکانی تریش گرنگە، چونکە بنیاتی سەرجەم پیشەسازییەکانی تر پێویستییان بە بەرهەمەکانی پیشەسازیی بیناکاریی هەیە[3]. سەبارەت بەکەرتی بیناکاریی لەقەزای پشدەر، ژمارەی کارگەکانی ئەم کەرتە بریتییە لە(38) کارگە وە(369) کەس کاری تێدادەکەن، وەبڕی (12666000000) دیناری عێراقی تێدا بەگەڕخراوە، ئەمەش دەکاتە(1٪)ی کارگەکان و(33٪)ی کرێکاران و(73٪)ی سەرمایەی جێگیری کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، (پاشکۆی 5). کارگەکانی ئەم کەرتە بەسەر هەریەکە لەناحیەکانی (سەنتەر، ژاراوە، سەنگەسەر)دا دابەشبوون، وەك لە نەخشەی (9) دا خراونەتەڕوو، وەلەچەند جۆرێك پیشەسازی پێکهاتووە، خشتەی (15)، کە بەم شێوەیەی خوارەوە دەیانخەینەڕوو:-

---

(*) بەشێوەیەکی گشتی هەولّمانداوە ئەم زانیارییانە لەسەر سەرجەم کەرتەکانی قەزای پشدەر بەدەستبهێنین، بەلاّم بەهۆی نەبوونی بەشێك لەو داتایانە لەهەندێك کارگەدا، جا چ بەهۆی سروشتی کاری کارگەکانەوە بێت، یاخود بەهۆی کەمتەرخەمیی خاوەن کارگەکانەوە بێت، نەمانتوانیوە سەرجەم ئەم زانیاریانە بۆهەموو کارگەکان بخەینەڕوو.

(**) ئەم کەرتە زۆرجار و لەهەندێك ناوچەی هەرێمی کوردستان بە کەرتی (بیناسازی) ناودەبرێت، بەلاّم بەهۆی باویی زاراوەی (بیناکاری) لەناوچەی لێکۆلّینەوەدا، بۆیە بە کەرتی پیشەسازیی بیناکاریی ناومان بردووە.

1- احمد جليل اسماعيل، صناعة مواد الانشائية فى محافظتى اربيل ودهوك، أطروحة دكتورا، غير منشورة، كلية العلوم الاجتماعية، جامعة كويه،2010، ص1.

2- صبحى احمد مخلف الدليمى، التوزيع المكانى للصناعات الانشائية الكبيرة فى محافظة الانبار، دراسة فى جغرافيا الصناعة، رسالة ماجستير، غيرالمنشورة، كلية التربية، جامعة الانبار، 2003، ص17.

3- ئامانج فواد احمد، بنەماکانی پیشەسازی لەقەزای کەلار، نامەی ماستەر، بلاّونەکراوە، فاکەلّتی زانستە مرۆڤایەتیەکان و وەرزش، زانکۆی کۆیە،2014، لا80-81.

نەخشەی (9)

دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی بیناکاریی لەقەزای پشدەر ساڵی (2015)

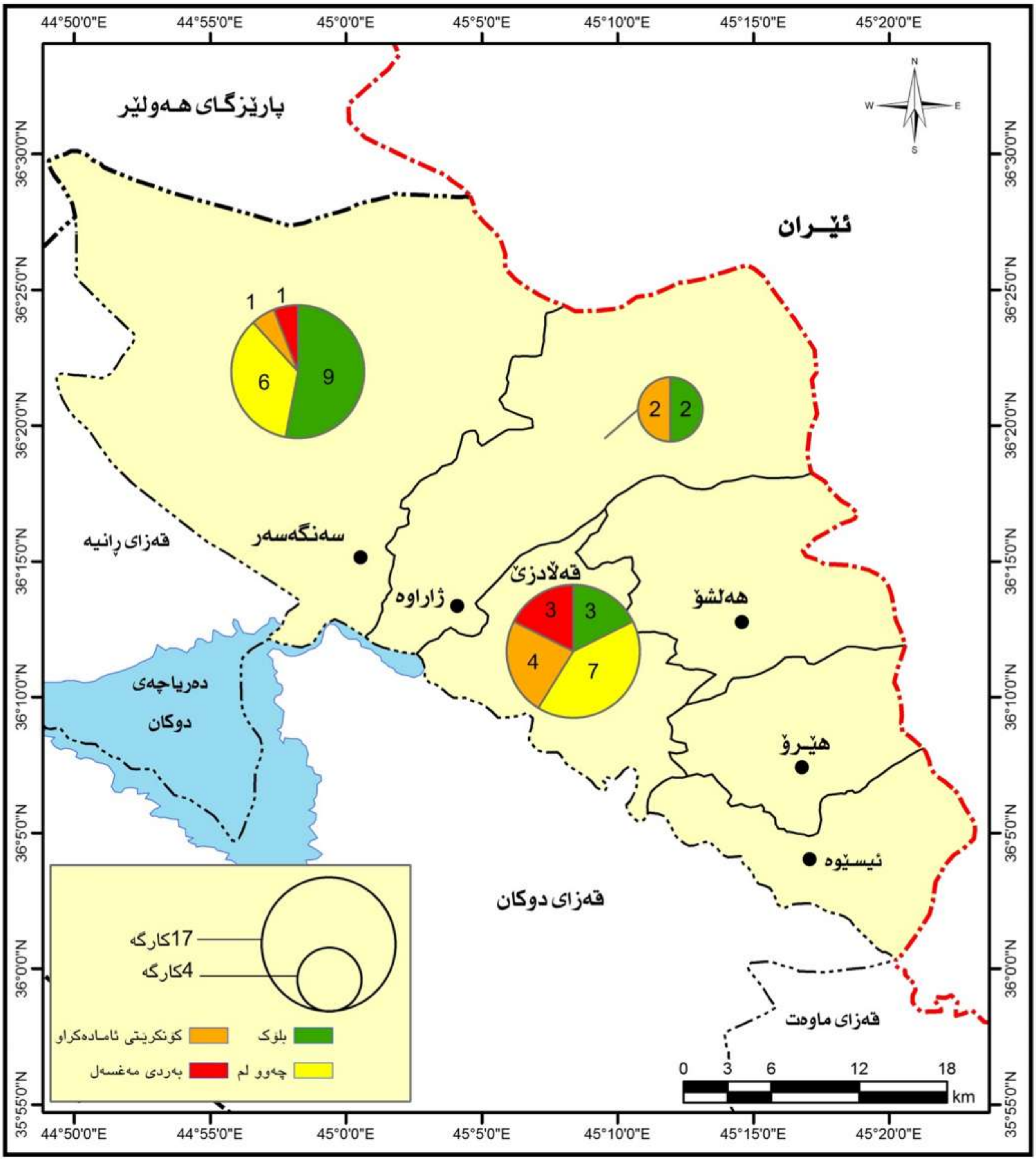

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (15).

خشتەی (15)

زانیاری دەربارەی کارگەکانی پیشەسازیی بیناکاریی قەزای پشدەر بۆساڵی (2015)

ژ	جۆری پیشەسازیی	یەکەی کارگێری	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم٪	قەبارەی کارگە					
														بچوک	مام ناوەند	گەورە	بچوک ٪	مامناوەند ٪	گەور ٪
1	بلۆك	سەنتەر	3	37	554000000	280000	450000	دانە	21.4	22.7	16.1	19.3	18.4	0	3	0	0	21.4	0
		ژاراوە	2	23	325000000	135000	330000	دانە	14.3	14.1	9.4	9.3	13.5	0	2	0	0	14.3	0
		سەنگەسەر	9	103	2570000000	1035000	1670000	دانە	64.3	63.2	74.5	71.4	68.2	0	9	0	0	64.3	0
		کۆی قەزا	14	163	3449000000	1450000	2450000	دانە	100	100	100	100	100	0	14	0	0	100	0
2	چەوولم	سەنتەر	7	62	2533000000	49100	63000	$م^3$	53.8	49.2	50.2	51.3	52.9	5	2	0	62.5	40	0
		سەنگەسەر	6	64	2508000000	46700	56000	$م^3$	46.2	50.8	49.8	48.7	47.1	3	3	0	37.5	60	0
		کۆی قەزا	13	126	5041000000	95800	119000	$م^3$	100	100	100	100	100	8	5	0	100	100	0
3	کۆنکرێتی ئامادەکراو	سەنتەر	4	47	3013000000	26700	42000	$م^3$	57.1	67.1	73.2	59.3	50	1	3	0	25	100	0
		ژاراوە	2	14	768000000	10800	30000	$م^3$	28.6	20	18.7	24	35.7	2	0	0	50	0	0
		سەنگەسەر	1	9	335000000	7500	12000	$م^3$	14.3	12.9	8.1	16.7	14.3	1			25	0	0
		کۆی قەزا	7	70	4116000000	45000	84000	$م^3$	100	100	100	100	100	4	3	0	100	100	0
4	بەردی مەغسەل	سەنتەر	3	8	52000000	462	946	م/درێژی	75	80	86.7	80.8	82.7	3	0	0	75	0	0
		سەنگەسەر	1	2	8000000	110	198	م/درێژی	25	20	13.3	19.2	17.3	1			25	0	0
		کۆی قەزا	4	10	60000000	572	1144	م/درێژی	100	100	100	100	100	4	0	0	100	0	0
کۆی گشتی			38	369	12666000000	–	–	–	-	-	-	–	–	16	22	0	42	58	0

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (3)

1- **پیشەسازیی بلۆك**/ پیشەسازیی بلۆك یەکێکە لە پیشەسازییە گرنگەکانی قەزای پشدەر، چونکە کەرەستەی سەرەکیی پرۆژەکانی نیشتەجێبوون و ئاوەدانییە، لەگەڵ بەرزبوونەوی ئاستی ئابوری و بژێوی لەناوچەکەدا، گرنگی ئەم پیشەسازییەش زیادیکردووە، هەر ئەمەش وای کردووە لەدوای ساڵی (2003 تا ساڵی 2014)، ئەم جۆرە پیشەسازییە گەشەی بەرچاوی بەخۆیەوەببینێت. ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی بلۆك لەقەزای پشدەر بریتییەلە (14) کارگە، کە(163)کەس کاری تێدادەکەن وە بڕی (3449000000) دینار سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی(1-2-3). ژمارەی کارگەکانی ناحیەی سەنتەر بریتییە لە (3) کارگەو (37) کەس کاری تێدا دەکەن، بڕی (554000000) دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ ، ئەمەش دەکاتە (21.4٪)ی کارگەکان و (22.7)ی کرێکاران و (16.1٪)ی سەرمایەی پیشەسازیی بلۆکی ناوچەی لێکۆڵینەوە، بڕی بەرهەمی کارگەکانی بلۆك لەناحیەی سەنتەر بریتییە لە (250000) بلۆکی مانگانە، وە توانای بەرهەمهێنانی (450000) بلۆکیان هەیە لەمانگێکدا، وە لەناحیەی ژاراوەدا (2) کارگەی بلۆکی لێیە کە (23) کەس کاری تێدا دەکەن وە (325000000) دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە (14.4٪)ی کارگەکان و (14.1٪)ی کرێکاران و (9.4٪)ی سەرمایەی پیشەسازیی بلۆك، بڕی بەرهەمی بلۆکی ناحیەی ژاراوە بریتییە لە (135000) بلۆك، وە توانای بەرهەمهێنانی (330000) بلۆکیان هەیە، سەبارەت بەناحیەی سەنگەسەر زۆرترین ژمارەی کارگەی بلۆکی تێدا چڕبۆتەوە(*). کەبریتییە لە (9) کارگە وە(103) کەس کاری تێدادەکەن وەبڕی (2570000000) دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە (63.3٪) کارگەکان و (63.2٪) کرێکاران و (74.3٪) ی سەرمایەی پیشەسازیی قەزای پشدەر، بەرهەمی بلۆکی مانگانە لەناحیەی سەنگەسەر بریتییە لە (1035000) بلۆك، وە توانای بەرهەمهێنانی (1670000) بلۆکیان هەیە، سەرجەم کارگەکانی بلۆك لەقەزای پشدەر قەبارەیان مامناوەندە(**).خشتەی(15).

(*) بەرزیی ڕێژەی کارگەی بلۆك لەناحیەی سەنگەسەر بۆهەڵکەوتەی شوێنەکەی دەگەڕێتەوە، بەوەی کە شارێگای نێوان قەزای ڕانیەو پشدەری پێدا تێپەڕدەبێت لەلایەك، وە لەلایەکی ترەوە ڕێگای قەزای سۆرانی بەسەرەوەیە، کە ئاسانکارییەکی باشە بۆ ساغکردنەوەی بەرهەمی کارگەکان، چونکە بەشێکی زۆری بەرهەمەکەیان دەڕوات بۆ دەرەوەی قەزای پشدەر. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز:- بایز ئەحمەد عەولاّ، خاوەنی کارگەی بلۆکی شۆران، لەبەرواری (2016/3/18).

(**) بۆدەستنیشانکردنی قەبارەی کارگەکان، سودمان بینیوە لە دەزگای ناوەندی ئامار لە عێراقدا، کە لەساڵی (1983) بەم شێوەیە قەبارەی کارگە پیشەسازییەکانی پۆلێنکردووە.1- پیشەسازیی بچوك (3-9) کرێکار. 2- پیشەسازیی مامناوەند (10-29) کرێکار. 3- پیشەسازیی گەورە (30) کرێکار زیاترە. سەرچاوە: وزارة التخطيط الجهاز المركزي للاحصاء، المجموعة الاحصائية لسنة 1986، مطبعة الجهاز، بغداد، 1987،ص88.

شێوەی (1)

ژمارەی کارگەکانی کەرتی پیشەسازیی بیناکاریی لەقەزای پشدەردا

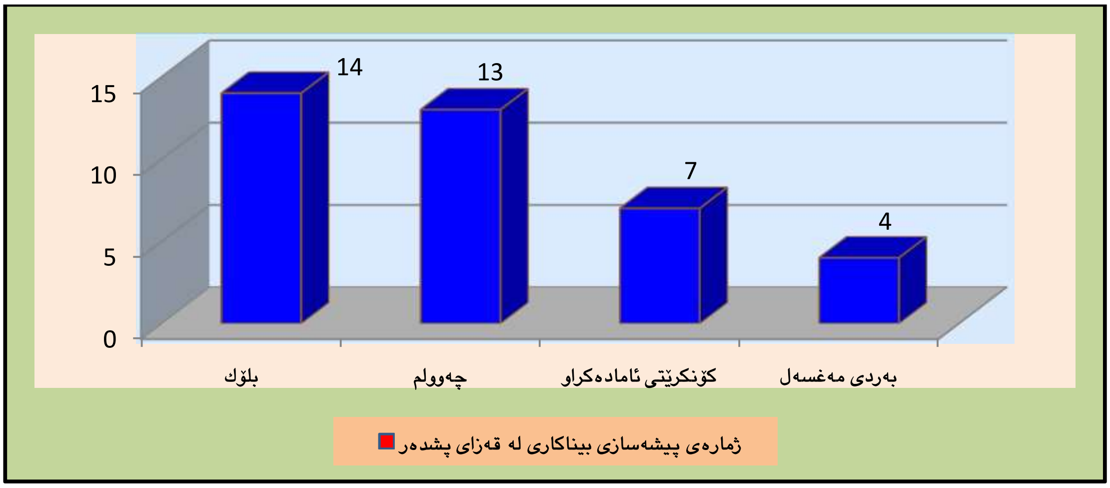

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (15)

شێوەی (2)

ژمارەی دەستی کاری کەرتی پیشەسازیی بیناکاریی لەقەزای پشدەردا

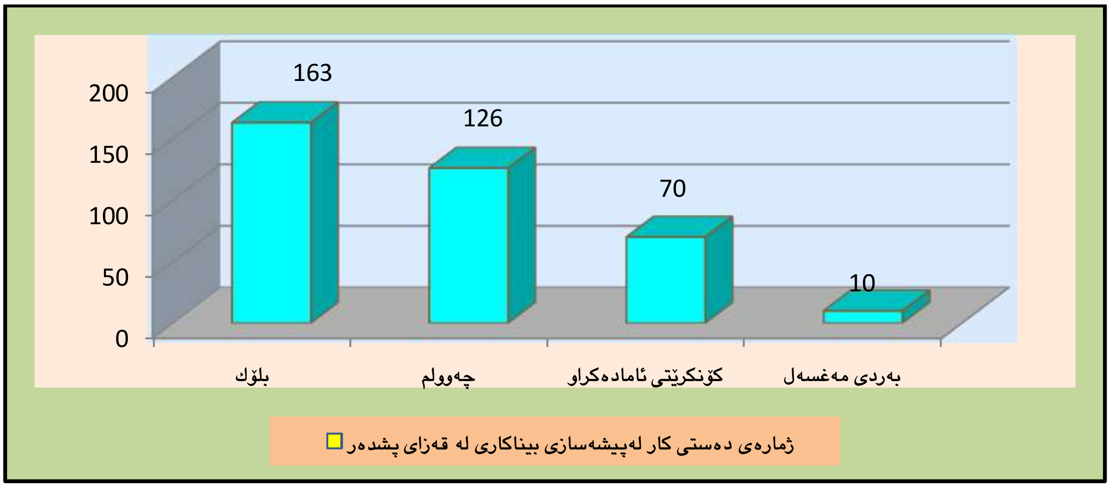

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (15)

شێوەی (3)

بڕی سەرمایە بەدیناری عێراقی کەرتی پیشەسازیی بیناکاریی لەقەزای پشدەردا

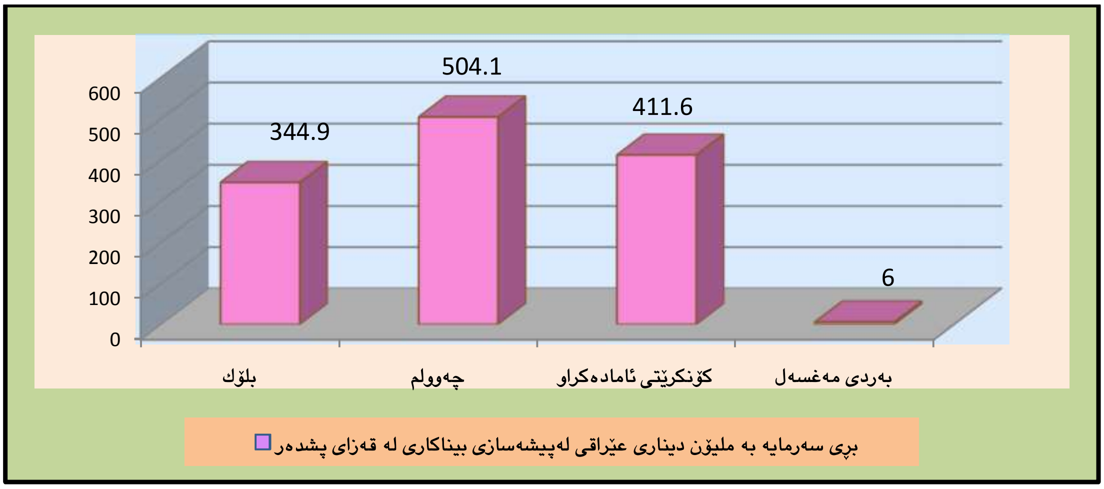

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (15)

2- **پیشەسازیی چەوولم/** پیشەسازیی چەوولم تاکە پیشەسازیی دەرهێنانە لەقەزای پشدەر، کارگەکانی ئەم جۆرە پیشەسازییە بەشێوەیەکی شریتی لەگەڵ درێژبوونەوەی ڕووبارەکانی (زێی بچوك و ژاراوە(*) و سەنگەسەر) درێژبوونەتەوە، چونکە ڕووبارەکان سەرچاوەی سەرەکیی کەرەستەی خاوی ئەم جۆرە پیشەسازییەن، کارگەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییە لە (13) کارگە، کە(126)کەس کاری تێدادەکەن وە بڕی (5041000000) دینار سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی(1-2-3). ناحیەی سەنتەر (7) کارگەی لەخۆگرتووەو (62) کرێکار کاری تێدا دەکەن وە بڕی (2533000000) سەرمایەی تێداخراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە (53.8٪)ی کارگەکان و (49.2٪) کرێکاران و (50.2٪) ی سەرمایەی پیشەسازیی چەوولمی قەزای پشدەر، بەرهەمی کارگەکانی ناحیەی سەنتەر بریتییە لە(49100م^3) مانگانەو وە توانای بەرهەمهێنانی (63000م^3) یان هەیە لەمانگێکدا، وە (6) کارگەی چەوولم دەکەونە ناحیەی سەنگەسەر، کە(64) کرێکار کاری تێدادەکەن و بڕی (2508000000) سەرمایەی تێدا بەگەڕخراوە، ئەمەش دەکاتە (46.2٪)ی کارگەکان و (50.8٪)ی کرێکاران و (49.8٪)ی سەرمایەی پیشەسازیی چەوولمی ناوچەی لێکۆڵینەوە، بڕی بەرهەمی ئەم کارگانە (46700م^3) و وەتوانای بەرهەمهێنانی (67000م^3) یان هەیە لەمانگێکدا، سەبارەت بەقەبارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە، کارگەکانی سەنتەر پێکهاتوون لە(5)کارگەی بچوك و(2)کارگەی مامناوەند، وە کارگەکانی سەنگەسەر لە(3)کارگەی بچوك و(3) کارگەی مامناوەند پێکهاتووە، خشتەی(15).

3- **پیشەسازیی کۆنکرێتی ئامادەکراو/** ئەم پیشەسازییە بریتییە لە پیشەسازییەکی نوێ بەبەراورد بەپیشەسازییەکانی تر لەقەزای پشدەر، لەم ساڵانەی دوایدا گەشەی بەخۆیەوە بینیوەو گرنگیی زۆری پێدراوە، تایبەتمەندی ئەم پیشەسازییە ئەوەیە، کە دەتواندرێت لەماوەیەکی کەمدا سودێکی زۆر لەبەرهەکەی وەربگیردرێت و پرۆژەی گەورەی پێ ئەنجامبدرێت(**)، چونکە ئەم کۆنکرێتە بەخەباتەی مەرکەزی ئامادەو تێکەڵ بەیەك دەکرێت و بەئۆتۆمبێلی تایبەتی دەگوازرێتەوە شوێنی کارکردن، ژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە (7) کارگەیە، کە(70) کەس کاری تێدا دەکەن وە بڕی (4116000000) دینار سەمایەی تێداخراوەتەگەڕ، شێوەکانی(1-2-3). ناحیەی سەنتەر (4) کارگەی تێدایەو (47) کرێکار کاری تێدادەکەن، وە بڕی(3013000000)ی سەرمایەی تێدا

(*) کارگەکانی سەر ڕووباری ژاراوە کاریان نەدەکرد لەکاتی توێژینەوەکەی ئێمەدا، بەهۆی قەیرانی دارایی لەلایەك و بەشێکیشیان کێشەی یاساییان هەبو لەگەڵ ڕێنماییەکانی شارەوانیدا گونجاو نەبوون. سەرچاوە: چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (ئەحمەد عەبدوڵلا حوسێن) خاوەنی کارگەی چەوولمی نەورۆز لەناحیەی ژاراوە.

(**) تایبەتمەندیی باشی ئەم پیشەسازییە ئەوەیە کە دەتوانێت لەماوەیەکی کەمدا ڕێژەیەکی زۆر کۆنکرێتی ئامادە بەرهەمبهێنێت، توانای بەرهەمی کارگەیەك لەڕۆژێکدا دەگاتە (500م^3). سەرچاوە: چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (محەمەد حەسەن ئەحمەد)، دەگەڕێتەوە خاوەنی کارگەی کۆنکرێتی ئامادەکراوی ژاراوە، لەبەرواری (2016/3/19).

خراوەتەگـەڕ، ئەمـەش دەکاتـە (57.1)ی کارگـەکان و (67.1)ی کرێکـاران و(73.2)ی سـەرمایەی پیشەسازیی کۆنکرێتی ئامادەکراو لەقەزای پشدەر، بڕی بەرهەمی ئەم کارگانە بریتییەلە (26700م^3) و وە توانـای بەرهـەمهێنانی (42000م^3)یـان هەیـە لەمانگێکـدا، کارگـەکانی ناحیـەی ژاراوە بریتییـە لە(2)کارگە کە(14) کرێکار کاری تێدادەکەن و بڕی (768000000) دینار سەرمایەی تێدا خراوەتە گـەڕ، ئەمـــەش دەکاتـــە (28.6٪)ی کارگـــەکان و (20٪)ی کرێکـــاران و(18.7٪)ی ســـەرمایەی پیشەسازیی کۆنکرێتی ئامادەکراوی قەزاکە، بەرهەمی ئەم کارگانە بریتییە لە(10800م^3)و وە توانای بەرهەمهێنانی (30000م^3) کۆنکرێتیان هەیە لەمانگێکدا، هەرچی تایبەتیشـە بەناحیـەی سەنگەسـەر تەنیا (1) کارگەی لێیە [*]، کە (9)کەس کاری تێدا دەکەن و(335000000) دینار سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتـە (14.3٪)ی کارگـەکان و(12.9٪)ی کرێکـاران و(8.1٪)ی سـەرمایەی کۆنکرێتی ئامـادەکراو لەقـەزای پشـدەر، بەرهـەمی ئـەم کارگەیـە بریتییـە لـە(7500م^3) و وەتوانـای (12000م^3) کۆنکرێتی هەیە لەمانگێکدا، قەبارەی کارگەکانی ئەم جۆرە پیشەسازییە لەنێوان بچـوك و مامناوەنددایە بەجۆرێك (4) کارگەیان بچوکەو (3) کارگەشیان مامناوەندە. خشتەی(15).

4- **پیشەسازیی بەردی مەغسەل/** ئەم جۆرە پیشەسازییە لەدوای ساڵی (2010)ەوە لەقەزای پشدەر دامـەزراوە، یەکێکـە لـەو پیشەسـازییانەی کـە پەیوەنـدی ڕاسـتەوخۆی بەبـژێوی و ئاسـتی ئـابوریی کۆمەڵگاوە هەیە[**]. ژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییە لە(4) کارگە، کە(10)کـەس کـاری تێدادەکەن وبڕی (60000000)دینار سەرمایەی تێداخراوەتەگەڕ، شێوەکانی(1-2-3). ناحیـەی سەنتەر (3) کارگەی لێیە، کە (8) کەس کاری تێدادەکەن، وەبڕی (52000000) دینار سـەرمایەی تێدا بەگەڕخراوە، ئەمەش دەکاتە(75٪)ی کارگەکان و(80٪)ی کرێکاران و(86.7٪)ی سەرمایەی ئە جـۆرە پیشەسـازییە لەقـەزای پشـدەر، بەرهـەمی ئـەم پیشەسـازییە لەناحیـەی سـەنتەردا بریتییـە لە(462م) بەرد، وە توانای بەرهەمهێنانی (946م) بـەردیان هەیـە لەمانگێکـدا، وە(1) کارگـەی ئـەم پیشەسازییەش کەوتووەتە ناحیـەی سەنگەسـەر، کـە (2) کـەس کـاری تێـدادەکات وە سـەرمایەکەی بریتییە لە(8000000) دینـاری عێڕاقـی، ئەمـەش دەکاتـە(25٪)ی کارگـەکان و(20٪)ی کرێکـاران و(13.3٪)ی سـەرمایەی ئـەم جـۆرە پیشەسـازییە لەقـەزای پشـدەر، بـڕی بەرهـەمی ئـەم کارگەیـە بریتییەلە(110م) وە توانای بەرهەمێنانی (198م)بەردی هەیـە لەمانگێکـدا، وەسـەرجەم کارگـەکانی ئەم پیشەسازییە قەبارەیان بچوکە، خشتەی(15). ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی پیشەسازییەکە،

(*) هەرچەند ئەم کارگەیە لەبنچینەدا بەمەبەستی جێبەجێکردنی پڕۆژەیەکی بەڵێندەرایەتی دامەزراوە، بـەڵام لەبـەر وەسـتانی پڕۆژەکـە دەستیانکردووە بەفرۆشتنی بەرهەمەکەیان. سەرچاوە: چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بـەڕێز (سـەلیم عومـەر ڕەسـوڵ)، چـاودێری کارگـەی کۆنکرێتی دابان، لەبەرواری(2016/3/23).

(**) چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(عەباس محەمەد ڕەسوڵ)، خاوەنی کارگەی مەڕمەڕی شەهیاد، لەبەرواری (2016/3/8).

کە پێویستی بە ڕێژەیەکی کەم لەدەستی کار هەیە. سەبارەت بە کۆی ڕووبەری زەویی بەکارهاتوو لەکەرتی پیشەسازیی بیناکاریدا، ئەم پیشەسازییە پلەی یەکەمی داگیرکردووە لەڕووی بەکارهێنانی زەوییەوە[*]. کە بریتییە لە (459580م^2) کە دەکاتە (87.32٪) ی سەرجەم زەوی بەکارهاتووی کەرتی پیشەسازیی لەقەزای پشدەر، لەڕووی خاوەندارییەتیشەوە بڕی(780م^2 و بەڕێژەی 0.17٪) خاوەن کارگەکان بەشێوەی کرێ کاری تێدادەکان، وەبڕی (174000م^2 و بەڕێژەی 37.86٪) هی خاوەن کارگەکان خۆیانە، لەکاتێکدا (284800م^2 وبەڕێژەی 61.79٪) حکومەت بەشێوەی کرێی ساڵانە (الایجار) داویەتی بەخاوەن کارگەکان، خشتەی(16).

خشتەی(16)

ڕوبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی بیناکاریی لەقەزای پشدەر ساڵی (2015).

لقی پیشەسازیی	جۆری پیشەسازیی	ژ.	ڕووبەری زەوی/م2 و جۆری خاوەندارێتی			ڕووبەری زەوی و جۆری خاوەنداریەتی بە٪			٪ کەرتەکان لەکۆی گشتی قەزا
		کارگە	کرێ	موڵکداری	میری	کرێ٪	موڵکداری٪	میری٪	
بیناکاریی	بلۆك	14	0	40000	92300	0			
	چەوولم	13	0	100000	192500				
	کۆنکرێتی ئامادەکراو	7	0	34000	0				
	بەردی مەغسەل	4	780	0	0				
کۆ		38	780	174000	284800	0.17	37.86	61.97	
کۆی گشتی بیناکاریی		459580				100.00			87.32

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (6).

دووەم/ کەرتی پیشەسازیی خۆراکی/ پیشەسازییە خۆراکییەکان بەلقێکی گرنگ دادەندرێت لەچوارچێوەی چالاکیە پیشەسازییەکاندا، بەرهەمەکانی ئەم جۆرە پیشەسازییە بەیەکێك لەبەرهەمەکانی پیشەسازییە سەرەکیەکان دادەندرێت، هەر ئەمەشە وای کردووە هەموو دەوڵەتان هەوڵی بەدەستهێنانی ئەم جۆرە پیشەسازییانە دەدەن بەمەبەستی دەستەبەرکردنی بەرهەمەکانی و گەیشتن بەسەربەخۆیی بەرهەمهێنان[1]. پیشەسازییە خۆراکییەکان یەکێکە لەکەرتە گرنگەکان، کە کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر گەشەسەندنی پیشەسازیی وڵاتان هەیە ، ئەوەش بەهۆی زۆریی و

(*) سروشتی پیشەسازی بیناکاری بەجۆرێکە، کە پێویستی بەڕووبەرێکی فراوان هەیە بۆ جێبەجێکردنی کارەکانی(بەرهەمهێنان و خەزنکردن و نمایشکردن) وە زۆرجار هەندێك پیشەسازی ناتوانن لەیەك کاتدا سود لەهەموو ڕوبەرەکەی وەربگرێت وەك کارگەکانی چەوولم، بەهۆی جوڵەی ئاوی ڕوبارەکانەوە لەوەرزە جیاوازەکاندا، هەربۆیە کارگەهەیە ڕوبەرەکەی دەگاتە(100000م^2).

1- فؤاد خالد سعيد امين، توطن الصناعات الغذائية الرئيسية بمحافظة السليمانية (تحليل مكانى) باستخدام نظم المعلومات الجغرافية GIS، المصدر السابق، ص1.

جۆراوجۆریی کارگەو بەرهەمەکانییەوە، وەلەلایەکیترەوە ڕێژەیەکی گەورەی سەرمایەی بەگەڕخراوی وڵاتان پێکدێنێت، و ڕۆڵی گەورەی هەیە لەدابینکردنی هەلی کاردا[1]. ئەم پیشەسازییە ڕاستەوخۆدەبێتەهۆی زیادکردنی بەرهەمهێنانی ناوخۆیی، ئەمەش زۆربوونی داهاتی ناوخۆو وەکەمبوونەوەی هاوردەکردن وچوونەدەرەوەی داهاتی نیشتیمانی بەدوای خۆیدا دێنێت، پیشەسازییە خۆراکییەکان بازنەی پەیوەندیی نێوان کەرتی پیشەسازیی و کشتوکاڵین، ئەمەش دەبێتە هۆی زیادبوونی خواست لەسەر بەرهەمی خۆماڵی و بوژانەوەی ئابوریی وڵات[2]. سەبارەت بەکەرتی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەر، ئەم کەرتە لە(61) کارگە پێکهاتووە کە(244) کەس کاری تێدادەکەن، وەبڕی (760400000) دینار سەرمایەی تێداخراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(20٪)ی کارگەکان و(22٪)ی کرێکاران و(4٪)ی سەرمایەی جێگیری سەرجەم کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، (پاشکۆی 5). کارگەکانی ئەم کەرتەبەسەر ناحیەکانی(سەنتەر، ژاراوە، سەنگەسەر)دا دابەشبوون، نەخشەی (10). ئەم کەرتە لەچەندین پیشەسازیی جۆراوجۆر پێکهاتووە، خشتەی (17). بەم شێوەیەی خوارەوە دەیانخەینەڕوو.

1- **پیشەسازیی نان وصەمون**/ نان وصەمون بە یەکێك لەپیشەسازییە خۆراکییە گرنگەکان هەژمار دەکرێن، چونکە مرۆڤ هەموو ڕۆژێك پێویستی بەم خۆراکانەیە بەبێ جیاوازیی ئاستی ڕۆشنبیری و ئابوری و کۆمەڵایەتی، ئەم جۆرە پیشەسازییە شان بەشانی بازاڕەکان تاوەکو ئێستاش لەناو ماڵانیشدا بەردەوامە، کارگەکانی ئەم جۆرە پیشەسازییە لەقەزای پشدەر بریتییە لە(40) کارگەو (142) کەس کاری تێدەکەن وبڕی (424400000) دینار سەرمایەی تێدابەگەڕخراوە، شێوەکانی(4-5-6). (32) لەم کارگانە دەکەونە ناحیەی سەنتەر کە(114) کەس کاری تێدادەکەن و(364400000)دینار سەرمایەی تێداخراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە (80٪)ی کارگەکان و(80.3٪)کرێکاران و(85.9٪)ی سەرمایەی ئەم جۆرە پیشەسازییە لەقەزای پشدەر، بەرهەمی مانگانەی کارگەکانی ناحیەی سەنتەر بریتییەلە (110200)کیلۆ[*]

1- محمد عباس مجید، التحلیل الجغرافی للصناعات الغذائیة فی مدینةالکوت دراسة فی جغرافیة الصناعیة، مجلة کلیة التربیة/واسط، العدد العاشر، بدون سنة النشر، ص349.

2- ئامانج فواد احمد، بنەماکانی پیشەسازی لەقەزای کەلار، سەرچاوەی پێشوو، ل73.

(*) هەندێك جار لەجیاتی یەکەی پێوانەی(کیلۆ)، یەکەی پێوانەی(دانە) بۆ بەرهەمەکانی ئەم جۆرە پیشەسازییە بەکاردێت، بەڵام بەهۆی نەبوونی داتای ورد لەکارگەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوەدا، وە بەکارهێنانی پێوەری (کیلۆ) بۆ بەرهەمی ڕۆژانەیان لەلایەن خاوەن کارگەکانەوە، سودمان لەم پێوەرە وەرگرتووە.

نەخشەی (10)

دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەر ساڵی (2015)

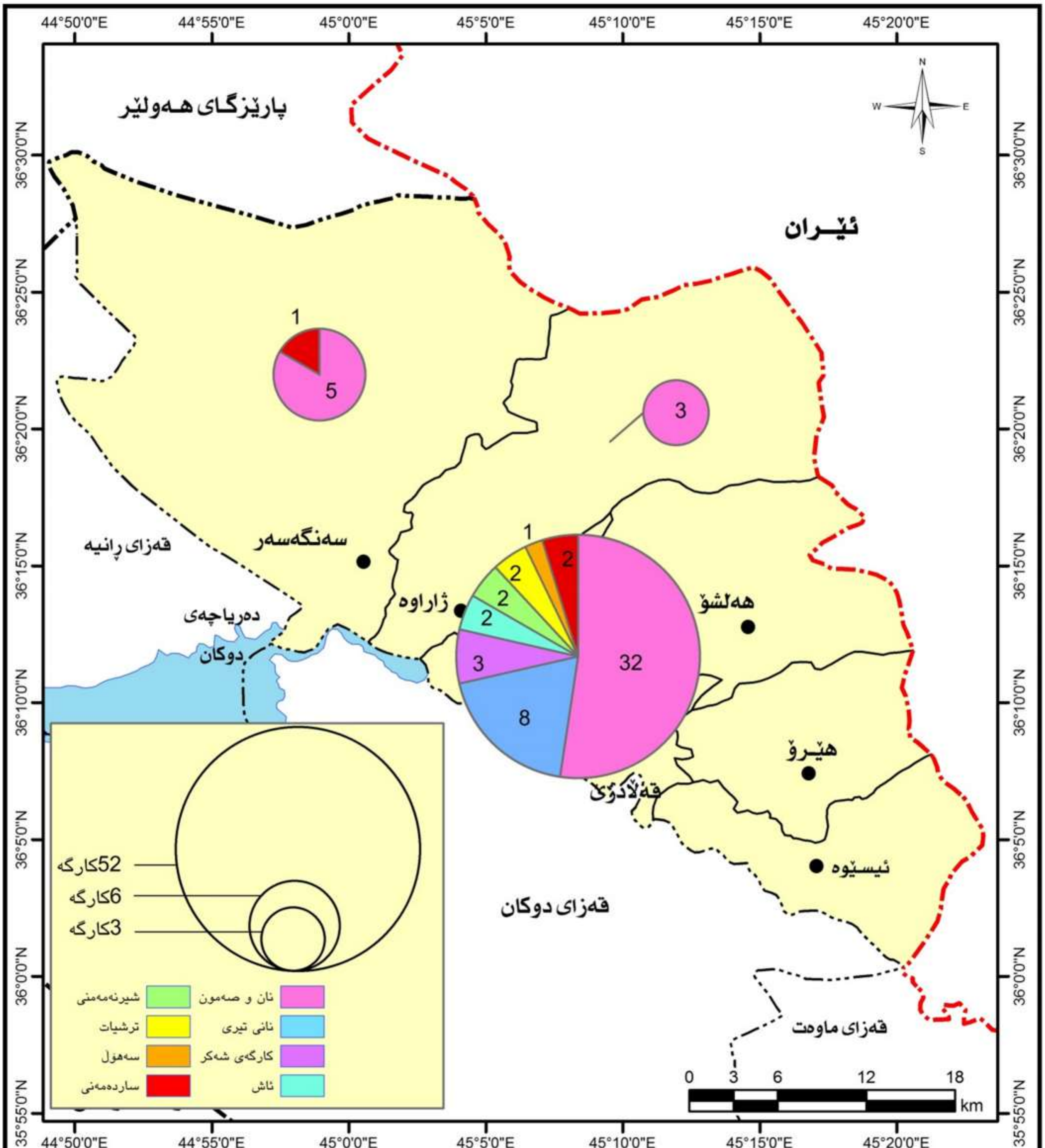

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (17).

خشتەی (17)

زانیاری دەبارەی کارگەکانی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەر، بۆساڵی (2015) .

ژ	جۆری پیشەسازیی	یەکەی کارگێری	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم٪	قەبارەی کارگە					
														بچوک	مام ناوەند	گەورە	بچوک ٪	مامناوەند ٪	گەورە ٪
1	نان وصەمون	سەنتەر	32	114	364400000	110200	222500	کیلۆ	80	80.3	85.9	79.9	81.6	32	0	0	80	0	0
		ژاراوە	3	9	13500000	8250	12750	کیلۆ	7.5	6.3	3.2	6	4.7	3	0	0	7.5	0	0
		سەنگەسەر	5	19	46500000	19500	37500		12.5	13.4	11.1	14.1	13.7	5	0	0	12.5	0	0
		کۆی قەزا	40	142	424400000	137950	272750	0	100	100	100	100	100	40	0	0	100	0	0
2	نانی تیری	سەنتەر	8	53	71000000	24000	61500	کیلۆ	100	100	100	1000	100	8	0	0	100	0	0
		کۆی قەزا	8	53	71000000	24000	61500	کیلۆ	100	100	100	1000	100	8	0	0	100	0	0
3	کارگەی شەکر	سەنتەر	3	9	16000000	75000	195000	کیلۆ	100	100	100	100	100	3	0	0	100	0	0
		کۆی قەزا	3	9	16000000	75000	195000	کیلۆ	100	100	100	100	100	3	0	0	100	0	0
4	ئاش	سەنتەر	2	4	21000000	-	-	-	100	100	100	–	–	2	0	0	100	0	0
		کۆی قەزا	2	4	21000000	-	-	-	100	100	100	–	–	2	0	0	100	0	0
5	شیرنەمەنی	سەنتەر	2	7	69000000	9400	19000	کیلۆ	100	100	100	100	100	2	0	0	100	0	0
		کۆی قەزا	2	7	69000000	9400	19000	کیلۆ	100	100	100	100	100	2	0	0	100	0	0
6	ترشیات	سەنتەر	2	15	31000000	11500	17000	کیلۆ	100	100	100	100	100	2	0	0	100	0	0
		کۆی قەزا	2	15	31000000	11500	17000	کیلۆ	100	100	100	100	100	2	0	0	100	0	0
7	سەهۆڵ	سەنتەر	1	3	60000000	6000	24000	قالب	100	100	100	100	100	1	0	0	100	0	0
		کۆی قەزا	1	3	60000000	6000	24000	قالب	100	100	100	100	100	1	0	0	100	0	0
8	ساردەمەنی	سەنتەر	2	8	28000000	6000	21000	لیتر	67	73	41	18	32	2	0	0	67	0	0
		سەنگەسەر	1	3	40000000	27000	45000	لیتر	33	27	59	82	68	1			33	0	0
		کۆی قەزا	3	11	68000000	33000	66000	لیتر	100	100	100	100	100	3	0	0	100	0	0
کۆی گشتی			61	244	760400000	–	–	–	–	–	–	–	–	61	0	0	100	0	0

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (3)

وە توانای بەرهەمهێنانی (222500) کیلۆیان هەیە، کارگەکانی ناحیەی ژاراوە بریتیین لە(3) کارگە، کە(9) کەس کاری تێدادەکەن وە سەرمایەی بەبڕی (13500000)دیناری عێراقی تێداخراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(7.5٪)ی کارگەکان و(6.3٪)ی کرێکاران و(3.2٪)ی سەرمایەی پیشەسازیی نان و صەمون لەقەزای پشدەر، بەرهەمی کارگەکانی ناحیەی ژاراوە بریتییەلە(8250)کیلۆ/مانگانە، وە توانای بەرهەمهێنانی(12750) کیلۆیان هەیە لەمانگێدا، ناحیەی سەنگەسەریش (5) کارگەی لێیە، کە(19) کرێکار کاری تێدادەکەن و وە سەرمایەی بەبڕی(46500000) دیناری عێراقی تێداخراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە (12.5٪)ی کارگەکان و(13.4)ی کرێکاران و(11.1)ی سەرمایەی ئەم جۆرە پیشەسازییە لەقەزای پشدەر، کارگەکانی ناحیەی سەنگەسەر(19500) کیلۆ بەرهەمدەهێنن، وە توانای بەرهەمهێنانی(37500) کیلۆیان هەیەلەمانگێکدا. سەرجەم کارگەکانی پیشەسازیی نان وصەمون بریتین لەکارگەی بچووك، ئەمەش پەیوەستە بەسروشتی کارکردن لەم پیشەسازییەدا کە پێویستی بەدەستی کاری کەمە. خشتەی(17).

2- **نانی تیری**(**)/ ئەم جۆرە پیشەسازییە پیشەسازییەکی تازەیە، ئەو نانەی بەرهەمی دەهێنێت هەمان ئەو نانە یە، کە لە مالآندا بەرهەمدێت، بەلآم بەهۆی نەگونجانی بەرهەمهێنانی ئەم جۆرە نانە بۆ هەندێك خێزان وە بوونی خواست لەسەر بەکارهێنان و خواردنی لەماڵەکانیاندا، ئەمە وای کردووە ئەم جۆرە پیشەسازییە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا دەربکەوێت و لەگەشەی بەردەوامدابێت[1].

ژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییەلە(8) کارگە، کە سەرجەمیان دەکەونە ناحیەی سەنتەر، ژمارەی کرێکارەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییەلە(53) کرێکار(**). وە سەرمایەی بەبڕی (71000000) دیناری عێراقی تێدا خراوەتەڕوو، شێوەکانی (4-5-6). بەرهەمی مانگانەی ئەم پیشەسازییە بریتییەلە(24000) کیلۆ، وە توانای بەرهەمهێنانی (61500) کیلۆیان هەیە لەمانگێکدا، کارگەکانی ئەم پیشەسازییە سەرجەمیان قەبارەیان بچوکە. خشتەی (17).

3- **پیشەسازیی کارگەی شەکر**(***)/ ئەم جۆرە پیشەسازییە تەنیا لەناحیەی سەنتەردا کۆبووەتەوە، ژمارەی کارگەکانی بریتییە لە(3) کارگە و(9) کەس کاری تێدادەکەن و سەرمایەی بەبڕی (16000000) دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی (4-5-6).

(**) ئەم جۆرە پیشەسازییە زۆرجار بە (نانی کوردی یاخود نانی تیری کوردی) ش ناودەبرێت.

1- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(کارزان ئەحمەد سەعید)، خاوەنی کارگەی نانی تیری کانی، لەبەرواری (2016/3/8).

(**) یەکێك لەتایبەتمەندیەکانی دەستی کار لەم پیشەسازییەدا، بریتیە لەبەرزیی ڕێژەی ڕەگەزی(مێ)، بەجۆرێك جگەلە خاوەن کارگەکان سەرجەم کرێکارەکانی بریتییە لەڕەگەزی(مێ)، ئەمەش بەتایبەتمەندییەکی باش دادەندرێت، چونکەجگەلەکاری حکومی و فەرمانبەرێتی هیچ پڕۆژەیەکی ئەوتۆ لە ناوچەی لێکۆڵینەوەدا نییە، کە گونجاوبێت بۆکارکردنی ڕەگەزی (مێ) تێیدا.

(***) پیشەی ئەم کارگانە بریتی نییەلەبەرهەمهێنانی شەکر، بەڵکو هەڵدەستن بەگۆڕینی شەکر لەشێوەی(شەکری ورد) بۆ(شەکری کلۆ)، وە بەکارهێنانی زاراوەی (کارگەی شەکر) لەم توێژینەوەیەدا بۆ باویی بەکارهێنانی زاراوەکە لەقەزای پشدەردا دەگەڕێتەوە.

شێوەی(4)

ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەردا

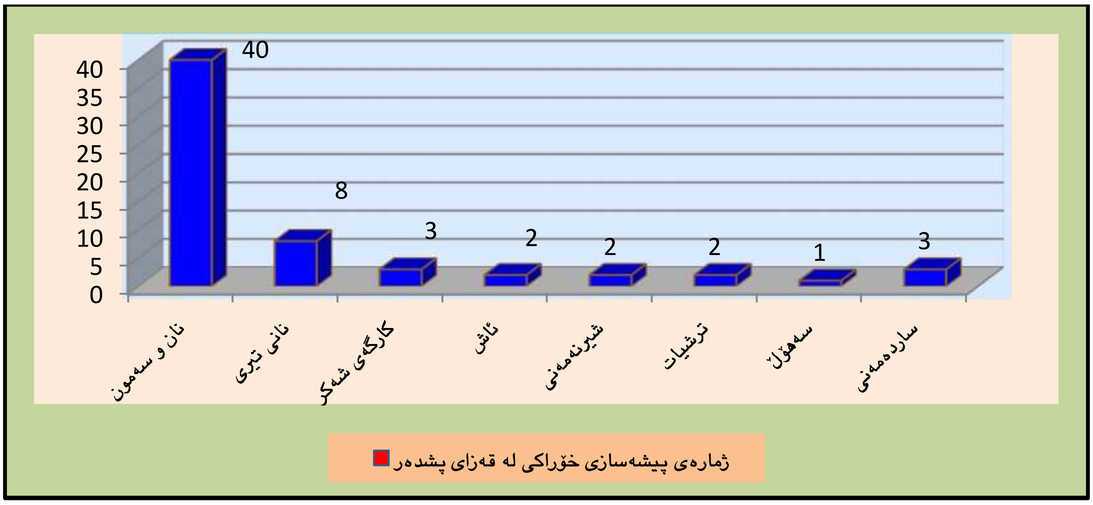

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (17)

شێوەی(5)

ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەردا

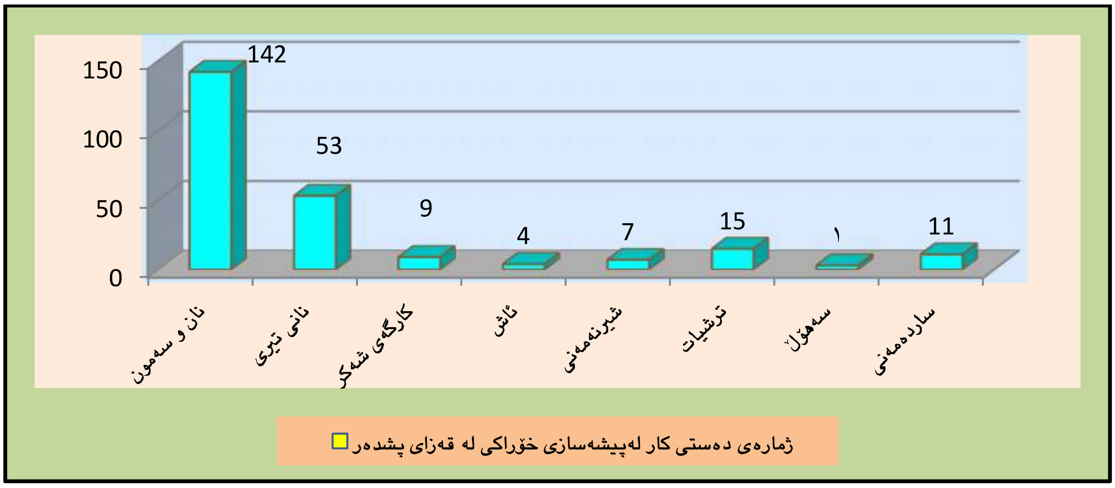

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (17)

شێوەی (6)

بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی خۆراکی لەقەزای پشدەردا

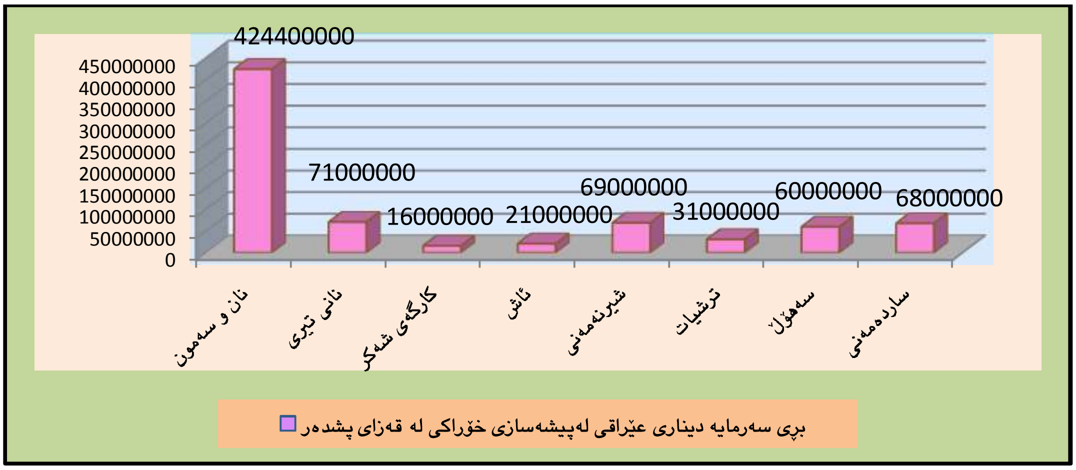

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (17)

بڕی بەرهەمی ئەم کارگانە بریتییەلە (75000) کیلۆ، وە توانای بەرهەمهێنانی (195000) کیلۆیان هەیە لەمانگێکدا، کارگەکانی ئەم پیشەسازییەسەرجەمیان قەبارەیان بچوکە. خشتەی (17).

4- **پیشەسازیی ئاش/** ئـەم جـۆرە پیشەسـازییە لـە مـاوەی ڕابـردوودا گرنگییـەکی گـەورەی هـەبوو، بەهۆی بەکارهێنانی بەمەبەستی هاڕین و دەستەبەرکردنی خۆراکەکانی وەك (برنج، نۆك، ئارد...هتد)، هەروەها سودوەرگرتن لەم پیشەسازییە بۆ بەرهەمهێنانی (ئالیکی ئاژەڵان)، بەڵام لەم ساڵانەی دوایـدا ئەم پیشەسازییە ئەو گرنگییەی نەماوە، بەهۆی پەنابردنە بەر بەکارهێنانی بەرهەمـە دەرەکییـەکان و سـودوەرگرتن لـەخۆراکی ئامـادەکراو[1]. سـەرجەم کارگـەکانی ئـەم پیشەسـازییە دەکەونـە ناحیـەی سـەنتەرەوە کـەژمارەیان (2) کارگەیـە وە(4) ئاشـەوان کـاری تێدادەکـەن وە (21) ملیـۆن دینـاری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی (4-5-6). بەرهەمی مانگانەی ئەم پیشەسازییەمان دەسـتنەکەوت، بـەهۆی ئـاڵۆزیی کارەکـەی و جۆراوجـۆری بەرهەمەکەیـەوە، سروشـتی کـارکردن لـەم پیشەسازییەدا وای کـردووە، کـە پێویسـتی بەدەسـتی کـاری کـەم بێـت، بۆیـە سـەرجەم کارگـەکانی، کارگەی بچوکن. خشتەی (17).

5- **پیشەسازیی شیرنەمەنی/** هەرچەندە ژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە کەمە لەقەزای پشدەر، بەڵام گرنگییەکی گەورەیان هەیە لەپڕکردنەوەی بەشێکی پێداویستیی بازاڕی قەزاکە، نەبوونی کارگەی زیاتر لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا، دەگەڕێتەوە بۆ کەمیی شارەزایی دەستی کار لەلایـەك و شکسـتهێنانی چەندین کارگە لەقەزاکەدا لەلایەکی تر، هەرئەمەش وای کردووە کـە تـاوەکو ئێسـتاش ئـەم کارگانـەی سود لەدەستی کاری بیانی (ئێرانی) ببینن[2]. ژمـارەی کارگـەکانی ئـەم پیشەسـازییە بریتییەلـە (2) کارگەو کەوتونەتە ناحیەی سـەنتەرەوە، (7) کرێکـار کـاری تێدادەکـەا وە بـڕی(69) ملیـۆن دینـاری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی (4-5-6). جۆرەکانی ئەم پیشەسـازییە وەك(پـاقلاوە، کێـك، برمە...هتد) بڕی بەرهەمی مانگانەی ئەم کارگانە بریتییەلە (9400) کیلۆ، وە توانای بەرهـەمهێنانی (19000) کیلۆیان هەیە لەمانگێکدا، سەرجەم کارگەکانی ئەم پیشەسازییە کارگەی بچوکن. خشتەی (17).

6- **پیشەسـازیی ترشـیات** / لەگـەڵ ئەوەشـدا، کـە بازاڕەکـانی قـەزای پشـدەر جۆرەهـا ترشـیات و بەرهەمی خۆراکی لەو شێوەیەی تێدایە، بەڵام ئەم جۆرە پیشەسازییە گرنگی خۆی لەدەست نـەداوەو لەبەرەوپێشچونی بەردەوام دایە لەڕووی چەندێتی و چۆنیەتیشەوە، چونکە بەرهەمەکانی خواسـتێکی زۆری لەسەرە لەناوەوەی قەزاو لـەدەرەوەی قـەزا، وە ڕێژەیـەکی زۆری بەرهـەمی ئـەم پیشەسـازییە

1- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (عەباس ئەحمەد خدر)، خاوەنی کارگەی ئاشی جەماوەر، لەبەرواری (2016/3/8).

2- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (عەبدوڵلا محەمەد ئەحمەد)، خاوەنی کارگەی شیرینیی ئەمین، لەبەرواری (2016/3/16).

دەنێردرێتە دەرەوەی قەزاکە بە(60٪) ی کۆی بەرهـەمی ئـەم پیشەسـازییە[1]. کارگـەکانی ترشـیات لەقەزای پشدەر ژمارەیان (2) کارگەیە ودەکەونە ناحیەی سـەنتەرەوە، وە(15) کرێکـار کـاری تێـدا دەکەن، وە بڕی(31) ملیۆن دیناری عێڕاقی تێدا خراوەتەگـەڕ، شـێوەکانی(4–5–6). ئـەم کارگانـە ترشـیاتی (سـور، زەرد، خـەیار شـۆر...هتد) بەرهەمـدەهێنن، بـڕی بەرهـەمی مانگانـەی پیشەسـازیی ترشیات لەقەزای پشدەر، بریتییەلە(11500) کیلـۆ، وە توانـای بەرهـەمهێنانی (17000) کیلۆیـان هەیە لەمانگێکدا، سەرجەم کارگەکانی پیشەسازیی ترشیات بریتین لەکارگەی بچوك. خشتەی (17).

7– **پیشەسازیی سەهۆڵ**(*)/ لەسالآنی ڕابردوودا ئەم پیشەسازییە داواکـاری زۆر لەسـەر بەرهەمەکـەی هەبوو، ئەوەش بەهۆی کەمی کارەبای نیشتیمانی لەماڵاندا و وەنەبوونی ڕێژەیـەکی زۆر لـەئامێرەکانی (بەفرگرو بەستەر)، بەڵام لەم ساڵانەی دوایدا گرنگـی ئـەم پیشەسـازییە کـەمی کـردووە بـەهۆی زۆری وبەربڵاوی ئامێرەکانی ناو ماڵ و باشتر بوونی دۆخی کارەبا بەبەراورد بەساڵانی ڕابردوو[2]. هەرئەمەش وای کردووە کەژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە لەقەزای پشدەر، تـەنیا (1) کارگـە بێـت ئـەویش کەوتۆتە ناحیەی سەنتەرو (3) کرێکار کاری تێدا دەکـەن وەبـڕی (60) ملیـۆن دینـاری عێڕاقـی تێـدا خراوەتەگـەڕ، شـێوەکانی(4–5–6). بـڕی بەرهـەمی ئـەم پیشەسـازییە بریتییەلـە (6000)قالـب، وەتوانای بەرهەمهێنانی (24000) قالبیان هەیە لەمانگێکدا. ئەم کارگەیە بریتییە لەکارگەیەکی بچوك لەڕوی قەبارەوە. (خشتەی 17).

8– **پیشەسازیی ساردەمەنی****/ ژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە لەقەزای پشـدەر بریتییەلـە(3)، کە (11) کرێکار کاری تێدادەکەن، وە بڕی(68) ملیۆن دیناری عێڕاقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگـەڕ، شێوەکانی (4–5–6). ئەم کارگانە(2) کارگەیان کەوتوونەتـە ناحیـەی سـەنتەرو (8) کرێکـار کـاری تێدادەکەن، وەسەرمایەی بەبڕی(28) ملیـۆن دینـاری عێڕاقـی تێداخراوەتەگـەڕ، بـڕی بەرهـەمی ئـەم کارگانە بریتییەلـە(6000) لـیتری مانگانـە، وە توانـای بەرهـەمهێنانی (21000) لیتریـان هەیـە لـە مانگێکدا، لەناحیەی سەنگەسەر(1)(***) کارگەی ساردەمەنی لێیە کە(3) کرێکار کاری تێدادەکەن وە

3– چـاوپێکەوتنی توێـژەر لەگـەڵ بەڕێز(عومـەر عەبـدول ڕەحمـان محەمـەد)، خـاوەنی کارگـەی ترشـیاتی بـەتام، لەبـەرواری (2016/3/19).

(*) پیشەسازیی سەهۆڵ یەکێکە لەپیشەسازییە وەرزییەکان، پەیوەستە بەوەرزی گەرماوە، بەشێوەیەکی گشتی (شـەش مـانگی سـاڵ) کاردەکەن.

1– چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (نەوزاد وسو حەسەن)، خاوەنی کارگەی سەهۆڵی قەڵادزێ، لەبەرواری 2016/5/7).

(**) ئەم پیشەسازییەش بەهەمان شێوەی پیشەسازی سەهۆڵ بەگوێرەی وەرزەکان گۆڕانکاری بەسەر کارو تایبەتمەندییەکانیـدا دێـت، بەڵام ئێمە لەلێکۆڵینەوەکەماندا زانیاریی جێگیرمان خستووەتەڕوو.

(***) هەرچـەند ژمـارەی کارگـەکانی سـاردەمەنی بەگشـتی کەمـە، بـەڵام بـوونی ئـەم کارگەیـە لەناحیـەی سەنگەسـەر کـە کارگەیـەکی بەرهـەمهێنانی دۆیـە، گرنگیـەکی گـەورەی هەیەبۆناوچـەکە چـونکە بڕێکـی زۆر لەبەرهـەمی سـپیایی ناوچـەکەی تێـدا سـاغدەبێتەوە، وە پێداویستیەکانی بازاڕی ناوچەکەش پڕدەکاتەوە، جگەلەمە پیشەسازییەکی نوێشە لەناوچەکەدا.

بڕی (40) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، بڕی بەرهەمی ئەم کارکەیە بریتییەلە (27000) لیتری مانگانە، وە توانای بەرهـەمهێنانی (45000) لـیتری هەیـە لەمانگێکدا. قـەبارەی کارگەکانی ساردەمەنی سەرجەمیان بچوکن. خشـتەی(17). سـەبارەت بەڕوبـەری زەوی بـەکارهاتوو لەپیشەسـازیی خۆراکیـدا، ئـەم کەرتـە بـڕی (4347م^2) زەوی تێدابـەکارهاتووە، ئەمــەش دەکاتــە (0.83٪)ی سەرجەمی زەوی بەکارهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر بەمەش پلـەی چوارەم وەردەگرێت لەکۆی زەوی بـەکاهاتووی کـەرتی پیشەسـازیی قـەزای پشـدەر، لـەڕوی خاوەندارێتیـەوە بــڕی(3834م^2 و بەڕێــژەی 88٪) خــاوەن کارگــەکان بەشــێوەی کــرێ کــاری تێــدا دەکــەن، وە بڕی(540م^2 وبەڕێژەی 12٪)ی زەوییەکە هی خاوەن کارگەکان خۆیانە.(خشتەی 18).

خشتەی (18)

ڕوبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی خۆراکی لەقەزای پشدەردا سالّی (2015)

لقی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	ژ.	ڕووبەری زەوی/م2 و جۆری خاوەندارێتی			ڕووبەری زەوی و جۆری خاوەندارییەتی بە٪			٪ کەرتەکان لەکۆی گشتی قەزا
		کارگە	کرێ	مولکداری	میری	کرێ٪	مولکداری٪	میری٪	
خۆراکی	نان وصەمون	40	2124	100	0				
	نانی تیری	8	570	0	0				
	شەکر	3	180	0	0				
	ئاش	2	320	0	0				
	شیرنیەمەنی	2	30	200	0				
	ترشیات	2	350	0	0				
	سەهۆڵ	1	0	200	0				
	ساردەمەنی	3	260	40	0				
کۆ		61	3834	540	0	88	12		
کۆی گشتی خۆراکی		4374				100.00			0.83

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (6)

سێیەم/ کەرتی پیشەسازیی کانزایی/ ئەم کەرتەی پیشەسازیی، جۆرەها پیشەسـازیی لـەخۆدەگرێت، وەك پیشەسازییەکانی کەلوپەلی ناوماڵ لە ئەلەمنیۆم و ئاسن وکانزای ڕەق، ئـەم جـۆرە پیشەسـازییە بەپیشەسازیی ئەندازیاری ومیکانیکیش دەناسرێت، کە تەواوکەری پیشەسازییەکانی ئاسن و ئەلەمنیۆم و بەرهەمە ڕەقەکانە، بەجۆرێك ناتوانی لەیەکیان جیابکەیتەوە[1]. ئەوەی تایبەتە بـە کـەرتی کـانزایی قەزای پشدەر، ئەم کەرتە لە(107) کارگە پێکهاتووە، کە (230) کەس کاریان تێدادەکات، وە بـڕی (881305000) دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتـە (35٪)ی کارگـەکان

1- عبدالخليل فضيل واحمد حبيب رسول، جغرافية العراق الصناعية، مطبعة جامعة الموصل/الموصل، 1984، ص261.

و(21٪)ی کرێکاران و(5٪)ی سەرمایەی کەرتی پیشەسازیی قـەزای پشدەر، پاشکۆی (5). کارگـەکانی ئـەم کەرتـە بەسـەر (ناحیـەی سـەنتەر، ژاراوە، سەنگەسـەر)دا دابەشبوون، نەخشـەی (11) و لەچـەند پیشەسازییەکی جیاواز پێکهاتووە، خشتەی(19) بەم شێوەیەی خوارەوە دەیانخەینەڕوو.

1- **پیشەسازیی ئاسنگەری**/ پیشەسازیی ئاسنگەری لەقەزای پشدەردا مێژوویەکی تاڕادەیەك کۆنی هەیە، کەبەزیاتر لەسەدەیەك مەزەندە دەکرێت، لەسـەرەتادا ئـەم پیشەسـازییە بەشـێوەیەکی زۆر سـادەبووەو ئـامێرو کەلوپـەلی سـەرەتایی تێـدا بـەکارهاتووە، بـەڵام وردە وردە بەرەوپێشچـوونی بەخۆیـەوە بینیـوەو گەشەی کردووە[1]. ژمارەی کارگەکانی ئاسنگەری بریتییەلە(54) کارگە و(94) کرێکار کاری تێدادەکـەن وسەرمایەی بەبڕی(235300000) دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی(6-7-8)، لەناحیـەی سەنتەر(39) کارگەی تێدایە، کە(67) کرێکار کـاری تێدادەکـەن وبـڕی(180800000)دینـاری عێراقـی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە (72.2٪)ی کارگەکان و(71.3٪)ی کرێکاران و(76.8٪)ی سەرمایەی پیشەسازیی ئاسنگەریی قەزای پشدەر، لەناحیەی ژاراوە(4) کارگەی لێیە کە(9) کرێکار کاری تێدادەکەن وەبڕی(11500000)دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(7.4٪)ی کارگـەکان و(9.6٪)ی کرێکاران و(4.9٪)ی سەرمایەی پیشەسازیی ئاسنگەریی، (11) کارگەش کەوتونەتە ناحیەی سەنگەسەر، کە (18) کرێکاری کاری تێدادەکەن وەسەرمایەی بەبڕی(43) ملیۆن دینـاری عێراقـی تێـدا خراوەتـەگـەڕ، ئەمەش دەکاتە(20.4٪)ی کارگەکان و(19.1٪)ی کرێکاران و(18.3٪)ی سەرمایەی ئەم پیشەسـازییە. خشتەی(19).

2- **پیشەسـازیی دەزگـا**[*]/ مەبەسـتمان لـەم جـۆرە پیشەسـازییە، شـوێنەکانی دروسـتکردنی(مـوقلی، بەرمیل، تانکی نەوت، تانکی ئاو...هتد)، کـە ئـەم پیشەسـازییە بەشـێوەیەکی پەرشـوبڵاو بـەناو کـۆڵان و گەڕەکـەکانی شـاردا بڵاوبوونەتـەوەو پەیوەسـت نـین بەناوچـەیەکی پیشەسـازیی دیـاریکراوەوە، ژمـارەی کارگـــەکانی ئـــەم پیشەســـازییە بریتییەلـــە (20) کارگـــە و(44) کرێکـــار تێیانـــدا کاردەکـــەن وە بـڕی(320005000)دینـاری عێراقــی سـەرمایەی تێـدا بەگـەڕخراوە، شـێوەکانی(7-8-9). ئـەم پیشەســـازییە لەناحیـــەی ســـەنتەر(13)کارگـــەی لێیـــە، کـــە(28) کرێکـــار کـــاری تێدادەکـــەن وەبڕی(297505000)دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(65٪)ی کارگـەکان و(63.6٪)ی کرێکاران و(93٪)ی سەرمایەی ئەم جۆرە پیشەسازییە، بڕی بەرهەمی کارگـەکانی سـەنتەر بریتییەلـە(41800) کیلـۆ[**]. وە توانـای بەرهـەمهێنانی(114500)کیلۆیـان هەیـە لەمانگێکـدا، (7) کارگەش کەوتونەتە ناحیەی سەنگەسەر، کە(16) کرێکار کاری تێدادەکەن و

1- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (مەحمود مراد وەستا خدر)، خاوەنی کارگەی ئاسنگەری محمود، لەبەرواری (2016/4/17).

(*) وشەی (دەزگا) مان لەشوێنی وشەی (ورشة) ی عەرەبی بەکارهێناوە، لەم شوێنانەدا هەندێك لەلوپەلی تێدا چاکدەکرێتەوە، لەهەمان کاتیشدا هەندێك کەلوپەلی سادەی لێبەرهەم دێت.

(**) ئەو کەرەستەخاوەی، کەلەم پیشەسازییەدا بەکاردێت، بریتییەلە (پلێت) کە ئەستورییەکەی ڕێژەییە، پێوانەکەی کیلۆیە.

شێوەی(7)

ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا

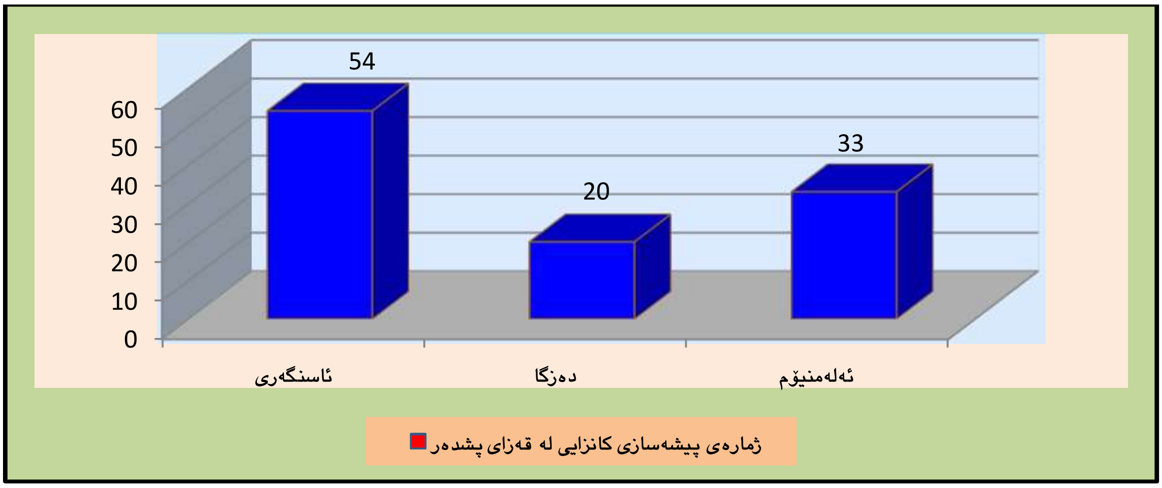

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (19)

شێوەی(8)

ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا

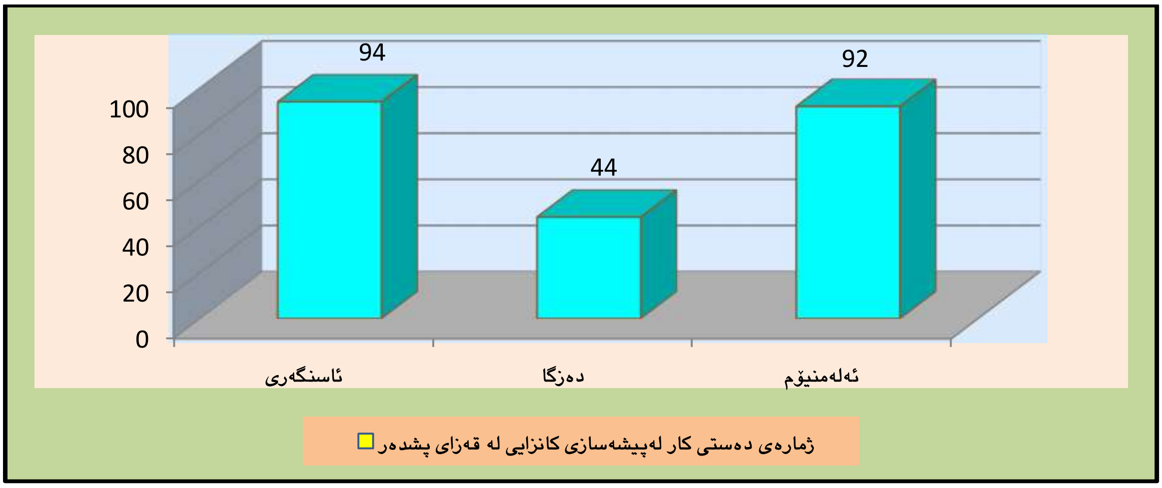

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (19)

شێوەی(9)

بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا

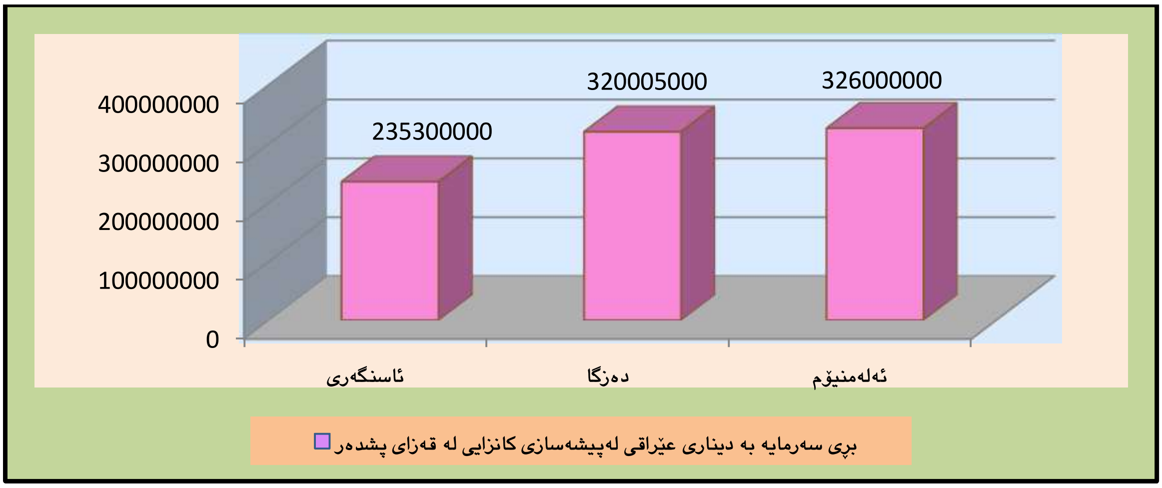

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (19)

نەخشەی (11)

دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەر ساڵی (2015)

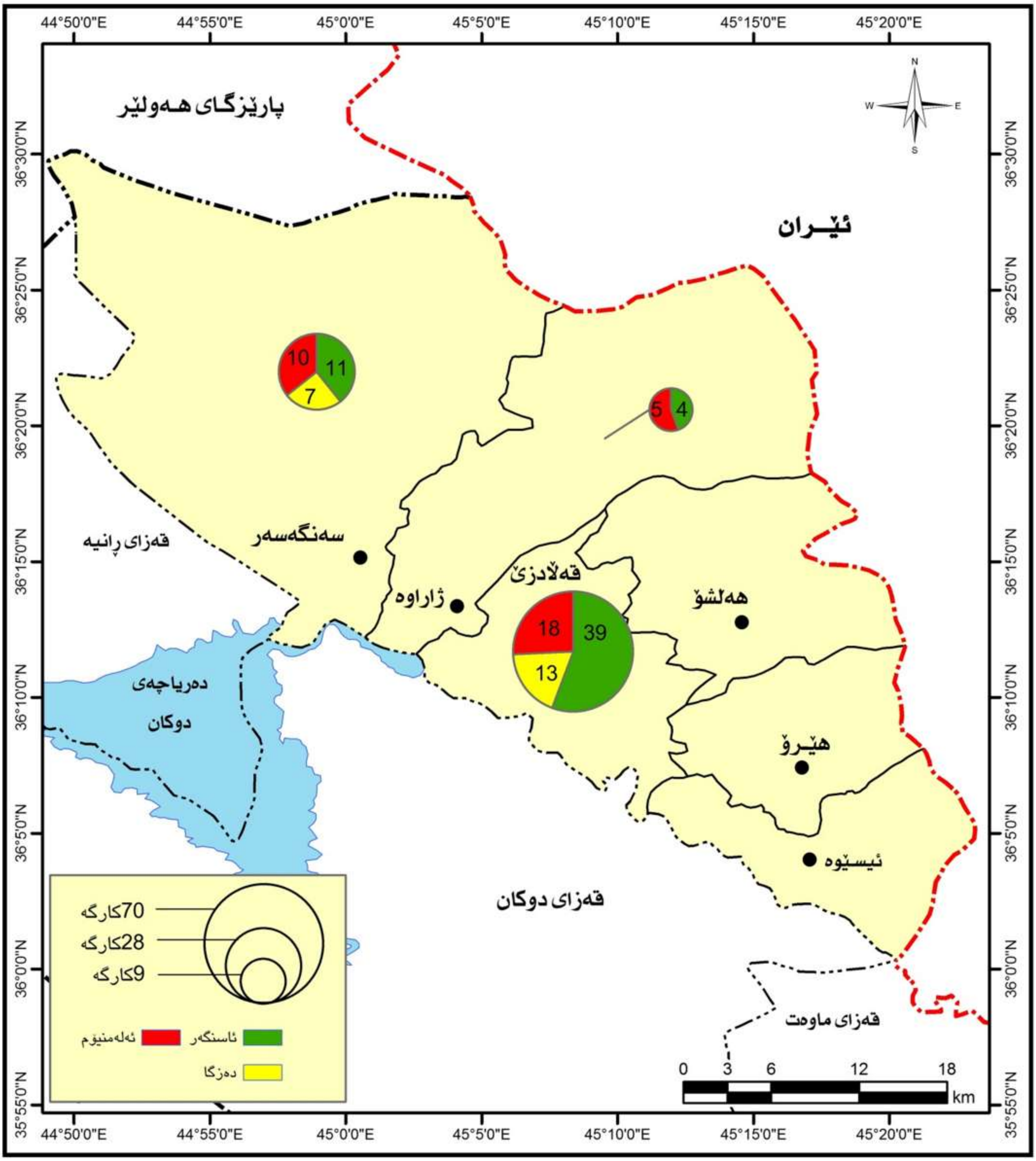

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (19)

خشتەی (19)

زانیاری دەربارەی کارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا لەساڵی (2015) دا

ژ	جۆری پیشەسازیی	یەکەی کارگێری	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم٪	قەبارەی کارگە					
														بچوک	مام ناوەند	گەورە	بچوک٪	مامناوەند٪	گەورە٪
1	ئاسنگەری	سەنتەر	39	67	180800000	0	0		72.2	71.3	76.8	0	0	39	0	0	72.2	0	0
		ژاراوە	4	9	11500000	0	0		7.4	9.6	4.9	0	0	4	0	0	7.4	0	0
		سەنگەسەر	11	18	43000000	0	0		20.4	19.1	18.3	0	0	11	0	0	20.4	0	0
		کۆی قەزا	54	94	235300000	0	0	0	100	100	100	0	0	54	0	0	100	0	0
2	دەزگا	سەنتەر	13	28	297505000	41800	114500	کیلۆ	65	63.6	93	68.8	79.2	13	0	0	65	0	0
		سەنگەسەر	7	16	22500000	19000	30000	کیلۆ	35	36.4	7	31.3	20.8	7	0	0	35	0	0
		کۆی قەزا	20	44	320005000	60800	144500	کیلۆ	100	100	100	100	100	20	0	0	100	0	0
3	ئەلەمنیۆم	سەنتەر	18	52	175000000	0	0	0	54.5	56.5	53.7	0	0	18	0	0	54.5	0	0
		ژاراوە	5	14	58000000	0	0	0	15.2	15.2	17.8	0	0	5	0	0	15.2	0	0
		سەنگەسەر	10	26	93000000	0	0	0	30.3	28.3	28.5	0	0	10	0	0	30.3	0	0
		کۆی قەزا	33	92	326000000	0	0	0	100	100	100	0	0	33	0	0	100	0	0
کۆی گشتی			107	230	881305000	60800	144500	0	300	300	300	100	100	107	0	0	300	0	0

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (3)

وە سەرمایەی بەبڕی (22500000) دینـاری عێراقـی تێـدا خراوەتەگـەڕ، ئەمـەش دەكاتـە(35٪)ی كارگەكان و(36.4٪)ی كرێكاران و(7٪)ی سەرمایەی ئەم پیشەسازییە، بڕی بەرهەمی مانگانـەی ئـەم پیشەسازییەلە ناحیەی سەنگەسەر بریتییەلـە (19000) كیلـۆ، وە توانـای بەرهـەمهێنانی(30000) كیلۆیان هەیەلەمانگێدا، سروشتی كاری ئەم پیشەسازییە وای كردووە، كەقەبارەی سەرجەم كارگەكان بچوك بێت، خشتەی (19).

سـەبارەت بەڕوبـەری زەویـی بـەكارهاتوو لـە كـەرتی پیشەسـازیی كانزایـدا، ئـەم پیشەسـازییە بـڕی(15680م^2) زەوی تێـدا بـەكارهاتووە، ئەمـەش دەكاتـە(2.98٪)ی كـۆی زەوی بـەكارهاتووی پیشەسـازیی قـەزای پشدەر وە پلـەی سێیەم وەردەگرێت لـەناو كەرتـەكانی تـری پیشەسـازیدا، لـە ڕوبـەری(5350م^2 وبەرێـژەی 34٪) خـاوەن كارگـەكان بەشـێوەی كـرێ كـاری تێدادەكـەن، وە بڕی(10330م^2 وبەڕێژەی 66٪) هی خاوەن كارگەكانە، خشتەی (20).

خشتەی (20)

ڕوبەری بەكارهێنانەكانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی كانزایی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)

لقی پیشەسازیی	جۆری پیشەسازیی	ژ.	ڕووبەری زەوی/م2 و جۆری خاوەندارێتی			ڕووبەری زەوی و جۆری خاوەندارێتی بە٪			٪ كەرتەكان لەكۆی گشتی قەزا
		كارگە	كرێ	موڵكداری	میری	كرێ٪	موڵكداری٪	میری٪	
كانزایی	ئاسنگەری	54	645	4595	0				
	دەزگا	20	645	4595	0				
	ئەلەمنیۆم	33	4060	1140	0				
كۆ		107	5350	10330	0	34	66		
كۆی گشتی كانزایی		15680				100			2.98

سەرچاوە/ كاری توێژەر پشتبەست بە پاشكۆی (6)

3- **پیشەسازیی ئەلەمنیۆم**/ پیشەسازیی ئەلەمنیۆم یەكێكە لەپیشەسازییە باوەكانی قەزای پشـدەر، ژمـارەی كارگـەكانی ئـەم پیشەسـازییە بریتییەلـە(33)كارگـەو (92)كرێكـار كـاری تێدادەكـەن، وە سەرمایەی بەبڕی(326) ملیۆن دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەكانی(6-7-8)، لەناحیـەی سەنتەر(18)كارگەی لێیـەو(52)كرێكـار كـاری تێـدا دەكـەن وە بـڕی(175)ملیـۆن دینـاری عێراقـی سـەرمایەی تێـدا خراوەتەگـەڕ، ئەمـەش دەكاتـە(54.5٪)ی كارگـەكان و(56.5٪)ی كرێكـاران و(53.7٪)ی سەرمایەی ئەم جۆرە پیشەسازییە، لەناحیەی ژاراوەدا (5)كارگەی لێیە كە(14)كرێكار كـاری تێـدا دەكـەن، ئەمـەش دەكاتـە (15.2٪) كارگـەكان و(15.2٪)ی كرێكـاران و(17.8٪)ی سەرمایەی ئەم جۆرە پیشەسازییە، وەلەناحیەی سەنگەسەر(10)كارگەی لێیـەو (26)كرێكار كـاری تێدا دەكەن، سەرمایەی بەبڕی(93) ملیۆن دینـاری عێراقـی سـەرمایەی تێدا خراوەتەگـەڕ، ئەمـەش

دەکاتــە(30.3٪)ی کارگــەکان و(28.3٪)ی کرێکــاران و(28.5٪)ی ســەرمایەی ئــەم جــۆرە پیشەسازییە.خشتەی(19).

چوارەم/ کەرتی پیشەسازیی کیمیـایی/ مەبەست لەپیشەسازیی کیمیایی، ئەو پیشەسازیانەیە، کە ماددەی کیمیایی تێدا بەرهەمدەهێندرێت، وە ئەو ماددانەش لەپیشەسازیی تردا بەکاردەهێندرێن لەڕێگای کرداره کیمیاییەکانەوە[1]. ئەم کەرتە تەواوی ئەو پیشەسازییانە دەگرێتەوە، کەپشت بەپێکهاتەکانی نەوت و غازی سروشتی دەبەستێت وەك ماددەی سەرەتایی و سەرەکی لەپرۆسە پیشەسازییەکاندا[2]، پیشەسازییە کیمیاوییەکان بە پیشەسازییەکی زیندو دەناسرێن، دەتواندرێت بەشێوەیەکی ئاسان سود لە بەرهەمەکانی وەربگیرێت وەك کەرەستەی خاوی پیشەسازیی، یاخود وەك ماددەیەکی یارمەتیدەر لەکرداره پیشەسازییەکاندا[3]. بۆیە ئەم پیشەسازییە بەیەکێك لە کەرتە گرنگەکانی پیشەسازییە گۆڕاوەکان دادەندرێت، گرنگیەکی گەورەی هەیەلەئابووریی نیشتیمانی هەر هەرێم وولاتێکدا[4]. سەبارەت بەکەرتی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەر، ئەم کەرتە لە(54) کارگە پێکهاتووە، کە(157) کرێکار کاری تێدادەکەن، وە بڕی(2379100000) دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(18٪)ی کارگەکان و(16٪)ی کرێکاران و(12٪)ی سەرمایەی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، پاشکۆی (5). کارگەکانی ئەم کەرتە بەسەر ناحیەکانی(سەنتەر، ژاراوە، سەنگەسەر) دا دابەشبوون، نەخشەی(12).وە لە چەندین پیشەسازیی جۆراوجۆر پێکهاتووە، خشتەی(21). بەم شێوەیەی خوارەوە باسیان دەکەین.

1- **پیشەسازیی پلاستیك**(*)/ بەرهەمەکانی ئەم پیشەسازییە لەقەزای پشدەر بەشێوەیەکی گشتی ئەو بەرهەمانەن، کە لە پڕۆژە بیناکارییەکاندا سودیان لێوەردەگیرێت وەك(دەرگا، پەنجەرە)، بۆیە گرنگییەکی زۆریان هەیە بۆناوچەکە، ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی پلاستیك لەقەزای پشدەر بریتییەلە (48) کارگە و(157) کرێکار کاری تێدادەکەن وە بڕی(799100000) دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی(10-11-12) ژمارەی کارگەکانی پلاستیك لەناحیەی سەنتەر بریتییەلە(31) کارگە وە(90) کرێکار کاری تێدادەکەن، سەرمایەی بەبڕی(556) ملیۆن دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(46.6٪)ی کارگەکان و(66.2٪)ی کرێکاران

1- ابراهيم شريف و اخرون، جغرافية الصناعية، مطبعة جامعة الموصل، دارالكتب للطباعة والنشر، بغداد، 1981، ص288.

2-عبدالخليل فضيل واحمد حبيب رسول، جغرافية العراق الصناعية، المصدر السابق، ص220.

3- فؤاد محمد الصقار، الجغرافية الصناعية فى العالم، المصدر السابق، ص203.

4- یادگار خدر رشید، شیکردنەوەی جوگرافی دابەشبوونی پیشەسازی لەپارێزگای هەولێر(لێکۆڵینەوەیەك لەجوگرافیای پیشەسازی)، نامەی ماستەر(بڵاونەکراوە)، کۆلێژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین/هەولێر،2014، لا60.

(*) بنیچەی کاری ئەم پیشەسازییە بریتییەلە گۆڕینی کەرەستەی خاوی نیمچە دروستکراو، بۆ کەرەستەی ئامادەکراو.

و(69.9٪)ی سـەرمایەی پیشەسـازیی پلاسـتیکیی قـەزای پشـدەر، لەناحیـەی ژاراوە(5) کارگـەی پلاستیکی لێیە کە(14) کرێکـار کـاری تێدادەکـەن وە(79) ملیـۆن دینـاری عێراقـی سـەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(10.9٪)ی کارگەکان و(10.3٪)ی کرێکاران و(9.9٪)ی سەرمایەی ئەم پیشەسازییە، وەلە ناحیەی سەنگەسەر(12) کارگەی لێیە کە (32) کرێکار کاری تێدادەکەن وە بڕی (164100000) دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتـە (25٪)ی کارگـەکان و(23.5٪)ی کرێکاران و(20.٪5)ی سەرمایەی پیشەسازیی پلاستیك لەقەزای پشدەر.خشتەی(21).

2- **پیشەسازیی توانەوەی ئاسن**/ ژمـارەی کارگـەکانی پیشەسـازیی توانـەوەی ئاسـن بریتییەلـە(2) کارگە، کە(15) کرێکار کاری تێدادەکەن و(110) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی (10–11–12)، لەناحیەی سەنتەر(1) کارگـەی لێیـە، کـە(8) کرێکارکـاری تێدادەکـەن، وەسەرمایەی بەبڕی (45)ملیۆن دیناری عێراقی تێداخراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە (50٪)ی کارگەکان و (53٪)ی کرێکـاران و(41٪)ی سـەرمایەی ئـەم پیشەسـازییە، بەرهـەمی مانگانـەی ئـەم کارگەیـە بریتییەلە(1000) کیلۆ، وە توانای بەرهەمهێنانی (3000)کیلۆی هەیە لەمانگێکدا، کارگەیـەکی تـری ئەم پیشەسازییە کەوتووەتە ناحیەی ژاراوە، کە(7)کرێکار کاری تێدا دەکەن وە(65) ملیـۆن دینـاری عێراقـی سـەرمایەی تیـدا خراوەتەگـەڕ، ئەمـەش دەکاتـە(50٪)ی کارگـەکان و(47٪)ی کرێکـاران و(59٪)ی سەرمایەی ئەم جۆرە پیشەسازییە، بڕی بەرهـەمی ئـەم کارگەیـە بریتییەلـە(700) کیلـۆ، وەتوانای بەرهەمهێنانی (3000)کیلۆی هەیە لەمانگێکدا. (خشتەی21).

وێنەی(1) کارگەیەکی توانەوەی ئاسن لەقەزای پشدەردا

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری (2016/11/10) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

نەخشەی(12)

دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەر ساڵی (2015)

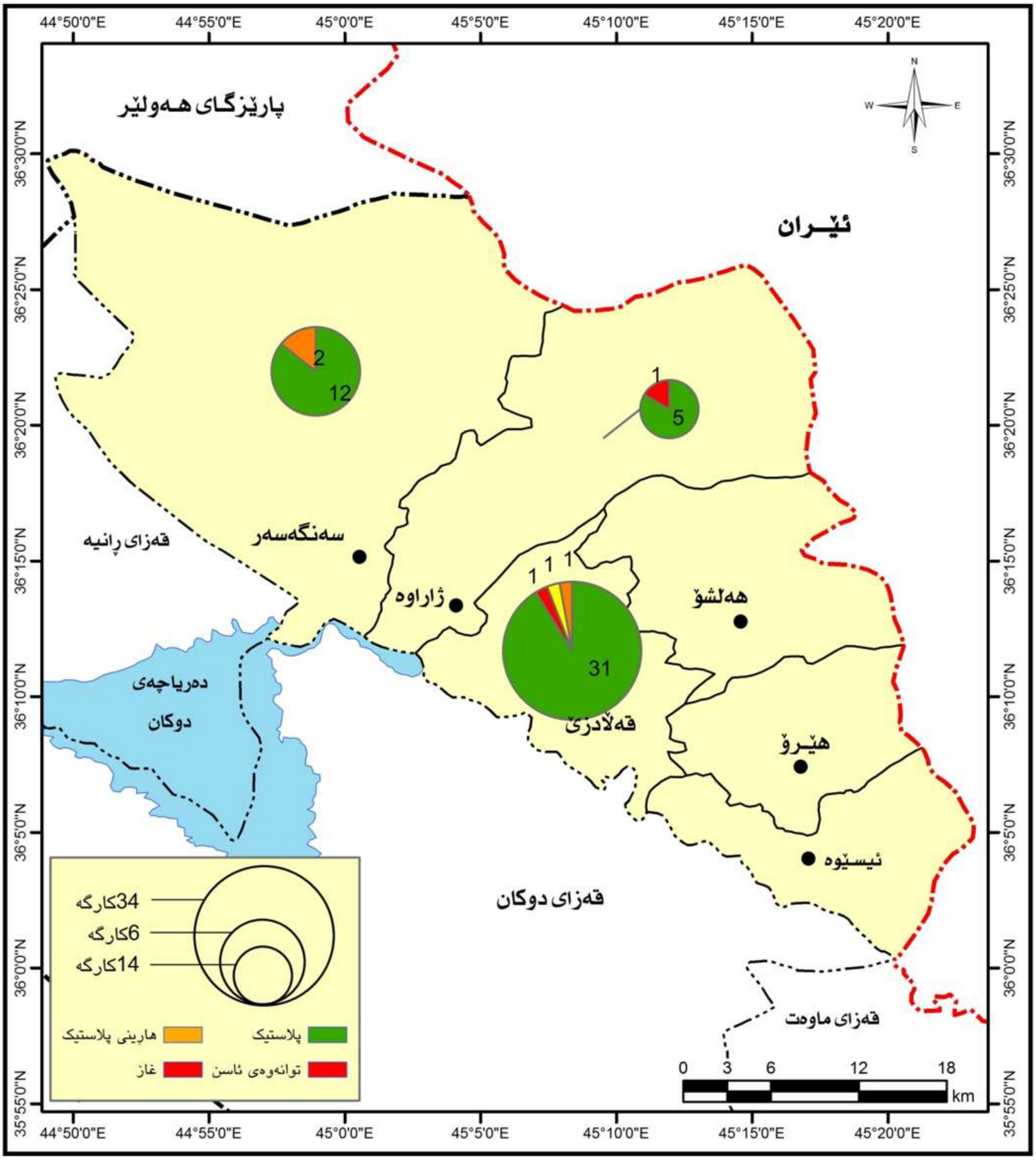

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (21)

خشتەی (21)

زانیاری سەبارەت بە کارگەکانی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەر لەساڵی (2015) دا

ژ	جۆری پیشەسازیی	یەکەی کارگێری	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم ٪	قەبارەی کارگە					
														بچوک	مام ناوەند	گەورە	بچوک ٪	مامناوەند ٪	گەورە ٪
1	پلاستیک	سەنتەر	31	90	556000000	–	–	–	64.6	66.2	69.6	0	0	31	0	0	64.6	0	0
		ژاراوە	5	14	79000000	–	–	–	10.4	10.3	9.9	0	0	5	0	0	10.4	0	0
		سەنگەسەر	12	32	164100000	–	–	–	25.0	23.5	20.5	0	0	12	0	0	25.0	0	0
		کۆی قەزا	48	136	799100000	–	–	–	100	100	100	0	0	48	0	0	100	0	0
2	توانەوەی ئاسن	سەنتەر	1	8	45000000	1000	3000	کیلۆ	50	53	41	59	50	1			50		
		ژاراوە	1	7	65000000	700	3000	کیلۆ	50	47	59	41	50	1			50		
		کۆی قەزا	2	15	110000000	1700	6000	کیلۆ	100	100	100	100	100	2	0	0	100	0	0
3	هاڕینی پلاستیک	سەنتەر	1	3	15000000	3000	12000	کیلۆ	100	100	100	100	100	1	0	0	100	0	0
		کۆی قەزا	1	3	15000000	3000	12000	کیلۆ	100	100	100	100	100	1	0	0	100	0	0
4	غاز	سەنتەر	1	8	350000000	9000	30000	بطل	33.3	34.8	24.1	29.0	25.0	1	0	0	50	0	0
		سەنگەسەر	2	15	1105000000	22000	90000	بطل	66.7	65.2	75.9	71.0	75.0	2	0	0	50	0	0
		کۆی قەزا	3	23	1455000000	31000	120000	بطل	100	100	100	100	100	3	0	0	100	0	0
کۆی گشتی			54	177	2379100000	35700	138000	–	–	–	–	–	–	54	0	0	100	0	0

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (3)

شێوەی (10)

ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەردا

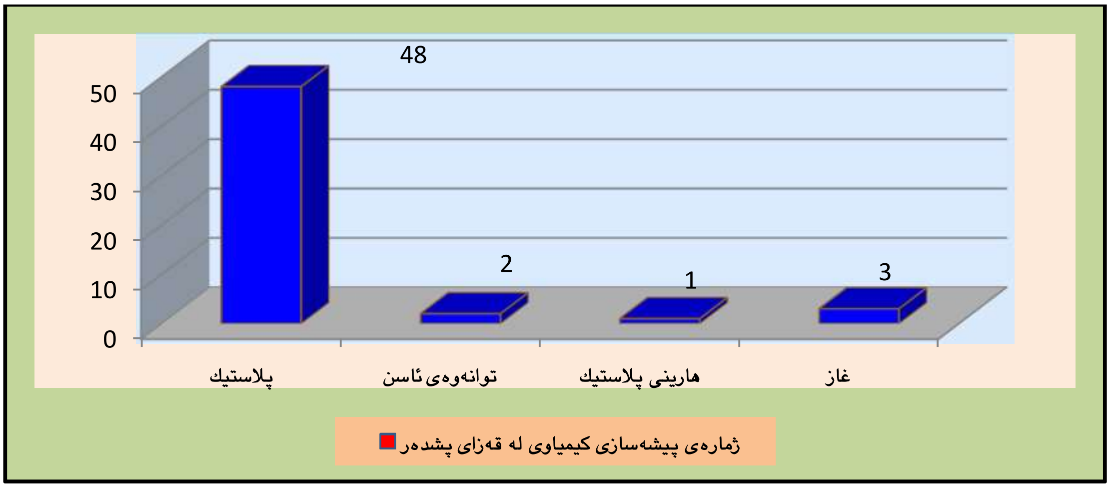

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (21)

شێوەی (11)

ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەردا

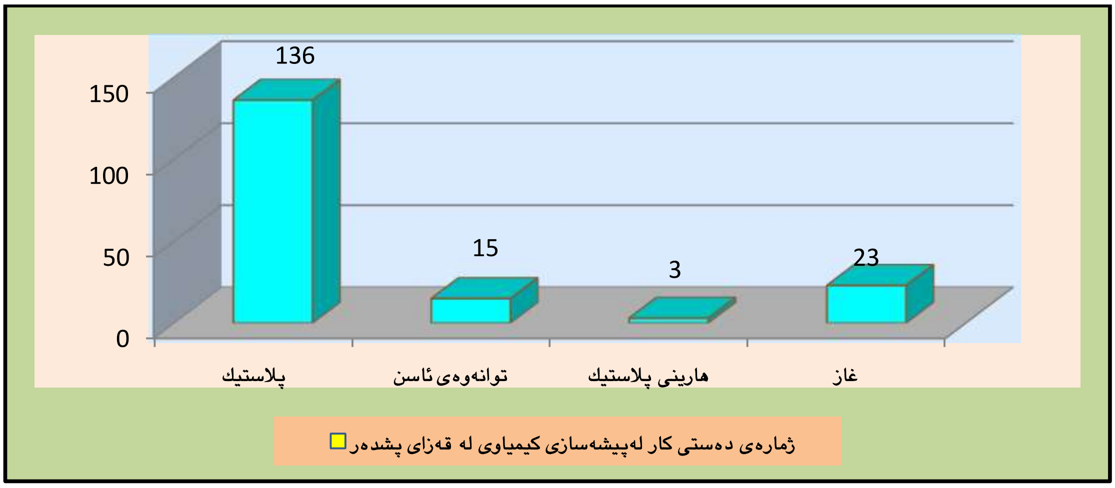

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (21)

شێوەی (12)

بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی پیشەسازیی کانزایی لەقەزای پشدەردا

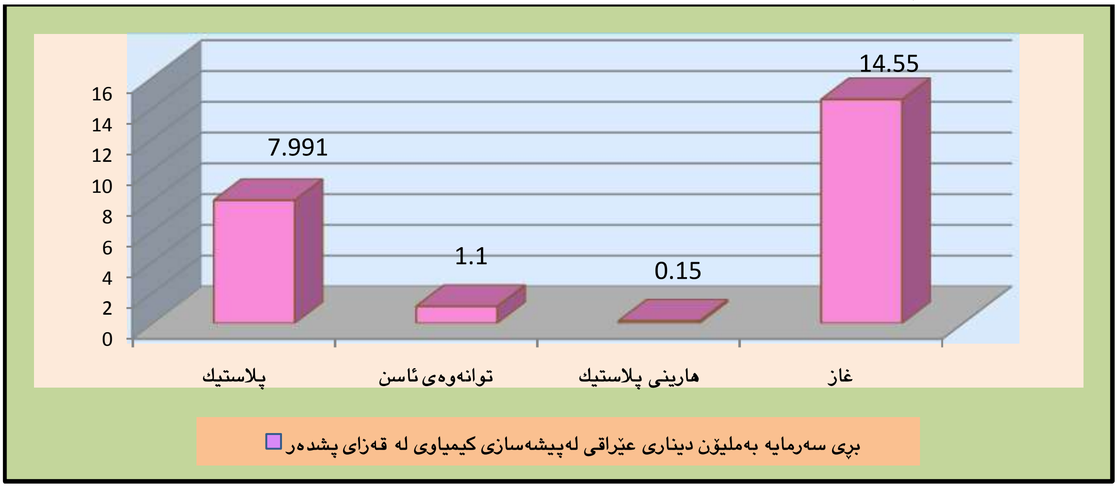

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشت بەست بە خشتەی (21)

هەروەها (45) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(50٪)ی کارگەکان و(53٪)ی کرێکاران و(41٪)ی سەرمایەی ئەم پیشەسازییە ، بەرهەمی مانگانەی ئەم کارگەیە بریتییەلە(1000)کیلۆ و وە توانای بەرهەمهێنانی(3000) کیلۆی هەیە لەمانگێکدا، (1) کارگەی ئەم پیشەسازییەش کەوتۆتە ناحیەی ژاراوە، کە(7) کرێکار کاری تێدادەکەن وە(65) ملیۆن دیناری عێراقی تێداخراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(50٪)ی کارگەکان و(47٪)ی کرێکاران و(59٪)ی سەرمایەی ئەم پیشەسازییە، بڕی بەرهەمی ئەم کارگەیە بریتییە لە(700) کیلۆ وە توانای بەرهەمهێنانی (3000) کیلۆی هەیە لە مانگێکدا. خشتەی(21).

3- **پیشەسازیی هاڕینی پلاستیك**(*)/ ئەم پیشەسازییە بریتییە لەکۆکردنەوەی کەلوپەلە پلاستیکییە لەکارکەوتووەکان، هاڕینیان بەجۆرێك، کە بتواندرێت دووبارە سودیان لێوەربگیرێتەوە، ژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە تەنها (1) کارگەیە، کە(3) کرێکار کاری تێدا دەکەن وە بڕی (15) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی (10-11-12)، بڕی بەرهەمی ئەم کارگەیە بریتییەلە(3000) کیلۆ وە توانای بەرهەمهێنانی بریتییەلە (12000)کیلۆ لەمانگێکدا. خشتەی(21).

4- **پیشەسازیی غاز**/ ئەم پیشەسازییە یەکێکە لەپیشەسازییە گرنگەکان، چونکە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بەژیانی ڕۆژانەی دانشتووانەوە هەیە، ژمارەی پیشەسازییەکانی غاز لەقەزای پشدەر بریتییەلە(3) کارگە کە(23) کرێکار کاری تێدادەکەن وەبڕی (1.455) ملیار دیناری عێراقی تێداخراوەتەگەر، شێوەکانی (10-11-12). کارگەکانی غاز(1) کارگە کەوتۆتە ناحیەی سەنتەر، کە(8) کرێکار کاری تێدادەکەن وە سەرمایەی بەبڕی (350) ملیۆن دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(33.3٪)ی کارگەکان و(34.8٪)ی کرێکاران و(24.1٪)ی سەرمایەی ئەم پیشەسازییە، بڕی بەرهەمی ئەم کارگەیە بریتییەلە(9000) بتڵ غاز، وە توانای بەرهەمهێنانی (30000) بتڵ غازی هەیەلەمانگێکدا، کارگەکانی ناحیەی سەنگەسەریش بریتین لە(2) کارگە کە(15) کرێکار کاری تێدادەکەن وە سەرمایەی بەبڕی(1.105) ملیار دیناری عێراقی تێداخراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە (66.7٪)ی کارگەکان و(65.2٪)ی کرێکاران و(75.9٪)ی سەرمایەی پیشەسازیی غاز، بەرهەمی مانگانەی پیشەسازیی غاز لە سەنگەسەر بریتییەلە(22000) بتڵ غاز ، وە توانای بەرهەمهێنانی (90000) بتڵ غازی هەیە لە مانگێکدا. سەرجەم کارگەکانی

(*) هەرچەند ئەم پیشەسازییە لەکارگەدا کارەکانی جێبەجێنەدەکرا، بەڵکو لەڕێگەی شارەوانییەوە پارچە زەوییەکی وەك هاوکاری بۆ دابینکرابوو، وە بەشێوەیەکی بەردەوام کاری تێدا نەدەکرا، بەڵام بەهۆی گرنگیی ئەم پیشەسازییە لەڕوی دوبارە بەکارهێنانەوەی کەرەستە لەکارکەوتووەکان لەلایەك و، وە سودی ئەم کارگەیە بۆ پاککردنەوەی ژینگە لەلایەکی تر، بەباشمانزانی لەتوێژینەوەکەماندا باسیبکەین.

پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەر بریتین لە پیشەسازیی بچوک. خشتەی(21). سەبارەت بەڕوبەری زەوی بەکارهاتوو لە پیشەسازیی کیمیایدا، ئەم کەرتە بڕی (42776م^2) زەوی تێدا بەکارهاتووە، کە دەکاتە (8.13٪)ی سەرجەم ڕوبەری بەکارهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، بەمەش پلەی دووەمی وەرگرتووە لەناو کەرتەپیشەسازییەکاندا. لەڕوی خاوەندارێتییەوە بڕی (5826م^2 و بەڕێژەی 14٪) خاوەن کارگەکان بەشێوەی کرێ کاری تێدا دەکەن، وە بڕی (16650م^2 وبەڕێژەی 39٪) هی خاوەن کارگەکانە، وە بڕی (20300م^2 وبەڕێژەی 47٪) خاوەن کارگەکان بەشێوەی کرێ لەحکومەتیان وەرگرتووە. (خشتەی 22).

خشتەی (22)

ڕوبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی کیمیایی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)

لقی پیشەسازیی	جۆری پیشەسازیی	ژ. کارگە	ڕووبەری زەوی/م2 و جۆری خاوەندارێتی			ڕووبەری زەوی و جۆری خاوەندارێتی بە٪			٪ کەرتەکان لەکۆی گشتی قەزا
			کرێ	موڵکداری	میری	کرێ٪	موڵکداری٪	میری٪	
کیمیایی	پلاستیک	48	5326	1350	0				
	توانەوەی ئاسن	2	500	300	0				
	هاڕینی پلاستیک	1	0	0	300				
	غاز	3	0	15000	20000				
کۆ		54	5826	16650	20300	14	39	47	
کۆی گشتی کیمیایی			42776			100			8.13

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (6)

پێنجەم/ کەرتی پیشەسازیی دارتاشی/ ئەم کەرتە بەوە دەناسرێتەوە، کە گەشەکردن وبڵاوبوونەوەی بەبەراورد بەکەرتەکانی تر لاوازترە، چ لەڕووی ژمارەی کارگەوە بێت یاخود لەڕوی دەستی کارو سەرمایەوە بێت[1]. کەرتی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەر زیاتر خۆی دەبینێتەوە لەبەرهەمهێنانی کەلوپەل وپێداویستییەکانی ناوماڵ، ئەم کەرتە پێکدێت لە(39) کارگە کە(89) کرێکار کاری تێدادەکەن وەبڕی(709) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەنەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(13٪)ی کارگەکان و(8٪)ی کرێکاران و(4٪)ی سەرمایەی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، (پاشکۆی 5). کارگەکانی ئەم کەرتە بەسەر ناحیەکانی (سەنتەر، ژاراوە، سەنگەسەر) دا دابەشبوون، نەخشەی(13). ئەم کەرتە لەدوو جۆر پیشەسازیی جیاواز پێکهاتووە، خشتەی(23). بەم شێوەیە باسیان دەکەین.

1- سميرة كاظم الشماع، مناطق الصناعية فى العراق، دار الرشيد للطباعة والنشر، بغداد، 1980، ص215.

1- **پیشەسازیی دارتاشی**/ بەرهەمەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییەلە (سیسەم، کەنتۆر، کتێبخانە...هتد)، ژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییەلە(35) کارگە، کە(80) کرێکار کاری تێدادەکەن وبڕی (617) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی (13-14-15)، ئەم کارگانە (30) کارگەیان کەوتونەتە ناحیەی سەنتەر کە(69) کرێکار کاری تێدادەکەن وبڕی(600) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەڕوو، ئەمەش دەکاتە(85.7٪)ی کارگەکان و(86.3٪)ی کرێکاران و(97.2٪)ی سەرمایەی ئەم پیشەسازییە لە قەزای پشدەر، ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی دارتاشی لەناحیەی ژاراوەدا (2) کارگەیە کە(4) کەس کاری تێدادەکەن وسەرمایەی بەبڕی(5500000) دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(5.7٪)ی کارگەکان و(5.0٪) کرێکاران و(0.9٪)ی سەرمایەی ئەم پیشەسازییە، لەناحیەی سەنگەسەریش (3) کارگەی لێیە، کە(7) کرێکار کاری تێدادەکەن وسەرمایەی بەبڕی (11500000)دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(8.6٪)ی کارگەکان و(8.8٪)ی کرێکاران و(1.9٪)ی سەرمایەی پیشەسازیی دارتاشی قەزای پشدەر، (خشتەی 23).

2- **پیشەسازیی کادار**/ مەبەست لەپیشەسازیی کادار وردکرنی دارە بۆ پارچەی زۆر بچوک، ئەم پیشەسازییە گرنگییەکی گەورەی هەیە بۆقەزای پشدەر چونکە کار ئاسانییەکی باشی کردووە بۆ پرۆژەکانی بەخێوکردنی پەلەوەر[1]. ژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییەلە (4) کارگە، کە (9) کرێکار کاری تێدادەکەن وە بڕی(92) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی(13-14-15)، لەناحیەی سەنتەر(3) کارگەی لێیە و(6)کرێکار کاری تێدادەکەن و(71) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(75.0٪)ی کارگەکان و (66.7٪)ی کرێکاران و(77.2٪)ی سەرمایەی پیشەسازیی کادار لەقەزای پشدەر، بڕی بەرهەمی ئەم کارگانە بریتییەلە(41500) کیلۆ وە توانای بەرهەمهێنانی(130000) کیلۆیان هەیەلەمانگێکدا، لەناحیەی سەنگەسەریشدا(1) کارگەی لێیە کە(3) کرێکار کاری تێدادەکەن و وەبڕی(21) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە(25.0٪)ی کارگەکان و(33.3٪)ی کرێکاران و(22.8٪)ی سەرمایەی ئەم پیشەسازییە، بڕی بەرهەمی ئەم کارگەیە بریتییەلە(3000) کیلۆ، وە توانای بەرهەمهێنانی(9000) کیلۆی هەیە لە مانگێکدا، سەرجەم کارگەکانی دارتاشی قەزای پشدەر بریتین لەکارگەی بچووک. خشتەی(23).

1- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (مستەفا عەبدوڵڵا ئەحمەد)، خاوەنی کێڵگەی پەلەوەری ئاڵان، لەبەرواری (2016/5/17).

نەخشەی(13)

دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەر ساڵی (2015)

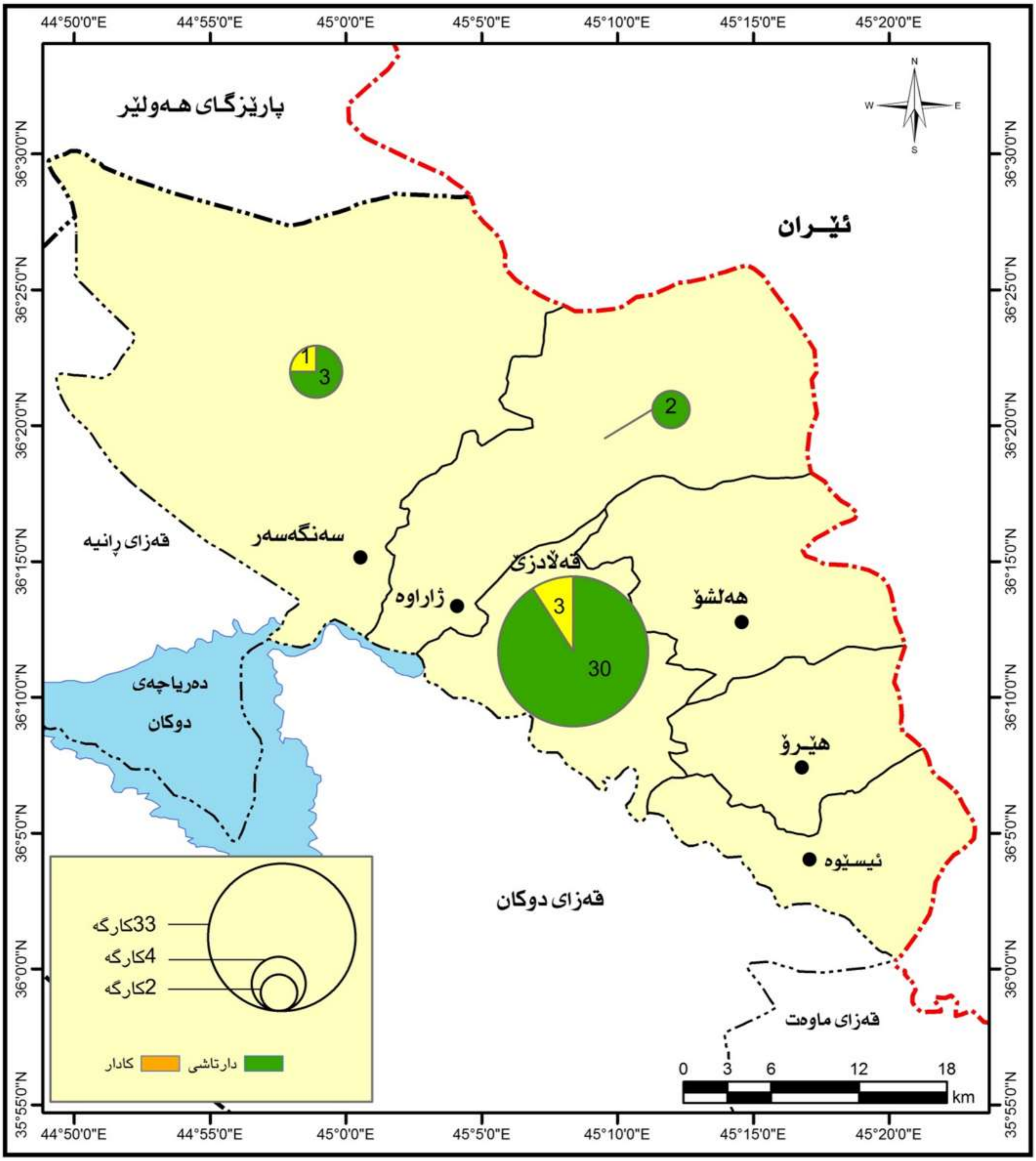

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (23)

خشتەی(23)

زانیاری دەربارەی کارگەکانی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەردا لەساڵی (2015)

ژ	جۆری پیشەسازی	یەکەی کارگێری	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم ٪	قەبارەی کارگە					
														بچوک	مام ناوەند	گەورە	بچوک ٪	مامناوەند ٪	گەورە ٪
1	دارتاشی	سەنتەر	30	69	600000000	–	–	–	85.7	86.3	97.2	–	–	30	0	0	85.7	0	0
		ژاراوە	2	4	5500000	–	–	–	5.7	5.0	0.9	–	–	2	0	0	5.7	0	0
		سەنگەسەر	3	7	11500000	–	–	–	8.6	8.8	1.9	–	–	3	0	0	8.6	0	0
		کۆی قەزا	35	80	617000000	–	–	–	100	100	100	–	–	35	0	0	100	0	0
2	کادار	سەنتەر	3	6	71000000	41500	130000	کیلۆ	75.0	66.7	77.2	93.3	93.5	3	0	0	75	0	0
		سەنگەسەر	1	3	21000000	3000	9000	کیلۆ	25.0	33.3	22.8	6.7	6.5	1	0	0	25	0	0
		کۆی قەزا	4	9	92000000	44500	139000	کیلۆ	100	100	100	100	100	4	0	0	100	0	0
کۆی گشتی			39	89	709000000	–	–	–	–	–	–	–	–	39	0	0	100	0	0

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (3)

شێوەی (13)

ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەردا

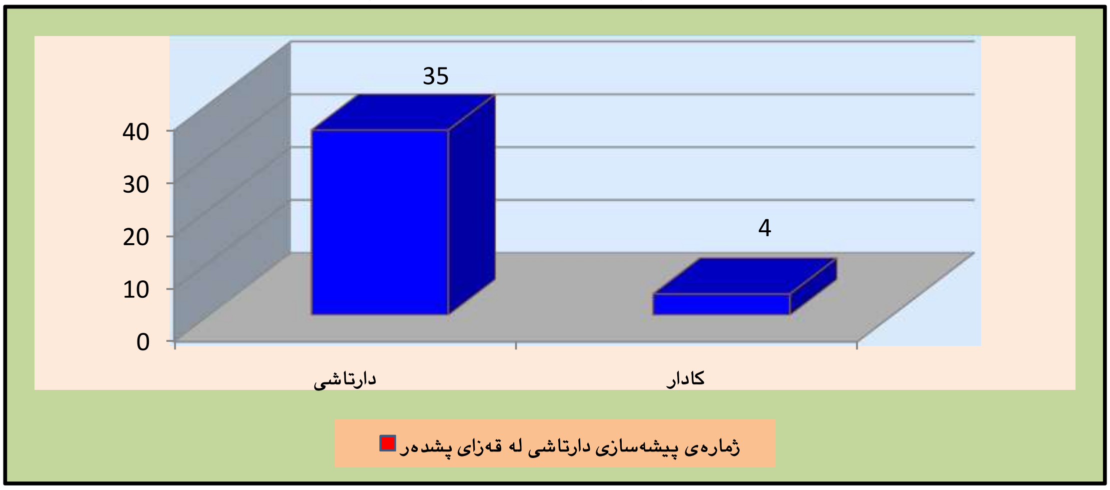

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (23)

شێوەی (14)

ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەردا

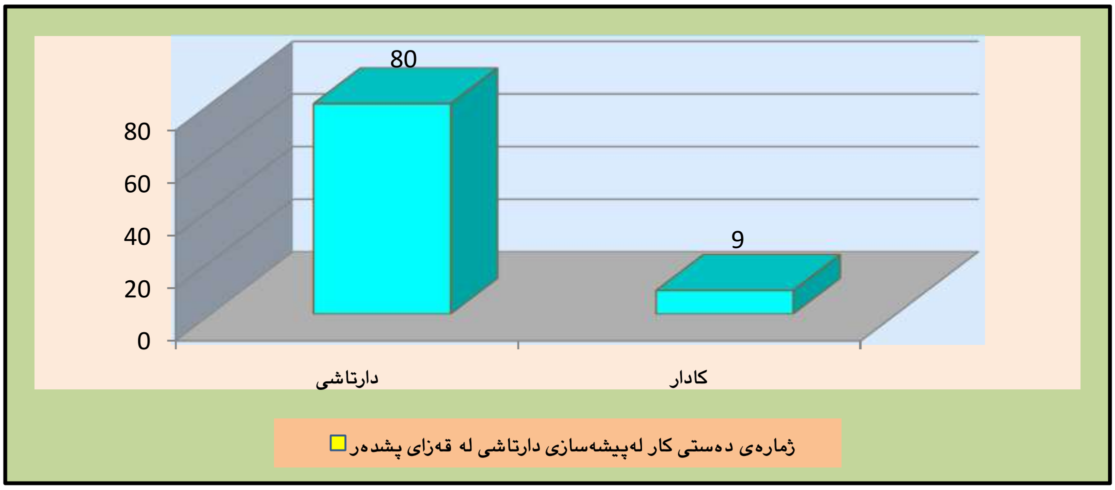

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (23)

خشتەی (15)

بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی دارتاشی لەقەزای پشدەردا

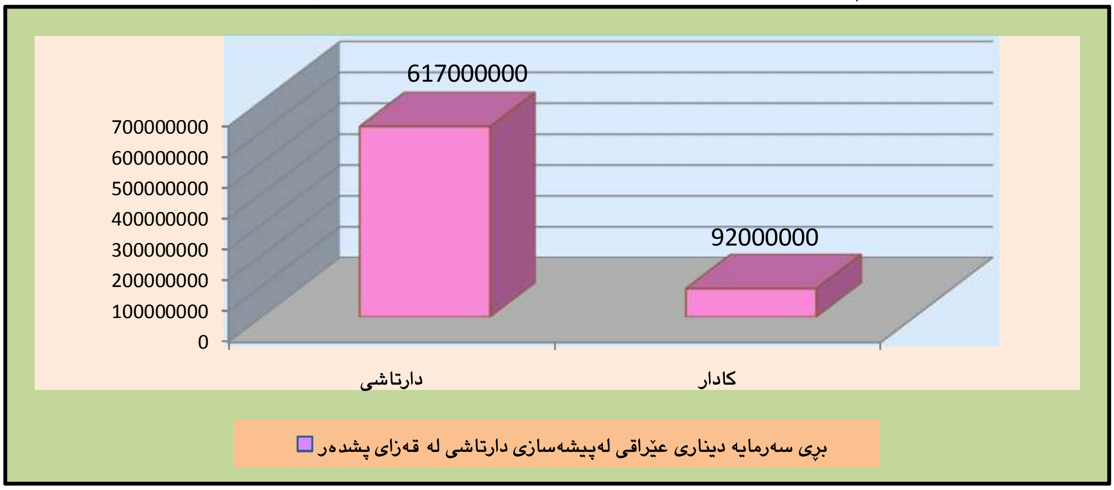

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (23)

سەبارەت بەڕووبەری زەوی بەکارهاتوو لەکەرتی پیشەسازیی دارتاشی، ئەم کەرتە بڕی(3810م^2) زەوی تێدا بەکارهاتووە، کە دەکاتە (0.72٪)ی سەرجەم زەوی بەکارهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، بەمەش پلەی پێنجەمی وەرگرتووە لەناو کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر، لەڕووی خاوەندارێتییەوە بڕی(2480م^2 وبەڕێژەی 65٪) خاوەن کارگەکان بەشێوەی کرێ کاری تێدادەکەن، وە بڕی(1330م^2 و بەڕێژەی 35٪) خاوەن کارگەکان هی خۆیانە، خشتەی(24).

خشتەی (24)

ڕووبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی دارتاشی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)

لقی پیشەسازیی	جۆری پیشەسازیی	ژ.	ڕووبەری زەوی/م2 و جۆری خاوەندارێتی			ڕووبەری زەوی و جۆری خاوەندارێتی بە٪			٪ کەرتەکان لەکۆی گشتی قەزا
		کارگە	کرێ	موڵکداری	میری	کرێ٪	موڵکداری٪	میری٪	
دارتاشی	دارتاشی	35	1980	1210	0				
	کادار	4	500	120	0				
کۆ		39	2480	1330	0	65	35		
کۆی گشتی دارتاشی			3810			100			0.72

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (6)

شەشەم/ کەرتی پیشەسازیی چاپەمەنی/ ئەم کەرتە بەشێوەیەکی گشتی لەو ساڵانەی دوایدا گەشەی سەندووە، بەهۆی زۆربوونی داواکاری لەسەر بەرهەمەکانی چاپەمەنی و ڕیکلامی بازرگانی و ڕیکلامەکانی پەیوەست بە بۆنە جۆراوجۆرەکان، ئەم کەرتە پیکدێت لە(3) کارگە، کە(7) کرێکار کاری تێدادەکەن و بڕی(355) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، ئەمەش دەکاتە (1٪)ی کارگەکان و(1٪)ی کرێکاران و(2٪)ی سەرمایەی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، (پاشکۆی 5). کارگەکانی ئەم کەرتە کەوتونەتە ناحیەی سەنتەر وەك لە (نەخشەی 14) دا دیارە، ئەم کەرتە لە دوو پیشەسازیی جیاواز پێکهاتووە، خشتەی(25) بەم شێوەیەی خوارەوە باسیان دەکەین.

1- **پیشەسازیی چاپەمەنی/** بەرهەمەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییە لە چاپکردنی (فلێکس، تابلۆ، پسولە، ...هتد)، کارگەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییەلە (2) کارگە کەدەکەونە ناحیەی سەنتەر وە(6) کرێکار کاری تێدادەکەن وبڕی (225) ملیۆن دیناری عێراقی سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی (16-17-18).

2- **پیشەسازیی تاقیگە/** کاری ئەم پیشەسازییە بریتییە لە بەرهەمهێنانی وێنە بەقەبارەو شێوازی جۆراوجۆر، ژمارەی کارگەکانی ئەم پیشەسازییە بریتییە لە (1) کارگە کە دەکەوێتە ناحیەی سەنتەر وە(1) کرێکار کری تێدا دەکات و سەرمایەی بەبڕی (130) ملیۆن دیناری عێراقی تێدا خراوەتەگەڕ، شێوەکانی (16-17-18). سەرجەم کارگەکانی کەرتی چاپەمەنی، کارگەی قەبارە بچووکن. خشتەی(25).

نەخشەی(14)

دابەشبوونی کارگەکانی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)

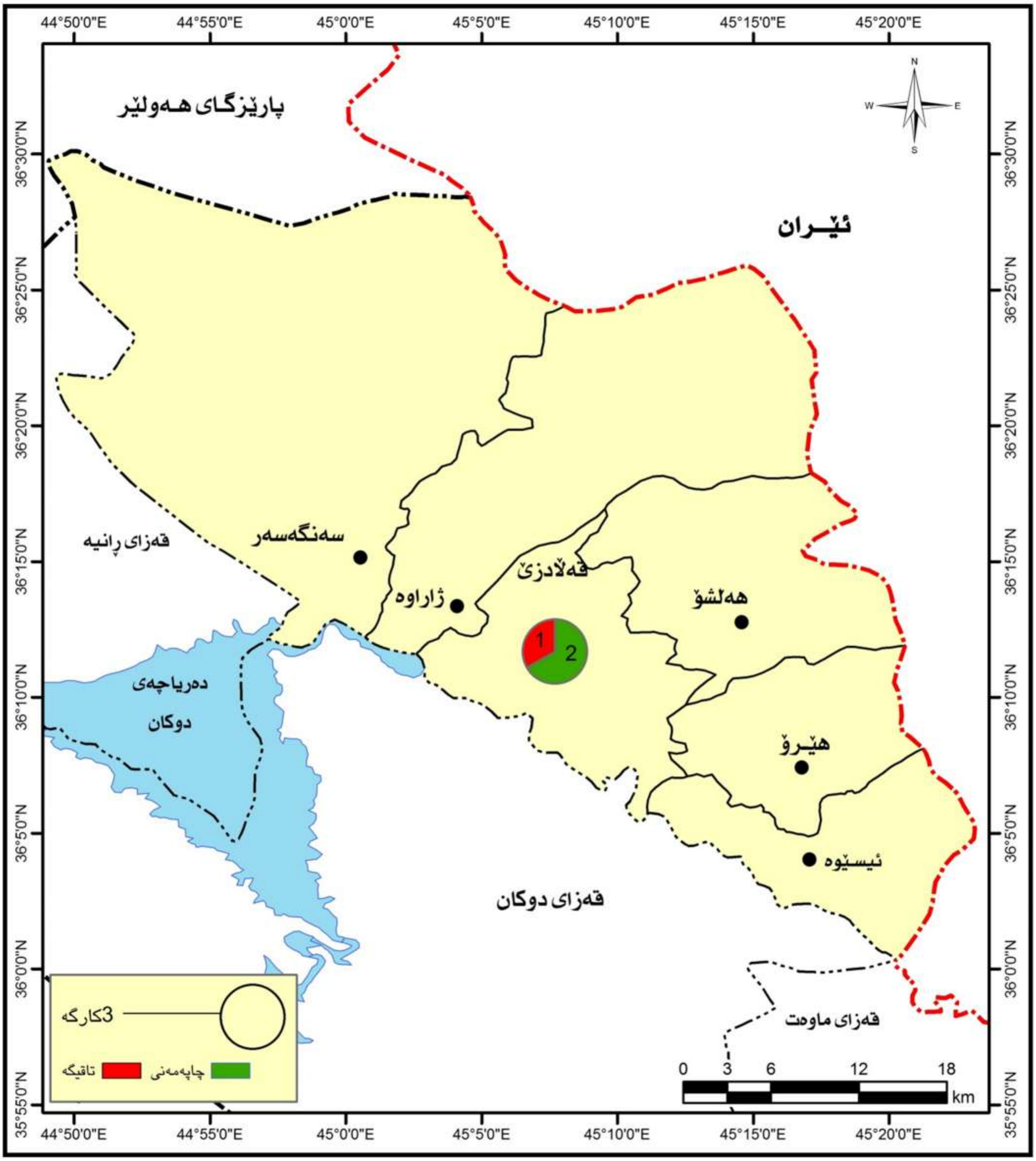

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (25)

خشتەی (25)

زانیاری دەربارەی کارگەکانی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا لەساڵی (2015)

ژ	جۆری پیشەسازیی	یەکەی کارگێری	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم ٪	قەبارەی کارگە					
														بچوک	مام ناوەند	گەورە	بچوک٪	مامناوەند ٪	گەورە٪
1	چاپەمەنی	سەنتەر	2	6	225000000	-	-	-	100	100	100	-	-	2	0	0	100	0	0
		کۆی قەزا	2	6	225000000	-	-	-	100	100	100	-	-	2	0	0	100	0	0
2	تاقیگە	سەنتەر	1	1	130000000	-	-	-	100	100	100	-	-	1	0	0	100	0	0
		کۆی قەزا	1	1	130000000	-	-	-	100	100	100	-	-	1	0	0	100	0	0
کۆی گشتی			3	7	355000000	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0	0	100	0	0

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (3)

شێوەی(16)

ژمارەی کارگەکانی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا

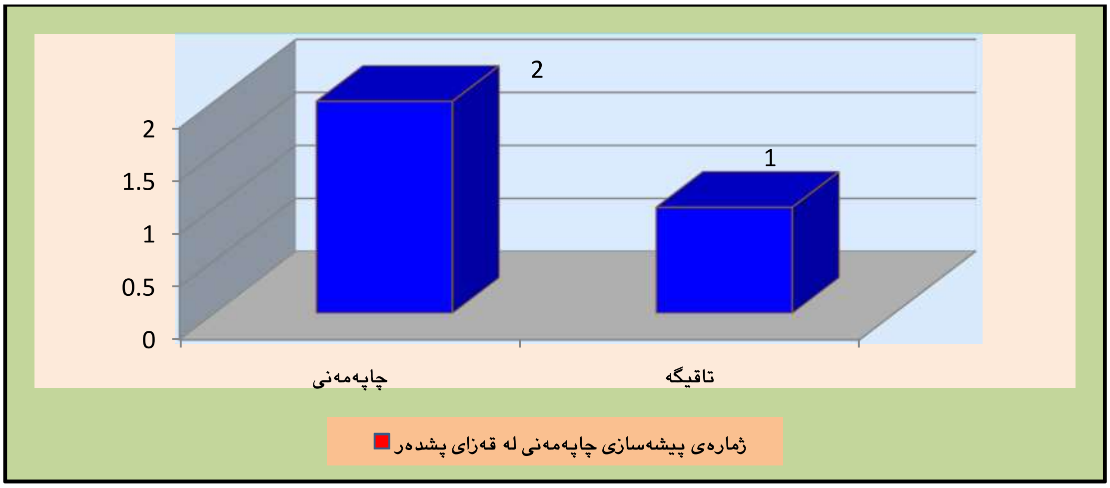

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (25)

شێوەی(17)

ژمارەی دەستی کار لەکارگەکانی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا

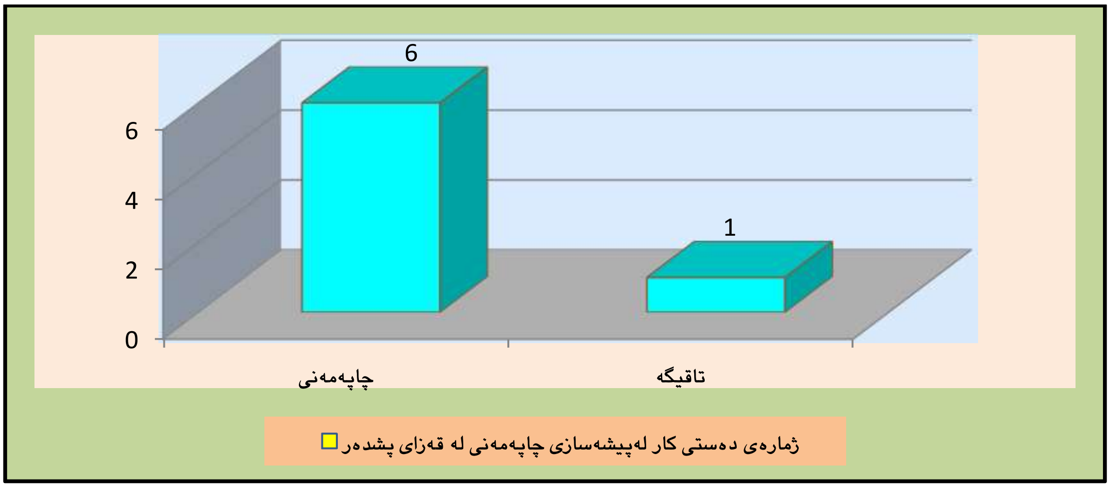

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (25)

شێوەی (18)

بڕی سەرمایە بەدیناری عیراقی لەکارگەکانی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا

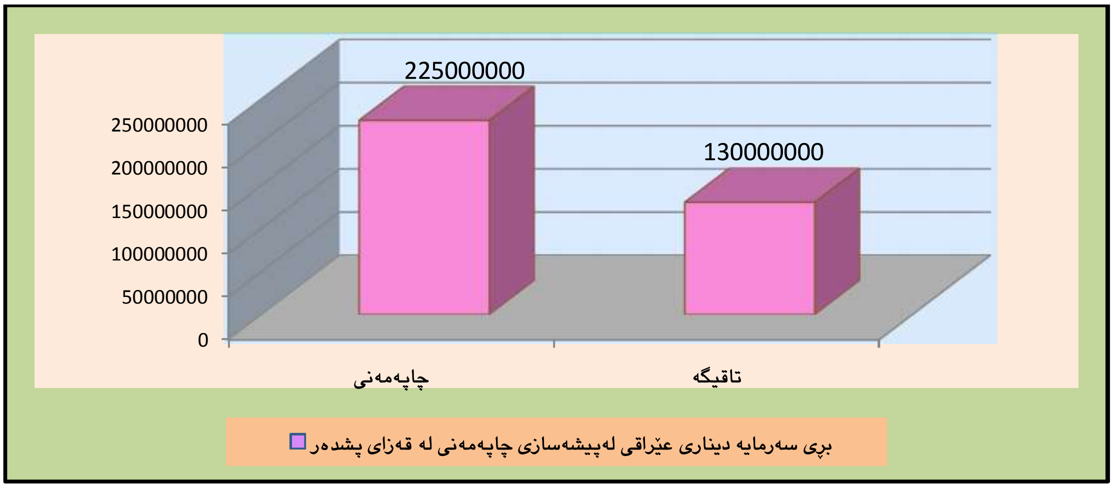

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (25)

سەبارەت بەڕووبەری زەوی بەکارهاتوو لەکەرتی پیشەسازیی چاپەمەنی، ئـەم کەرتـە بـڕی ($122م^2$) زەوی تێدا بەکارهاتووە، کە دەکاتە (0.02٪) ی سـەرجەم زەوی بـەکارهاتووی کـەرتی پیشەسـازیی قەزای پشدەر، بەمەش پلەی شەشـەمی وەرگرتـووە لـەناو کەرتـە پیشەسـازییەکانی قـەزای پشـدەر، لەڕووی خاوەندارێتییەوە بڕی ($110م^2$ و بەرێژەی 90٪) خـاوەن کارگـەکان بەشـێوەی کـرێ کـاری تێدادەکەن، وەبڕی ($12م^2$ وبەرێژەی 10٪) خاوەن کارگەکان هی خۆیانە. خشتەی(26).

خشتەی (26)

ڕوبەری بەکارهێنانەکانی زەوی بەمەبەستی پیشەسازیی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا ساڵی (2015)

لقی پیشەسازیی	جۆری پیشەسازیی	ژ. کارگە	ڕووبەری زەوی/م2 و جۆری خاوەندارێتی			ڕووبەری زەوی و جۆری خاوەندارێتی بە٪			٪ کەرتەکان لەکۆی گشتی قەزا
			کرێ	موڵکداری	میری	کرێ٪	موڵکداری٪	میری٪	
چاپەمەنی	چاپەمەنی	2	110	0	0				
	تاقیگە	1	0	12	0				
کۆ		3	110	12	0	90	10		
کۆی گشتی چاپەمەنی			122			100			0.02

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (6).

وێنەی(2) کارگەیەکی چاپەمەنی لەقەزای پشدەردا

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری (2016/11/13) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

باسی دووەم/ هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەردا

گومانی تێدانییە کە دامەزراندنی هیچ کارگەیەکی پیشەسازیی بەبێ هۆکارو پاڵنەر نابیت، گرنگی و بایەخی هۆکارەکان لە یەکێکەوە بۆیەکێکی تر جیاوازە ، وەپەیوەستبوونی پیشەسازییەکانیش بەهۆکارەکانەوە لەپیشەسازییەکەوە بۆپیشەسازییەکی تر جیاوازە، بۆیە هەوڵدەدەین گرنگترین هۆکارو پاڵنەرەکانی بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر بخەینەڕوو، بۆئەو مەبەستەش بەهەمان شێوەی باسی یەکەمی ئەم بەشە، بۆ ئەو زانیاریانەش پشتمان بەستووە بە زانیارییەکانی فۆرمی ڕاپرسی، پاشکۆی(2) کەڕاستەوخۆ لەخاوەن کارگەکان وەرگیراون لەلایەن توێژەرەوە، گرنگترین هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر بریتین لە (سەرمایە، ڕێگاکانی گواستنەوە، بازاڕ، شوێنی جوگرافی، نرخی کرێ، موڵکداریێتی، سیاسەتی حکومەت، سەرچاوەی ئاوی، کەرەستەی خاو(**))، بۆیە هەوڵ دەدەین لەم باسەدا ڕێژەی بەشداری هەریەکە لەم هۆکارانە لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر بخەینە ڕوو، وە بەگوێرەی بەرزیی ڕێژەیی کاریگەریی هۆکارەکان، بەم شێوەیەی خوارەوە ڕیزبەندیمان بۆکردوون.

وێنەی(3) کاریگەریی ڕێگای گواستنەوە لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری (2016/11/10) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

(**)دانانی بەشێك لەهۆکارەکان کە لە سەرچاوەو توێژینەوە پیشەسازییەکاندا باسنەکراون، دەگەڕێتەوە بۆ باوی هۆکارەکە، یاخود زۆریی دووبارەبونەوەی لەکارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەردا، بۆیە بەپێویستمان زانی لەتوێژینەوەکەماندا باسیان بکەین.

یەکەم/ سەرمایە: سەرمایە یەکێکە لەگرنگترین هۆکارەکان، کە پیشەسازیی پێویستی پێیەتی پێش هەموو هۆکارەکانی تر، لەهەموو قۆناغەکانی بەرهەمهێناندا چالاکیی پیشەسازیی پێویستی بەسەرمایە هەیە، بۆیە پێویستە سەرمایە دابینبکرێت بۆ بەرزکردنەوەی پیشەسازیی بۆ ئاستێکی بەرز[1]. سەرمایە کاریگەرترین هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەرە، چونکە سەرەڕای بوونی فاکتەرەکانی تری بڵاوبوونەوەی پیشەسازیی، سەرجەم پرۆسە پیشەسازییەکان لەهەموو قۆناغەکاندا پێویستییان بە سەرمایە هەیەو بێ بوونی سەرمایە هیچ پرۆژەیەکی پیشەسازیی نایەتە بەرهەم، لەم ڕووەوە هۆکاری سەرمایە بەشدارییەکی گەورەو کاریگەریی لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگەپیشەسازییەکانی قەزای پشدەر هەیە ، ئەم هۆکارە بەڕێژی (25٪) پلەی یەکەمی وەرگرتووە لەناو هۆکارەکانی تردا لەسە ربڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکان، پاشکۆی (7). وە ئەو داتایانەی، کە لە خشتەی (27) دا خراونەتەڕوو، گرنگی و گەورەی هۆکاری (سەرمایە) مان نیشاندەدات لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگەکانی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر.

خشتەی (27)

کاریگەریی سەرمایە لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر.

هۆکاری بڵاوبوونەوە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بەژمارە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بە٪ (*)
سەرمایە	بیناکاریی	38	38	100
	خۆراکی	61	61	100
	کانزایی	107	107	100
	کیمیایی	54	54	100
	دارتاشی	39	39	100
	چاپەمەنی	3	3	100
	کۆ	302	302	

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست پاشکۆی (6)

بەسەیرکردنی ئەم خشتەیەی سەرەوە، بەشێوەیەکی ڕوون دەردەکەوێت، کە سەرمایە بەڕێژەی (100٪) بەشدارە لەسەر بڵاوبوونەوەی سەرجەم کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر. شێوەی (19).

1- ئامانج فواد احمد، بنەماکانی پیشەسازی لەقەزای کەلار، سەرچاوەی پێشوو، لا110.

(*) هۆکاری سەرەکی لە بەرزیی ڕێژەی کاریگەریی سەرمایە بۆ بڵاوبوونەوەی پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر، بریتیە لەو ئەنجامەی کە لەوەڵامی فۆرمی ڕاپرسیەکاندا هاتووە، بەجۆرێك سەرجەم خاوەن کارگەکاندا پێیان وابووە، کە هۆکاری سەرەکیی لەبڵاوبوونەوەی پیشەسازییەکان سەرمایەیە.

شێوەی (19)

ڕێژەی کاریگەریی سەرمایە لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

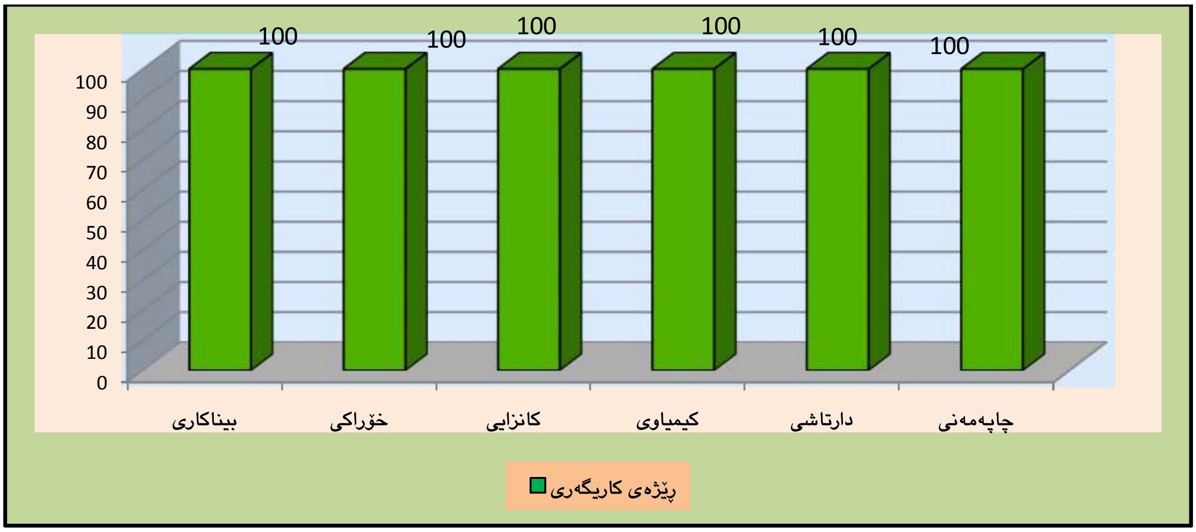

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (27)

دووەم/ ڕێگاکانی گواستنەوە: مەبەست لە گواستنەوە ئەو ڕێگایەیە/ یاخود ئەو شوێنەیە، کەمرۆڤ پێیدا تێپەڕدەبێت، وە بەرهەمەکانی دەگوازێتەوە لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر[1]. گرنگیی ڕێگای گواستنەوە وای کردووە، کە بەڕێژەی (17.3٪)و بەپلەی دووەم بەشداربێت لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر. پاشکۆی (7). ڕێگاکانی گواستنەوە تاڕادەیەك بەشێوەیەکی هاوسەنگ کاری کردووەتە سەر بڵاوبوونەوەی سەرجەم کەرتەکانی پیشەسازیی قەزاکە. خشتەی (28).

خشتەی (28) کاریگەریی ڕێگاکانی گواستنەوە لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

هۆکاری بڵاوبوونەوە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بەژمارە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بە٪
ڕێگای گواستنەوە	بیناکاریی	38	26	68
	خۆراکی	61	49	80
	کانزایی	107	61	57
	کیمیایی	54	42	78
	دارتاشی	39	28	72
	چاپەمەنی	3	3	100
	کۆ	302	209	

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشت بەست پاشکۆی (6)

لەخشتەی (28) دا دەردەکەوێت، کە هاوسەنگیەك هەیە لەنێوان کەرتەکاندا لەڕووی پەیوەستبوونیان بەڕێگای گواستنەوە بەبەراورد بەهۆکارەکانی تر، بەجۆرێك کەرتی چاپەمەنی بەڕێژەی(100٪) پلەی

1- ابراهیم شریف و اخرون، جغرافیة الصناعیة، المصدر السابق، ص83.

یەکەمی وەرگرتووە، لەبەرامبەردا کەرتی کانزایی بەرێژەی(57٪) پلەی شەشەم و کۆتایی وەرگرتووە، وە کەرتـەکانی (خـۆراکی، کیمیـایی، دارتاشـی، بیناکـاریی) بەرێـژەی (80٪، 78٪، 72٪، 68٪) بەدوای یەکتردا، بۆ هەریەکێکیان پەیوەستن بە ڕێگاکانی گواستنەوە، ئەم پەیوەستبوونە دەگەڕێتەوە بۆ گرنگی ڕێگاکانی هاتوچۆ چ بۆ هێنـان وبردنـی کەرەسـتەی خاوبێت یـان بۆگواسـتنەوەی بەرهەمـە پیشەسازییەکان بێت، وەلەلایەکی تر ڕێگاکانی گواستنەوە شوێنی جموجۆڵ و هاتوچـۆی بـەردەوامی دانیشتووانەو ئەمەش جۆرێك لەئاشـنایەتی بەکارگـە پیشەسـازییەکان دروسـتدەکات لای دانیشـتوان، کەدواجار کاریگەریی دەبێت لەسەر پەیدابونی بـازاڕی سـاغ بونـەوەی بەرهەمـەکانی کارگـەکان، بۆیـە بەگشـتی خـاوەنی سـەرجەم کارگـە پیشەسـازییەکان لەهـەوڵی دامەزرانـدنی کارگەکانیانـدان لەسـەر ڕێگاوبانە سەرەکی و فراوانەکان، بۆیە سەرجەم کەرتەکان پێوەیپەیوەستن. شێوەی(20).

شێوەی (20)

ڕێژەی کاریگەریی ڕێگای گواستنەوە لەسەر بڵاووبونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

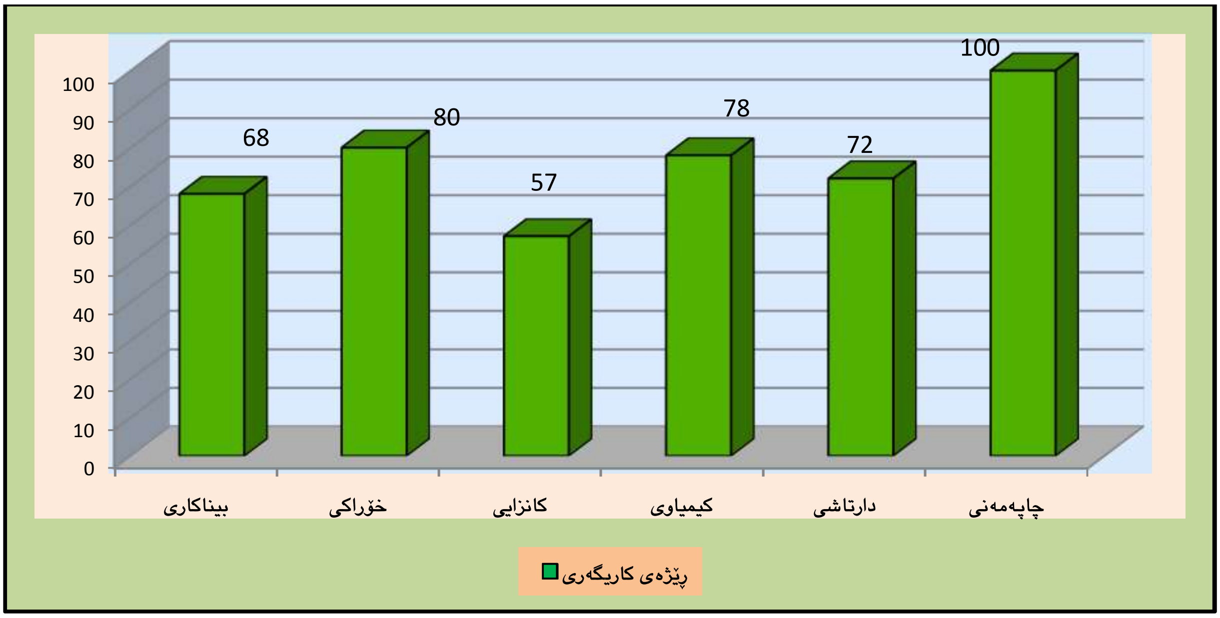

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشت بەست خشتەی (28)

سێیەم/ بازاڕ: مەبەست لەبازاڕ، شوێنی بەیەکگەیشـتنی کڕیـارو فرۆشـیارو ئـاڵوگۆڕکردنی کەلوپـەل و خزمەتگوزارییەکانـە، یـاخود شـوێنێکە بـۆ دەسـتەبەرکردنی کەرەسـتەی خـاوی دروسـتکراوو نیمچەدروسـتکراو، یـان سـاغکردنەوەی بەرهـەمی ئامـادەکراو[1]. ڕێـژەی کاریگـەریی بـازاڕ لەسـەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر برییتییەلە(15.7٪)ی کـۆی کـەرتی پیشەسـازیی قەزاکە، بەمەش پلەی سێیەمی وەرگرتووە لەناو هۆکارەکانی تردا. پاشکۆی (7). جیاوازییەکی بەرچاو هەیە لەنێوان کەرتە پیشەسازییەکاندا لەڕووی پەیوەستبوونیان بەبازاڕەوە، خشتەی (29).

1- عبدالخليل فضيل واحمد حبيب رسول، جغرافية العراق الصناعية، المصدر السابق، ص143.

خشتەی (29)

کاریگەریی بازاڕ لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

هۆکاری بڵاوبوونەوە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بەژمارە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بە٪
بازاڕ	بیناکاریی	38	4	11
	خۆراکی	61	59	97
	کانزایی	107	52	49
	کیمیایی	54	39	72
	دارتاشی	39	33	85
	چاپەمەنی	3	3	100
	کۆ	302		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست پاشکۆی (6)

بەسەیرکردنی خشتەی (29) بۆماندەردەکەوێت کە ڕێـژەی پەیوەسـتبوونی کەرتـە پیشـەسـازییەکانی قەزای پشدەر بەبازاڕەوە جیاوازە، بەجۆرێك کەرتی پیشەسازیی چاپەمەنی پلەی یەکەمی وەرگرتووەو ڕێژەکەی بریتییەلە (100٪)، لەبەرامبەردا کەرتی بیناکاریی نـزمترین ڕێـژەی وەرگرتـووەو بریتییەلـە (11٪)، وەڕێژەی هەریەك لە کەرتەکانی(خۆراکی، دارتاشی، کیمیایی، کانزایی) بریتییەلە(97٪(*)، 85٪، 72٪، 49٪) بۆهەر یەکێکیان بەدوای یەکتردا، ئەوەی جێگای سەرنجە ئەوەیە کە گرنگی بازاڕ چ بۆبەدەستهێنانی کەرەستەی خاو بێت، یـاخود بـۆ سـاغکردنەوەی بەرهەمـە پیشـەسـازییەکان، وای کردووە، کە سەرجەم کەرتەکان بەڕێژەیەك پەیوەستبن بەبازاڕەوەو لە نزیـك یـان لەدەوروبـەری بـازاڕ بڵاوببنەوە. شێوەی (21).

شێوەی(21) ڕێژەی کاریگەریی بازاڕ لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

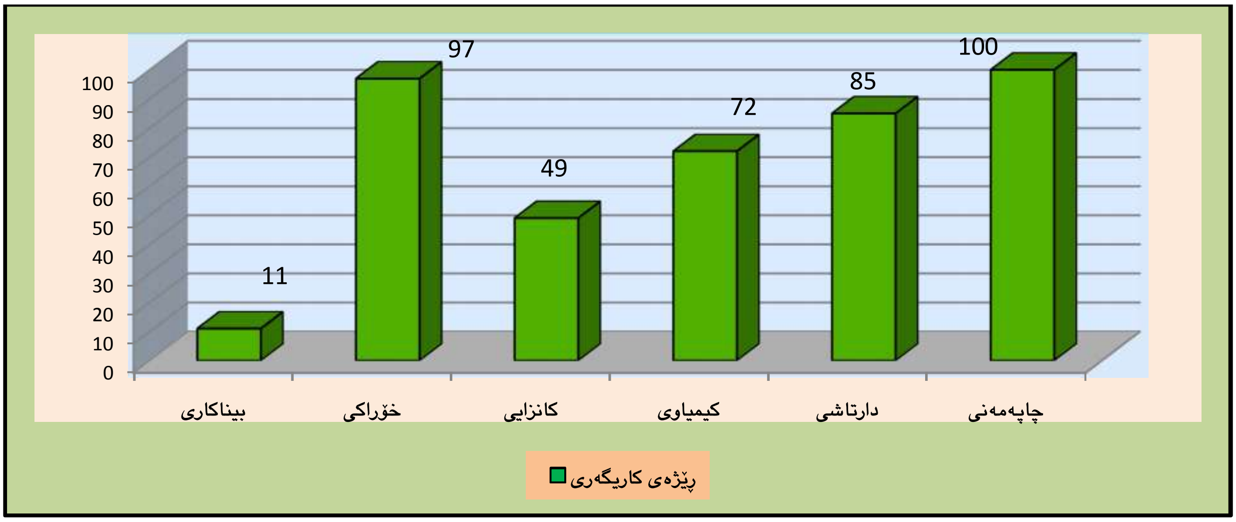

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشت بەست خشتەی (29)

(*) بەرزیی ڕێژەی پەیوەستبوونی کەرتی خۆراکی بەبازاڕەوە، بـۆ سروشـتی ئـەو پیشەسـازییە دەگەڕێتـەوە، کـە مامەڵـەی بـەردەوامی لەگەڵ چێشتخانەو خواردنگەکانە، کە لەناو بازاڕەکاندایە.

چـوارەم/ شــوێنی جــوگرافی[*] : شـوێنی جـوگرافی بـەگرنگترین دیـاردەی سروشـتی دادەنـدرێت، کـە کاریگەریی لەسەر ژیانی هەر وڵات و هەرێم و ناوچەیەك هەیە، ئەوەش بـەهۆی بـوونی ئـەو پەیوەندیـە ڕاستەوخۆیەی کەبە بارودۆخی ئابووری و ژیـانی مرۆڤـەوە هەیـەتی[1]. سـەبارەت بـە کاریگـەریی ئـەم هۆکارە لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر، بەهـەمان شـێوەی هۆکارەکـانی تر، ڕۆڵی بەرچاوی هەیە، بەجۆرێك (9.9٪)ی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر لەژێر کاریگەریی (شـوێنی جـوگرافی) بڵاوبونەتـەوە، بـەم ڕێژەیـەش ئـەم هۆکـارە پلـەی چـوارەم وەردەگرێـت لـەناو هۆکارەکانی تردا. پاشکۆی (7)، شوێنی جوگرافی وەك سەرجەم هۆکارەکانی تر بەشێوەیەکی جیاواز کاری کردووەتەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر. خشتەی (30).

خشتەی (30)

کاریگەریی شوێنی جوگرافی لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

هۆکاری بڵاوبونەوە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	هۆکاری بڵاوبونەوە بەژمارە	هۆکاری بڵاوبونەوە بە٪
شوێنی جوگرافی	بیناکاریی	38	12	32
	خۆراکی	61	27	44
	کانزایی	107	24	22
	کیمیایی	54	34	63
	دارتاشی	39	21	54
	چاپەمەنی	3	2	67
	کۆ	302	120	

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست پاشکۆی (6)

لەسەیرکردنی خشتەی (32) دا دەردەکەوێت کە کەرتی چاپەمەنی، بەڕێژەی (67٪) بەپلـەی یەکـەم کاریگـەرە بـە هۆکـاری (شـوێنی جـوگرافی) یـەوە[*]. وە کـەرتی کـانزایی بەڕێـژەی (22٪) کـەمترین کاریگەریی ئەم هۆکارەی لەسەرە، هەریەکە لە کەرتەکانی (کیمیایی، دارتاشی، خۆراکی، بیناکـاریی) بەڕێژەی (63٪، 54٪، 44٪، 32٪) بۆ هەر یەکێکیان بەدوای یەکتردا، بڵاوبوونەوەیان پەیوەستە بە هۆکاری (شوێنی جوگرافی) یـەوە، پەیوەسـتبوونی سـەرجەم کەرتـەکان بـەم هۆکـارەوە بەڕێـژەی

(*) هۆکاری (شوێنی جوگرافی) مان، بەمانا فراوان و ڕاستەقینەکەی خـۆی بەکارنـەهێناوە، بـەڵکو وردمـان کردووەتـەوە بۆبابەتـەکانی(نزیك لەکۆگاکانی کەرەستەی خـاو، فراوانـی و کراوەیـی سـنوری کارگەکـە، نزیکـی کارگەکـە لەشـوێنی حەوانـەوەی خاوەنەکەی...هتـد)، ئەمانەو چەند هۆکارێکی تر، کەخاوەن کارگەکان پێیان وابووە شوێنەکە بۆدامەزراندنی کارگەکە گونجاوە، پێمـان باشـبوو لـەژێر هۆکـاری (شوێنی جوگرافی)دا، کاریگەریەکەیان لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگەکانی کەرتە جیاوازەکانی قەزای پشدەر بخەینەڕوو.

1– یوسف ستار محمد محمود، الصناعات الانشائية فى قضاء دربنديخان–محافظة السليمانية اقليم كوردستان العراق، المصـدر السـابق، ص16.

(*) بەرزیی ڕێژەی کاریگەریی کەرتی چاپەمەنی بـە هۆکـاری (شـوێنی جـوگرافی) و سـەرجەم هۆکارەکـانی تـر، دەگەڕێتـەوە بـۆ کـەمی ژمارەی کارگەکانی کەرتی چاپەمەی بەبەراورد بەکەرتەکانی تر، وە بوونی هەمان تایبەتمەندیی هاوبەش لەنێوان کارگەکانی ئەم کەرتەدا.

جیاواز گرنگیی شوێنی جوگرافی لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر دەردەخەن ، جیاوازتر لەهۆکارەکانی تر(شوێنی جوگرافی) جۆرێك لەهاوسەنگی پێوەدیارە، بەبەراورد بە هۆکارەکانی تر. شێوەی (22).

شێوەی (22)

ڕێژەی شوێنی جوگرافی لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

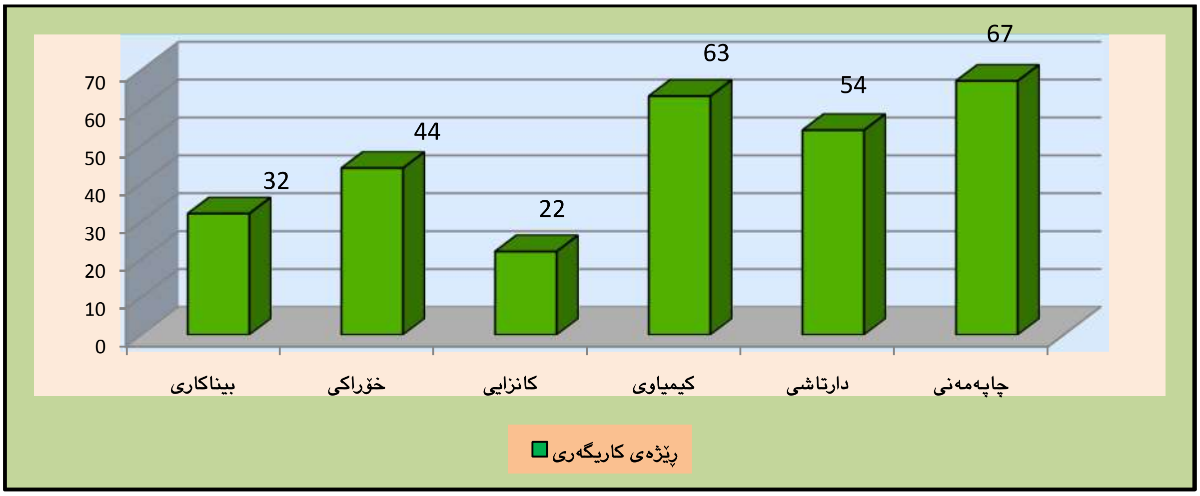

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست خشتەی (30)

پێنجەم/ نرخی کرێ: ئەم هۆکارەش هۆکارێکی ترە، کە کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر بەهۆیەوە بڵاوبوونەتەوە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ گرنگیی ئەم هۆکارە لەسەر کەمکردنەوەی بڕی تێچوونی بەرهەمەکانی پیشەسازییە جیاوازەکانی قەزای پشدەر، بڵاوبوونەوەی کارگەکانی قەزای پشدەر بەڕێژەی (9.7٪) پەیوەستن بە هۆکاری (نرخی کرێ). پاشکۆی (7). جیاوازی هەیە لەنێوان کەرتەکاندا لەڕووی پەیوەستبوونیان بەم هۆکارەوە. خشتەی (31).

خشتەی (31)

کاریگەریی نرخی کرێ لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

هۆکاری بڵاوبوونەوە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بەژمارە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بە٪
نرخی کرێ	بیناکاریی	38	4	11
	خۆراکی	61	35	57
	کانزایی	107	27	25
	کیمیایی	54	29	54
	دارتاشی	39	22	56
	چاپەمەنی	3	0	0
	کۆ	302	117	

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست پاشکۆی (6)

لەخشتەی (33)دا دەردەکەوێت، کە کەرتی خۆراکی بەڕێژەی (57٪) پلەی یەکەمی وەرگرتوە لەڕووی پەیوەستبوونی بەهۆکاری (نرخی کرێ)وە، لەبەرامبەردا کەرتی چاپەمەنی، بەڕێژەی (0٪)

کەمترین ڕێژەی ئەم هۆکارەی لەسەرە(*). وە هەریەکە لە کەرتـەکانی (دارتاشـی، کیمیـایی، کـانزایی، بیناکـاریی) بەڕێـژەی (56٪، 54٪، 25٪،11٪) بـەدوای یـەکتردا بـۆ هەریـەکێکیان پەیوەسـتن بـە هۆکاری (نرخی کرێ)وە، جێی ئاماژەیە کە جگە لە کەرتەکانی (خۆراکی، چاپەمەنی)، کەجیاوازییەکی بەرچاویان هەیە لەڕووی پەیوەستبوون بە هۆکاری (نرخی کرێ)وە، سـەرجەم کەرتـەکانی تـر جۆرێك لەهاوسەنگییان پێوە دەبیندرێت. شێوەی (23).

شێوەی (23)

ڕێژەی نرخی کرێ لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

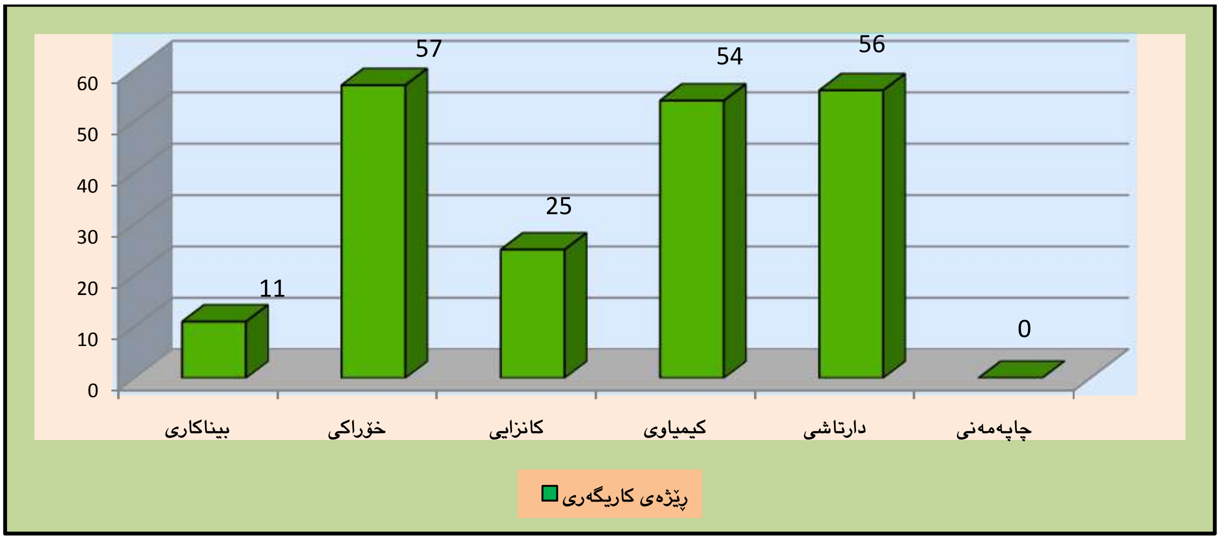

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست خشتەی (31)

شەشـەم/ موڵکـداریتی: مەبەسـت لەموڵکـداریتی، ئەوەیـە، کـە خـاوەنی کارگەکـە ئـەو زەویـەی، کـە کارگەکەی لەسەر دامەزراندووە هی خۆیـەتی، ئـەم هۆکـارە هەرچـەند هۆکـارێکی یەکلایکـەرەوە نییـە بۆهەڵبژاردنی شوێنی پیشەسازیی بەبێ بوونی هۆکارەکانی تر، بەڵام بـەهۆی گرنگیـی موڵکداریتییـەوە لەڕووی (سەربەستی مامەڵەکردن، کەمکردنـەوەی کـۆی تێچـوونی بەرهـەمهێنان، دڵنیـایی لەبـەردەوام بوونی پڕۆژەکان، ...هتد(1)). کاریگەریی (موڵکداریتی) لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسـازییەکانی قەزای پشدەر بریتییەلە (8.7٪) و بەم ڕێژەیەش پلـەی شەشـەم وەردەگرێـت لـەناو هۆکارەکـانی تـر لـەڕووی بڵاوکردنـەوەی کەرتـە پیشەسـازییەکانی قـەزای پشـدەر. پاشـکۆی (7). ئـەم هۆکـارەش

(*) نزمیی ڕێژەی پەیوەستبوونی کەرتی چاپەمەنی بەهۆکاری (نرخی کرێ)وە، دەگەڕێتەوە بۆ بەرزی داهاتی ئـەم کەرتـە لەلایـەك، وە پێویستیی شوێنی نمونەیی بۆ جێگیربوونی ئەم پیشەسازییە لەلایـەکی تـر، بـەرزیی ڕێـژەی پەیوەسـتبوونی کـەرتی خـۆراکی بـەهۆکاری (کرێی هەرزان)ەوە، دەگەڕێتەوە بۆ نزمیی داهاتی ئـەم کەرتـە بەبـەراورد بـە کەرتـەکانی تـرو، وە بەگشـتی کارگەکانی کـەرتی خـۆراکی پێویستییان بە شوێنی نمونەیی نییە بۆ دامەزراندن.

1- چـاوپێکەوتنی توێـژەر لەگـەڵ بـەڕێز (عـەباس محەمـەد ڕەسـوڵ)، خـاوەنی کارگـەی بـەردی مەڕمـەڕی شـەهیاد، لەبـەرواری (2016/3/8).

بەشێوەیەکی جیاواز کاریگەریی کردووەتە سەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر. خشتەی (32).

خشتەی (32)

کاریگەریی مۆڵکداریێتی لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

هۆکاری بڵاوبوونەوە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بەژمارە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بە٪
مۆڵکداریتی	بیناکاریی	38	12	32
	خۆراکی	61	5	8
	کانزایی	107	68	64
	کیمیایی	54	12	22
	دارتاشی	39	7	18
	چاپەمەنی	3	1	33
	کۆ	302	105	

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشت بەست پاشکۆی (6)

لەخشتەی (34) دا دەردەکەوێت کە کەرتی کانزایی بەڕێژەی (64٪) بەپلەی یەکەم بڵاوبوونەوەی بە هۆکاری (مۆڵکداریێتی)یەوە پەیوەستە، وە کەرتی خۆراکی، بەڕێژەی (8٪) کەمترین کاریگەریی (مۆڵکداریێتی) لەسەرە(*). وە هەریەکە لەکەرتەکانی (چاپەمەنی، بیناکاریی، کیمیایی، دارتاشی بەڕێژەی (33٪، 32٪، 22٪، 18٪) بۆ هەر یەکێکیان بەدوای یەکتردا بڵاوبوونەوەیان بەم هۆکارەوە پەیوەستە ، جگە لەکەرتی (کانزایی، خۆراکی)، کەرتەکانی تر تاڕاددەیەك هاوسەنگن.شێوەی(24).

شێوەی (24)

ڕێژەی مۆڵکداریێتی لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

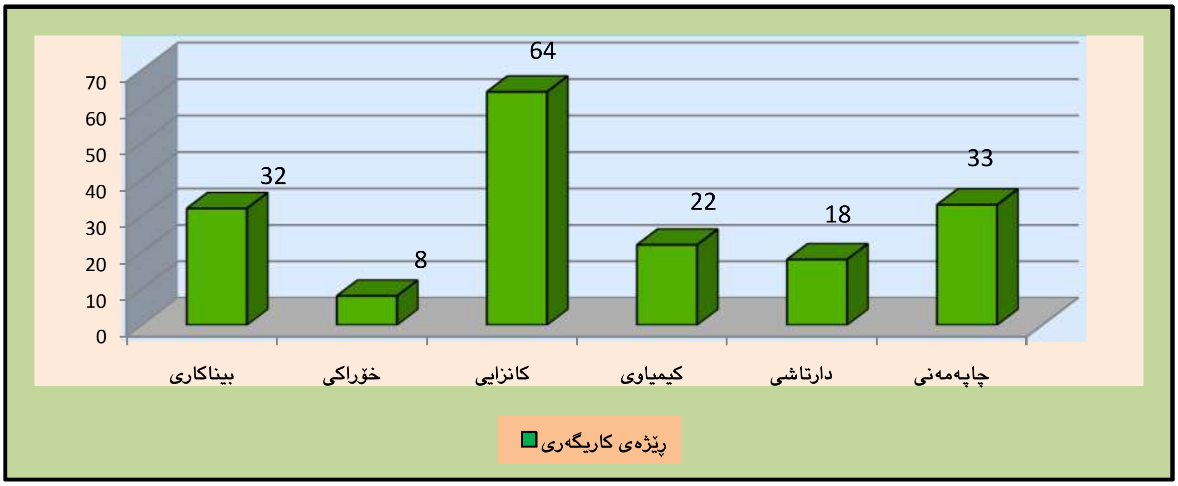

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (32)

(*) بەرزیی ڕێژەی پەیوەستبوونی کەرتی کانزایی دەگەڕێتەوە بۆ دابەشکردنی زەوی بەسەر پیشەوەرانی ئەم کەرتەدا، وە کۆکردنەوەیان لەناوچەی پیشەسازیی تایبەتدا لەهەریەك لەناحیەکانی (سەنتەر، سەنگەسەر) لەلایەن حکومەتەوە.

حەوتەم/ سیاسەتی حکومەت: مەبەست لەسیاسەتی حکومەت، بریتییە لەدەستتێوەردانی حکومەت لەکاروباری پیشەسازیی ولأت، جا مەبەستی ستراتیژی ئابوری، یاخود کۆمەلأیەتی لەپشت بێت، ئەم دەستتێوەردانە خۆی دەبینێتەوە لەڕێگریکردن لەدامەزراندنی کارگەی پیشەسازیی لەناوچەیەك و لەبەرامبەردا هاندانی دامەزراندنی پیشەسازیی لەناوچەیەکی تر، وە بەپێچەوانەوە، ئەوەش لەچوارچێوەی گرتنەبەری ڕێکاری تایبەت لەپێدانی زەوی و پێدانی قەرز و بەخشین لەباج [1]. ڕێژەی کاریگەریی سیاسەتی حکومەت لەسەر بلأوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر، بریتییەلە (6.8٪)، بەمەش دەبێتە حەوتەمین هۆکار لەناو هۆکارەکانی تردا. پاشکۆی (7). جیاوازییەکی گەورە هەیە لەنێوان کەرتە پیشەسازییەکان لەڕووی پەیوەستبونیان بە هۆکاری (سیاسەتی حکومەت)ەوە، خشتەی (33).

خشتەی (33)

کاریگەریی سیاسەتی حکومەت لەسەر بلأوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

هۆکاری بلأوبونەوە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	هۆکاری بلأوبوونەوە بەژمارە	هۆکاری بلأوبوونەوە بە٪
سیاسەتی حکومەت	بیناکاریی	38	13	34
	خۆراکی	61	0	0
	کانزایی	107	62	58
	کیمیایی	54	5	9
	دارتاشی	39	2	5
	چاپەمەنی	3	0	0
	کۆ	302	82	

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشت بەست پاشکۆی (6)

بەسەیرکردنی خشتەی (30) جیاوازیی کاریگەریی سیاسەتی حکومەت لەسەر بلأوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر دەردەکەوێت، بەجۆرێك، کە کەرتی پیشەسازیی کانزایی بەڕێژەی (58٪) پلەی یەکەمی وەرگرتووە[*]. وە کەرتی بیناکاریی، پلەی دووەمی وەرگرتووەو ڕێژەی پەیوەستبوونی بەسیاسەتی حکومەتەوە بریتییەلە (34٪) ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ دیاری کردنی زەوی بۆ کارگەکانی ئەم کەرتە لەلایەن شارەوانییەوە[2]. وەهەریەکە لە کەرتەکانی (کیمیایی، دارتاشی) بەڕێژەی (9٪، 5٪) بەدوای یەکتردا بلأوبوونەوەیان بە سیاسەتی حکومەتەوە پەیوەستە، لەکاتێکدا

1- سمیرة کاظم الشماع، مناطق الصناعیة فی العراق، المصدر السابق، ص299.

(*) بەرزیی ڕێژەی پەیوەستبوونی کەرتی کانزایی بەسیاسەتی حکومەتەوە، دەگەڕێتەوە بۆ بوونی دوو ناوچەی پیشەسازی تایبەت، کە حکومەت دەستنیشانی کردوون، لەناحیەکانی (سەنتەر، سەنگەسەر) و زۆربەی کارگەکانی کانزایی لەم دوو ناوچەدا بلأوبونەتەوە.

2- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز ئەندازیار (ئەردەلان کەریم مەحمود)، بەرپرسی بەشی ماستەرپلانی شارەوانیی قەلأدزێ، لەبەرواری(2016/10/30).

کەرتەکانی (خۆراکی، چاپەمەنی) بلاوبوونەوەیان هیچ پەیوەست نیە بە سیاسەتی حکومەتەوە، شێوەی (25). ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی ئەم کەرتانە، کە سیاسەتی حکومەت هیچ ڕۆڵێکی ئەوتۆی لەسەر بلاوبوونەوەیان نییە.

شێوەی (25)

ڕێژەی کاریگەریی سیاسەتی حکومەت لەسەر بلاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

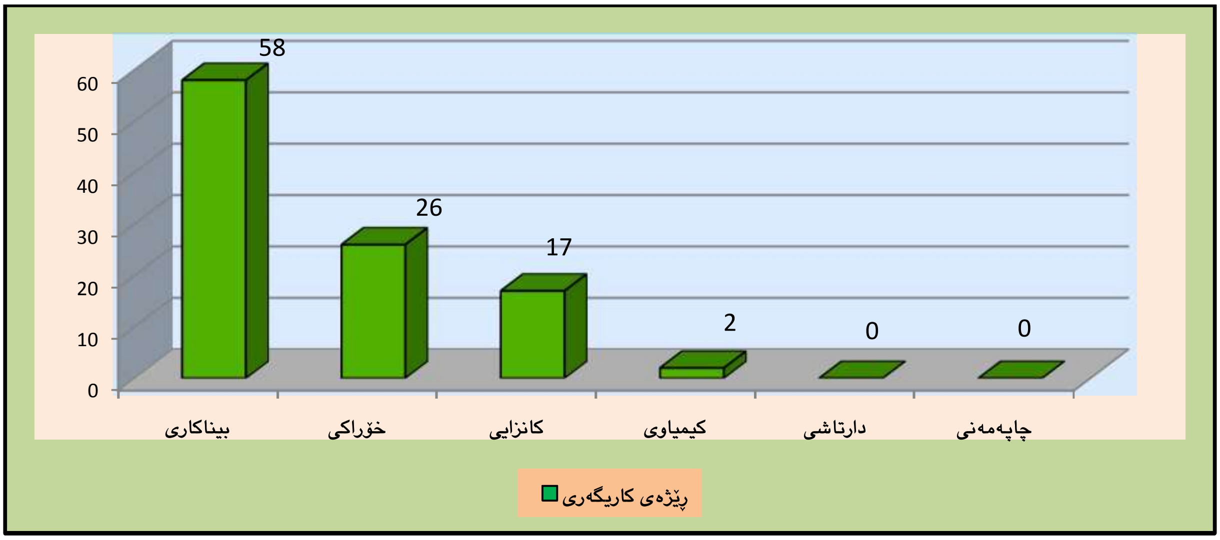

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست خشتەی (33)

هەشتەم/ سەرچاوەی ئاوی: مەبەستمان لەسەرچاوەی ئاوی، هەموو جۆرەکانی ئاوە وەك (ئاوی سەر زەوی، ئاوی ژێر زەوی، تۆڕی ئاوی مالان...هتد)، کەکارگە پیشەسازییەکان بەشێوەی جۆراوجۆر بۆ کردارەکانی بەرهەمهێنان سودی لێوەردەگرن، ئەم هۆکارە بەڕێژەی (4.7٪) و بەپلەی هەشتەم کاری کردۆتەسەر بلاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر. پاشکۆی (7). کاریگەریی سەرچاوەی ئاویی جیاوازە لەسەر کەرتە پیشەسازییەکان، ئەمەش کەوتووەتە سەر سروشتی پرۆسەکانی بەرهەمهێنان لەکەرتە جیاوازەکاندا. خشتەی(34).

خشتەی (34)

کاریگەریی سەرچاوەی ئاوی لەسەر بلاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

هۆکاری بلاوبوونەوە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	هۆکاری بلاوبوونەوە بەژمارە	هۆکاری بلاوبوونەوە بە٪
سەرچاوی ئاوی	بیناکاریی	38	22	58
	خۆراکی	61	16	26
	کانزایی	107	18	17
	کیمیایی	54	1	2
	دارتاشی	39	0	0
	چاپەمەنی	3	0	0
	کۆ	302	57	

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (6)

لەخشـــتەی (35) دا دەردەکـــەوێت، کـــە کـــەرتی بیناکـــاریی بەرێـــژەی (58٪) بەپلـــەی یەکـــەم بڵاوبوونەوەکـەی بـە (سەرچـاوەی ئاوی)یـەوە پەیوەسـتە ، وە لەبەرامبـەردا کەرتـەکانی (دارتاشـی، چاپەمەنی) هیچ کاریگەرییەکی ئەم هۆکارەیـان لەسـەر نییـە، وە هەریەکـە لـە کەرتـەکانی (خـۆراکی، کـانزایی، کیمیـایی) کاریگـەریی سەرچـاوەی ئاوییـان بەرێـژەی (26٪، 17٪، 2٪) بۆهەریـەکێکیان بەدوای یەکتردا لەسەرە، جیاوازییەکی گەورە لەنێوان کەرتە پیشەسازییەکاندا لەڕوی پەیوەستبوونیان بەم هۆکارەوە بەدی دەکرێت. شێوەی (26).

شێوەی (26)

ڕێژەی سەرچاوەی ئاوی لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

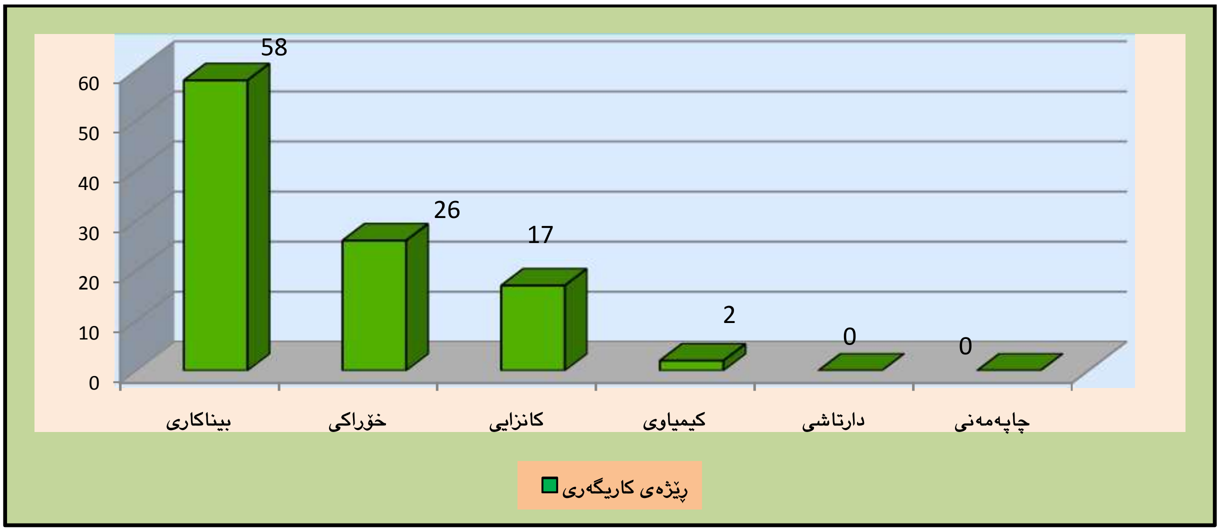

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی (34).

نۆیەم/ کەرەستەی خاو:بەشێوەیەکی گشتی، کەرەستەی خاو بنەمایەکی سەرەکی و گرنگی بنیاتنان و دابەشـبوونی کارگـە پیشەسـازییەکانە، بـەهۆی گـەورەیی قـەبارەی کەرەسـتەی خـاو لـەزۆرێك لەپیشەسازییەکاندا، بۆیە ئـەم گرنگیـە وای کـردووە کـە دیـاری کردنـی شـوێنێکی گونجاو بـۆ کارگـە پیشەسـازییەکان، کـارێکی گـرنگ بێـت[1]. گرنگـی کەرەسـتەی خـاو لەسـەر بڵاوبوونـەوەی کارگـە پیشەسازییەکان لەکەرتێکی پیشەسازییەوە بۆ کەرتێکی تر جیاوازە، وەجۆری کەرەستە خاوەکەش لەڕووی (قەبارە، ڕادەی بەرگری بۆ مانەوە، کێش...هتـد) ڕۆڵـی خـۆی هەیـە لـە دابەشـبوونی کارگـە پیشەسازییەکان، هەرچەند بەهۆی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیاو هۆکارەکانی گواسـتنەوەوە، ئـەم گرنگیـە گەورەیەی کەرەستەی خاو کەمیی کردووە، بەڵام دواجار کۆی تێچوونی پرۆسـە پیشەسـازییەکە بـەرز دەبێتـەوە، بـەهۆی کـەمی بـەکارهێنانی کەرەسـتەی خـاوی نـاوخۆیی لەکـەرتی پیشەسـازیی قـەزای پشـدەردا، وای کـردووە ڕێـژەی بەشـداریی هۆکـاری (کەرەسـتەی خـاو) لەبڵاوبوونـەوەی کارگـەکانی

1- حسن عبدالقادر صالح، مدخل الى الجغرافية الصناعية، الطبعة الاولى، دارالشروق، عمان، 1986، ص110.

قەزاکەدا تەنها (2.3٪) بێت و بکەوێتە کۆتایی هۆکارەکانی ترەوە. پاشکۆی (7). وە جیـاوازی هەیـە لەنێوان کەرتەکاندا لەرووی ڕێژەی بەشداری (کەرەستەی خاو) لەسەر بڵاوبوونەوەیان. خشتەی (35).

خشتەی(35) کاریگەریی کەرەستەی خاو لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

هۆکاری بڵاوبوونەوە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بەژمارە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بە%
کەرەستەی خاو	بیناکاریی	38	28	74
	خۆراکی	61	0	0
	کانزایی	107	0	0
	کیمیایی	54	0	0
	دارتاشی	39	0	0
	چاپەمەنی	3	0	0
	کۆ	302	28	

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست پاشکۆی (6)

بەسەیرکردنی خشتەی (35) بۆمان دەردەکەوێت، کە تاکە کەرتی پیشەسازی، کە بڵاوبوونەوەکەی بە کەرەستەی خاوەوە پەیوەستە، بریتییە لەکەرتی پیشەسازیی بیناکاریی، ئەویش لەکۆی (38) کارگەی قەزای پشدەر، تەنها (28 کارگەو بەڕێژەی 74٪)ە ، ئەمەش بۆ پەیوەست بوونی پیشەسازیی کەرتی بیناکاریی دەگەڕێتەوە بە بەکارهێنانی کەرەستەی خاوی ناوخۆییەوە، بەتایبەت کارگەکانی (چەوولم، بلۆك، کۆنکرێتی ئامادەکراو)، ڕێژەیەکی بەرزیی کەرەستە خاوەکانیان لەناوخۆی قەزای پشدەرە، سەبارەت بەکەرتەکانی تری پیشەسازیی، هیچ کام لەکەرتەکان پشت بەبەکارهێنانی کەرەستەی خاوی ناوخۆی پشدەر نابەستن، بۆیە ڕێژەی بەشداریی (کەرەستەی خاو لەسەربڵاوبوونەوەیان بریتییەلە(0٪). شێوەی (27).

شێوەی (27) ڕێژەی کاریگەریی کەرەستەی خاو لەسەر بڵاوبوونەوەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

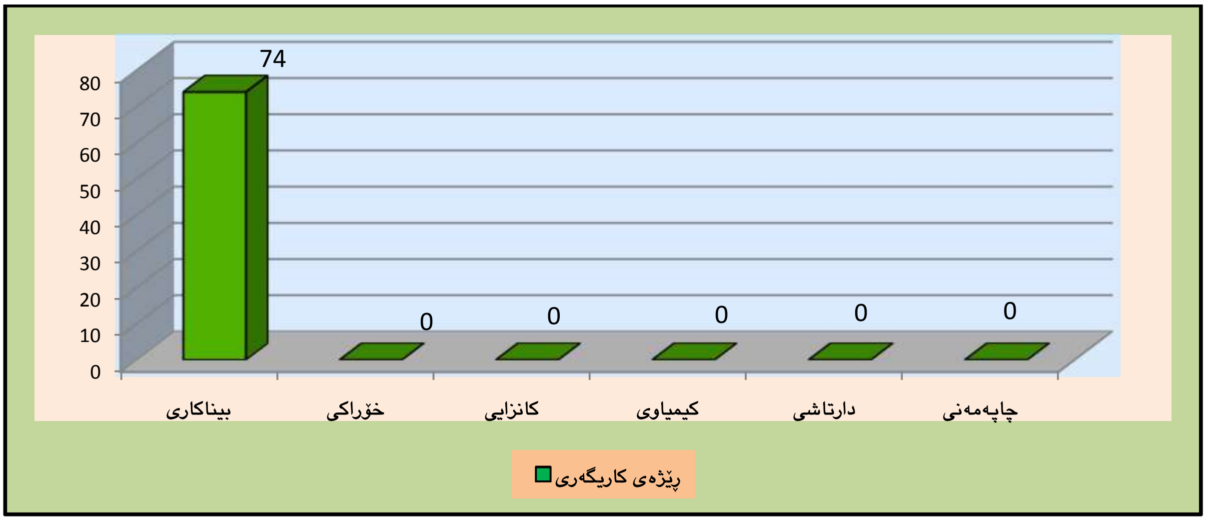

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (35)

لەکۆتایی ئەم باسەدا بۆمان دەردەکەوێت، کە جیاوازییەکی زۆر گەورە بەدیناکرێت لەنێوان کۆی ئەم هۆکارانەی، کەباسمانکردن (سەرمایە، ڕێگاکانی گواستنەوە، بازاڕ، شوێنی جوگرافی، نرخی کرێ، موڵکدارێتی، سیاسەتی حکومەت، سەرچاوەی ئاوی، کەرەستەی خاو)، ئەم جیاوازییە یەکسانە بە ڕێژەی(22.7٪)، واتا کاریگەرترین هۆکار لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر بریتییە لە (سەرمایە) کە بەڕێژەی (24٪) لەسەر بڵاوکردنەوەی کارگە پیشەسازییەکان بەشدارە، وە لەبەرامبەردا هۆکاری (کەرەستەی خاو) کەمترین کاریگەریی لەسەر بڵاوکردنەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزاکە هەیە، کە ڕێژەکەی بریتییەلە (2.3٪)، وە کاریگەریی هۆکارەکانی تر جۆرێك لەهاوسەنگییان پێوە دیارە، شێوەی (28).

شێوەی (28)

ڕێژەی کاریگەریی هەریەك لەهۆکارەکان لەسەر بڵاوبوونەوەی کارگەکانی پیشەسازیی قەزای پشدەر

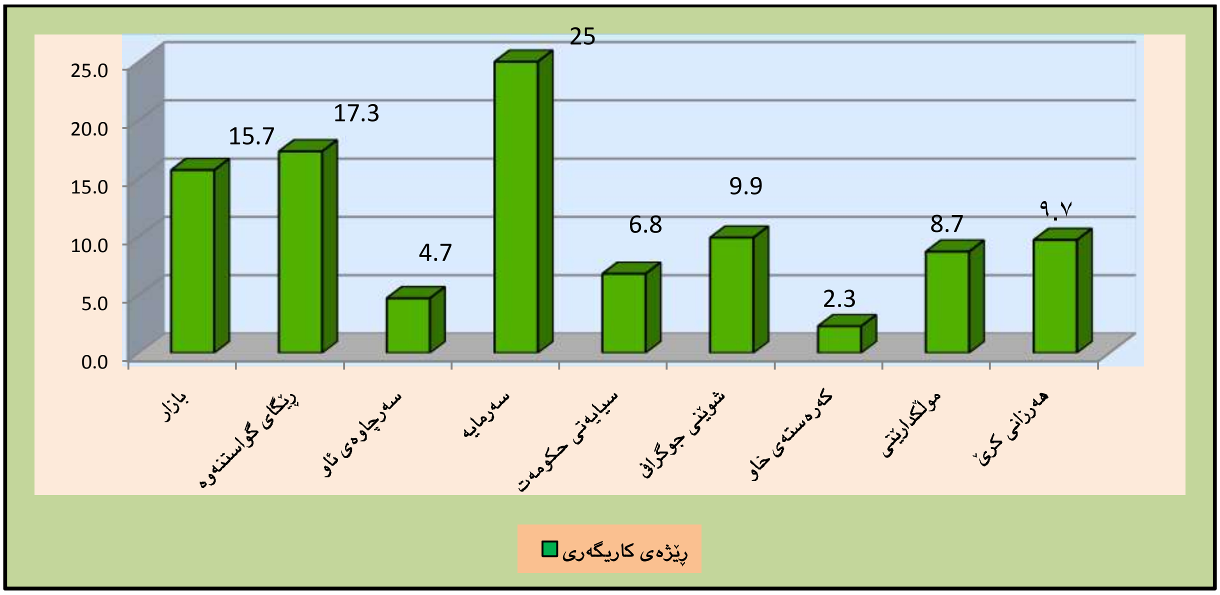

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (7)

بەشی سێیەم

بنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی قەزای پشدەرو ئاسۆی داهاتووی

چالاکییە پیشەسازییەکان پشت بەکۆمەڵێك هێزو توانا دەبەستن بۆ دامەزراندن و جێگیربوون، کە ئەم بنەمایانە، ئاستی سەرکەوتوویی و بەردەوامی ئەم پرۆژە پیشەسازییانە لەئایندەدا دیاریدەکەن، گومانی تێدا نییە، کە لەهەموو شوێنێك دەتواندرێت پرۆژەی پیشەسازیی دابمەزرێت، بەڵام ئەگەر کۆمەڵێك بنەماو رێوشوێنی تایبەت بەو پرۆژەیە لەبەرچاونەگیرێت، ئەوا ئەگەرەکانی سەرکەوتنی پرۆژەکە زۆر لاوازدەبێت و سەرکەوتوو نابێت[1]. لەبەرامبەر ئەم فاکتەرە بەهێزو یارمەتیدەرانەی پێشکەوتنی پیشەسازیدا، چەندین هۆکارو بەربەستیش هەن، کە لەبەردەم دامەزراندن و پێشکەوتنی کەرتی پیشەسازییدا رێگرن، بۆیە هەوڵدەدەین لەم بەشەدا ئەم هۆکارە ئەرێنی و نەرێنییانە لەسەر قەزای پشدەر بخەینە ڕوو، وەلەم سۆنگەیەشەوە ئاسۆی داهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزاکە بخەینەڕوو، بۆ ئەو مەبەستە ئەم بەشەمان بەسەر دووباسدا دابەشکردووە:-

باسی یەکەم/ بنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی قەزای پشدەر

لەم باسەدا هەوڵ دەدەین شیکردنەوە بۆ بنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی لەڕووی شوێن (الموقع) و وە بنەمای جێگیربوونی پیشەسازیی لەڕووی جێگاوە (الموضع) بکەین.

یەکەم/ شیکردنەوەی شوێن(الموقع) بۆبنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی لەقەزای پشدەردا

بنەماکانی شوێن گرنگییەکی زۆریان هەیە لەسەر دامەزراندن و جێگیربوونی پیشەسازیی لە هەر ناوچەیەکدا، وە جیاوازی هەیە لەنێوان بنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی لەیەکێکەوە بۆ یەکێکی تر، وە لە وڵاتێکدا، ئەم جیاوازییە لەناوچەیەکەوە بۆناوچەیەکی تر دەبیندرێت، وەك چۆن جیاوازی هەیە لەپیشەسازییەکەوە بۆ پیشەسازییەکی تر، ئەم بنەمایانە کاریگەریی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆیان لەسەر پرۆسە پیشەسازییەکان وکردارەکانی بەرهەمهێنان هەیە، لەگرینگترین ئەم بنەمایانە:-

---

(1) حسن عبدالقادر صالح، مدخل الى الجغرافية الصناعية، المصدر السلبق، ص227.

1- **کەرەستەی خاو/** مەبەست لەکەرەستەی خاو، ئەو کەرەستانەیە کەکەلوپەل و شمەکی تازەیان لێ بەرهەمدەهێندرێت، جا ئەم کەرەستانە چ بەروبوومی ڕووەکی و ئاژەڵی بن یاخود بەرهەمی کانزایی بن، وە ئاشکراشە کردارەکانی پیشەسازیی و پرۆسەکانی بەرهەمهێنانی پیشەسازیی و بەردەوامبوونی بەشێوەیەکی بەهێز پشت بەم کەرەستانە دەبەستێت[1]. بوونی کەرەستەی خاو بەیەکێك لەبنەما سەرەکییە گرنگەکان دادەندرێت بۆ بەرەوپێشچوون و گەشەکردنی پیشەسازیی لەهەر وڵاتێکدا، سەرەڕای ئەو گرنگییەش، توێژەران و لێکۆڵەرەوان بۆچوونی جیاوازیان لەسەر ئەو بنەمایە هەیە، بەجۆرێك بەشێك لەتوێژەران پێیان وایە، بوونی کەرەستەی خاوی ناوچەیی، ڕەگەزێکی گرنگ وکاریگەرە لەسەر پرۆسەی گەشەکردن و بەرەوپێشچوونی پیشەسازیی، لەبەرامبەردا بەشێکی تر لەتوێژەران وای دەبینن، کە کەرەستەی خاوی ناوچەی ڕۆڵێکی گەورەی نییە لەوبوارەدا[2]. دووری و نزیکی کەرەستەی خاو، کاردەکاتە سەر تێچونی گواستنەوەی کەرەستە خاوەکە، ئەمەش دواجار خۆی دەبینێتەوە لەسەر زیادو کەمی بڕی تێچوونی بەرهەمهێنانی بەرهەمە پیشەسازییەکە، سەرەڕای ئەمەش، تەنها بوونی کەرەستەی خاو لەهەر ناوچەیەکدا بەس نییە بۆ دامەزراندن و جێگیربوونی پیشەسازیی ، بەڵکو پێوستە بڕی ئەو کەرە ستەخاوەو بەها ئابورییەکەی لەبەرچاوبگیرێت بەجۆرێك کە بگونجێت لەگەڵ دامەزراندنی پرۆژەی پیشەسازیدا[3]. هەروەها بەکارهێنانی زیاتر لەکەرەستەیەکی خاو لەیەك پیشەسازیدا، هاوکێشەی نێوان پیشەسازیی و کەرەستە خاوەکە ئاڵۆزتردەکات، بەوەی، کە ناتواندرێت بەشێوەیەکی ئاسان ئەم کاریگەرییە دیاریبکرێت[4]. ئاشکراشە، کە زۆر بەدەگمەن پیشەسازیی هەیە، کە پشت بەیەك کەرەستەی خاو ببەستێت، بەڵکو چەندین کەرەستەی خاو بەیەکەوە بەشداردەبن لەپرۆسەی بەرهەمهێناندا، بۆیە زۆرجار ڕەگەزی کەرەستەی خاو، گرنگیی خۆی بۆ جێگیربوونی پیشەسازیی لەدەستدەدات بەزیادبوونی کەرەستەی خاوەکان، ئەمەش بە بەراورد بە تێچوونی گشتی بەرهەمهێنانەکە[5]. بە لەبەرچاوگرتنی گرنگی کەرەستەی خاوو ئەورۆڵەی کە

---

(1) ابراهيم شريف و اخرون، جغرافية الصناعية، المصدر السابق، ص62.

(2) احمد حبيب رسول، جغرافية الصناعة، دار النهضة العربية، بيروت–لبنان، 2009، ص53.

(3) رضوان بن محمد عيادى، صناعة الورق فى تونس(دراسة تطبيقية في جغرافية الصناعة)، رسالة ماجستر(غير منشورة)، كلية تربية ابن رشد، جامعة بغداد، 2003، ص103.

(4) عبد خليل فضيل، دراسات في الجغرافية الصناعية، مديرية مطبعةالتعليم العالى، بغداد، 1989، ص295.

(5) حسن عبدالقادر صالح، مدخل الى الجغرافية الصناعية، المصدر السابق، ص233.

دەیگێڕێت لەسەر دیاریکردنی شوێنی پیشەسازییەکان، بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین چەند جۆرێکی پیشەسازیی دەستنیشان بکەین کە کەرەستەی خاو ڕۆڵی لەسەر جێگیربوونیان هەیە، کەئەمانەن:-

1-ئەو پیشەسازییانەی، کە کەرەستە خاوەکانیان زوو خراپ دەبن و بەرگەی گواستنەوە ناگرن بۆ ماوەیەکی زۆر، وەك پیشەسازیەکانی (شیرەمەنی، سەوزە، میوە،...هتد).

2-ئەو پیشەسازییانەی، کە بەرهەمەکەی پشت بەبەرهەمی پیشەسازیی تر دەبەستێت، وەك پیشەسازییەکانی بیناکاری کە لەنزیك کارگەی چیمەنتۆ دادەمەزرێت، یاخود پیشەسازیی کاغەز کە لەنزیك کارگەی پاڵپی شێلراوی کاغەز دادەمەزرێت.

3- ئەو پیشەسازییانەی، کە کەرەستە خاوەکانیان قەبارە گەورەن و کێشیان قورسەو گواستنەوەیان کرێیەکی زۆری تێدەچێت، وەك (بەردی کلس)، کە کەرەستەی خاوی بەرهەمهێنانی چیمەنتۆیە.

4- ئەو کەرەستە خاوانەی، کە قەبارەیان گەورەیەو کێشیان قورسە و لەکاتی بەرهەمهێنانیاندا قەبارەو کێشیان زۆر کەمدەبێتەوە، وەك پیشەسازیی کەرەستەی کانزایی و پیشەسازیی شەکر[1].

قەزای پشدەر خاوەنی زۆرێك لە کەرەستەی خاوی (ئاژەڵی، ڕووەکی، کانزایی) یە، بەهۆی ئەوەی ناوچەکە خاوەنی زەوییەکی باشی کشتوکاڵییە، لەخشتەی(36)دا دەیخەینەڕوو:-

خشتەی(36) ڕوبەری زەوی شیاوی کشتوکاڵی قەزای پشدەر

یەکە کارگێڕییەکان	ڕووبەری گشتیی (دۆنم)	ڕوبەری زەویی شیاوی کشتوکاڵی/ دۆنم			سەرجەمی ڕوبەری زەویی کشتوکاڵی	٪لەڕوبەری گشتی	٪لەقەزا
		بەراو	دێم	ژێرئاو			
سەنتەری قەزا	61408	5532.16	31644.52	2218.3	39394.98	64.15285	36
هێرۆ	44196	2943.04	4217.44		7160.48	16.20165	6.54
سەنگەسەر	223520	8035.72	20553	1405.04	29993.76	13.41883	27.4
ژاراوە	121316	3523.03	13696.44	251	17470.47	14.4008	16
هەڵشۆ	66760	3803.88	5846.28		9650.16	14.455	8.82
ئیسێوە	46320	2185.01	3597.24		5782.25	12.48327	5.28
سەرجەمی قەزا	563520	26022.84	79554.92	3874.34	109452.1	19.42293	100

سەرچاوە/ حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، هۆبەی زەوی وزار، زانیاری بڵاونەکراوە، 2015.

(1) محمد ازهر السعید السماك، جغرافیة الصناعة بمنظور المعاصر، الطبعة الاولى، دار بن الاثیر للطباعة والنشر، جامعة الموصل، 2008، ص109.

لەخشتەی (36)دا دەردەکەوێت، کە قەزای پشدەر خاوەنی زەوییەکی باشی کشتوکاڵییە، کە بریتییەلە(109452.1) دۆنم، کە (26022.84) دۆنمی بەراوە و(79554.92) دۆنمی زەوی دێمە، وە(3874.34) زەوی ژێرئاوکەوتووە(*). بوونی ئەم زەوییە کشتوکاڵییە وای کردووە، کە بەرووبومی جۆراوجۆری هاوینەو زستانەی تێدا بچێندرێت، وەك لەخشتەی (37) دا خراوەتەڕوو.

خشتەی (37) ڕووبەی زەوی چێندراوو بڕی بەرهەمی ساڵانە بەرووبومی زستانەی قەزای پشدەر ساڵی (2015)

ژمارە	جۆری بەرهەم	ڕوبەری چێندراولەقەزای پشدەر/ دۆنم	ڕێژەی%	بەرهەمی ساڵانە/تەن*
1	گەنم	56000	73.9	25760
2	جۆ	12600	16.6	5040
3	پیازی وشك	6900	9.1	20700
4	پاقلە	240	0.32	2
5	سیر	60	0.08	2
سەرجەمی قەزا		75800	100	51504

سەرچاوە/ حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، هۆبەی زانیاریەکان، زانیاری بلاْونەکراوە، 2015.

لەخشتەی (37) دا دەردەکەوێت، کە لەقەزای پشدەردا هەریەکە لەبەروبوومە زستانییەکانی وەك (گەنم، جۆ، پیازی وشك، پاقلە، سیر) بەڕێژەی جیاواز دەچێندرێت، بەجۆرێك، کە گەنم لە (56000) دۆنمدا چێندراوەو بەرهەمی ساڵانەی بریتییەلە(25760) تەنی ساڵانە، وە بەروبوومی جۆ لە(12600) دۆنمدا چێندراوەو بەرهەمی ساڵانەی بریتییەلە (5040) تەنی ساڵانە، وە بەروبوومی پیازی وشك لە (6900) دۆنمدا چێندراوەو بەرهەمی ساڵانەی بریتییەلە (20700) تەن، بەروبوومی پاقلە لە(240) دۆنمدا چێندراوە، وە بەرهەمی ساڵانەی بریتییەلە (2) تەن، وە بەروبوومی سیر لە(60) دۆنمدا چاندراوەو بەرهەمەکەی بریتییەلە(2) تەنی ساڵانە. هەرچەند داتایەکی وردمان لەبەردەستدا، نییە لەسەر بەشداریکردنی ئەم کەرەستە خاوانە لەپرۆسە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەردا، بەلاْم دەکرێت لەداهاتوودا بەشێوەیەکی ڕێکوپێك سودیان لێوەربگیرێت و کەرتی پیشەسازیی پێبەرەو پێشببردرێت، جگە لەم بەروبوومە زستانەییانەی ئاماژەمان پێدان، چەندین جۆری تری بەروبوومی

(*) مەبەست لەزەویی ژێرئاو کەوتوو، ئەو زەویەیە، کە دەکەوێتە لێوارەکانی زێی بچوك، ئەم زەوییە هەرچەند بۆکشتوکاڵکردن گونجاوە، بەلاْم بەشێوەیەکی بەردەوام ناتواندرێت سودی لێوەربگیرێت، چونکە لەکاتی بەرزبوونەوەی ئاستی ئاوی ڕووباری زێی بچووك ژێرئاو دەکەوێت و تاوەکو ئاوەکە کەمنەبێتەوە، ناتوانرێت کشتوکاڵی تێدا بکرێت.

(*) ئەوبەرهەمانەی، کە دەیانخەینەڕوو، ئاماژەیەکی ڕاستەقینە نین بۆ بەرهەمی ناوچەکە، بەڵکو تەنها ئەو بڕەیە، کە لەفەرمانگەی بەڕێوەبەرێتیی کشتوکاڵی پشدەر تۆمارکراون.

هاوینە لەقەزاکەدا دەچێندرێن و دەتوانرێت لەکەرتی پیشەسازیی ناوچەکەدا سودیان لێوەربگیرێت، گرنگترین ئەو بەرهەمانەش لە خشتەی(38) دا دەخەینە ڕوو:-

خشتەی (38) ڕووبەی زەوی چێندراوو بڕی بەرهەمی سالانە بەرووبومی هاوینەی قەزای پشدەر سالی (2015)

ژمارە	جۆری بەرهەم	ڕوبەری چێندراولەقەزای پشدەر/دۆنم	بەرهەمی سالانە/تەن
1	چەلتوك	81	40.5
2	بامیە	652	1304
3	شووتی	553	1659
4	خەیار	419	1257
5	تەماتە	385	1155
6	کالەك	296	888
7	ترۆزی	257	771
8	باینجان	78	234
9	لۆبیا	44	66
10	سەوزە	40	0
11	بیبەر	36	72
12	کولەکە	32	96
13	گولەبەڕۆژە	33	66
14	تەرەپیاز	29	0
15	ماش	25	37.5
16	لۆکە	19	0
17	گەنمەشامی	20	50
18	فستق الحقلی	18	18
19	فاسۆلیا	19	0

سەرچاوە/ حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکالی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکالی پشدەر، هۆبەی زانیاریەکان، زانیاری بلاونەکراوە، 2015.

لەخشتەی (38)دا دەردەکەوێت، کە لەقەزای پشدەردا (19) بەروبوومی کشتوکالی هاوینە دەچێندرێت، هەرچەندە سەرجەم بەروبوومەکان لەبواری پیشەسازیدا سوودیان لێوەرنەگیراوە، بەلام لەگەل ئەوەشدا بوونی ئەم هەموو بەروبوومە جۆراوجۆرە، پالنەرێکی باشە بۆ دامەزراندن و جێگیربوونی جۆرەها پیشەسازیی لەقەزاکەدا، جێی ئاماژەیە، کە بەشێك لەم بەروبوومانە ڕۆلێکی گرنگییان هەیە لەسەر دامەزراندنی بەشێك لەپیشەسازییە خۆراکییەکانی ناوچەکەو بەردەوامبوونی، بۆنمونە پیشەسازیی (ترشیات)، کە بەرێژەیەکی بەرز پشت بە بەروبوومە ناوخۆییەکانی ناوچەی لێکۆلینەوە دەبەستێت و سود لە هەریەك لە(بیبەر، خەیار، ترۆزی، ...هتد)، دەبینێت بۆ بەردەوامی

پیشەسازییەکەی، وە تایبەتمەندییەکی گرنگی ئەم بەروبوومە ناوخۆییە ئەوەیە، کە زۆر ئابوورییە بۆبەرەوپێشبردنی ئەم جۆرە پیشەسازییە و بەردەوام بوونی[1]. هەرچی تایبەتیشەبە سامانی ئاژەڵیی قەزای پشدەر، ئەم ناوچەیە ناوچەیەکی تاڕادەیەك دەوڵەمەندە بەم سامانە، وەك لە خشتەی (39)دا ئاماژەی پێدەدەین:-

خشتەی (39) ژمارەی سامانی ئاژەڵی لەقەزای پشدەر(2015)

٪	ژمارەی ئاژەڵ	جۆری ئاژەڵ	ژمارە
54.4953921	135178	مەڕ	1
38.1122659	94539	بزن	2
7.28228531	18064	مانگا	3
0.11005668	273	گامێش	4
100	248054		سەرجەمی قەزا

سەرچاوە/ حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، هۆبەی ڤێتەنەری پشدەر، زانیاری بلاْونەکراوە، 2015.

لەخشتەی (39)دا دەردەکەوێت، کە کۆی سامانی ئاژەڵی قەزای پشدەر بریتییەلە (248054) سەر ئاژەڵ، ئەمەش بڕێکی باشەو زۆرترین ژمارەش پێکهاتووە لە مەڕ، کە (135178) و ڕێژەی (454.٪)ی کۆی سامانی ئاژەڵی پێکدێنیت، وە ئاژەڵی بزن (38.1٪)ی ڕێژەی سامانی ئاژەڵی پێکدێنێت و بریتییەلە (94539) سەر بزن، لەدوای ئەمانەش، هەریەکە لە مانگاو گامێش دێن، کە بەڕێژەی (7.2٪ و 0.1٪)ی سامانی ئاژەڵی پێکدێنن و ژمارەکانیان بریتییەلە (18064 و 273) سەر، بۆ هەر یەکێکیان بەدوای یەکتردا. ئەم داتایانەی خستماننە ڕوو، ئەوەمان پێدەڵێن، کە ناوچەی لێکۆڵینەوە ناوچەیەکی دەوڵەمەندە لەڕووی سامانی ئاژەڵییەوە، جا ئەم سامانە سامانی شیرەمەنی بێت، یاخود گۆشتی، یان پێستەو خوری بێت، لەوڕووەوە تواندراوە سودێکی کەم لەبەرهەمی سامانی ئاژەڵیی ناوچەکە وەربگیرێت بۆدامەزراندتی کارگەیەکی (دۆ)، کە بەڕێژەی (100٪) پشت بەبەرهەمی

1- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (عومەر عەبدول رەحمان محەمەد)، خاوەنی کارگەی ترشیاتی بەتام، لەبەرواری (2016/3/19).

سپیایی قەزای پشدەر دەبەستێت[1]. بوونی ئەم بەرهەمە زۆرە دەکرێت لەداهاتوودا بەشێوەیەکی زانستی سودی لێوەربگیرێت و جۆرەها کارگەی سپیایی و لەقوتوونانی لێدابمەزرێت.

سەبارەت بەکەرەستەی خاوی کانزایی قەزای پشدەر، لەناوچەکەدا جۆرەها کانزای فلزی و نافلزی بوونیان هەیە، هەرچی کانزا فلزییەکانە بریتییەلە(ئاسن، قورقوشم، مس...، هتد) کە دەکەونە ناوچەکانی مارەبەستەو گوندی پشت ئاشان و هەروەها لەگەڵ درێژبوونەوەی زنجیرەچیاکانی قەندیل لەگەڵ سنوری ئێراندا[2]. هەرچەند ئەم کانزایانە تاوەکو ئێستا بەشدارییان نەکردووە لە چالاکیی پیشەسازیی قەزای پشدەردا، بەڵام بوونی ئەمانە شتێکی باشە کە لەئایندەدا سودێکی باشیان لێوەربگیرێت بۆ جۆرەها پیشەسازیی و جێگیربوونی کارگەی پیشەسازیی جۆراو جۆر لەناوچەکەدا بە پشتبەست بەم کانزایانە، ئەوەی تایبەتیشە بە کانزا نافلزییەکانی ناوچەکە، ڕۆڵێکی گەورەو گرنگییان لەجێگیربوونی سەرجەم جۆرەکانی پیشەسازیی کەرتی بیناکاری بینیوە، چونکە کەرەستەی خاوی پیشەسازیی بیناکاری، بریتییە لەکانزا نافلزییەکان، ئەم کانزا نافلزیەش بەدرێژای زەوییەکانی لێوار ڕووبارەکانی زێی بچووك و ڕوباری سەنگەسەرو ژاراوەدا بڵاوبووەتەوە، بەجۆرێك سود لە (292500م^2) زەوی وەرگیراوە بۆ جێگیربوونی (13) کارگەی چەوو لم ، وە بەرهەمەکانی (چەو، لم، بوحس) لێبەرهەمدەهێندرێت، کە بەرهەمی مانگانەی ئەم کارگانە بریتییە لە (95800م^3)، ئەم بەرهەمەش ڕێگا خۆشکەرو یارمەتیدەر بووە بۆدامەزراندن وجێگیربوونی چەندین کارگەی تری بیناکاری وەك کارگەی بلۆك، کە بریتییەلە (14) کارگە، وە کارگەی کۆنکرێتی ئامادەکراو، کە ئەوانیش بریتین لە (7) کارگە. (پاشکۆی 5)، بوونی ئەم کارگانەش جوڵەو بەرەوپێشەوە چونێکی گەورەیان بەکەرتی پشەسازیی بیناکاریی لەناوچەکە داوە، وە جێی ئاماژەیە کە پیشەسازیی بیناکاری بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆش دەبێتە هۆی جێگیربوونی پیشەسازیی تر، بەهۆی پڕکردنەوەی پێداویستییەکانی دامەزراندنی ئەم پیشەسازییانە، لەکۆتایدا بۆمان دەردەکەوێت کە کەرەستەی خاو ڕۆڵێکە گەورەو بەرچاوی لەجێگیربوونی پیشەسازیی ناوچەکە بینیوە و دەتوانرێت لەداهاتوودا زیاتر سود لەکەرەستەی خاو وەربگیرێت و ئەم ڕۆڵە فراوانتر بکرێت.

1- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (کاروان موسا) ، خاوەنی کارگەی دۆی قەندیل/ سەنگەسەر، لەبەرواری (2016/2/27).

2- عیمادەدین عومەر حەسەن، دەرامەتە کانزاییەکان، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێراق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999، لا 155-167.

2- **دەستی کار/** دەستی کار بەیەکێك لەبنەما سەرەکییەکانی جێگیربوونی هەر پیشەسازییەك دادەندرێت، مەبەست لەدەستی کاری پیشەسازیش هەریەك لەهونەرییەکان و بەڕێوەبردن و هێزی جەستەیە، کەهەریەکەیان ڕۆڵی تایبەتی هەیە لە بەڕێوەچوونی کردارەکانی پیشەسازیدا[1]. ژمارەی دەستی کار پشت دەبەستێت بەقەبارەی ژمارەی دانیشتوانی وڵات، بەڵام توانا و ئاستی لێهاتوویی کرێکار بەپلەی یەکەم پەیوەستە بەڕێژەی ڕاهێنانی هونەری و شارەزایی پەیداکردن لەسەر کردارەکانی پیشەسازی[2]. جیاوازی هەیە لەڕووی ژمارەی دەستی کار لەپیشەسازییەکەوە بۆ پیشەسازییەکی تر، بەجۆرێك هەندێك پیشەسازیی پێویستییان بە ژمارەیەکی زۆر لەدەستی کار هەیە وەك پیشەسازیی ڕستن وچنین، لەبەرامبەردا هەندێك پیشەسازیی، پێویستی بە ژمارەیەکی کەمی دەستی کارە، وەك پیشەسازیی شیرەمەنی[3]. وەهەندێك پیشەسازیی پێویستی بە کرێکاری شارەزایە بۆ کردارەکانی بەرهەمهێنان وەك پیشەسازیی ئامێرەکان، لەبەرامبەردا هەندێك پیشەسازیی پێویستی بەدەستی کاری شارەزا نیە بەڵکو تەنها پشت بەهێزی بازوو دەبەستێت وەك پیشەسازیی بلۆك، لەلایەکی ترەوە جیاوازییەکی بەرچاو هەیە لەڕووی ڕەگەزی دەستی کارەوە لەبەشداریکردن لەکردارەکانی بەرهەمهێنان، بەجۆرێك هەندێ پیشەسازیی بەتەواوی پشت بەڕەگەزی (نێر) دەبەستێت وەك پیشەسازیی کانزاکاری و کانزا نافلزییەکان، لەبەرامبەردا هەندێك پیشەسازیی، ڕێژەی کرێکاری ڕەگەزی (مێ) ی تێدا زۆر زیاترە لەڕەگەزی نێر وەك پیشەسازیی شوشتن و پەستاوتنی خوری[4] بەشێوەیەکی گشتی بۆ زانینی ژمارەو هێزی دەستی کاری هەر وڵات و ناوچەیەك، پێویستمان بەهەرەمی دانیشتووانی ناوچەکە دەبێت، کە تێیدا دانیشتووان بەگوێرەی گروپەکانی تەمەن نیشانبدات، چونکە بەسەیرکردنی هەرەمەکە، ئاستی دەستی کاری دانیشتووانمان بۆ دەردەکەوێت، گومانی تێدا نییە گونجاوترین گروپی تەمەن بۆ بەشداری کردن لەپرۆسەی پیشەسازیدا، بریتییە لەگروپی تەمەن لەنێوان (15–65)، بەبەراورد بە گروپەکانی تری (کەمتر لە 15 ساڵ) وە (گەورەتر

1- محمد عباس مجيد، التحليل الجغرافى للصناعات الغذائية فى مدينة الكوت دراسة في جغرافية الصناعة، مجلة كلية التربية/واسط، العدد العاشر، بدون سنة النشر، ص354.

2- محمد ازهر السعيد السماك، جغرافية الصناعة بمنظور المعاصر، المصدر السابق، ص116.

3- سلێمان عەبدوڵلا ئیسماعیل، باری پیشەسازی لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێراق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999، لا 207.

4- سميرة كاظم الشماع، مناطق الصناعة في العراق، دار الرشيد للطباعة والنشر، بغداد، 1980، ص282.

له 65ساڵ)[1]. لەژێر ڕۆشنایی ئەمەی سەرەوەدا هەوڵدەدەین تیشکبخەینە سەر ڕۆڵی دەستی کاری قەزای پشدەر لەسەر جێگیربوونی پیشەسازیی تێیدا، ئەوەی تایبەتە بەگروپەکانی تەمەن لەقەزای پشدەردا، بەهۆی نەبوونی ئامارێکی بەردەست تایبەت بەگروپەکانی تەمەن نەمانتوانیوە شیکردنەوەی دەستی کار لەم ڕووەوە بکەین، بۆیە هەوڵدەدەین لەڕووی ئەو داتایانەی کە لەسەر ژمارەی دانیشتووان بەردەستن وە ئەو زانیارییانەی کە لەسەر دەستی کار لەڕێگای لێکۆڵینەوەی مەیدانییەوە بەدەستمان هێناون، ڕۆڵی دەستی کاری ناوچەکە لەسەر جێگیربوونی پیشەسازیی بخەینەڕوو، بەگوێرەی ئەو ئامارانەی، کە لەبەردەستن ژمارەی دانیشتووانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بەشێوەیەکی بەردەوام لەزیادبوون دابووە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە ژمارەی دەستی کاری قەزاکەش بەبەردەوامی زیادی کردووە بەلەبەرچاوگرتنی ئەوەی کەدەستی کار دەرهاویشتەی ژمارەی دانیشتووانی وڵاتە، دواین ئاماری دانیشتوان، کە لەبەردەستە بریتییەلە (128475) کەس[2]. بوونی ئەم ژمارەیە لەدانیشتووان، ئامارێکی باشە بۆ سەلماندنی بوونی ژمارەیەکی باش لەدەستی کار لەقەزاکەدا، وەلەئەنجامی لێکۆڵینەوەی مەیدانییەوە بۆمان دەرکەوتووە، کە (1116)کەس، بەشێوەیەکی بەردەوام لەکەرتی پیشەسازیدا لەقەزای پشدەر کاردەکەن، ئەم ژمارە کرێکارە بەشێوەیەکی نایەکسان دابەش بوون بەسەر کەرتە جۆراوجۆرەکانی پیشەسازیی لەقەزاکەدا. خشتەی(40).

خشتەی (40) تێکڕای دەستی کاری گشتی و کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەرساڵی (2015)

جۆری کەرتی پیشەسازیی	ژمارەی کارگە	ژمارەی دەستی کار	تێکڕای دەستی کار	تێکڕای گشتیی دەستی کاری قەزا
کەرتی بیناکاری	38	369	9.7	3.7
کەرتی خۆراکی	61	244	4	
کەرتی کانزایی	107	230	2.1	
کەرتی کیمیاوی	54	177	3.3	
کەرتی دارتاشی	39	89	2.3	
کەرتی چاپەمەنی	3	7	2.3	
کۆی گشتیی قەزا	302	1116		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشت بەست بە پاشکۆی (8)

5- عبدالزهرة علی الجنابی، الجغرافیا الصناعیة، المصدر السابق، ص110.

1- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، دەستەی ئاماری هەرێم، بەڕێوبەرایەتی ئاماری سلێمانی، ئەنجامەکانی پرۆسەی ژمارەلێدان و گەماڕۆسازی لەگەڵ پێشبینی ژمارەی دانیشتوان بۆ ساڵانی(2005 تاکو 2015)، 2013، بەبێ بوونی ژمارەی لاپەڕە.

بەسەرنجدان لەخشتە (40) بۆمان دەردەکەوێت، کە تێکڕای گشتیی دەستی کاری هەر کارگەیەك لەقەزای پشدەردا بریتییەلە(3.7) کەس، بەڵام ئەم ژمارەیە جیاوازییەکی گەورە بەخۆیەوە دەبینێت لەنێوان کەرتە جۆراوجۆرەکانی پیشەسازیدا، ئەمەش بۆ سروشتی جێبەجێکردنی ئیشوکارەکانی کارگە پیشەسازییەکان دەگەڕێتەوە، بەجۆرێك بەرزترین تێکڕای دەستی کار لەکەرتی پیشەسازیی بیناکاریدا بەدیدەکرێت کە بریتییەلە(9.7) کەس بۆ هەر کارگەیەك، بەرزیی ئەم ڕێژەیەی کەرتی بیناکاری دەگەڕێتەوە بۆ زۆریی وجۆراو جۆری کارەکانی پرۆسەی بەرهەرمهێنان لەم جۆرە کارگانەدا، لەبەرامبەردا تێکڕای ژمارەی دەستی کار لەکەرتی کانزایدا، کەمترین ژمارەیە کە بریتییەلە (2.1)، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆسروشتی کاروچالاکییەکانی ئەم جۆرە پیشەسازییانەی، کە لەقەزای پشدەردا هەن، ئەگەرنا لەبنچینەدا پیشەسازیی کانزایی پێویستی بە دەستی کاری زۆرە، بەڵام ئەم جۆرە کارگانەی، کە لە قەزای پشدەر هەن لەجۆری کارگەی کانزایی سوکن، سەبارەت بە جۆری دەستی کاری قەزای پشدەر لەڕووی (هونەری، کارگێڕی، ناشارەزا) بەهۆی ناڕێکی و بوونی کەم وکورتی لەو داتایانەی کەلە ئەنجامی لێکۆڵینەوەی مەیدانییەوە بەدەستمانهێناون، نەمانتوانیوە بەشێوەیەکی ڕوون جۆری دەستی کاری ناوچەکە بخەینە ڕوو، هەرچی تایبەتیشە بەڕەگەزی دەستی کاری ناوچەی لێکۆڵینەوە، زۆرینەی دەستی کاری قەزاکە لەڕەگەزی (نێر)ن، ئەمەش بەهۆی سروشتی ئەو پیشەسازییانەی کەلەقەزاکەدا بوونیان هەیە، زۆربەی کارگەکان پێویستییان بە کرێکاری ڕەگەزی نێرە، جگە لە پیشەسازیی نانی تیری، کە (90٪) زیاتری کرێکارەکانی ئەم پیشەسازییە ڕەگەزی (مێ)ن. بۆیە دەکرێت بڵێین سەرەڕای بوونی کەم وکوڕی لەڕووی هونەری و شارەزاییەوە، بەڵام ڕۆڵێکی کاریگەرو بەرچاوی هەیە لەسەر جێگیربوونی کەرتە جۆراو جۆرەکانی پیشەسازیی لەقەزای پشدەردا.

3- **بازاڕ**/ بازاڕ بەوە دەناسرێت، کە چالاکییەکی بازرگانیی تەواوە، تێیدا هەریەکە لەبەرهەمهێن و بەکارهێن بەیەکدەگەن، ئەم چالاکییە یارمەتیدەرێکی باشە بۆ گەیشتنی بەرهەمە پیشەسازییەکان بۆ بەکارهێن و بەکاربەرەکان[1]، یاخود بازاڕ شوێنی بەیەکگەیشتنی کڕیارو فرۆشیارە، وە لەڕووی ئابورییەوە بازاڕ بەوە دەناسرێت، کە کۆمەڵە کەسێکن پەیوەندییەکی ئابووریی بەهێزیان بەیەکەوە

1- هند فوزي وفيق، الصناعات الدوائية في العراق (دراسة فى الجغرافية الصناعية)، رسالة ماجستير(غيرة المنشورة)، كلية الاداب/جامعة بغداد، 2007، ص66.

هەیە، هەڵدەستن بەکڕین و فرۆشتنی کەلوپەلەکانیان بەیەکتر[1]. بەواتایەکی تر بازاڕ شوێنی ئاڵوگۆڕ کردنی کەلوپەل و خزمەتگوزارییەکانە، وە کڕینی کەرەستەی خاوو کەرەستەی خاوی نیمچە دروستکراو بۆ بەرهەمهێنانی پیشەسازیی و ساغکردنەوەو فرۆشتنی کەلوپەلە تەواو بەرهەمهاتووەکانی بەرهەمهێنەرانە بە بەکاربەران[2]. شایانی باسکردنە گرنگیی لێکۆڵینەوەی بازاڕ لەڕووی جوگرافیای پیشەسازییەوە لەدوو لایەنەوەیە، یەکەمیان بریتییەلە فراوانیی بازاڕ، دووەمیان بریتییە لە ئاست وتوانای کڕین وفرۆشتنی بازاڕ[3]. بازاڕ یەکێکە لەپێداویستییە گرنگەکانی دامەزراندن و جێگیربوونی پیشەسازیی، وە بەردەوامبوون و بەرەوپێشچونیشی، پەیوەستە بە بازاڕەوە، وە ئاشکرایە کە بازاڕ دوو جۆری هەیە بازاڕی ناوخۆیی و بازاڕی دەرەکی، هەریەکە لەم بازاڕانە تایبەتمەندیی خۆیان هەیە، بەڵام جیاوازییەکی ئەوتۆیان نییە لەڕووی گرنگییەوە بۆ پیشەسازیی[4]. ئەوەی کە زیاتر جیاوازییەکە دەردەخات، جۆری پیشەسازییەکانە، بەرهەمی هەندێك پیشەسازیی لەبازاڕی ناوخۆیدا ساغ دەبێتەوە، وە بەرهەمی هەندێکی تر لە بازاڕەکانی دەرەوەدا ساغدەبێتەوە، ئەمەش پەیوەستە بە سروشت و قەبارەی ئەو پیشەسازییە لەلایەك، وە ئاستی خواست لەسەر بەرهەمەکانی لەلایەکی ترەوە، ئەوەی تایبەتیشە بەپێداویستیەکانی بەرهەمهێنان بەهەمان شێوە، هەڵبژاردنی بازاڕەکە پەیوەستە بەبوونی پێداویستیەکە لەلایەك وە جۆری کەرەستەکە لەلایەکی تر، لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا بازاڕێکی لەبار هەیە بۆساغبوونەوەی بەرهەمە پیشەسازییەکانی قەزاکە، بەهۆی بوونی ژمارەیەکی باشی دانیشتووان بەبەراورد بەقەبارەی گشتی کەرتی پیشەسازیی ناوچەکە، بەگوێرەی ئەو داتایانەی، کە لەسەر دانیشتووانی قەزای پشدەر لەبەردەستدان، بەشێوەیەکی بەردەوام ژمارەی دانیشتووانی قەزاکە لەزیادبووندایە، بەجۆرێك کە لەدوا ئاماری بەردەستدا، ژمارەی دانیشتووانی قەزاکە بریتییەلە (128475)کەس، وە (74.5٪)ی دانیشتووانی پشدەر شارنشینن، لەکاتێکدا (25.5٪)ی دانیشتووانەکەی گوند نشینن، بەرزیی ڕێژەی دابەشبوونی دانیشتووان و دابەشبوونی چالاکییە پیشەسازییەکان، سەلمێنەری ئەو راستیەن کە شار بازاڕێکی باشی ناوخۆییە بۆ ساغبوونەوەی

2- محمد ازهر سعيد السماك، و عباس على التميمي، اسس جغرافية الصناعية وتطبيقاتها، مديرية دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، الموصل، 1987، ص 107.

1- عبدخليل فضيل واحمد حبيب رسول، جغرافية العراق الصناعية، المصدر السابق، ص134.

2- فؤاد خالد سعيد امين، توطن الصناعات الغذائية الرئيسية بمحافظة السليمانية (تحليل مكانى) باستخدام نظم المعلومات الجغرافية GIS، المصدر السابق، ص78.

3- عبدالزهرة على الجنابى، الجغرافيا الصناعية، المصدر السابق، ص94-95.

بەرهەمە پیشەسازییەکان[1]. هەربۆیە بەشێکی زۆری بەرهەمە پیشەسازییەکان لەناوخۆی قەزاکەدا ساغدەبنەوە، وە بەشێك لەبەرهەمەکانی قەزاکە لەبازاڕی ناوچەکە زیادن و دەگوازرێنەوە بازاڕەکانی تری هەرێم، وەك بەرهەمەکانی (چەوولم، بلۆك، ترشیات، ...هتد)، وە تێکڕای گەشەی ساڵانەی دانیشتووانی پشدەر بریتییە لە(2.4٪)، ئەمەش ئاماژەیەکی دڵخۆشکەرە بۆ بەرزبوونەوەی بەردەوامیی ژمارەی دانیشتووانی قەزاکە، کە دەبێتە هۆی بەردەوامی بەرزبوونەوەی خواست لەسەر بەرهەمە پیشەسازییەکان و بەردەوامی بەچالاکی پیشەسازیی قەزاکە دەبەخشێت، لەم شیکردنەوانەدا بۆمان دەردەکەوێت، کە بازاڕە ناوخۆییەکەی قەزاکەو وە بازاڕە دراوسێکانی قەزای پشدەر، ڕۆڵێکی گەورەو کاریگەریان لەسەر دامەزراندن وجێگیربوونی پیشەسازیی قەزاکە بینیوە، وە پێشبینیشدەکرێت لە داهاتوودا ئەم ڕۆڵە باشترو زیاتر بێت.

4- **سەرمایە**/ هیچ کارو چالاکییەکی ئابوریی، بەبێ بوونی سەرمایە جێبەجێناکرێت، گرنگترین تایبەتمەندیی سەرمایە، بریتییە لەوەی کە هۆکارێکە بۆ دەستپێکردنی چالاکیی ئابوریی نوێ، دەتوانین سەرمایە لەڕووی پەیوەندی بە بەرهەمهێنانەوە بەوە پێناسە بکەین کە سامانێکە لەئەنجامی کارەکانی ڕابردوو بەدەستهاتووە، وە دەتواندرێت لەداهاتوودا بەکاربهێندرێت بۆ بەدەستهێنانی سامانی تر[2]. بەگشتی سەرمایە دووجۆری هەیە، یەکەمیان سەرمایەی نەختینەیی(النقدي): واتا ئەو پارەیەی کەپێویستە بۆ بەرجەستەکردنی پێداویستیەکانی دامەزراندنی هەر کارگەیەك وە پەرەپێدانی پرۆژەکە لەداهاتوودا، جۆری دووەم سەرمایەی بەرهەم هێن(المنتج): ئەم سەرمایەیە سەرجەم ئەو دەزگا و ئامرازانەیە کەبەشێوەیەکی ڕاستەقینە لەکردارەکانی بەرهەمهێنان و پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییەکان بەشدارن[3].سەرمایە بەیەکێك لەبنەما گرنگەکانی پیشەسازیی دادەندرێت، گرنگی پارە تەنیا لەکردارەکانی بەرهەمهێناندا کورتناکرێتەوە، بەڵکو گرنگییەکەی دەگەڕێتەوە بۆ پێویستیی دەستەبەرکردنی کۆی ئالات وئامرازو ئامێرەکانی بەرهەمهێنان و کردارەکانی گواستنەوە کەرەستەی خاو[4]. وەسەرمایە گرنگیەکی گەورەی هەیە لەڕووی دیاری کردنی قەبارەی پرۆژە پیشەسازییەکان و

4- سمیرة كاظم الشماع، مناطق الصناعة في العراق، المصدر السابق، ص268.

1- احمد حبیب رسول، جغرافیة الصناعة ، المصدر السابق، ص60.

2- احمد جلیل اسماعیل، صناعة مواد الانشائیة فی محافظتی اربیل ودهوك، المصدر السابق، ص100.

3- محمد ازهر سعید السماك، و عباس علی التمیمی، اسس جغرافیة الصناعیة وتطبیقاتها، المصدر السابق، ص111.

ئەو ڕێگاو شێوازانەی، کە لەکردارەکانی بەرهەمهێناندا دەگیرێنەبەر[1]. بەگشتی دەتوانین چەند تێبینییەك لەسەر سەرمایەی ناوچەی لێکۆڵینەوە بخەینەڕوو:-

1- سەرجەمی ئەو سەرمایەی، کە لە کەرتە جیاوازەکانی قەزای پشدەردا خراونەتەگەڕ، سەرمایەیەکی ناحکومییە، خاوەندارێتییەکەی بۆ کەرتی تایبەت و کۆمپانیا تایبەتەکان دەگەڕێتەوە.

2- جیاوازییەکی ڕوون لەقەبارەی ئەو سەرمایەیەدا دەبیندرێت، کە لەکەرت و پیشەسازییە جیاوازەکانی قەزاکەدا خراونەتەگەڕ، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ قەبارەی کارگەکان لەلایەك و ئەو ئالات و ئامێرو کەرەستانەی، کە لە کردارەکانی بەرهەمهێناندا دەخرێنەگەڕ لەلایەکی تر، بۆنموونە کارگەی پیشەسازیمان هەیە بڕی ئەو سەرمایەی تێیدا خراوەتەگەڕ، نزیکدەبێتەوە لە (یەك ملیار دیناری عێراقی)، لەکاتێکدا کارگەی پیشەسازیمان هەیە کۆی سەرمایەکەی بریتییە لەتەنیا(یەك ملیۆن دیناری عێراقی).

پیشەسازییە جیاوازەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، سەرجەمیان پشتیان بە سەرمایەی ناوخۆیی (قەزای پشدەر) بەستووە، هەریەکەیان بڕێکی جیاواز سەرمایەی تێدا بەکارهاتووە، وەك لەخشتەی (41)دا دەردەکەوێت.

خشتەی (41) بڕو تێکڕای سەرمایەی کەرتەکانی پیشەسازیی قەزای پشدەر ساڵی (2015)

جۆری کەرتی پیشەسازیی	کەرتی بیناکاری	کەرتی خۆراکی	کەرتی کانزایی	کەرتی کیمیایی	کەرتی دارتاشی	کەرتی چاپەمەنی
بڕی سەرمایە	12666000000	760400000	881305000	2379100000	709000000	355000000
تێکڕای سەرمایە/کارگە	333315789	12465573.8	8236495.33	44057407.4	18179487.2	118333333
تێکڕای گشتیی سەرمایە/کارگە	57602003.3					
کۆی گشتیی سەرمایەی قەزا	17395805000					

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی(8)

لەخشتەی (41)دا دەردەکەوێت، کە کۆی گشتیی سەرمایەی بەگەڕخراوی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، بریتییەلە(17395805000) حەڤدە ملیارو سێ سەدو نەوەدو پێنج ملیۆن و هەشت سەدو

4- إنتصار حسون رضا السلامي، الحرف الصناعية في محافظة الكاظمية(دراسة في جغرافية الصناعة)، رسالة ماجستير(غيرة منشورة)، كلية التربية ابن رشد/جامعة بغداد، 2003، ص70.

پێنج هەزار دیناری عێراقی، تێکرای سەرمایەی هەرکارگەیەك بریتییەلە(57602003.3)دیناری عێراقی، جیاوازییەکی گەورە لەنێوان کەرتەکاندا هەیە، بەجۆرێك کەرتی بیناکاری پلەی یەکەمی گرتووە لەناو کەرتەکاندا لەڕووی خستنەگەڕی سەرمایەوە، کۆی سەرمایەی کەرتی بیناکاری بریتییەلە (12666000000)، وەکەرتی چاپەمەنی کەمترین سەرمایەی تێدا خراوەتەگەڕو لەپلەی کۆتایدایە، کە بریتییەلە (355000000)، کەرتەکانی تریش جۆرە هاوسەنگییەکیان هەیە لەڕووی بڕی سەرمایەوە.

5- **گواستنەوە**/ مەبەست لەگواستنەوە کۆمەڵێك ڕێگاو شێوازو ئامرازی تایبەتە، لەڕێگای کردارێکی ئابوریی ڕێکخراوەوە ئەنجامدەدرێت، ئامانج لێی، گواستنەوەی مرۆڤ و بەرهەمەکەیەتی لەشوێنێکەوە بۆشوێنێکی تر[1]. یاخود بەدەربڕینێکی تر، دەتوانین بڵێین، گواستنەوە هۆکاری بەستنەوەیە لەنێوان ناوچەی بەرهەمهێنان و ناوچەی بەکاربردن وە پەیوەندیی نێوانیان بەهێزدەکات، گواستنەوە دەبێتەهۆی کەمکردنەوەی تێچووی کەرەستەی خاو و بەرهەمهێنان زیاددەکات، سەرئەنجام کەمبوونەوەی بڕی تێچوونی لێدەکەوێتەوە[2]. گواستنەوە یەکێکە لەگرنگترین پێداویستییەکانی دامەزراندن و پەرەپێدانی پیشەسازیی، بەبەشێك لەکرداری بەرهەمهێنان دادەندرێت و کاریگەری هەیە لەسەر ئەو گۆڕانکارییەی، کە لەڕوی ئابوریی و کۆمەڵایەتی ولایەنەکانی ترەوە ڕوودەدەن، سەرەڕای ئەوەی کەخۆی کەرتێکی ئابوریی گرنگە، کار دەکاتە سەر کۆی چالاکییەکانی پیشەسازیی[3]. پێشکەوتن وبەرەوپێشەوەچوون لەبواری گواستنەوە و گەیاندن دا وە پێشکەوتنی تەکنەلۆژیاو ئامرازەکانی ئەم بوارە، بەشدارییەکی گەورە دەکات لەفراوانبوونی پشتێنەی بازاڕەکانی دەرەکی، وە گواستنەوەی زیاتری بەرهەمە پیشەسازییەکان و گواستنەوەی بازاڕی ناوچەیی بۆ بازاڕی دەرەکی و جیهانی، ئەمەش نەرمییەکی زیاتر دەبەخشێت بە هەڵبژاردنی شوێنی پیشەسازییەکان لەڕووی دوورییان لە بازاڕەکان و سەرچاوەی ئاوی و کەرەستەی خاو، لەکاتی بوونی هۆکارو ئامرازی باش و خێرایی گواستنەوە بەتێچونێکی کەم، یارمەتییەکی گەورەی پیشەسازیی و بەرەوپێش چوونی دەدات[4]. هە ربۆیە تا چەند کارگەی پیشەسازیی نزیك بێت لەکەرەستەی خاوو بازاڕ و سەرچاوەی وزەو سووتەمەنی، ئەوا تێچوونی گواستنەوە کەمتردەبێت، وە

1- عبدخليل فضيل واحمد حبيب رسول، جغرافية العراق الصناعية، المصدر السابق، ص137.

2- رضوان بن محمد عيادى، صناعة الورق فى تونس(دراسة تطبيقية في جغرافية الصناعة)، المصدر السابق، ص117.

3- عباس على التميمى، النمو الصناعى في الوطن العربى، مطبعة جامعة موصل، الموصل، 1985، ص38.

4- ياسين حميد بدع المحمدي، التنمية الصناعية واتجاهاتها المكانيةفي محافظة أربيل(دراسة في جغرافية التنمية الصناعية)، اطروحة دكتوراه(غيرة منشورة)، كلية الاداب/جامعة بغداد، 2006، ص81.

بەپێچەوانەوە، تاوەکو ماوەی نێوانیان زیاتر بێت، ئەوا تێچوونی گواستنەوە زیاتر دەبێت[1]. ئەمەش وای کردووە، کەزۆربەی بۆچوونی توێژەران لەسەر گرنگیی هۆکاری گواستنەوە کۆدەنگ بێت لەکاتی دیاریکردنی شوێنی کارگە پیشەسازییەکان وەك بۆچوونەکانی (فۆن تۆنن، فرید، ویبر)[2]. بەشێوەیەکی گشتی، گواستنەوە دوو کرداری بنچینەیی لەچالاکی پیشەسازیدا جیٚ بەجیٚ دەکات، ئەوانیش بریتین لە:-

1- گەیاندنی پێداویستی و ئامرازەکانی بەرهەمهێنان بە ناوچە پیشەسازییەکان.

2- گەیاندنی بەرهەمە پیشەسازییەکان بۆ ناوەندەکانی بەکاربردن، لەبەرئەوە گواستنەوە بەرِەگەزێکی گرنگی پەرەپێدانی ئابوریی دادەندرێت[3].

ڕێگاکانی گواستنەوە لەقەزای پشدەر تەنها بریتییەلە ڕێگای وشکانی و بیٚ بەشە لەهەریەك ڕێگای گواستنەوەی ئاوی و ئاسنی وەك بەشەکانی تری هەرێمی کوردستان، بەگوێرەی ئەو داتایانەی، کە لەبەشی یەکەمی ئەم توێژینەوەیەدا خستوومانەتەڕوو، قەزای پشدەر بەدرێژیی(212.5کم) ڕێگای سەرەکی و لاوەکی بەناوچەکانی دەوروبەری خۆی بەستراوەتەوە، بەمەش بووەتە خاوەنی(9.8٪) ی سەرجەمی ڕێگاکانی پارێزگای سلێمانی، لەئەنجامی ئەو داتایانەی، کە لە لێکۆڵینەوەی مەیدانی لەسەر گرنگی ڕێگاکانی گواستنەوە لەسەر دامەزراندن وجێگیربوونی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر دەستمان کەوتووە، بۆماندەرکەوتووە، کە (17.3٪)ی کارگەکانی قەزاکە هەڵبژاردنی شوێنی کارگەکانیان لەژێرکاریگەری ڕێگاکانی گواستنەوەدایە، بۆیە بەشێوەیەکی ڕوون دەردەکەوێت، کە کارگەکان لەگەڵ درێژبوونەوەی ڕێگاکانی گواستنەوەدا بلاٌوبوونەتەوە، چ لەسەنتەری شارەکان بێت وەك کارگە پیشەسازییە خۆراکییەکان، یاخود لەدەرەوەی سەنتەری شارەکان وەك پیشەسازییە کانزایی و کیمیایی و بیناکارییەکان...هتد.

6- **سوتەمەنی و وزە/** جیاوازی هەیە لەنێوان سوتەمەنی و سەرچاوەی وزە، جۆرەکانی سوتەمەنی بریتین لە(دار، خەڵوز، نەوت،...هتد)، بەلاٌم سەرچاوەی وزە بریتییە لەهێزێکی هەستپێکراو، وەك هێزی(با، خۆر، هەڵم،...هتد)[4]. واتا وزە بریتییە لەهێزێکی شاراوە کە لە کەرەستەیەکدا هەیە، توانای

5- أحمد جليل اسماعيل، توطن صناعة السمنت في محافظة نينوى(تحليل في تنظيم المكانى)، رسالة ماجستير(غير منشورة)، كلية التربية/جامعة الموصل،2004،ص 47.

1- محمد شكر محمود، الصناعات الانشائية فى محافظة السليمانية، ، المصدر السابق، ص260.

2- يوسف ستار محمد محمود، المصدر السابق، ص64.

3- جمعة رجب طنطيش و محمد ازهر سعيد السماك، دراسات في جغرافة مصادر الطاقة، منشوراتELGA، 1999، ص58.

ئەنجامدانی کارێکی هەیەو نابیندرێت، وە کاریگەرییەکەی بەشێوەیەکی ڕوون دیارە، وزەی بەکارهاتوو لەپیشەسازیدا بریتییە لە(گەرمی، هێزی جولێنەر، هێزی پاڵنەر)، بەڵام سوتەمەنی بریتییە لە هەر کەرەستەیەك، کە لەکاتی سوتانیدا ئاگری لێبەرهەم دێت وەك(گازی سروشتی، نەوت، خەڵوز...هتد)، وزەو سوتەمەنی کاردەکەن بۆ بەگەڕخستنی کارگەکان وبەخشینی ڕووناکی و کردارەکانی کانزاکاری، بۆیە ئەم گرنگییە پەیوەندییەکی بەهێز لەنێوان سەرچاوەکانی وزەو کارگەپیشەسازییەکاندا دروستدەکات، بەشێوەیەکی بەردەوام ئاڕاستەی بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکان و جێگیربوونیان بەئاڕاستەی سەرچاوەی وزەو سوتەمەنی، باش و گونجاوە[1]. سەرچاوەکانی وزەو سوتەمەنی بەیەکێك لەبنەما گرنگ وسەرەکییەکانی چالاکییە پیشەسازییەکان هەژماردەکرێن، وزە بووەتە شادەماری ژیانی شارستانی لەئێستاو لەداهاتووشدا، بەڕەچاوکردنی ئەو گرنگییەی کە وزە هەیەتی لەپێشخستنی تەکنەلۆژیا بۆ مرۆڤایەتی، بوونی وزە لەهەرناوچەیەکدا بەجۆری باش ونرخی گونجاو، مانای بوونی ڕەگەزی پێشکەوتنە لەو ناوچەیەدا[2]. گرنگی وزە لەکاتی دیاریکردنی شوێنی کارگە پیشەسازییەکان و دیاری کردنی کۆی تێچونی بەرهەمهێناندا بەڕوونی دەردەکەوێت، چونکە هەندێك جۆری پیشەسازیی پێویستی بە ڕێژەیەکی زۆر سەرچاوەی وزە هەیە، لەبەرامبەردا هەندێك جۆری تر، ڕێژەیەکی کەم وزەی پێویستە[3] کەرتە جیاوازەکانی پیشەسازیی لەقەزای پشدەر لەڕووی بڕی تێچوونی سەرچاوەی سوتەمەنی ووزەوە جیاوازن، وەك لەخشتەی (42)دا دەیخەینەڕوو:-

خشتەی(42) تێچوونی مانگانەی سوتەمەنی ووزەی کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدرە ساڵی (2015)

جۆری کەرتی پیشەسازیی	کۆی تێچوونی سوتەمەنی ووزە/دیناری عێراقی/مانگانە	٪
کەرتی بیناکاری	47981093	39
کەرتی خۆراکی	28386267	23
کەرتی کانزایی	22823316	19
کەرتی کیمیایی	22267224	18
کەرتی دارتاشی	1154378	0.9
کەرتی چاپەمەنی	643728	0.5
کۆی گشتی قەزا	123256006	100

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (2)

1- ابراهيم شريف و اخرون، جغرافية الصناعية، المصدر السابق، ص30.
2- محمد ازهر السماك، الموارد الاقتصادية، دار الكتب للطباعة والنشر، 1979، ص338.
3- احمد جليل اسماعيل، صناعة مواد الانشائية فى محافظتى اربيل ودهوك، المصدر السابق، ص93.

لەخشتەی (42)دا جیاوازیی تێچوونی مانگانەی سەرچاوەکانی سوتەمەنی ووزە دەردەکەوێت، بەجۆرێك كەرتی بیناکاری بەبڕی (47981093) دیناری عێراقی، وە بەڕێژەی (39٪) پلەی یەکەمی وەرگرتووە، کەرتی خۆراکی تێچوونی مانگانەی بریتییەلە(28386267)دیناری عێڕاقی، وە بەڕێژەی (23٪) پلەی دووەمی وەرگرتووە، وە كەرتی كانزایی بەبڕی(22823316 دیناری عێڕاقی و بەڕێژەی 19٪) لەڕووی تێچوونی مانگانەی وزەوە پلەی سێیەمی وەرگرتووە ، کەرتەکانی (کیمیایی، دارتاشی، چاپەمەنی) یەك لەدوای یەك دێن لەڕوی تێچوونی مانگانەی سەرچاوەی وزەوە، کە بڕەکەیان بریتییەلە(22267224، 1154378، 643728، وە بەڕێژەی 18٪، 0.9٪، 0.5٪) بۆ هەر یەکێکیان بەدوای یەکتردا، ئەم جیاوازییەش بێگومان بۆ سروشتی کردارەکانی بەرهەمهێنان دەگەڕێتەوە لەپیشەسازییە جیاوازەکاندا.

جێی ئاماژەیە، پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر بەشێوەیەکی سەرەکی پشت بەوزەی کارەبا دەبەستن، کارەبای نیشتیمانی بێت، یاخود لەڕێگەی مۆلیدەی تایبەت بەخۆیان ئەم کارەبایە دابیندەکەن، کە ئەمەش پێویستی بە سەرچاوەی سوتەمەنی جۆراوجۆری وەك (بەنزین، گازوایل...هتد)، بۆبەدەستهێنانی ئەم سەرچاوانەی سوتەمەنی لەقەزاکەدا پشت دەبەسترێت بەو وێستگە سوتەمەنیانەی کە لەقەزاکەدا هەن، وەهەندێك لەخاوەن کارگەکان خۆیان ڕاستەوخۆ سوتەمەنی لەکۆگا سەرەکیەکانی شارەکانی تری هەرێمی کوردستان دێنن، وە زۆر جاریش لەوڵاتی ئێرانەوە هاوردەدەکرێت، سەبارەت بەوزەی کارەبای قەزای پشدەر لەڕێگای هێڵێکی کارەبای دەبڵ تاوەرەوە، کە بڕەکەی بریتییەلە (132KV)، بەتۆڕی کارەبای نیشتیمانییەوە بەستراوەتەوە، ئەم کارەبایە لەناحیەی (چوارقوڕنە)وە دەگەیەندرێتە وێستگەیەکی (2*63.5) مێگاواتی لەقەزای پشدەر، دواتر ئەم کارەبایە لەڕێگای (12 فیدەری 11KV و 8 فیدەری 33KV)یەوە دابەشدەکرێت بەسەر یەکە جیاوازەکانی قەزاکەدا، جێی ئاماژەیە کە ناوچە پیشەسازییەکانی قەزاکە بەفیدەرێکی تایبەت کارەبایان پێگەیەندراوە، کە بەگوێرەی توانا زۆرترین کات کارەبای نیشتیمانییان پێدەدرێت، یەکێك لەگرفتەکانی وزەی کارەبای ناوچەکە، بریتییەلە نزمی (ڤۆڵتیە) بەهۆی دووری لە وێستگەی بەرهەمهێنانەوە[1].

1- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز ئەندازیار (عەلی ئەحمەد حەسەن) لێپرسراوی فەرمانگەی کارەبای قەڵادزێ، لەبەرواری 2010/10/23).

7- **سیاسەتی حکومەت/** گرنگیی سیاسەت و دەستتێوەردانی حکومەت لەچالاکییە ئابورییەکاندا، دەگەڕێتەوە بۆئەوەی کە هۆکارە ئاسایشی و ستراتیژییەکان و بەشێك لەهۆکارە کۆمەلآیەتییەکان، لەپێشەوەی کردارەکانی دامەزراندنی پرۆژە پیشەسازییەکانن و گرنگییان لە هۆکارە ئابورییەکان زیاترە[1]. سیاسەتی حکومەت بریتییەلە دەستتێوەردانی حکومەت لەکاروباری پیشەسازیی، ئەمەش یەکێکە لەو هۆکارانەی کە کاریگەری گەورە لەسەر دابەشبوونی پیشەسازیی جێدەهێڵێت، جا ئەم دەستتێوەردانە لەڕووی هۆکاری ستراتیژی، یان ئابوریی، یان کۆمەلآیەتییەوەبێت، مەبەست لەم دەستتێوەردانە بریتییە لەدیاریکردنی شوێنی کارگە پیشەسازییەکان و ئاڕاستەکردنی بلآوبوونەوەیان، بەوەی کە ڕێگە بگیرێت لەدامەزراندنی کارگەی پیشەسازیی لەهەندێك ناوچەو لەبەرامبەردا کارئاسانی بۆ دامەزراندن وجێگیرکردنی کارگەی پیشەسازیی لەهەندێ ناوچەی تر بکرێت، ئەویش لەڕێگای دامەزراندنی کارگەی پیشەسازیی حکومی بێت یاخود لەڕێگای هاوکاری دارایی کەرتی تایبەت بێت بە پێدانی قەرز و بەخشینیان لەباج[2].

دەستتێوەردان و سیاسەتی حکومەت تەنها پەیوەستنییە بەولآتە سۆشیالیستەکانەوە، بەڵکو لەولآتە سەرمایەدارەکانیشدا ڕۆڵی لەسەر کەرتی پیشەسازیی هەیە، کە زۆر جار ئەو ڕۆڵە ئەرێنی دەبێت بەدامەزراندن و پەرەپێدانی هەرێمێکی پیشەسازیی، وە زۆر جاریش حکومەت ڕۆڵێکی نەرێنی هەیە لەم ڕووەوە بە لەقاڵبدانی ئازادیی دامەزراندنی پیشەسازیی لە ناوچەیەکی دیاریکراودا، پێویستە ئەوە بگوترێت، کە سیاسەتی حکومەت تەنیا کورتناکرێتەوە لەدابەشکردنی کارگە پیشەسازییەکاندا، بەڵکو حکومەت خاوەن بڕیارە لەدەرکردنی یاساو ڕێنمایی تایبەت بەکاتەکانی کارکرن (دیاریکردنی کاتژمێرەکانی کارکردن) و تەمەنی کارکردن و زۆرێك یاساو ڕێنمایی تری تایبەت بەپیشەسازیی[3]. لەم ڕووەوە لەقەزای پشدەردا دوو ناوچەی پیشەسازیی لەسالآنی ڕابردوودا دامەزراون، یەکێکیان دەکەوێتە سەنتەری قەزای پشدەر(قەلآدزێ) و ئەوی تریان دەکەوێتە ناحیەی سەنگەسەر، حکومەت خزمەتگوزارییەکانی بۆ ئەم ناوچانە دابینکردووە، وەلەبەرنامەی حکومەتدایە کە لەناوچەکەدا، ناوچەیەکی تری پیشەسازیی بەڕووبەری (110)دۆنم زەوی دابمەزرێنێت بۆ کۆکردنەوەی سەرجەم

1- محمد ڕەئووف سەعید، دیاردەی جێگیربوونی دام ودەزگا پیشەسازییەکان لەشارە سەرەکییەکانی عێراقدا، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، ژمارە(46)، ساڵی(2005)، لا35.

2- سميرة كاظم الشماع، مناطق الصناعة في العراق، المصدر السابق، ص299.

3- فؤاد محمد الصقار، الجغرافية الصناعية فى العالم، المصدر السابق، ص98.

کارگە پیشەسازییەکانی ناحیەی سەنتەر[1]. ئەمەش خزمەتێکی باش بەکەرتی پیشەسازیی ناوچەکە دەگەیەنێت، لەڕووی دامەزراندنی کارگەی گونجاو لەڕووی ڕووبەری گونجاوو کۆگای پێویست، چونکە کێشەی بچووکی ڕووبەری کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەکە کاریگەرییەکی گەورەی کردووەتە سەر بەرەوپێشچوونی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، لەلایەکی ترەوە دابینکردن بڕە سوتەمەنی مانگانە بۆ پیشەسازییەکانی خۆراکی ناوچەکە، کە بریتییەلە (1000)لیتر(گاز–بەنزین)ی مانگانە[2]، ئەمە یارمەتیدەرێکە بۆ دابەزاندنی نرخی بەرهەمەکانی ئەم پیشەسازییانە، وە لەهەمان کاتدا پاڵپشتێکی باشە بۆ بەردەوامبوونی ئەم جۆرە پیشەسازییانە.

وێنەی(4) ناوچەی پیشەسازیی قەڵادزێ

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/11/10) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

1– چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز ئەندازیار (ئەردەلان کەریم مەحمود)، بەرپرسی بەشی ماستەرپلانی شارەوانیی قەڵادزێ، لەبەرواری(2016/10/30)

2– چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز نەقیب (ژیلوان عوسمان تۆفیق)، بەرپرسی هۆبەی ئابوریی یاریدەدەرێتیی ئاسایشی قەڵادزێ، لەبەرواری(2016/10/30).

دووەم/ شیکردنەوەی جێگا(الموضع) بۆبنەماکانی جێگیربوونی پیشەسازیی لەقەزای پشدەردا

1- **ئاو/** ئاو بەرەگەزێکی سەرەکی دادەندرێت لەکۆی کردارەکانی چالاکییە پیشەسازییەکان، ئاو بەکاردەهێندرێت بەمەبەستی بەرهەمهێنانی هەڵم و لەکردارەکانی ساردکردنەوەو شوشتندا سودی لێوەردەگیرێت، بەشداریکردنی ئاو لەکردارە پیشەسازییەکاندا بەدوو شێوازە، وەك کەرەستەی خاو لەزۆریك لەپیشەسازیدا بەشدارە وەك پیشەسازییە خۆراکییەکان[1]. وە ڕووبارەکان بەهەرزانترین ڕێگاکانی گواستنەوە دادەندرێن بۆ گواستنەوەی کەرەستەی خاوی پیشەسازیی وە گواستنەوەی بەرهەمە پیشەسازییەکان، بەتایبەت ئەو کەرەستە خاوانەی، کە قەبارەیان گەورەیەو دەگوازرێنەوە بۆناوچەیەکی دوور مەودا[2]. جیاوازی هەیە لەڕووی بڕی پێویستیی ئاو بۆ پیشەسازییە جۆراوجۆرەکان، پێویستە پێشبینیی بوونی بڕی پێویستیی ئاو بکرێت لەکاتی دیاریکردنی شوێنی کارگە پیشەسازییەکان، وە بەگرنگی وەرگرتنی تێچوونێکی کەم، ئاو دەبێتە هۆکاری یەکلاکەرەوە لەهەڵبژاردنی شوێنی ئەو پیشەسازییانەی، کە بڕێکی زۆر ئاویان پێویستە چ وەك کەرەستەی خاو بێت یاخود بەمەبەستی ساردکردنەوە بێت[3]. قەزای پشدەر لەڕووی دەرامەت و سەرچاوەی ئاوییەوە خاوەنی ڕێژەیەکی باشی سەرچاوەی ئاوییە، چ ئاوی سەرزەوی لەشێوەی جۆگەو لقەڕووبار بێت، یاخود ئاوی ژێرزەوی کە لەشێوەی بیر سودی لێوەردەگیرێت، لقەڕووبارەکانی قەزای پشدەر ڕۆڵێکی گرنگییان لە دامەزراندنی کارگە پیشەسازییەکانی بیناکاری بینیوە، وەك کارگەکانی چەوولم کە بەدرێژای لقەڕووبارەکان دامەزراون، ئەم کارگانە لە دوو لاوە سود لەو ئاوە وەردەگرن، لەلایەك ئاوەکە بۆ شوشتنەوەو ساردکردنەوە بەکاردێنن، وە لەلایەکی ترەوە ئەو ئاوە، ساڵانە کەرەستەی خاوی ناوچەکە زیاد دەکاتەوە، وەبەشێکی زۆری کارگە پیشەسازییەکانی قەزاکە، سود لەتۆڕی ئاوی خواردنەوەی ماڵان وەردەگرن بۆ کردارە پیشەسازییەکان، وە ئەوانەی، کە ڕێژەیەکی زۆر ئاویان پێویستە، سود لەبیری تایبەتی خۆیان وەردەگرن کە بەقوڵاییەکی زۆر هەڵکەندراون، لەئەنجامی ئەو داتایانەی کە لەتوێژینەوەی مەیدانیدا بەدەستمانهێناون دەرکەوتووە، کە(4.7٪)ی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر بەهۆی هۆکاری (سەرچاوەی ئاوی)یەوە بلاوبوونەتەوە.

1- یادگار خدر رشید، شیکردنەوەی جوگرافی دابەشبوونی پیشەسازی لەپارێزگای هەولێر (لێکۆڵینەوەیەك لەجوگرافیای پیشەسازی)، سەرچاوەی پێشوو، لا151.

2- احمد حبیب رسول، جغرافیة الصناعة، المصدر السابق، ص86.

3- محمد ازهر السعید السماك، جغرافیة الصناعة بمنظور المعاصر، المصدر السابق، ص135.

2- **زەوی**/ زەوی یەكێكە لەبنەما شوێنییە گرنگە پێویستییەكان بۆ دامەزراندن و جێگیربوونی پیشەسازیی لەهەر شوێنێك، كە پیشەسازیی تێدا دابمەزرێت، هەموو پیشەسازییەك پێویستی بەڕووبەرێكی زەوی دیاریكراو هەیە بۆ دامەزراندنی بیناو كۆگاو مەیدانی پیشاندان ...هتد[1]. هەندێك جۆری پیشەسازیی، پێویستی بە ڕووبەرێكی زەوی فراوان هەیە بۆ شاردنەوەی پاشەڕۆو پاشماوە بێ سودەكانی كارگە، ئەمەش كاریگەری گەورەی لەسەر هەڵبژاردنی شوێنی پیشەسازییەكە دەبێت، چ لەڕووی گونجاوی شوێنەكەوە بێت، یاخود لەڕووی نرخی زەوییەكەوە بێت[2]. جگەلەمەش، هەندێك كارگەی گەورە پێویستی بەڕووبەرێكی فراوانی زەوی هەیە بۆ مەبەستی دامەزراندنی كۆمەڵگەی نیشتەجێبوونی كرێكارەكانی و دەستەی هونەری و سەرپەرشتیاری كردارەكانی بەرهەمهێنان[3]. كۆی گشتیی زەویی بەكارهاتوو بەمەبەستی پیشەسازیی لەقەزای پشدەردا بریتییەلە($526342م^2$) و تێكڕای بەكارهێنانی زەوی بۆ هەر كارگەیەك لەقەزاكەدا بریتییەلە($1743م^2$)، جیاوازییەكی بەرچاو لەڕوی بەكارهێنانی زەوی لەكەرتە پیشەسازییەكانی قەزای پشدەردا هەیە، كەرتی بیناكاری بەڕوبەری ($459580م^2$) و ڕێژەی(87.32٪) پلەی یەكەمی بەركەوتووە لەڕووی بەكارهێنانی زەوییەوە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی پیشەسازیی بیناكاری، كە پێویستی بەكارگەی گەورەو كۆگای هەڵگرتن و مەیدانی پیشاندانی بەهەمەكانی هەیە، كەرتی كیمیایی بەڕوبەری($42776م^2$)و بەڕێژەی (8.13٪) پلەی دووەمی بەركەوتووە، لەدوای ئەمانەش، كەرتەكانی (كانزایی، خۆراكی، دارتاشی، چاپەمەنی) یەك بەدوای یەكدا پلەكانی (سێیەم، چوارەم، پێنجەم، شەشەم) یان گرتووە. خشتەی(43).

خشتەی(43) زانیاری دەربارەی بەكارهێنانی ڕوبەریی زەویی كەرتەكانی پیشەسازیی قەزای پشدەر ساڵی(2015)

جۆری كەرتی پیشەسازیی	ژ.كارگە	كۆی ڕوبەر	تێكڕای ڕوبەر	٪ ڕوبەری گشتی
كەرتی بیناكاری	38	459580	12094	87.32
كەرتی خۆراكی	61	4374	72	0.83
كەرتی كانزایی	107	15680	147	2.98
كەرتی كیمیایی	54	42776	792	8.13
كەرتی دارتاشی	39	3810	98	0.72
كەرتی چاپەمەنی	3	122	41	0.02
كۆی گشتیی قەزا	302	526342	1743	100

سەرچاوە/ كاری توێژەر پشتبەست بە پاشكۆی (5)

1- ابراهيم شريف و اخرون، جغرافية الصناعية، المصدر السابق، ص98.

2- فؤاد محمد الصقار، الجغرافية الصناعية فى العالم، المصدر السابق، ص106.

3- محمد شكر محمود، الصناعات الانشائية فى محافظة السليمانية، دراسة فى جغرافية الصناعية، المصدر السابق، ص264.

وێنەی(5) کارگەیەکی بیناکاری لەقەزای پشدەردا

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەلایەن توێژەرەوە لەبەرواری(2016/1/8) گیراوە

3- **بارودۆخی ئاووهەوا**/ گومانی تێدا نییە، کە بارودۆخی ئاووهەوا کاردەکاتە سەر چالاکیی گەشتتوگوزارو کشتوکاڵی، وەئاووهەوا جۆری بەروبوومی کشتوکاڵی دیاریدەکات و ئەمەش لەلایەك بڕیار لەسەر دامەزراندنی ئەو جۆرە پیشەسازییانە دەدات، کە پشت بەو کەرەستە خاوانە دەبەستن، لەلایەکی ترەوە دۆخی ئاووهەوا، وەرزو ڕۆژەکانی کارکردنیش دیاری دەکات[1]. ئاووهەوا بەیەکێك لەڕەگەزە گرنگەکانی پیشەسازیی دادەندرێت، ڕۆڵێکی بەرچاوی لەسەر جێگیربوونی پیشەسازیی هەیە، وەك پیشەسازییەکانی ڕستن وچنین و پیشەسازییە خۆراکییەکان، ئەم جۆرە پیشەسازییانە پێویستییان بە ئاووهەوایەکی گونجاوە[2]. بۆیە ئاووهەوا بەهۆکارێکی جوگرافیی گرنگ دادەندرێت لەدیاریکردنی شوێنی کارگەی پیشەسازی و جۆری ئەو کارگەیەی، کە دادەمەزرێت لەهەر ناوچەیەکدا، چونکە ئاووهەوا کاردەکاتە سەر بەروبوومی کشتوکاڵی و ئەمەش جۆرێك لەپەیوەستبوون دەهێنێتەئاراوە لەڕووی دامەزراندنی جۆری کارگەی پیشەسازیی و ئەو کەلوپەلەی کە بەرهەمی

1- احمد حبيب رسول، جغرافية الصناعة، المصدر السابق، ص94.

2- أحمد جليل اسماعيل، توطن صناعة السمنت في محافظة نينوى(تحليل في تنظيم المكانى)، المصدر السابق، ص38.

دێنێت[1]. ڕەگەزە سەرەکییەکانی ئاووهەوا بریتییە لە(پلەی گەرمی، پاڵەپەستۆی هەوا، با، داباری‌ن)، بەڵام ئەو ڕەگەزەی، کەکاریگەریی زۆری لەسەر چالاکی پیشەسازیی هەیە، بریتییە لە پلەی گەرمی، باشترین پلەی گەرمی بۆچالاکییەکانی مرۆڤ بریتییە لەو پلەی گەرمییەی، کە دەکەوێتە نێوان (15−25) پلەی سەدی، لەکاتی بەرزبوونەوەی پلەی گەرمی بۆ سەروو پلەی (32)و دابەزینی بۆ خوار پلەی(5)ی سەدی، تواناکانی مرۆڤ بەرەو لاوازی دەڕۆن و چالاکیەکانی کەم دەبنەوە[2]. بەگوێرەی داتا ئاووهەواییەکانی قەزای پشدەر، ناوچەکە تاڕادەیەکی زۆر بۆ ئەنجامدانی چالاکییە پیشەسازییەکان گونجاوە، تێکڕای ساڵانەی پلەی گەرمی ناوچەکە بریتیە(20.8)پلەی سەدی، ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ بەهێزبوونی توانای کرێکارەکان وبەردەوامبوونیان لەسەر کارکردن، لەلایەکی ترەوە بەرزبوونەوەی پلەی گەرمی لەهەندێک مانگەکانی ساڵدا یارمەتیدەرێکی باشە بۆ زیادکردنی بەرهەم لەهەندێک جۆری پیشەسازیدا، وەك پیشەسازیی بلۆك، کە بەرزی پلەی گەرمی یارمەتیدەرە بۆ زوو وشکبوونەوەی بلۆکەکان و ئەمەش لەناو ئەو کارگانەدا بواری زیاتر بەبەرهەمهێنان دەبەخشێت ، بەجۆرێك لەوەرزی هاوین وگەرمیدا بەرهەمەکەی تاڕادەی سەدا سەد زیاددەکات، وە ڕەگەزەکانی تری ئاووهەوا لەناوچەکەدا یارمەتیدەرە بۆ بوونی سەرچاوەیەکی باشی سەرچاوەی ئاوی و وە جۆراوجۆری بەروبوومی کشتوکاڵی.

وێنەی(6) سەرچاوەی ئاوی لەقەزای پشدەردا

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/2/15) گیراوە

3- محمد ازهر سعيد السماك، و عباس علی التميمی، اسس جغرافية الصناعية وتطبيقاتها، المصدر السابق، ص121.

4- عبد علی الخفاف، المناخ والانسان، الطبعة الاولى، دار المسيرة، عمان، 2007، ص56.

باسی دووەم/ ئاسۆی داهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

لەم باسەدا هەوڵدەدەین باسی داهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر بکەین، ئەویش لەڕێگای خستنەڕووی ئەو کێشانەی کە ڕووبەڕووی ئەم کەرتە بونەتەوەو هۆکارێکی نەرێنین لەبەردەم گەشەسەندن وپێشکەوتنی کەرتی پیشەسازیی قەزاکە، پاشان خستنەڕووی کۆمەڵێك ڕێگاوشوێنی پێویست بۆکەمکردنەوەی کاریگەری ئەم کێشانەو بەرەوپێشبردنی کەرتیی پیشەسازیی لەقەزای پشدەردا، بۆ ئەو مەبەستە سەرەتا کێشەکان دەخەینەڕوو، پاشانیش گرنگترین ڕێگاوشوێنە پێویستەکان دەخەنەڕوو.

یەکەم/ کێشەکانی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

هەموو کارو چالاکییەکی پیشەسازیی، ڕووبەڕووی کۆمەڵێك کێشەی جۆراوجۆر دەبێتەوە، ئەم کێشانە کاریگەریی نەرێنی جێدەهێڵن لەسەر کردارەکانی بەرهەمهێنان و بەرەو پێشەوەچوونیان، کێشەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بریتین لە کێشەی (کەرەستەی خاو، میکانیکی، سوتەمەنی و وزە، بازاڕو کێبڕکێ، دەستی کار، بچووکی ڕوبەر، گواستنەوە، ئاووهەوا)[*]. باسی هەریەك لەم کێشانە دەکەین، وە بەگوێرەی بەرزیی ڕێژەیان لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، باسیان دەکەین:-

1- **کێشەی کەرەستەی خاو/** کێشەی کەرەستەی خاو یەکێکە لەکێشەباوەکانی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، لەخشتەی(44)دا ئەم کێشەیە دەخەینەڕوو.

خشتەی(44) ڕێژەی کێشەی کەرەستەی خاو لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

جۆری کێشە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	کێشە بەژمارە	کێشە بە٪	٪کێشە لەقەزادا
کەرەستەی خاو	بیناکاری	38	24	63	16.9
	خۆراکی	61	54	89	
	کانزایی	107	102	95	
	کیمیاوی	54	46	85	
	دارتاشی	39	32	82	
	چاپەمەنی	3	2	100	
	کۆ	302	260		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشت بەست بە پاشکۆی(9)

(*) سەرجەمی ئەم کێشانە لەکاتی ئەنجامی توێژینەوەی مەیدانییەوەو پاڵپشت بە فۆرمی ڕاپرسی، لەلایەن خاوەن کارگەکانی قەزای پشدەرەوە ئاماژەیان پێدراون.

لەخشتەی(44)دا دەردەکەوێت، کە کێشەی کەرەستەی خاو(16.9٪)ی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەری گرتووەتەوەو بەپلەی یەکەم دێت، بەگشتی کێشەی کەرەستەی خاو لەناوچەی لێکۆڵینەوە بریتییە لە نەبوون ودەستنەکەوتنی کەرەستەی خاو، یاخود دەستنەکەوتنی کەرەستەی خاوی باش لەڕووی جۆرو بڕەوە، چونکە زۆربەی کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە پشت بەکەرەستەی خاوی دەرەوەی قەزاو هەرێمی کوردستان دەبەستن، ئەمەش وایکردووە هاوسەنگییەك هەبێت لەڕێژەی ئەم کێشەیە لەنێوان کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەردا، بەجۆرێك کەرتی چاپەمەنی بەڕێژەی (100٪) پلەی یەکەمی وەرگرتووە، کەرتی کانزای بەڕێژەی(95٪)پلەی دووەمی وەرگرتووە، کەرتی خۆراکی بەڕێژەی(89٪) پلەی سێیەمی وەرگرتووە، کەرتەکانی (کیمیایی، دارتاشی، بیناکاری) بەڕێژەکانی (85٪، 82٪، 63٪) لەپلەکانی (چوارەم، پێنجەم، شەشەم) دێن، نزمیی ڕێژەی کێشەی کەرتی بیناکاری دەگەڕێتەوە بۆ پشتبەستنی زۆری ئەو کەرتە، بەکەرەستەی خاوی ناوخۆیی. شێوەی (29).

شێوەی(29) ڕێژەی کێشەی کەرەستەی خاو لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

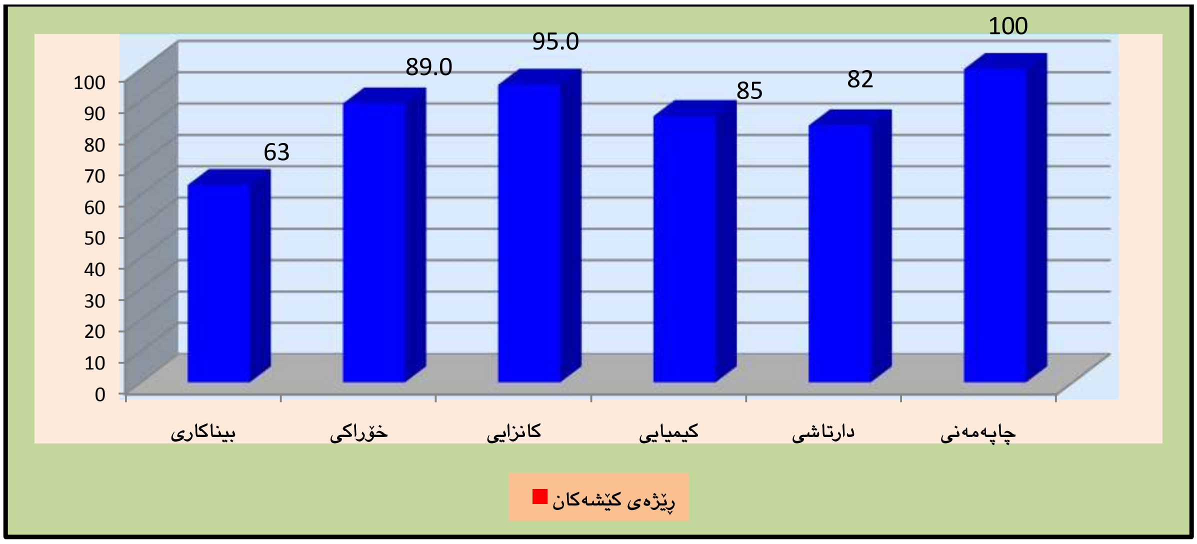

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (44)

2-**کێشەی میکانیکی**/ چالاکیی پیشەسازیی، پێویستی بەکۆمەڵێك ئامێرو ئامراز هەیە بۆ جێبەجێکردنی کارو چالاکییەکانی، ئەم ئامێرانەش پێویستییان بە شارەزایی و لێزانین هەیە، لەم ڕووەوە، ناوچەی لێکۆڵینەوە کێشەی هەیە چ لەڕووی بەکارهێنانی ئەو ئامێرانەوە بێت، یاخود لەڕووی چاککردنەوەیان بێت لەکاتی خراپبوونیان، ئەم کێشەیە بە ڕێژەی (15.5٪) بەپلەی دووەم دێت لەقەزای پشدەردا، جیاوازییەکی زۆر نییە لەنێوان کەرتە پیشەسازییەکاندا لەڕووی کێشەی میکانیکییەوە، خشتەی (45).

خشتەی(45) ڕێژەی کێشەی میکانیکی لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

جۆری کێشە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	کێشە بەژمارە	کێشە بە٪	٪کێشە لەقەزادا
میکانیکی	بیناکاری	38	37	97	15.5
	خۆراکی	61	33	54	
	کانزایی	107	86	80	
	کیمیایی	54	47	87	
	دارتاشی	39	33	85	
	چاپەمەنی	3	2	100	
	کۆ	302	238		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی(9)

لەخشتەی (45)دا دەردەکەوێت کە کەرتی پیشەسازیی چاپەمەنی بەڕێژەی(٪100) پلەی یەکەمی گرتووە لەڕووی بوونی کێشەی میکانیکییەوە، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆئاڵۆزی ئەو ئامێرانەی کەلەم پیشەسازییەدا بەکاردێن لەلایەك، وە تازەیی پیشەسازییەکە لەناوچەی لێکۆڵینەوە لەلایەکی تر، کەرتی بیناکاری بەڕێژەی (٪97) پلەی دووەمی گرتووە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆسەختی پیشەسازیی بیناکاری کەبەردەوام ئامێرەکانی دووچاری پەك کەوتن وخراپ بوون دەبن، لەپلەی سێیەمیشدا کەرتی کیمیایی دێت بەڕێژەی (٪87)، ئەم کەرتەش ئامێرکانی پێویستی بە چاککردنەوەی بەردەوام هەیە، وەهەریەکە لەکەرتەکانی(دارتاشی، کانزایی، خۆراکی) بەڕێژەکانی (٪85، ٪80، ٪54) بەپلەی (چوارەم، پێنجەم، شەشەم)دێن، نزمی ڕێژەی کێشەی کەرتی خۆراکی دەگەڕێتەوە بۆ سادەی ئەو ئامێرو ئامرازانەی کەلەم پیشەسازییەدا بەکاردێن، شێوەی (30).

شێوەی(30) ڕێژەی کێشەی میکانیکی لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

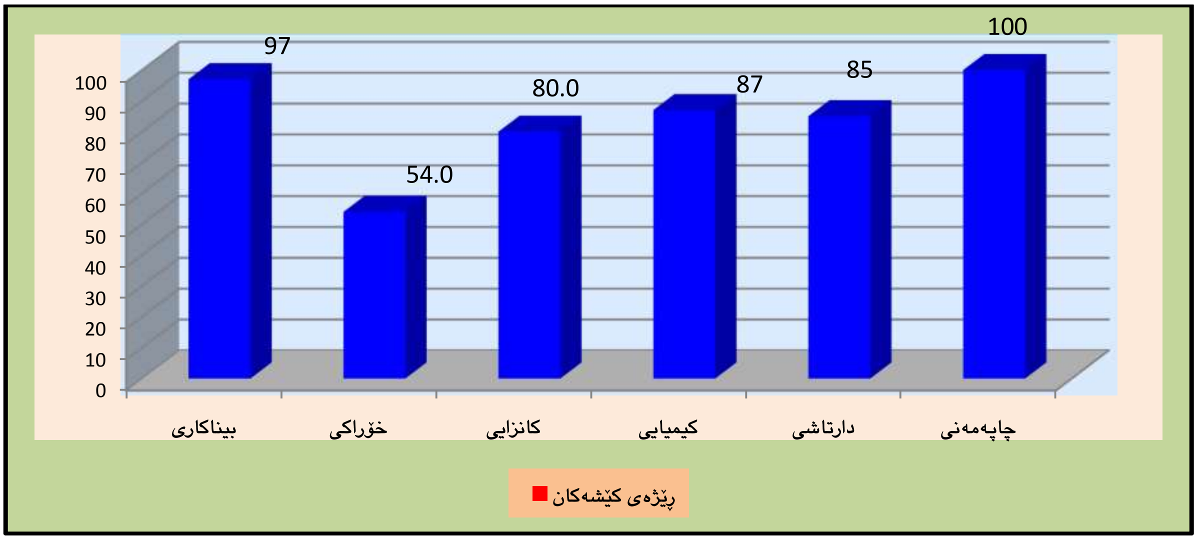

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشت بەست بەخشتەی (45)

3- **کێشەی سوتەمەنی و وزە/** سوتەمەنی و وزە پێداویستییەکی گرنگی پیشەسازییە،لە هەندێك پیشەسازیدا وەك کەرەستەی خاویش سودی لێوەردەگیرێت، ئەمەش گرنگییەکەی زیاتر کردووە، کێشەی سوتەمەنی و وزە لەکەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەردا بەڕێژەی (14.8٪) پلەی سێیەمی گرتووە لەناو کێشەکانی تردا، بەگشتی کێشەی سوتەمەنی و وزەی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە، خۆی دەبینێتەوە لە بەرزیی نرخی سوتەمەنی و وزە لەلایەك و بەئەستەم دەستکەوتنی ئەم سەرچاوەیە لەلایەکی تر بەهۆی دووری وێستگەی سەرەکیی سوتەمەنی لەقەزای پشدەردا، هەرچەندە زۆربەی کەرتەکانی پیشەسازیی بەدەست ئەم کێشەیەوە دەناڵێنن، بەڵام ئەمە واتای ئەوە نییە، کەجیاوازیی نەبێت لەنێوانیاندا. خشتەی(46).

خشتەی(46) ڕێژەی کێشەی سوتەمەنی و وزە لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

جۆری کێشە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	کێشە بەژمارە	کێشە بە٪	٪کێشە لەقەزادا
سوتەمەنی و وزە	بیناکاری	38	38	100	13.6
	خۆراکی	61	58	95	
	کانزایی	107	54	50	
	کیمیایی	54	45	83	
	دارتاشی	39	31	79	
	چاپەمەنی	3	2	67	
	کۆ	302	228		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی(9)

لەخشتەی(46)دا دەردەکەوێت، کە کەرتی پیشەسازیی بیناکاری بەڕێژەی(100٪) پلەی یەکەمی گرتووە لەڕووی بوونی کێشەی سوتەمەنی و وزەوە، ئەمەش بۆ پێداویستی زۆری ئەم کەرتە بە سوتەمەنی و وزە دەگەڕێتەوە، چ وزەی کارەبا بێت یاخود بەنزین و گازوایل بێت، کەرتی پیشەسازیی خۆراکیش بەڕێژەی (95٪) بەپلەی دووەم دێت، هەرچەند ئەم کەرتە ڕێژەیەکی بەرزی سوتەمەنی وزەی پێویست نییە، بەڵام بەشێوەیەکی بەردەوام پێویستییان پێیەتی و نەبوونی بڕی پێویست لە سوتەمەنی و وزە، یاخود گۆڕانکاری لەنرخ وجۆری سەرچاوەکانی سوتەمەنی وزە، کاریگەریی گەورە لەسەر ئەم کەرتە جێدەهێڵێت، وە زۆرجار دەبێتەهۆی پەککەوتنی کارگەکانی ئەم کەرتە، هەرچی کەرتی کیمیاییە بەڕێژەی (83٪) پلەی سێیەمی گرتووە، ئەم کەرتەش ڕێژەیەکی بەرز سوتەمەنی و وزەی پێویستە، بۆیە بەدەست ئەم کێشەیەوە دەناڵێنێت، هەریەکە لە کەرتەکانی (دارتاشی، چاپەمەنی، کانزایی) بەڕێژەکانی(79٪، 67٪، 50٪) لەپلەکانی(چوارەم، پێنجەم، شەشەم)دێن،

نزمیی کاریگەریی کێشەی سوتەمەنی و وزە لەسەر ئەم کەرتانە، دەگەڕێتەوە بۆ کەمیی پێداویستییان بۆ سوتەمەنی و وزە لەلایەك و وەلەلایەکی ترەوە پشتیان بە مۆلیدەی تایبەتیی خۆیان بەستووە، چونکە سروشتی کارگەکانی ئەم کەرتە لەقەزای پشدەردا بەجۆرێکە، کەدەکرێت بەم شێوەیە کاریگەریی ئەم کێشەیە لەسەر کارەکانیان کەمبکەنەوە، بۆیە ڕێژەکانیان لەکەرتەکانی تر کەمترە. شێوەی(31).

شێوەی(31) ڕێژەی کێشەی سوتەمەنی و وزە لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

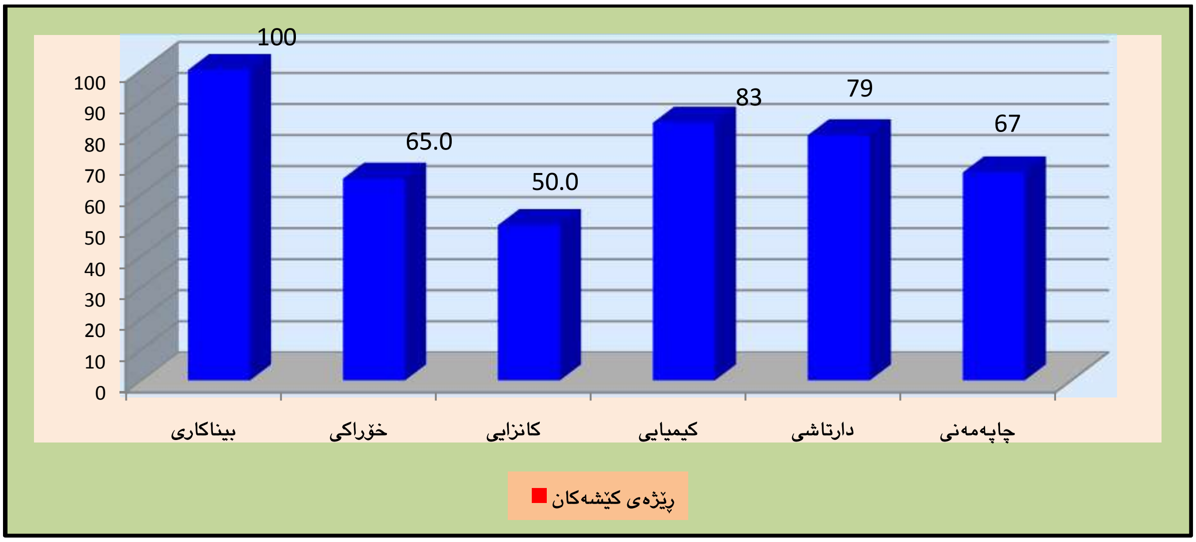

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بەخشتەی (46)

4- **کێشەی سەرمایە**/ هەرچەندە کێشەی سەرمایە بەڕێژەی(13.6٪) بەپلەی چوارەم دێت، بەڵام بەگوێرەی بۆچوونی خاوەن کارگەکانی قەزای پشدەر، کاریگەریی کەمتر نییە لەڕووی دروستکردنی ڕێگری لەبەردەم بەرەوپێشچوونی کەرتی پیشەسازیی ناوچەکە، کێشەی سەرمایە لەنێوان کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەردا جۆرە هاوسەنگییەکی پێوە دیارە. خشتەی(47).

خشتەی(47) ڕێژەی کێشەی سەرمایە لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

جۆری کێشە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	کێشە بەژمارە	کێشە بە٪	٪کێشە لەقەزادا
سەرمایە	بیناکاری	38	32	84	13.6
	خۆراکی	61	29	48	
	کانزایی	107	69	64	
	کیمیایی	54	46	85	
	دارتاشی	39	31	79	
	چاپەمەنی	3	2	67	
	کۆ	302	209		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی(9)

بەگشتی کێشەی سەرمایەی ناوچەی لێکۆڵینەوە، خۆی دەبینێتەوە لەگرانیی ئەو ئامێرانەی کە لەکردارەکانی بەرهەمهێناندا بەکاردەهێندرێن، لەلایەکی ترەوە فرۆشتنی بەرهەمەکانی ئەم کەرتە بەشێوەی بەشەمانگانەو نەگەڕانەوەی ئەو پارەیە بۆ خاوەنکارگەکان لەلایەکی تر، جگە لەمە نەبوون، یاخود کەمیی سەرمایەی پێویست، خاوەن کارگەکان ناچاردەکات بەئامێری خراپ و لەکارگەی بچوکدا کاربکەن، وە توانای کڕینی ئامێری پێشکەوتوو و فراوانکردنی کارگەکانیان نەبێت، جێی ئاماژەشە کە بەهۆی نەبوونی سەرمایەی پێویستەوە، بەشێکی زۆری کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر بەشێوەی کرێی مانگانە کارگەکانیان بەکرێ وەرگرتوە، لە کەرتی تایبەت بێت یاخود لە حکومەت بێت لەخشتەی(47)دا دەردەکەوێت کە کەرتی پیشەسازیی کیمیایی بەڕێژەی(85٪) بەپلەی یەکەم دێت، کەرتی پیشەسازیی بیناکاری بەڕێژەی(84٪) بەپلەی دووەم دێت، چونکە ئەو ئامێرانەی، کە لەم کەرتانەدا بەکاردێن سەرمایەیەکی زۆریان پێویستە، ئەمەش لەکاتی نەبوونی سەرمایەی پێویست، کێشە بۆ خاوەن کارگەکان دروستدەکات ، کەرتی پیشەسازیی دارتاشیی بەڕێژەی(79٪) پلەی سێیەمی وەرگرتووە، کەرتەکانی (چاپەمەنی، کانزایی، خۆراکی) بەڕێژەکانی(67٪، 64٪، 48٪) لەپلەکانی (چوارەم، پێنجەم، شەشەم)دا دێن، نزمیی ڕێژەی کێشەی کەرتی خۆراکی دەگەڕێتەوە بۆ هەرزانیی ئەو ئامێرانەی کە لەبەرهەمهێناندا بەکاردەهێندرێن، هەروەها هەرزانی بەرهەمەکانیشیان وایکردووە کە ئەم کەرتە بەبەراورد بە کەرتەکانی تر، کەمتر دووچاری کێشەی قەرز وسەرمایە بێت،. شێوەی(32).

شێوەی(32) ڕێژەی کێشەی سەرمایە لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

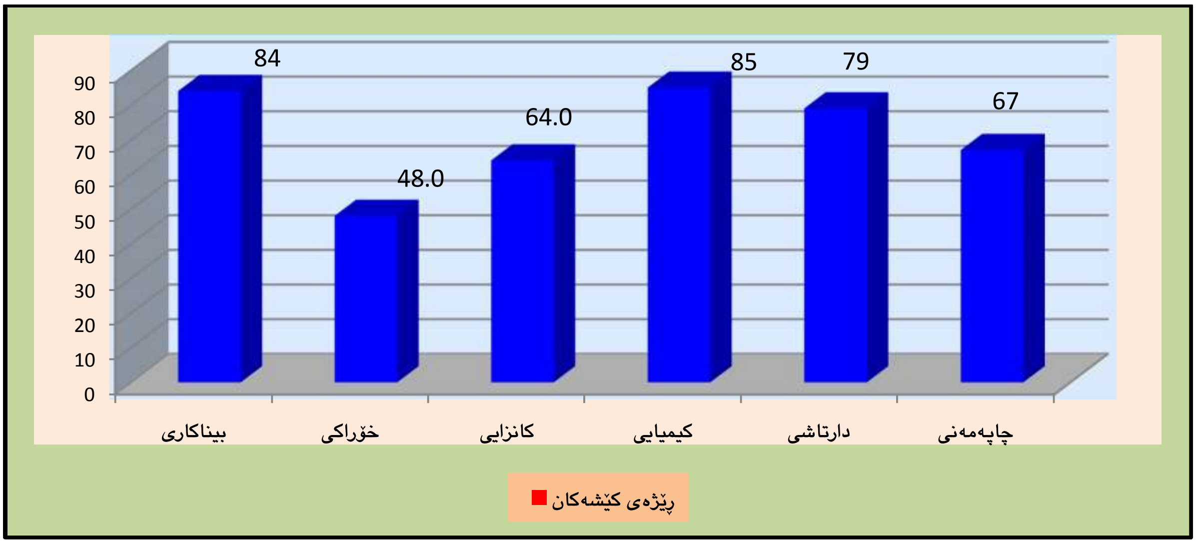

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی(47)

5- **کێشەی بازاڕو کێبڕکێ/** بازاڕ بەبنەمایەکی گرنگی دامەزراندنی پیشەسازیی و بەردەوامبوونی دادەندرێت، پەیوەندی نێوان بازاڕو پیشەسازیی، بە خستنەبازاڕو داخوازییەوە پەیوەستە، کێشەی بازاڕو کێبڕکێ بەڕوونی بەکەرتەکانی پیشەسازیی قەزای پشدەرەوە دیارە، بەجۆرێك ئەم کێشە بەڕێژەی(12.8٪)ی کێشەکانی کەرتی پیشەسازیی قەزاکە، پلەی پێنجەمی وەرگرتووە، بەگشتی کێشەی بازاڕو کێبڕکێی ناوچەی لێکۆڵینەوە خۆی دەبینێتەوە لەهێنانی بەرهەمی دەرەکی، وە هەندێك لەکارگەکانی ناوچەکە بەهۆی بوونی سەرمایەیەکی زۆرو گونجاوی کاروبارەکانیەوە لەتوانایدا هەیە بەرهەمەکانی بەنرخێکی هەرزان بفرۆشێت ئەمەش دەبێتە کێشە بۆ ئەو کارگانەی، کە ناتوانن بەنرخی هەرزان بەرهەمەکانیان بفرۆشن، کێشەی بازاڕو کێبڕکێ لەنێوان کەرتە پیشەسازییەکانی قەزاکەدا جیاوازە. خشتەی(48).

خشتەی(48) ڕێژەی کێشەی بازاڕو کێبڕکێ لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

جۆری کێشە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	کێشە بەژمارە	کێشە بە٪	٪کێشە لەقەزادا
بازاڕو کێبڕکێ	بیناکاری	38	28	74	12.8
	خۆراکی	61	42	69	
	کانزایی	107	65	61	
	کیمیایی	54	35	65	
	دارتاشی	39	24	62	
	چاپەمەنی	3	3	100	
	کۆ	302	197		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی(9)

لەخشتەی(48) دا دەردەکەوێت، کەرتی پیشەسازیی چاپەمەنی بەڕێژەی(100٪) بەپلەی یەکەم دێت لەڕووی بوونی کێشەی بازاڕو کێبڕکێوە، بەهۆی ئەوەی کە ئەم کەرتە ناتوانێت ڕکابەری بەرهەمی دەرەکی بکات و وە لەلایەکی ترەوە بازاڕی ئەم کەرتە لەناوچەی لێکۆڵینەوە سنوردارەو توانای گەیشتنی بەبازاڕی دەرەوەی قەزاکە نییە، کەرتی پیشەسازیی بیناکاری بەڕێژەی (74٪) بەپلەی دووەم دێت، هاتنی بەرهەمی بیناکاری لەدەرەوەی قەزای پشدەر، چ لەناوخۆی هەرێمی کوردستان بێت، یاخود لەوڵاتانی دەرەکی بێت، گرفتی بۆ ساغبوونەوەی بەرهەمەکانی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر دروستکردووە، کەرتی خۆراکی بەڕێژەی(69٪) بەپلەی سێیەم دێت، لەلایەك زۆری بەرهەمی هەندێك پیشەسازیی خۆراکی و هاتنی بەرهەمی دەرەکی، گرفتی ساغبوونەوەی بۆ بەرهەمەکانی ئەم کەرتە دروستکردووە، کەرتەکانی (کیمیایی، دارتاشی، کانزایی) بەڕێژەکانی(65٪، 62٪، 61٪)

لەپلەکانی (چوارەم، پێنجەم، شەشەم)دادێن، نزمی ڕێژەی کێشەی بازاڕو کێبڕکێی ئەم کەرتانە بۆئەوەی دەگەڕێتەوە کە توانیویانە تاڕادەیەك بەرامبەر بە بەرهەمی دەرەکیی پارێزگاری لە بە بازاڕکردنی بەرهەمەکانیان بکەن. شێوەی(33).

شێوەی(33) ڕێژەی کێشەی بازاڕو کێبڕکیٚ لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

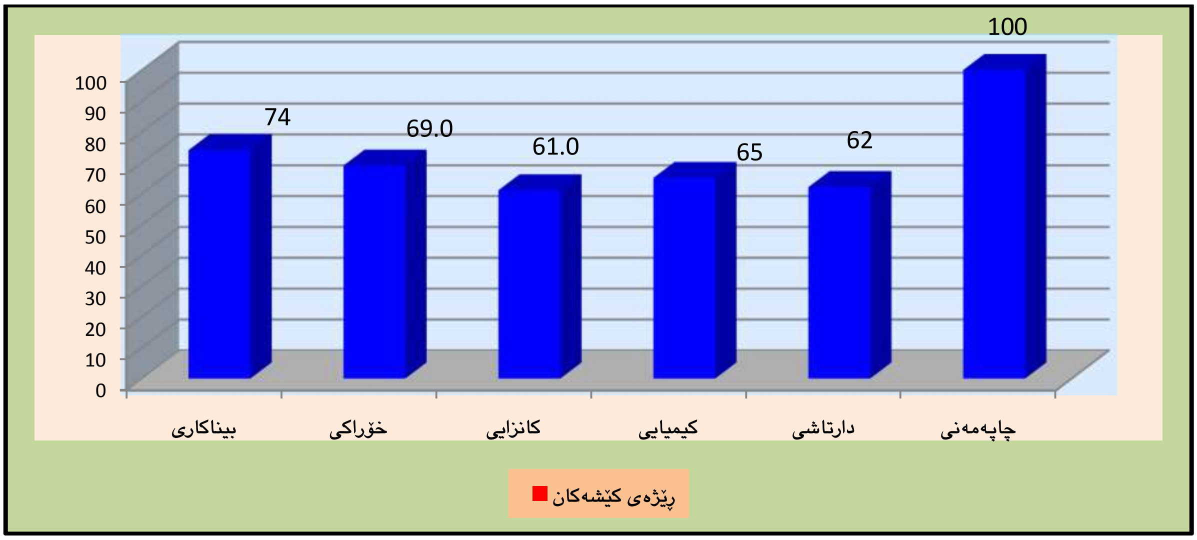

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی(48)

6-**کێشەی دەستی کار**/ کێشەی دەستی کار وەك سەرجەم کێشەکانی تر ڕووبەڕووی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر بووەتەوە، ئەم کێشەیە بەڕێژەی(10.7٪) پلەی شەشەمی گرتووە لەنێوان کێشەکانی تری قەزاکەدا، ئەم کێشەیە لەکەرتێکەوە بۆکەرتێکی تر جیاوازە، خشتەی(49).

خشتەی(49) ڕێژەی کێشەی دەستی کار لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

جۆری کێشە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	کێشە بەژمارە	کێشە بە٪	٪کێشە لەقەزادا
دەستی کار	بیناکاری	38	24	63	10.7
	خۆراکی	61	21	34	
	کانزایی	107	61	57	
	کیمیایی	54	35	65	
	دارتاشی	39	20	51	
	چاپەمەنی	3	3	100	
	کۆ	302	164		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی(9)

لێرەدا لەڕووی دەستی کارەوە کێشەیەکی گشتی هەیە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا، ئەویش جێهێشتنی کارگە پیشەسازییەکانە لەلایەن کرێکارانەوە لەکاتی پەیداکردنی شارەزایی لەسەر کردارەکانی

بەرهەمهێنان، وەك لەخشتەی(49)دا دەردەکەوێت، کە کەرتی پیشەسازیی چاپەمەنی بەرێژەی (100٪) پلەی یەکەمی وەرگرتووەو زۆرترین کێشەی دەستی کاری هەیە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی دەستی کاری شارەزا لەم بوارەدا لەناوچەی لێکۆڵینەوە، زۆرجار لەکاتی دووچاربوون بەکێشەیەکی بچووکی ئەم ئامێرانەی، کە بەکاردەهێندرێن لەم پیشەسازییەدا، خاوەن کارگەکان ناچاردەبن خەڵکانی شارەزا لەدەرەوەی هەرێمی کوردستان بێنن بەمەبەستی چارەسەرکردنی، ئەمەش کێشەیەکی گەورەیە بۆ خاوەن کارگەکان لەڕووی بەفیڕۆدانی کات و سەرمایەوە، کەرتی پیشەسازیی کیمیایی بەرێژەی (65٪) بەپلەی دووەم دێت، بەرزی رێژەی دەستی کاری ئەم کەرتە بۆ نەبوونی کەسانی شارەزا دەگەڕێتەوە بۆچاککردنەوەی بەشێك لەو ئامێرانەی کە لەم کەرتەدا بەکاردێن لەکاتی خراپبوونیاندا، کەرتی بیناکاری، بەرێژەی(63٪) لەپلەی سێیەم دێت، بەهەمان شێوە کێشەی ئەم کەرتەش لەنەبوونی کەسی شارەزاو پسپۆرە بۆ چاککردنەوەی ئامێرەکانی کارکردن، کەرتەکانی(کانزایی، دارتاشی، خۆراکی) بەرێژەکانی(57٪، 51٪، 34٪) لەپلەکانی(چوارەم، پێنجەم، شەشەم)دا دێن. نزمیی رێژەی کێشەی دەستی کار لەکەرتی پیشەسازیی خۆراکییدا، بۆ سادەیی ئەو ئامێرانە دەگەڕێتەوە کە لەم کەرتەدا بەکاردێن، بەجۆرێك هەم کرێکاری بەئاسانی دەستدەکەوێت، وە بەزوویی کرێکار دەتوانێت شارەزایی لەکردارەکانی بەرهەمهێنان لەم کەرتەدا پەیدابکات. شێوەی(34).

شێوەی(34) رێژەی کێشەی دەستی کار لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

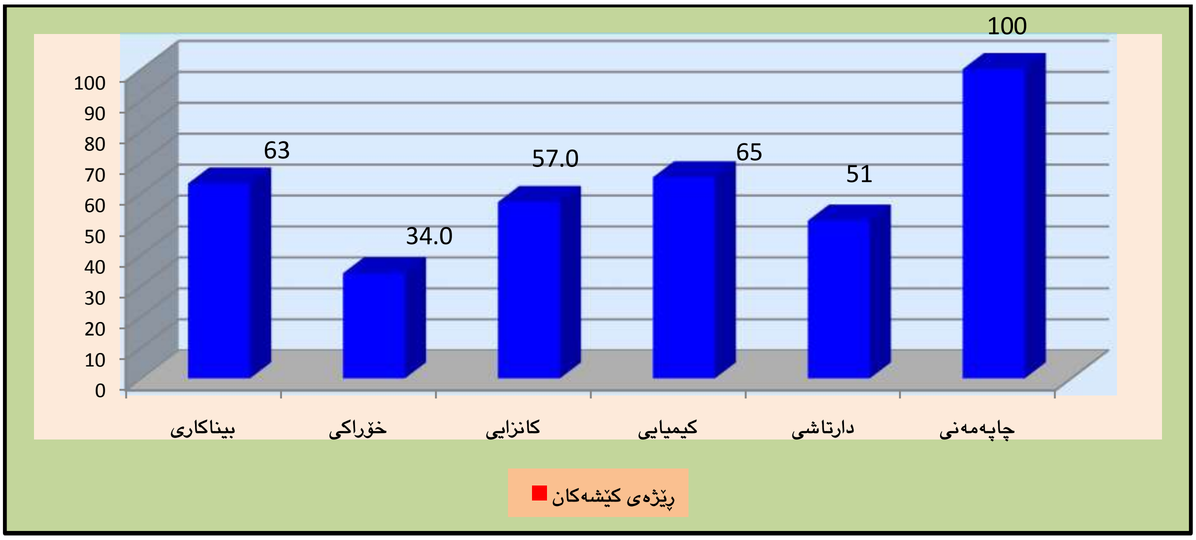

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی(49)

7-**کێشەی بچوکیی ڕوبەر/** بەشێوەیەکی گشتی، چالاکیی پیشەسازیی پێویستی بەڕوبەرێکی فراوان هەیە بۆ کردارەکانی بەرهەمهێنان و هەڵگرتن و نیشاندان، کێشەی بچووکی ڕوبەر بەڕێژەی(10٪) پلەی حەوتەمی گرتووە لەنێوان کێشەکانی تری کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەردا، کێشەی بچوکی ڕوبەر کاریگەری گەورەی لەسەر بەرەو پێشچوونی کەرتی پیشەسازیی قەزاکە هەیە ، چونکە زۆر شوێن هەن، کە کارگەی پیشەسازیی تێدا دامەزروە، تاڕادەیەك سنوردارەو بواری فراوانکردنی تێدا نییە، یاخود بەشێك لە کارگەکانی پیشەسازیی ناوچەکە، پێویستییان بەڕوبەری زیاتر هەیە بەهۆی زیاد بوونی بەرهەمەکانیان، بەڵام بچووکی ڕوبەری کارگەکە، کێشەی بۆ دروستکردوون، ئەم کێشەیە لە لەکەرتێکەوە بۆکەرتێکی تر جیاوازە. خشتەی (50).

خشتەی(50) ڕێژەی کێشەی بچووکی ڕوبەر لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

جۆری کێشە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	کێشە بەژمارە	کێشە بە٪	٪کێشە لەقەزادا
بچوکی ڕوبەر	بیناکاری	38	18	47	10
	خۆراکی	61	34	56	
	کانزایی	107	53	50	
	کیمیایی	54	19	35	
	دارتاشی	39	28	72	
	چاپەمەنی	3	2	100	
	کۆ	302	154		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی(9)

لەخشتەی(50)دا دەردەکەوێت، کە کەرتی پیشەسازیی چاپەمەنی بەڕێژەی (100٪) و بەپلەی یەکەم بەدەست کێشەی بچوکی ڕوبەرەوە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا دەناڵێت، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی شوێنی گونجاو بۆ دامەزراندنی ئەم کارگانە لەسەنتەری بازاڕی قەزای پشدەردا، کە بەگوێرەی بۆچوونی خاوەنی ئەم کارگانە، بەباشی دەزانن، کە کارگەکانیان لەسەنتەری شار دابمەزرێنن، کەرتی دارتاشی بەڕێژەی(72٪) بەپلەی دووەم دێت لەڕوی بوونی کێشەی بچووکی ڕوبەرەوە، ئەم جۆرە پیشەسازییە پێویستی بەڕوبەرێکی فراوان هەیە بۆ کردارەکانی بەرهەمهێنان چونکە ئەو کەلوپەلانەی کە بەرهەمیدەهێنن تاڕادەیەك قەبارەیان گەورەیە، بۆیە پێویستی بە ڕوبەری فراوان هەیە بۆ کردارەکانی بەستن و لێکدان، کێشەی ئەم کەرتە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئەو شوێنانەی کارگەکانیان تێدا داناوە، بەتایبەت بۆئەم پیشەسازییە دروستنەکراون بەڵکو شوێنی ئاسایین و ڕەچاوی کردارەکانی بەرهەمهێنانی ئەم پیشەسازییەی تێدا نەکراوە، وەك جۆرێك لەناچاری تێیدا

لەکارکردن بەردەوامبوون، کەرتی پیشەسازیی خۆراکی، بەرێژەی(56٪) بەپلەی سێیەم دێت لەڕووی بوونی کێشەی بچووکی ڕوبەرەوە، هەرچەندە کرداری بەرهەمهێنان لەبەشێکی زۆر لەکارگەکانی پیشەسازیی خۆراکی لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا سادەن، بەڵام بەهۆی سروشتی ئەم جۆرە پیشەسازییەوە واپێویست دەکات، کە کارگەکان لەسەنتەری بازاڕو شوێنە دیارەکان دابمەزرێن، لەم شوێنانەشدا زۆرجار شوێنی فراوان و گونجاو دەستکەوتنی ئەستەمە بەهۆی بەرزیی کرێی مانگانەی ئەم شوێنانە لەلایەك، وە لەلایەکی ترەوە بۆ جۆرە چالاکی تر سودیان لێوەردەگیرێت، کە داهاتی ئابورییان لەم کارگانە زیاترە، بۆیە لەم بارەدا کارگەکانی خۆراکی ناچاردەبن لەشوێنی بچوك و نەگونجاودا کاربکەن بەجۆرێك کەلەگەڵ داهاتەکەیان بگونجێت، ئەمەش دووچاری کێشەی بچوکی ڕوبەریان دەکات و لەبەردەم گەشەپێدان و فراوانکردنی پیشەسازییەکە ڕێگردەبێت.

کەرتەکانی(کانزایی، بیناکاری، کیمیایی) بەرێژەکانی (50٪، 47٪، 35٪) لەپلەکانی (چوارەم، پێنجەم، شەشەم)دێن، بەهەمان شێوە کردارەکانی بەرهەمهێنان لەم کەرتانەشدا پێویستی بە ڕوبەرێکی فراوانی زەوی هەیە، وە هەندێك کارگە سروشتی کارەکەی بەجۆرێکە، کە بەرهەمەکانی پێویستییان بە هەڵگرتن و نیشاندان هەیە وەك کارگەکانی بلۆك و چەوو لم...هتد، وەك لەوێنەی(7)دا دیارە.

وێنەی(7) مەیدانی هەڵگرتنی بەرهەمەکانی کارگەیەکی بلۆك لەقەزای پشدەر

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/4/18) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

ئەوەی کاریگەری کێشەی بچووکی ڕووبەری زیاتر کردووە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا، ئەوەیە بواری فراوانکردنی کارگەکان بەهۆی نەبوونی زەوی پێویستەوە زۆر سنوورداره لەو ناوچانەی، کە کارگەکانی تێدا دامەزراوە، بۆیە لەگەڵ ئەوەش، کە ڕێژەی بچووکی ڕووبەر نزمترە لەبەشێك لەکێشەکانی تری قەزای پشدەر، بەڵام پێمانوایە کە کاریگەری کەمتر نییە لەڕێگریکردنی بەرەوپێشچوونی کەرتە جیاوازارەکانی قەزاکە. شێوەی (35).

شێوەی(35) ڕێژەی کێشەی بچووکی ڕووبەر لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

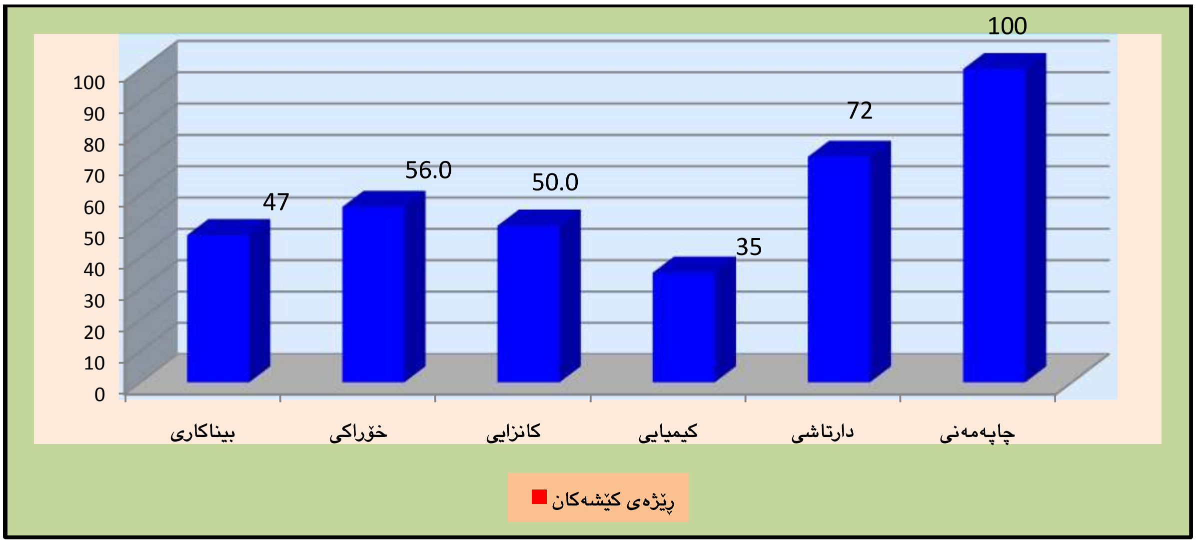

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی(50)

8- **کێشەی گواستنەوە**/ گواستنەوە ڕەگەزێکی گرنگی دامەزراندنی پیشەسازیی و بەردەوامبوونیەتی، ڕێژەی کێشەی گواستنەوە لەکەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەردا بریتییەلە(3.3٪)ی کۆی کێشەکان، وەجیاوازی هەیە لەکەرتێکەوە بۆ کەرتێکی تر. خشتەی (51).

خشتەی(51) ڕێژەی کێشەی گواستنەوە لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

جۆری کێشە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	کێشە بەژمارە	کێشە بە٪	٪کێشە لەقەزادا
گواستنەوە	بیناکاری	38	8	21	3.3
	خۆراکی	61	4	7	
	کانزایی	107	25	23	
	کیمیایی	54	13	24	
	دارتاشی	39	0	0	
	چاپەمەنی	3	0	0	
	کۆ	302	50		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی(9)

لەخشتەی (51)دا دەردەکەوێت، کە کاریگەری کێشەی گواستنەوە لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، سەرەڕای ئەوەی، کە بەبەراورد بەکێشەکانی تر کەمترە، وە جیاوازیشی زۆرترە لەکەرتێکەوە بۆ کەرتێکی تر، کێشەی گواستنەوە لەناوچەی لێکۆڵینەوە بەگشتی خۆی دەبینێتەوە لە ئەستەمیی هێنانی کەرەستەی خاو بەهەموو جۆرەکانیەوە بۆ کارگەکان، وە گواستنەوەی بەرهەمە پیشەسازییەکانە بۆ بازاڕەکانی بەکاربردن، کەرتی پیشەسازیی کیمیایی بەڕێژەی (24٪) بەپلەی یەکەم بەدەست کێشەی گواستنەوەوە دەناڵێت، چونکە ئەو کەرەستە خاوانەی ئەم پیشەسازییە بەکاریاندەهێنێت زۆربەی لەدەرەوەی قەزای پشدەرو دەرەوەی هەرێمەوە دێت، لەم بارەدا دروستبوونی بچوکترین کێشە لەکرداری گواستنەوەی کەرەستە خاوەکە، دەبێتەهۆی دروستبوونی کێشە بۆ کردارەکانی بەرهەمهێنان لەکارگەکاندا، وە زۆرجار پەککەوتنی کارگەی پیشەسازیی لێدەکەوێتەوە، کەرتی کانزایی بەڕێژەی (23٪) بەپلەی دووەم دێت لەڕووی بوونی کێشەی گواستنەوەوە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ دووریی کەرەستەی خاوی ئەم پیشەسازییە لەناوچەی لێکۆڵینەوە، کە بە تێچونێکی زۆر دەگاتە کارگەکان، وە بەشێك لەبەرهەمی ئەم کەرتە دەڕواتە دەرەوەی قەزای پشدەر تێچوونی گواستنەوە دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی تێچوونی گشتی بەرهەمەکەو کاردەکاتە سەر ساغبوونەوەی لەبازاڕەکاندا، کەرتی پیشەسازیی بیناکاری، بەڕێژەی (21٪) بەپلەی سێیەم دێت، ئەمەش بۆ بەکارهێنانی ڕێژەیەکی زۆری کەرەستەی خاوی ناوخۆیی قەزای پشدەر دەگەڕێتەوە. وێنەی (8).

وێنەی (8) کەرەستەی خاوی بیناکاری لەقەزای پشدەردا

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/4/18) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

کەرتی پیشەسازیی خۆراکی (7٪) کێشەی گواستنەوەی هەیەو بەپلەی چوارەم دێت، ئەوەش پەیوەستە بەسادەیی و بچووکی کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، وە سنورداریی بەرهەمەکانیان، کە بەجۆرێکە، زۆر لەقەزای پشدەر زیاد نییەو پێویستی بەگواستنەوە نییە بۆ دەرەوەی قەزای پشدەر، جێی ئاماژە پێکردنە کە هەریەکە لە کەرتەکانی پیشەسازیی (دارتاشی، چاپەمەنی) بەدوورن لەبوونی کێشەی گواستنەوە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ کەمیی پێویستیی ئەم پیشەسازییانە بۆ گواستنەوە. شێوەی (36).

شێوەی(36) ڕێژەی کێشەی گواستنەوە لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

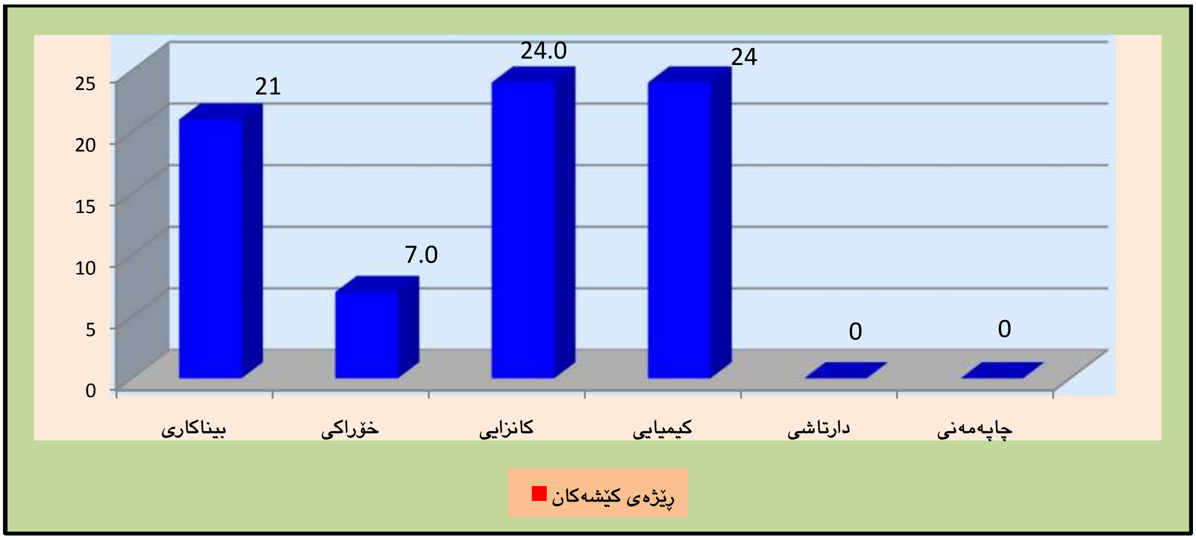

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی(51)

9- **کێشەی ئاووهەوا**/ ئەم کێشەیە کەمترین کاریگەری لەسەر هەندێك کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر هەیە، بەڕێژەی (2.5٪) لەپلەی نۆیەم وکۆتایی دێت، خشتەی(52).

خشتەی(52) ڕێژەی کێشەی ئاو وهەوا لەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

جۆری کێشە	لقی پیشەسازیی	ژ.کارگە	کێشە بەژمارە	کێشە بە٪	٪کێشە لەقەزادا
ئاووهەوا	بیناکاری	38	18	47	2.5
	خۆراکی	61	19	31	
	کانزایی	107	0	0	
	کیمیایی	54	0	0	
	دارتاشی	39	0	0	
	چاپەمەنی	3	1	33	
	کۆ	302	38		

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی(9)

لەخشتەی (52)دا دەردەکەوێت، کە کەرتی پیشەسازیی بیناکاری، بەرێژەی (47٪)پلەی یەکەمی بەردەکەوێت لەڕووی بوونی کێشەی ئاووهەواوە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆئەوەی، کە کردارەکانی بەرهەمهێنان لەکەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەدەرەوەی کارگەدا دەکرێن، واتا لەناوچەی ئازاددان، نەوەك لە بیناو شوێنی داخراودا، لەهەل و مەرجێکی ئاوادا کەمترین گۆڕانکاری ئاووهەوا کاردەکاتە سەر کردارەکانی بەرهەمهێنان لەم جۆرە پیشەسازییەدا، بەرزبوونەوەی پلەی گەرمی، کاردەکاتە سەر لاوازبوونی توانای کرێکارو هێزی کارپێکردنی ئامێرەکانیش کەمدەکاتەوە هەروەها دووچاری خراپبوون و تێکچوونیان دەکات، وە نزم بوونەوەی پلەی گەرمی، بەهەمان شێوە کاردەکاتە سەر تێکدانی بەرهەمی هەندێك جۆری پیشەسازیی بیناکاری، وە زۆرجار توانای بەرهەمهێنان کەمدەکاتەوە بەتایبەت لەو بەرهەمانەی، کە پێویستییان بە وشکبوونەوە هەیە وەك بلۆك، بەردی مەغسەل..هتد، کەرتی پیشەسازیی چاپەمەنی بەرێژەی (33٪) بەپلەی دووەم دێت، دووچاربوونی ئەم کەرتە بەبارودۆخی ئاووهەواوە دەگەڕێتەوە بۆ تێکچوونی بەشێك لە کەرەستە خاوانەی کە لەکاتی گۆڕانکارییە ئاو وهەواییەکاندا بەکاریاندەهێنن ، کەرتی خۆراکی بەرێژەی (31٪) بەپلەی سێیەم دێت لەڕووی بوونی کێشەی ئاووهەواوە، کە زیاتر کێشەی ئەم کەرتە خۆی دەبینێتەوە لەو گۆڕانکاریانەی لەئەنجامی جموجۆڵی کرێکارانی ئەم کەرتەدا ڕوودەدات لەهاتنوچوونیان بۆ ناوەو وە دەرەوەی کارگە پیشەسازییەکان، ئەمەش زۆر کرێکارەکان دووچاری تێکچوونی باری تەندروستی دەکاتەوەو توانای بەرهەمهێنانیان کەمدەکاتەوەو زۆرجاریش توانای کارکردنیان نامێنێت. شێوەی(37).

شێوەی(37) ڕێژەی کێشەی ئاووهەوا لەسەر کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

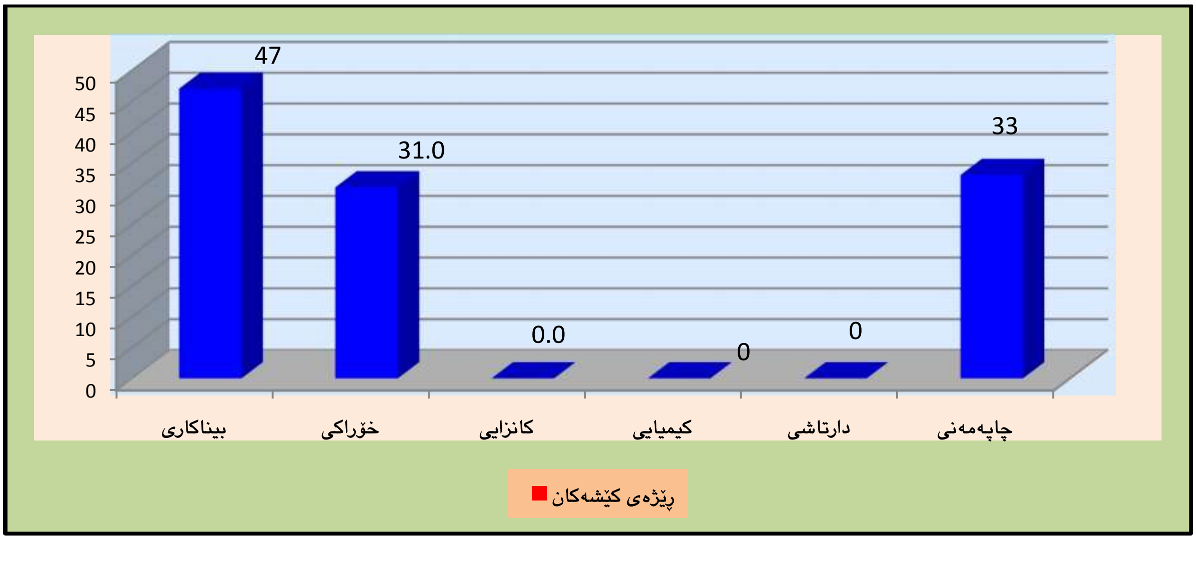

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە خشتەی(52)

دووەم/ گرنگترین ڕێوشوێنەکان بۆ گەشە پێدانی داهاتووی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

لەژێر ڕۆشنایی بەشەکانی ئەم لێکۆڵینەوە یەو تێگەیشتنمان بۆ کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە، بەپێویستی دەزانین چەند ڕێوشوێنێکی تایبەت بە کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە بخەینەڕوو بەمەبەستی بەردەوامی دان و بەرەوپێشبردنی کەرتی پیشەسازیی ناوچەکە، گرنگترین ئەو خاڵانەش ئەمانەن:-

1- چارەسەرکردنی ئەو کێشانەی، کە کەرتی پیشەسازیی ناوچەکە بەدەستیەوە دەناڵێت، لەڕێگای گرتنەبەری ڕێوشوێنی ڕێکوپێك و زانستی، وەك بوونی کێشەی کەرەستەی خاو لەناوچەکەدا، کە گرفتی گەورەی بۆ خاوەن کارگەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە دروستکردووە، ئەمەش بە گرتنەبەری چەند ڕێوشوێنێك دەبێت.

یەکەم/ گرنگییدان بەکەرەستەخاوەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، چ کەرەستەی خاوی کشتوکاڵی بێت، یاخود کەرەستەی خاوی کانزایی بێت.

وێنەی (9) کەرەستەی خاوی کانزایی لەقەزای پشدەر

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/11/10) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

هەڵکەوتەی پێکهاتەی جیۆلۆجیی ناوچەی لێکۆڵینەوە وایکردووە، کە ناوچەکە ببێتە خاوەنی چەندین جۆر کانزای فلزی و نافلزی، کە دەکرێت لێکۆڵینەوەیەکی ووردو زانستییانە لەم کانزایانە بکرێت و لەبواری پیشەسازیدا سودیان لێوەربگیرێت.

قەزای پشدەر خاوەنی کەرەستەیەکی خاوی باشی کشتوکاڵییە، بەهۆی بوونی زەوییەکی زۆرو بەپیتی کشتوکاڵی کە بۆ چاندنی جۆرەها بەرووبومی کشتوکاڵی وەك(گەنم، جۆ، تەماتە...هتد) گونجاوە، دەکرێت لەم ڕووەوە سود لەم بەرهەمە کشتوکاڵییانە وەربگیرێت وەك کەرەستەیەکی خاوی کشتوکاڵی و لەپیشەسازییە جۆراوجۆرەکان بەکاربهێندرێن و پیشەسازیی تازەی لێ دابمەزرێت کە پشت بەم کەرەستەخاوانە ببەستێت.

وێنەی(10) زەوی کشتوکاڵی چێندراو لەقەزای پشدەردا

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/2/15) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

لەلایەکی ترەوە قەزای پشدەر خاوەنی سەرمایەیەکی گەورەی ئاژەڵییە وەك (مەڕ، مانگا، بزنن، سامانی ماسی)، کە دەکرێت ئەم سامانە ئاژەڵییە بەشێوەیەکی ڕێکوپێك وزانستی پەروەردەبکرێت و سودی لێوەربگیرێت بۆ بەکارهێنانی وەك کەرەستەیەکی خاوی پیشەسازیی لە پیشەسازییە

جۆراوجۆرەکاندا وەك(سپیایی، شیرەمەنی، گۆشت،...هتد)، بەهۆی هەڵکەوتەی ناوچەی لێکۆڵینەوەو بوونی ئاوێکی زۆرو سازگار ناوچەکەی دەوڵەمەند کردووە بەسامانێکی زۆری (ماسی سروشتی)، وە لەلایەکی ترەوە لەم دواییانەدا بەشێوەیەکی بەرچاو گرنگی بەدامەزراندنی پرۆژەی بەخێوکردنی ماسی دراوە، کە (127) حەوزی بەخێوکردنی ماسی لێیە، وەبەرهەمی ساڵانەی بریتییەلە(618تەن/ساڵانە)(*). کە دەکرێت، وەك کەرەستەی خاو لەپیشەسازییە جۆراوجۆرەکاندا سود لەم سامانە وەربگیرێت.

وێنەی(11) پرۆژەیەکی بەخێوکردنی ماسی لەقەزای پشدەر

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری (2016/2/15) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

ئەم گرنگیدانە بەکەرەستەی خاوی ناوچەی لێکۆڵینەوە، لەچەند ڕوویەکەوە سود بەکەرتی پیشەسازیی ناوچەکە دەگەیەنێت، و دەبێتە هۆی بەدەستهێنانی سەرمایەیەکی ئابوریی بۆناوچەکە لەلایەك لەلایەکی ترەوە دەبێتەهۆی جۆرێك لەدڵنیایی وئاسایش بۆ دابینکردنی کەرەستەی خاوی پیشەسازیی ناوچەکە.

(*) ئەم زانیاریانە لەڕێگای سەردانیکردن و چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ خاوەنی پرۆژەکانی بەخێوکردنی ماسی لەقەزای پشدەر بەدەستهاتوون.

خشتەی(53) شوێنی بەدەستهێنانی بەشێك لە كەرەستەی خاوی كارگە پیشەسازییەكانی قەزای پشدەر

كەرتی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	كەرەستەی خاوی پیشەسازی	شوێنی كەرەستە خاوەكە
كەرتی پیشەسازیی خۆراكی	نان و صەمون	ئاو، ئارد، خوێ، خومرە،سۆدە	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
	ترشیات	خەیار، ئەلماس، لە هانە، قەرنابیت، خەل، زەیتون	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
	سەهۆڵ	ئاو، خوێ	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
كەرتی پیشەسازیی بیناكاری	بلۆك	چیمەنتۆ،لم، بوحس، ئاو	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
	چەو و لم	چەو ولم	ناوخۆی پشدەر
	كۆنكریتی ئامادە	چیمەنتۆ،لم، بوحس، چەو، ئاو	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
كەرتی پیشەسازیی كانزایی	ئاسنگەری	ئاسن، چینكۆ، پلیت، نەرمادە، كلیل، سویچ، ئەلیكۆبۆن	دەرەوەی پشدەر
	ئەلەمنیوم	ئەلەمنیوم، بورغی، یونگ، پلیت، جۆكەر، نەرمادە، سوركی، كۆبۆن، ناڵ، سلیكۆن	دەرەوەی پشدەر
	دەزگا	پلێت، وایەر لحیم، بۆیاخ، صەمونە	دەرەوەی پشدەر
كەرتی پیشەسازیی كیمیایی	پلاستیك	پلاستیك، بورخی، سلیكۆن، ئاسن، پەناڵ، ئەلیكۆبۆن،	دەرەوەی پشدەر
	غاز	غازی شل	دەرەوەی پشدەر
	توانەوەی ئاسن	هەموو جۆرە پاشماوەیەكی لەكاركەوتووی كانزایی	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
كەرتی پیشەسازیی دارتاشی	دارتاشی	تریشە دەرگا، بورغی، لنج، تاج، قاچ.MDFداری بلۆك	دەرەوەی پشدەر
	كادار	دار	ناوەوەی پشدەر
كەرتی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	كەرەستەی خاوی پیشەسازی	شوێنی كەرەستەخاوەكە
كەرتی پیشەسازیی خۆراكی	نان و صەمون	ئاو، ئارد، خوێ، خومرە،سۆدە	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
	ساردەمەنی	شیر،شەكر،ئاو، میوە، نشاستە، تامی جۆراوجۆر،ڕەنگ	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
	ترشیات	خەیار، ئەلماس، لە هانە، قەرنابیت، خەل، زەیتون	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
	سەهۆڵ	ئاو، خوێ	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
	ئاش	گەنم، جۆ، برنج	ناوخۆی پشدەر
كەرتی پیشەسازیی بیناكاری	بلۆك	چیمەنتۆ،لم، بوحس، ئاو	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
	چەو و لم	چەو ولم	ناوخۆی پشدەر
	كۆنكریتی ئامادەكراو	چیمەنتۆ،لم، بوحس، چەو، ئاو	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
كەرتی پیشەسازیی كانزایی	ئاسنگەری	ئاسن، چینكۆ، پلیت، نەرمادە، كلیل، نەقش، ئەلیكۆبۆن	دەرەوەی پشدەر
	ئەلەمنیوم	ئەلەمنیوم، بورغی، یونگ، پلیت، جۆكەر، نەرمادە،	دەرەوەی پشدەر
	دەزگا	پلێت، وایەر لحیم، بۆیاخ، صەمونە	دەرەوەی پشدەر
كەرتی پیشەسازیی كیمیایی	پلاستیك	پلاستیك، بورخی، سلیكۆن، ئاسن، پەناڵ، ئەلیكۆبۆن، جۆزە، پەدە، كیلۆن، مقابل	دەرەوەی پشدەر
	غاز	غازی شل	دەرەوەی پشدەر
	توانەوەی ئاسن	هەموو جۆرە پاشماوەیەكی لەكاركەوتووی كانزایی	ناوخۆ + دەرەوەی پشدەر
كەرتی پیشەسازیی دارتاشی	دارتاشی	تریشە دەرگا، بورغی، لنج، تاج، قاچ.MDFداری بلۆك	دەرەوەی پشدەر
	كادار	دار	ناوەوەی پشدەر

سەرچاوە/ كاری توێژەر پشتبەست بە پاشكۆی(2)

دووەم/ لەڕێگای دامەزراندنی چەند کۆمپانیایەك بۆ هاوردەکردنی ئەو کەرەستە خاوانەی، کە لەدەرەوەی ناوچەی لێکۆڵینەوەو دەرەوەی هەرێمی کوردستانەوە دەهێندرێنە قەزای پشدەر، کە ڕاستەوخۆ حکومەت سەرپەرشتی بکات و چاودێرییەکی وردی بخرێتەسەر لەڕووی نرخی ئەو کەرەستە خاوانەی، کە هاوردەیان دەکات لەلایەك، وەلەلایەکیتر هەوڵبدرێت ڕێگەنەدرێت کەرەستەی خاوی جۆری خراپ بۆ خاوەن کارگەکان بهێندرێت، کە زۆرجار لەبەردەم کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوەدا بوونەتە گرفت ، وە زۆرجار بابەتی قۆرخکاری لەهاوردەکردنی کەرەستەی خاو بۆ ناوچەی لێکۆڵینەوە، کێشە بۆ خاوەن کارگەکان دروستدەکات، چ لەڕووی دەستنەکەوتنی کەرەستە خاوەکە لەڕووی جۆری باشەوە، یاخود دەستنەکەوتنی ئەو کەرەستەخاوانە بە نرخێکی گونجاو، چونکە بەشی زۆری کەرەستەی خاوی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەدەرەوەی پشدەر هاوردەدەکرێت، وەك لەخشتەی(53)دا دەرکەوتووە.

2- خستنەگەڕی سەرمایەیەکی باش لەخزمەت ژێرخانی ئابووریی ناوچەکە، لەگەیاندنی ڕێگای باشی گواستنەوەو تۆڕەکانی ئاو وئاوەڕۆ بۆ ناوچە پیشەسازییەکان و پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییەکانی تر، بەمەبەستی زیاترکردنی جموجۆڵی بازرگانی و پیشەسازیی لەناوچەکەدا، ئەمەش لەڕووی فراوانبوون و بەرەوپێشەوەچوونی ئەو کەرتەوە خزمەتی زیاتر بە کەرتی پیشەسازیی ناوچەکە دەکات.

3- کۆکردنەوەی زانیاریی ورد لەسەر کەرەستەی خاوی سروشتی لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا، دیاریکردنی تایبەتمەندییەکانی ئەو کەرەستە خاوانەی کە لەناوچەکەدا بوونیان هەیە لەڕووی بڕو جۆرەوە، وە هەڵسەنگاندنێکی ئابوریی وردیان بۆبکرێت، بەمەبەستی شارەزایی پەیداکردن لەڕووی گونجانی ئەو کارگانەی، کە پێویستە لەناوچەکە بۆبەکاریهێنانی ئەم کەرەستەخاوانە دابمەزرێندرێن.

4- پێویستە ڕووپێوییەکی ورد بکرێت بۆ ئاستی پێداویستی دانیشتووانی ناوچەکە، بۆ بەرهەمە پیشەسازییەکان و هەوڵبدرێت ڕێگە بەدامەزراندنی ئەو جۆرە پیشەسازییانە بدرێت کە ناوچەکە پێویستی پێیەتی، وەکارئاسانی بۆئەم جۆرە کارگانە بۆماوەیەکی دیاریکراو بکرێت، و لەباج و ڕسومات ببەخشرێن ، ئەمەش بەمەبەستی ڕێگەخۆشکردن بۆ دامەزراندنی ئەو جۆرە پیشەسازییانە، لەبەرامبەردا ڕێگە بەدامەزراندنی ئەو جۆرە پیشەسازییانە نەدرێت، کە بوونەتە بارگرانی بۆ کەرتی پیشەسازیی ناوچەکەو بازاڕی ناوچەی لێکۆڵینەوە، پێویستی بەبەرهەمەکانی ئەم پیشەسازییانە نییە.

5-هەوڵ بدرێت بەکۆکردنەوەو پۆلێنکردنی ئەو کەرتە پیشەسازییانەی، کە لەناوچەی لێکۆڵینەوە لەگەڵ یەکتردا دەگونجێن ، بەجۆرێك کەرتی پیشەسازیی کانزایی لەناوچەیەکی دیاریکراودا

کۆبکرێتەوە، یاخود کەرتی پیشەسازیی دارتاشی...هتد، ئەم جۆرە پیشەسازییانە دەکرێت لەناوچەکی دیاریکراودا کۆبکرێنەوە و لە ناو شارو ناوچەی نیشتەجێبوون دووربخرێنەوە، چونکە ئەم پیشەسازییانە بۆ کردارەکانی بەرهەمهێنان و نیشاندان و هەڵگرتن پێویستییان بە ڕووبەرێکی کراوەو فراوان هەیە ، ئەم ڕوبەرە زەوییەش کەمتر لە ناو شارەکاندا دەستدەکەوێت و ئاسان نییە، ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە ئەم جۆرە پیشەسازییانە، بوونەتە مایەی دروستکردنی قەرەباڵغی و ژاوەژاو بۆ ناوچە شارنیشینەکان، وەك لەوێنەی(12)دا دەردەکەوێت.

وێنەی(12) نیشاندانی بەرهەمی کارگەیەکی پیشەسازیی لەشوێنی نەشیاو

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/11/10) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

دوورخستنەوەی ئەم کارگانە لەناوچەکانی نیشتەجێبوون و کۆکردنەوەیان لەناوچەیەکی دیاریکراو، چەند سودێك بەدوای خۆیدا دەهێنێت:-

ا- کەمکردنەوەی قەرەباڵغی لەسەر ناوچەکانی نیشتەجێبوونی دانیشتووان، ئاسانکاری لەچالاکییەکانی گواستنەوەو هێنان و بردنی کەرەستەی خاوو بەرهەمە پیشەسازییەکان، وە پێشکەشکەشکردنی زۆرترین خزمەتگوزاری بەو ناوچانە بە تێچوونێکی کەم[1].

ب- دەبێتەهۆی دروستکردنی جۆرە پەیوەندییەکی ڕێکوپێك لەنێوان خاوەن کارگەکاندا، ئەمەش ڕەنگدانەوەی دەبێت لەسەر سودوەرگرتن لەئەزمونی یەکترو توانای زانستی و لێهاتوویی پیشەوەرانی پیێبەرزدەبێتەوە.

ت- دەبێتەهۆی کۆکردنەوەی کۆگاکانی فرۆشتنی کەرەستەی خاو لەو ناوچانەداو، لەسەنتەرەکانی شارەکان دووردەخرێنەوە، ئەمەش سودی هەیە بۆ کەمکردنەوەی قەرەباڵغی وجەنجاڵی ناوچەکانی نیشتەجێبوونی دانیشتووان، وە خاوەنی کۆگاکان بەشێوەیەکی ڕێکوپێك کارەکانیان جێبەجێدەکەن، وە خاوەنی کارگەکان دەتوانن بەئاسانی کەرەستەی خاو بۆ کارگەکانیان بگوازنەوە.

وێنەی(13) کۆگایەکی فرۆشتنی کەرەستەی خاوی کانزایی و دارتاشی لەقەزای پشدەر

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/11/10) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

1- عبداللة عطوی، جغرافية المدن، الجزء الثالث، دار النهضة العربية، بيروت-لبنان، 2003، ص201.

پ- دەبێتەهۆی کەمبوونەوەی قۆرخکاریی بازاڕ لەلایەن هەندێك لە خاوەن کارگەکانەوە، چونکە لەسنورێکی ئاوا دیاریکراودا سەرجەم خاوەن کارگەکان خاوەنی هەمان تایبەتمەندی دەبن لەڕووی بەرهەمهێنان و نیشاندان و بەبازاڕکردنەوە.

ج- جۆرێك لەئاسانکاری لەدابینکردنی ئەو خزمەتگوزارییانەی، کە کارگەکان پێویستیانە پەیدادەبێت، چ لەلایەن حکومەت ولایەنی پەیوەندیدارەوە بێت، یاخود لەلایەن خاوەن کارگەکان خۆیانەوە بێت، چونکە هەر خزمەتگوزارییەك، کە لەناوچەکە دابینبکرێت زۆرترین کەس سودی لێدەبینێت و وە بەتێچوونێکی کەمیش دێتەبەرهەم وەك دابینکردنی ئاو، کارەبا، ڕێگای گواستنەوە...هتد.

ح-کۆکردنەوەی ئەم کارگە پیشەسازییانە لەناوچەیەکدا سود بە کڕیارانی بەرهەمە پیشەسازییەکانیش دەگەیەنێت، بەجۆرێك بەرچاو ڕوونی بە کڕینی بەرهەمەکە دەبەخشێت ، چونکە لەیەك کاتداو بەیەکجار دەتوانێت زۆربەی بەرهەمی کارگەکان ببینێت، ئەمەش دڵنیاییەکی پێدەبەخشێت لەهەڵبژاردنی ئەو بەرهەمە، لەڕووی جۆرو نرخی بەرهەمەکەوە کە پێویستی پێیەتی.

خ- لەلایەکی تر، گرنگیی پۆلێنکردن وکۆکردنەوەی پیشەسازییە لێکچووەکان لەناوچەیەکی دیاریکراودا، دەبێتەهۆی کەمکردنەوەی دیادەی پێکداچوونی کارگە پیشەسازییەکان و نەهێشتنی ئاڵۆزی وجەنجاڵی بازاڕەکانی ناوچەکە، چونکە بەشێك لەکارگەکانی ناوچەکە بەیەکداچوون و ئاڵۆزن. وێنەی(14).

وێنەی(14) بەیەکداچوونی کارگە پیشەسازییەکانی قەڵادزێ

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/11/10) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

6- پێدانی ئامێرو ئالاتی پێشکەوتووی پیشەسازیی بە خاوەن کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەکە بەشێوەی قەرزی درێژخایەن و بۆماوەیەکی زۆر، بەمەبەستی کەمکردنەوەی کێشەی سەرمایەو پەیداکردنی کارئاسانی بۆ کەرتی پیشەسازیی ناوچەکە، ئەمەش بە دوو شێواز خزمەتی کەرتی پیشەسازیی ناوچەکە دەکات، لەلایەك برِی بەرهەمهێنان زیاددەکات و پێداویستییەکانی ناوچەکە پڕدەکاتەوە، لەلایەکی ترەوە دەبێتەهۆی نزمکردنەوەی برِ تێچوونی بەرهەمەکان، چونکە ئامێری تازەو پێشکەوتوو کەمتر دووچاری خراپبوون و پەککەوتن دەبێت، وە بەشێك لەئامێرەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە تاڕادەیەك خراپ و جۆری پێشکەوتوو نین، بەرێژەیەکی بەرچاو دووچاری خراپبوون و تێکچوون دەبن. وێنەی(15).

وێنەی(15) چاککردنەوەی ئامێرێکی پەککەوتووی پیشەسازیی لەقەزای پشدەر

سەرچاوە/ ئەم وێنەیە لەبەرواری(2016/11/10) لەلایەن توێژەرەوە گیراوە

7- گرنگییدان بە پسپۆڕی پیشەسازیی و جەختکردنەوەی لەسەر قوڵبوونەوە لەپەرەپێدانی توانا پیشەسازییەکان لەکەرتە تایبەتەکانی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوەدا، هەوڵدان لەسەر هاوکاری و هەماهەنگیی پیشەسازیی، لەبەرئەوەی دامەزراندنی کۆمەڵگای پیشەسازیی و وەبەرزکردنەوەی ئاستی

پسپۆڕیی پیشەسازیی لەچوارچێوەی فراوانکردن و قوڵبوونەوە لەپسپۆڕی و هاوکاریی پیشەسازیدا دەبێتەهۆی بەرزبوونەوەی توانای زانستی و هونەری وە داهاتی ئابوریی وڵات زیاددەکات، وە هەنگاوەکانی بەرەوپێشەوەچوونی زانست و تەکنەلۆژیا خێراتردەکات.[1].

8- سودوەرگرتن لەبەرهەمە خۆماڵییەکان، ئەویش لەڕێگای دانانی یاسای پاراستنی بەرهەمە خۆماڵییەکان، بەمەبەستی خۆشکردنی بازاڕی بەرهەمە پیشەسازییەکانی ناوچەکەو ڕێگاخۆشکردن بۆ ساغبوونەوەی ئەو بەرهەمانە، بێگومان ئەمەش لەڕێگای دانانی پشکنینی وردی بەرهەمە هاوردەکان و دانانی باجی زۆر لەسەر بەرهەمە دەرەکییەکان دەکرێت، بەمەبەستی پاراستنی بەرژەوەندی کەرتی پیشەسازیی ناوچەکەو بەردەوامی و بەرەوپێشەوەچوونی.

9- پێویستە حکومەت ماستەرپلانێکی ڕێکوپێکی هەبێت و شوێنی دامەزراندنی کارگەی پیشەسازیی دیارییبکات، بەجۆرێك هەوڵ بدرێت بۆ دامەزراندنی کارگەی پیشەسازیی ئەو شوێنانە دەستنیشانبکرێت کە بارودۆخی ژینگەیی و گواستنەوەو قەرەباڵغی ...هتد لەبەرچاوبگیرێت، ئەمە لەلایەك، لەلایەکی تر ڕێگەنەدرێت بەدامەزراندنی کارگەی پیشەسازیی لەو ناوچانەی کەزۆر نزیکن لەسەنتەرەکانی نیشتەجێبوون و لەداهاتوودا نیشتەجێبوونیان پێدەگات.

10- پەرەپێدان و بەرزکردنەوەی توانا مرۆییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، ئەوەش لەڕێگای کردنەوەی خولی ڕاهێنان و پەرەپێدانی توانا مرۆییەکان، بەتایبەتی لەڕووی بەکارهێنانی ئامێرە پیشەسازییەکان و چۆنیەتیی چارەسەرکردنیان لەکاتی پەککەوتنیان، بەرزکردنەوەی ئاستی هونەری و لێهاتوویی دەستی کاری پیشەسازیی، دەبێتەهۆی بەرزکردنەوەی ئاستی بەرهەمهێنان و ئەمەش دەبێتەهۆی بەرزبوونەوەی ئاستی ئابوریی نیشتیمانی[2].

11- گرنگیدان بە کۆکردنەوەو تۆمارکردنی داتاو زانیاریی وردو ڕێکوپێك لەسەر بارودۆخی ئاووهەوایی ناوچەکە، چونکە زۆرجار گۆڕانکاریی ئاووهەوا، زیانی گەورە بەکەرتی پیشەسازیی ناوچەکە دەگەیەنێت، بەتایبەتی کەرتی پیشەسازیی بیناکاری، چونکە ئەم کەرتە کارەکانی زیاتر لەدەرەوەی شوێنی داخراوو پارێزراوە، وە بەشێکی زۆری کارگە پیشەسازییەکانی بیناکاری وەك کارگەی (چەو ولم) لەنزیك ئاوو ڕێڕەوە ئاوییەکانە، زۆرجار لەکاتی بەرزبوونەوەی ئاستی ئاوی ڕووبارەکان و ڕوودانی

1- عبدالستار محمد العلى ومحسن حرفش السيد، تقييم المشاريع الصناعية، مطبعة دار الحكمة للطبعة والنشر، الموصل، 1987، ص177.

2- حمد بن محمد ال الشيخ، اقتصاديات الموارد الطبيعية والبيئة، الطبعةالاولى، العبيكان للنشر، الرياض، 2007.ص281.

لافاو، زیانی زۆر بەر کارگە پیشەسازییەکانی چەوولم دەکەوێت، بۆیە پێویستە لەم ڕووەوە زانیاری ورد تۆماربکرێت و بەشێەیەکی بەردەوام چاودێریی بارودۆخی ئاووهەوایی ناوچەکە بکرێت و خاوەنی کارگە پیشەسازییەکانی لێ ئاگاداربکرێتەوە.

12- گرنگییدان بەئاڕاستەکردن و دیاریکردنی شوێنی دامەزراندنی کارگەی پیشەسازیی تازە لەناوچەکەدا، بەجۆرێك هەوڵبدرێت ئەو زەوییانە بۆ دامەزراندنی کارگەی پیشەسازیی تەرخانبکرێن، کە زیاتر زەویی بەردەلانن و بەکەڵکی کشتوکاڵ نایەن، بۆ پاراستنی زەوییە کشتوکاڵییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە، چونکە بەشێك لەکارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەسەر زەویی کشتوکاڵی دامەزراون، بەتایبەت کارگەی پیشەسازیی بیناکاری، کە پێویستییان بە ڕووبەرێکی زۆری زەوی هەیە، ئەمەش هۆکارێکە بۆ کەمبوونەوەی ڕێژەی زەویی کشتوکاڵی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەلایەك، وە دەبێتەهۆی زیانگەیاندن بە زەوییە کشتوکاڵییەکانی دەوروبەریشیان لەلایەکی ترەوە.

13- هاندانی وەبەرهێنەران و سەرمایەدارانی ناوچەکە بەخستنەگەڕی سەرمایەکانیان لەبواری پیشەسازیدا، ئەمەش لەڕێگای دابینکردنی ئاسایشی ڕامیاری لەناوچەکەدا، وە فەراهەمکردنی ئاسانکاری لەکاتی بنیاتنانی کارگە پیشەسازییەکان و بەخشینی خاوەن کارگەکان لەهەندێك باج و ڕێنمایی لەسەرەتای دەستپێکردنی کردارەکانی بەرهەمهێنانی پیشەسازیدا.

14- هەوڵدان بۆ پشتبەستن بە وزەی کارەبای ناوخۆیی، ئەمەش لەڕێگای بەرهەمهێنانی وزەی کارەبای(کارۆئاویی، کارۆگەرمی)، بەتایبەت بەرهەمهێنانی وزەی کارۆئاویی، چونکە بەرهەمهێنانی کارەبا لەڕێگەی وێستگەی کارۆئاوییەوە خەرجی کەمترە، وە سروشتی ناوچەی لێکۆڵینەوە یارمەتیدەرێکی باشە بۆ ئەو مەبەستە، بەهۆی بوونی پێکهاتەیەکی جیۆلۆجی و بەرزی ونزمی جیاوازەوە لەناوچەکەدا، کە لەماوەی ڕابردوودا چەند گوندێکی ناوچەی لێکۆڵینەوە بۆ سود وەرگرتن لەوزەی کارەبا، پشتیان بە بەرهەمهێنانی کارەبای(کارۆئاوی) بەستووە، بەڵام بەشێوەیەکی سەرەتایی و بەقەبارەی بچوك، دەکرێت لەڕێگای لێکۆڵینەوەی وردەوە پەرەبەم بوارە بدرێت، لەم چوارچێوەیەشدا لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا، پێشنیاری دروستکردنی بەنداوی (دەلگە، بەلك) کراوە، جگە لەمانەش چەندین ناوچەی تری شیاو هەن بۆ دروستکردنی بەنداوو گلدانەوەی ئاو تێیاندا، کە دەتواندرێت لەڕێگای لێکۆڵینەوەی وردەوە بڕیاری کۆتایی لەسەر دامەزراندنیان بدرێت، کە بە جێبەجێکردنیان، سودێکی گەورە بەناوچەکە دەگەیەنن، چ لەڕووی بەرهەمهێنانی وزەی کارەباوە بێت، یاخود بەمەبەستی بەکارهێنانی ئاوەکە بێت لەکەرتە جۆراوجۆرە ئابورییەکاندا، لەم چوارچێوەیەشدا،

سود بە چالاکیی پیشەسازیی ناوچەکە دەگەیەنێت، بەنداوی (دەڵگە)، یەکێکە لەبەنداوە پێشنیارکراوەکان، کە بڕی(251.9)ملیۆن دۆلاری بۆ تەرخانکراوە، ئەم بەنداوە دەکەوێتە سەر ڕووباری زێی بچووك بەدوری (10) لەباشوری خۆرهەڵاتی قەڵادزێ، ڕوبەری ئاوەزێڵەکەی بریتییەلە(7773کم^2)، وە توانای گلدانەوەی (55ملیۆن/م^3) ئاوی هەیە، وەتوانای بەرهەمهێنانی (425گێگاوات) کارەبای هەیە[1]. نەخشەی(15).

نەخشەی(15) شوێنی جوگرافیی ناوچەی پێشنیارکراوی بەنداوی دەڵگە

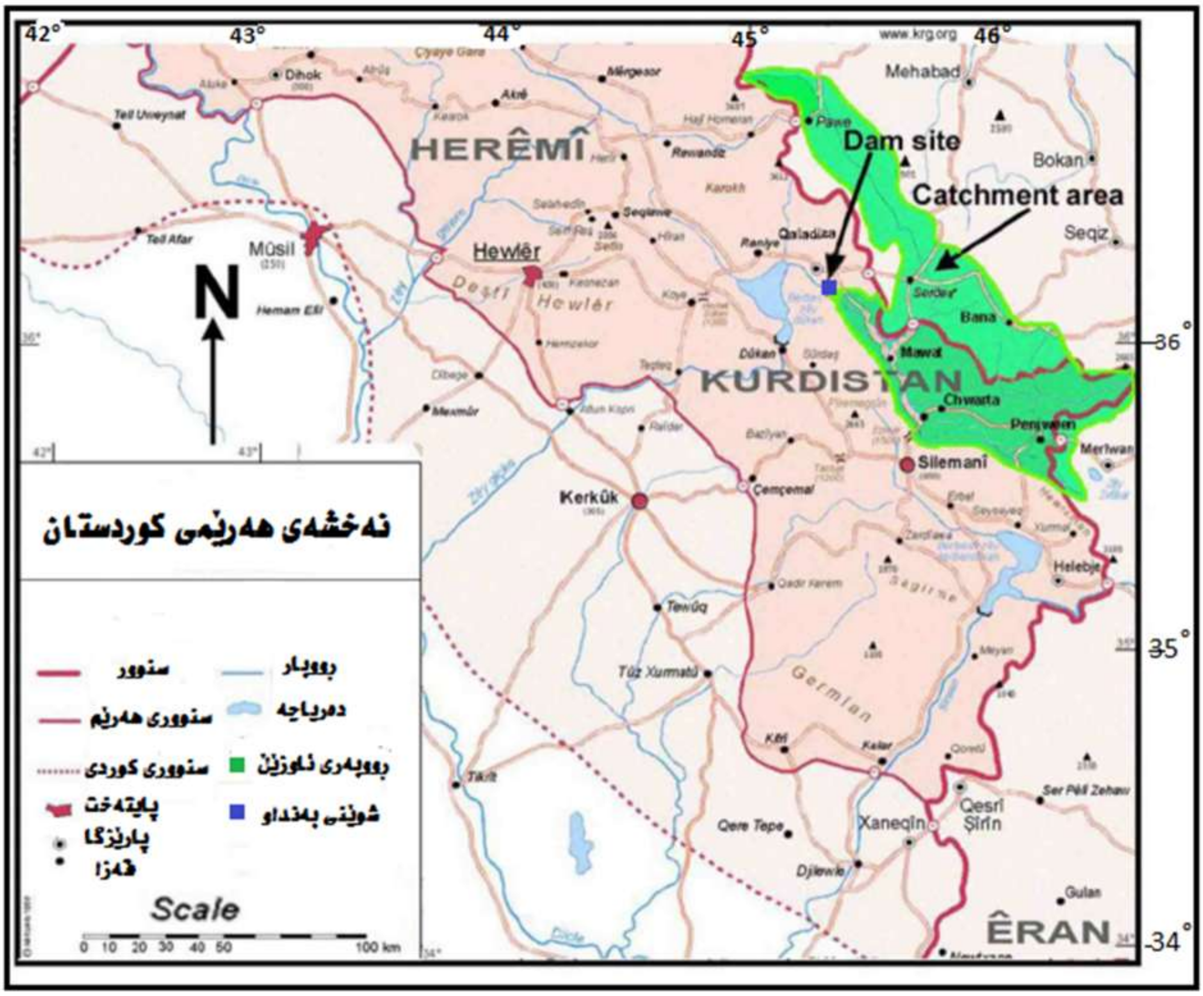

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە:–حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی بەنداو وکۆگاکانی ئاو، بەشی پلان، هەولێر ، داتای بلاّونەکراوە،2014.

1– حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی بەنداو وکۆگاکانی ئاو، بەشی پلان، هەولێر ، داتای بلاّونەکراوە،2014.

دەرئەنجامەکان

1- قەزای پشدەر لەساڵی (1938) پێکهێندراوە، مەڵبەندی قەزاکە پێیدەگوترێت (قەڵادزێ) کە یەکێکە لە قەزاکانی پارێزگای سلێمانی، قەزاکە لەشەش یەکەی کارگێڕی پێکدێت، کە ئەمانەن (ناحیەی سەنتەر(قەڵادزێ)، سەنگەسەر (ناودەشت)، ژاراوە، هەڵشۆ، هێرۆ ، ئیسێوە)، مەڵبەندی قەزای پشدەر (623م) لەئاستی ڕووی دەریاوە بەرزە، (175کم) لەشاری سلێمانییەوە دورە، لە (245 گوند و 31موچە) پێکدێت.

2- قەزای پشدەر دەکەوێتە باکوری خۆرهەڵاتی پارێزگای سلێمانی و خۆرهەڵاتی هەرێمی کوردستان، لەڕووی کارگێڕییەوە هاوسنورە لەگەڵ پارێزگای هەولێر لە باکورەوە و قەزای سۆران لەباکوری خۆرئاوا و قەزای ماوەت سنوری باشورەکەیەتی، وە لەخۆرهەڵاتەوە هاوسنورە لەگەڵ سنوری نێودەوڵەتیی (عێراق–ئێران)، قەزای ڕانیە لەباکوری خۆرئاوا و وە لەخۆرئاواوە قەزای دووکان سنورەکەی پێکدەهێنێت، سەبارەت بەشوێنی ئەسترۆنۆمیی(فەلەکی)ی قەزاکە دەکەوێتە نێوان هێڵەکانی درێژی("46 '48 °44-"53 '09 °45)ی خۆرهەڵات و بازنەکانی پانی ("10 '05 °36-"49 '18 °36)ی باکوری گۆی زەوی.

3- ڕوبەری قەزای پشدەر بەپێی یەکە کارگێڕییەکانی چەند جارێك گۆڕانکاری بەسەرداهاتووە، لەهەندێك ساڵدا ڕوبەرەکەی زیادیکردووە وە لەهەندێك ساڵدا کەمیکردووە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو گۆڕانکارییە کارگێرییانەی، کە بەسەر قەزاکەدا هاتووە، بەگوێرەی دواین ڕووپێو، ڕوبەری گشتی، کە لەساڵی (2013) ئەنجامدراوە، ڕوبەری قەزای پشدەر بریتیە لە(1408.83کم^2)، کە بەسەر شەش یەکەی کارگێریدا، دابەشبووە بەمشێوەیە ناحیەی سەنتەر(153.49کم^2) و ڕێژەی(10.89٪)، ناحیەی هێرۆ(110.49کم^2) و ڕێژەی(7.84٪)، ناحیەی هەڵشۆ(166.91کم^2) وبە ڕێژەی(11.84٪)،ناحیەی ژاراوە(303.29کم^2) و بەڕێژەی(21.52٪)، ناحیەی ناودەشت (سەنگەسەر) (558.88کم^2) و بەڕێژەی(39.66٪)، ناحیەی ئیسێوە(115.8کم^2) و بەڕێژەی(8.21٪) بووە وە قەزای پشدەر ڕێژەی (6.9٪) ی پارێزگای سلێمانی پێکدەهێنێت.

4- قەزای پشدەر هەر چوار وەرزەکانی ساڵی تێدا دەردەکەوێت، ئاووهەوای ناوچەکە دەکەوێتە چوارچێوەی ئاووهەوای دەریای ناوەڕاستەوە، تێکڕای ساڵانەی تیشکی خۆری گەیشتوو بۆ ناوچەی لێکۆڵینەوە بریتیەلە(7:58) حەوت کاتژمێرو پەنجاو هەشت خولەك، وەتێکڕای خێرایی

ساڵانەی با بریتیە لە (2.45م/چرکە)، وەتێکڕای باران بارینی ساڵانە بریتیەلە (544.4) ملم، تێکڕای پلەی گەرمی ناوچەکەش بریتیەلە (20.8) پلەی سەدی.

5- ڕووی زەوی قەزای پشدەر سەرجەم جۆرەکانی بەرزی ونزمی بەخۆیەوە دەبینێت، لە (چیا، گردو تەپۆلکە، دەشتایی) پێکهاتووە، بەجۆرێك ڕوبەری ناوچەی چیایی زۆرترین ڕێژەی ناوچەکە پێکدەهێنێت کە دەگاتە (61٪) و بریتیەلە(859.39کم^2)، وە ناوچەی گردوتەپۆلکەکان بریتیەلە (253.59کم^2)و دەکاتە (18٪) ی ناوچەکە، هەرچی ڕوبەری ناوچە دەشتاییەکانیشە بریتیەلە(295.85کم^2) و لە(21٪) ی ڕووی زەوی قەزای پشدەر پێکدەهێنێت.

6- ژمارەی دانیشتوانی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەزیادبونی بەردەوام دابووە، بەجۆرێك، کە لەماوەی ساڵانی (1957- 2015) دانیشتوانی ناوچەکە بۆ (93930)کەس زیادیکردووە، سەبارەت بەڕێژەی گەشەی دانیشتوانی ناوچەکە بۆمان دەردەکەوێت، کە بەردەوام لەگۆڕاندابووە لەسەرژمێرییەك بۆ سەرژمێرییەکی تر، بەجۆرێك، کە بەرزترین ڕێژەی گەشە لەنێوان ساڵانی (1977 -1987) بووە، کە بریتی بووە لە (3.9٪)، وە نزمترین ڕێژەی گەشەی ناوچەکە لەنێوان ساڵانی (1965 -1977) بووەو بریتی بووە لە (1.2٪)، وە تێکڕای گەشەی ساڵانەی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەنێوان ساڵانی (1957-2015) بریتیەلە (2.4٪)، خەملاندنی ژمارەی دانیشتوانی قەزاکە لە ساڵی (2015) بریتیەلە (128475) کەس.

7- کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر، لەکەرتەکانی پیشەسازیی (بیناکاری، خۆراکی، کانزایی، کیمیایی، دارتاشی، چاپەمەنی) پێکهاتووە.

8- کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر بەشێوەیەکی نایەکسان بەسەر یەکە کارگێرییەکانی قەزاکەدا دابەشبووە، بەجۆرێك لە(69٪)ی کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە کەوتوونەتە ناحیەی سەنتەر، کە دەکاتە(209) کارگە، وە لە (8٪)ی کارگەکان لەناحیەی ژاراوەیە، کە پێکهاتووە لە (24) کارگە، وە (23٪)ی کارگەکان لەناحیەی سەنگەسەرەو بریتییە لە(63) کارگەی پیشەسازی، هەریەکە لە ناحیەکای (هەڵشۆ، هێرۆ، ئیسێوە) هیچ کارگەیەکی پیشەسازیی تێدا نییە.

9- ژمارەی کارگەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە بریتین لە(302) کارگە، کە بەشێوەیەکی جیاواز بەسەر کەرتەکانی پیشەسازیی قەزاکەدا دابەشبوون بەجۆرێك، کەرتی پیشەسازیی کیمیایی

بە(107) کارگە و ڕێژەی(35٪)ی کارگەکانی قەزاکە پلەی یەکەمی گرتووە، کەرتی پیشەسازیی خۆراکی بەپلەی دووەم دێت، کە ژمارەی کارگەکانی بریتیەلە (61)کارگە و (20٪) ی کەرتی پیشەسازی ناوچەی لێکۆڵینەوەی پێکهێناوە، کەرتی پیشەسازیی کیمیایی بەپلەی سێیەم دێت کە ژمارەی کارگەکانی بریتیەلە (54)کارگە ئەمەش دەکاتە لە (18٪)ی پیشەسازی قەزاکە، ژمارەی کارگەکانی کەرتەکانی پیشەسازی (دارتاشی، بیناکاری، چاپەمەنی) بریتیە لە(39، 38، 3)، ئەمەش دەکاتە ڕێژەکانی (13٪، 13٪، 1٪) بەدوای یەکتردا بۆ هەر یەکێکیان، بەمەش لەپلەکانی (چوارەم، پێنجەم، شەشەم) دێن.

10- ژمارەی دەستی کاری کەرتی پیشەسازی ناوچەی لێکۆڵینەوە بریتیەلە(1116) کرێکار، کە بەشێوەیەکی جیاواز بەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەردا دابەشبوون، بەجۆرێك کەرتی پیشەسازیی بیناکاری بەڕێژەی(33٪) کرێکارانی کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە پێکدەهێنێت و ژمارەی کرێکارانی ئەم کەرتە بریتیەلە(369) کرێکار، کەرتی خۆراکی، بەپلەی دووەم دێت بەڕێژەی لە(22٪)، ژمارەی کرێکارانی ئەم کەرتە بریتیەلە (244) کرێکار، کەرتی کانزای بە (230) کرێکارو بەڕێژەی(20٪) بەپلەی سێیەم دێت، کەرتەکانی(کیمیایی، دارتاشی، چاپەمەنی) بەپلەی (چوارەم، پێنجەم، شەشەم) دێن، ژمارەی دەستی کاریان بریتیە لە(177، 89، 7)کرێکار، بەڕێژەی(16٪، 8٪، 1٪) دەستی کاری کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە پێکدەهێنن.

11- کۆی گشتیی سەرمایەی بەکارهاتووی کەرتی پیشەسازی قەزای پشدەر بریتیە لە(17395805000) دیناری عێراقی، کە بەشێوەیەکی نایەکسان بەسەر کەرتە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوەدا دابەشبووە، بەجۆرێك کەرتی بیناکاری بەبڕی (12666000000و بەڕێژەی 73٪) بەپلەی یەکەم دێت، کەرتی کیمیایی بەبڕی(2379100000و بەڕێژەی 12) بەپلەی دووەم دێت، وەکەرتی کانزایی بەبڕی (881305000و بەڕێژەی 5٪) بەپلەی سێیەم دێت، هەریەك لەکەرتەکانی (خۆراکی، دارتاشی) بەبڕی(760400000 -709000000و بەڕێژەی 4٪) بەپلەی چوارەم دێن، وە کەرتی چاپەمەنی بەبڕی (355000000و بەڕێژەی 2٪) بەپلەی پێنجەم وکۆتایی دێت.

12- پەیکەربەندی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە دابەشبووە بەسەر کارگەی قەبارە (بچوك، مامناوەند)دا، بەجۆرێك، کە (280)کارگە بریتییە لەکارگەی بچووك کە دەکاتە(93٪)ی کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە، وە (22)کارگەی ناوچەی لێکۆڵینەوە بریتیە لە کارگەی مامناوەند، کە دەکاتە (7٪)ی کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە، لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا کارگەی قەبارە گەورە بوونی نییە.

13- کۆی ڕووبەری زەویی بەکارهاتووی کەرتی پیشەسازی قەزای پشدەر بریتیەلە(526342م^2)، کە بەسەر سێ جۆر خاوەنداریەتیدا دابەشبووە، بەجۆرێك، بڕی(18380م^2 و بەڕێژەی 3٪) خاوەن کارگەکان بەشێوەی کرێی مانگانە کاری تێدا دەکەن، وە بڕی(202826م^2 و بەڕێژەی 39٪) خاوەن کارگەکان هی خۆیانە، وە بڕی(305100م^2 و بەڕێژەی 58٪) زەویی حکومەتە، کە بەشێوەی کرێی ساڵانە خاوەن کارگەکان بەکاریدەهێنن.

14- کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەی لێکۆڵینەوە لەژێر کاریگەریی کۆمەڵێك هۆکاری جوگرافیدا بڵاوبوونەتەوە وەك (سەرمایە، ڕێگاکانی گواستنەوە، بازاڕ، شوێنی جوگرافی، نرخی کرێ، موڵکداریێتی، سیاسەتی حکومەت، سەرچاوەی ئاوی، کەرەستەی خاو)، هەریەکە لەم هۆکارانە بەڕێژەیەکی جیاواز لەبڵاوکردنەوەی کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەکەدا بەشدارن، بەجۆرێك هۆکاری (سەرمایە) بەڕێژەی (25٪) بەپلەی یەکەم دێت، وە هۆکاری (کەرەستەی خاو) بەڕێژەی (2.3٪) لەپلەی کۆتایادێت.

15- ناوچەی لێکۆڵینەوە خاوەنی کۆمەڵێك بنەمای جوگرافیی سروشتی و مرۆیی گرنگی جێگیربوونی پیشەسازییە، وەك (کەرەستەی خاو، دەستی کار، بازاڕ، ...هتد).

16- کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە بەدەست کۆمەڵێك کێشەوە دەناڵێنێت، کە بوونەتە ڕێگر لەبەردەم پێشکەوتن و بەرەو پێشەوەچوونی ئەو کەرتە، وەك کێشەکانی(سەرمایە، میکانیکی، بازاڕو کێبڕکێ،...هتد).

پێشنیاز

لەژێر ڕۆشنایی ئەنجام دانی ئەم توێژینەوەیەو ئەو ئەنجامانەی کە پێیگەیشتووین، بەمەبەستی پەرەپێدانی کەرتی پیشەسازی ناوچەی لێکۆڵینەوە، چەند پێشنیازێك دەخەینەڕوو:-

1- دامەزراندنی وێستگەی ئاووهەوای پێشکەوتوو، کە زانیاری ورد لەسەر بارودۆخی ناوچەکە تۆماربکات و ئەم داتایانە لەخزمەت کەرتی پیشەسازیدا بەکاربهێندرێن و سودیان لێوەربگیرێت.

2- ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەی ورد لەسەر ئەو کەرەستە خاوانەی کە لەناوچەی لێکۆڵینەوەدا هەن، وەهەڵسەنگاندنی ئابورییان بۆ ئەنجامبدرێت بەمەبەستی دامەزراندنی ئەو جۆرە کارگانەی، کە سود لەم کەرەستە خاوانە وەردەگرن.

3- دۆزینەوەی چارەسەری گونجاو بۆ ئەو کێشانەی، کە کەرتی پیشەسازیی ناوچەی لێکۆڵینەوە بەدەستیەوە دەناڵێنێت، بەمەبەستی بەردەوامیدان و بەرەوپێشبردنی کەرتی پیشەسازی ناوچەکە.

4- دامەزراندنی کارگەی نوێ لەناوچەکەدا، کە تەکنەلۆژیای پێشکەوتووی تێدا بەکاربهێندرێت بەمەبەستی بەرزکردنەوەی ئاستی داهات.

5- هەوڵبدرێ ئەو جۆرە کارگانە لەناوچەکەدا، دابمەزرێندرێت، کە سود لە کەرەستەی خاوی ناوچەکە وەربگرن و پشت بە کەرەستەی خاوی ناوخۆیی ببەستن.

6- پێشکەشکردنی یارمەتییەکانی وەك قەرزو پێدانی بڕەسوتەمەنی مانگانە، بەنرخێکی کەمتر لەبازاڕی ئازاد، بۆکەمکردنەوەی بڕی تێچووی بەرهەمهێنان لەکارگە پیشەسازییەکاندا.

7- دامەزراندنی ناوچەی پیشەسازی نوێ و پێدانی زەوی بەخاوەن کارگەکان، بەجۆرێك ڕەچاوی پێویستی یەکەی ڕوبەر بۆ کردارەکانی بەرهەمهێنان و هەڵگرتن و نیشاندان لەکارگە پیشەسازییەکاندا بکرێت.

8- کردنەوەی خولی ڕاهێنان بۆ کرێکارانی کەرتی پیشەسازیی ناوچەکە بەمەبەستی بەرزکردنەوەی ئاستی شارەزاییان، ئەمەش خزمەت بە کردارەکانی بەهەمهێنان دەکات و بڕی بەرهەمهێنان زیادو باشدەکات.

9- بەخشینی کارگە پیشەسازییەکانی ناوچەکە لە وەرگرتنی باجی ساڵانە، یاخود کەمکردنەوەی ئەو باجە بەمەبەستی کەمکردنەوەی بڕی تێچووی بەرهەمهێنان.

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم/ سەرچاوە کوردییەکان:

ا/ کتێب:

1- ابراهیم، دارا خدر ، پشدەر، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی یە، چاپی یەکەم، چاپخانەی مەکتەبی ناوەندی(ی.ن.ك)، سلێمانی، 3003.

2- ئەحمەد، میقداد عەلی، شیکردنەوەیەکی جوگرافیایی بۆسەرچاوەکانی ئاو لەناحیەی سیروان، بەڕێوەبەرێتی چاپ و بلاَوکردنەوەی سلێمانی، زنجیرە(905)، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، 2012.

3- ئەمین، عبدولّلاَ محەمەد، پوختەیەك دەربارەی کۆنفرانسی ژینگەپارێزی قەلاَدزێ، لەسەر ئەرکی شارەوانی قەلاَدزێ چاپکراوە، چاپی یەکەم، 2008.

4- ئیسماعیل، سلێمان عەبدولّلاَ، تایبەتمەندییەکانی باران لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، 2006.

5- بابان، جەمال و ئەوانی تر، سلێمانی شارەگەشاوەکەم، بەرگی سێیەم، چاپی دووەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، 2012.

6- تالب، جەزا تۆفیق، بایەخی جیۆپۆڵەتیکی ی دانیشتوانی هەرێمی کوردستانی عیراق، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، چاپی یەکەم، سلێمانی، 1999.

7- تاڵەبانی، ناهیدە جەمال و تحسین عبدالرحیم عزیز، کارست وکانیاوی کارستی لەکوردستانی عێراق، دەستەی کوردستان بۆلێکۆڵینەوەی ستراتیژی و توێژینەوەی زانستی، چاپخانەی کاروخ، 2015.

8- تالەبانی، ناهیدە جەمال، دەرامەتی سەرچاوە ئاوییەکان، سەنتەری لێکۆڵینەوەو پەخشی کۆیە، چاپخانەی شەهاب، چاپی دووەم، 2011.

9- جەعفەرپوور، ئیبراهیم، ئاووهەوای گۆی زەوی، وەرگێڕانی- (سعید خضری و ئاسۆ عبدالرحمن)، لەبلاَوکراوەکانی خانەی چاپ وپەخشی ڕێنما، زنجیرە(336)، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2011.

10- حەسەن، عیمادەدین عومەر، دەرامەتە کانزاییەکان، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێڕاق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999.

11- ڕەشید، شیروان عمر، بنەماکانی جوگرافیای سروشتی و گەشەپێدانی گەشتوگوزار لەپارێزگای سلێمانی، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان/سلێمانی، 2007.

12- السامرائی، قصی عبدالمجید، ئاووهەواو هەرێمە ئاووهەواییەکان، وەرگێڕانی- خلیل کریم محمد و احمد علی احمد، چاپی یەکەم، دەزگای ڕۆشنبیری جەمال عیرفان، چاپخانەی تاران، 2015.

13- سەعید، کامەران تاهیر، جوگرافیای عێراق (مرۆیی وچالاکی ئابووری)، نارین بۆچاپ وبلاوکردنەوە،چاپی یەکەم، 2014.

14- سورداشی، عەلی مەحمود ئەسعەد، جیۆلۆجیای هەرێمی کوردستان، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێڕاق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999.

15- شەریف، ئازاد جەلال، سەرچاوەو دەرامەتی ئاو، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێڕاق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999.

16- عبدالکریم، لەنجە سەلاح، شیکردنەوەیەکی جوگرافیایی بۆبەرهەم ێنانی گەنم و جۆ لەپارێزگای سلێمانی لەنێوان سالانی(1997-2005)، بەڕێوەبەرێتی چاپ و بلاوکردنەوەی سلێمانی، زنجیرە 764، چاپخانەی ئاوێنە، سلێمانی، 2010.

17- عەبدوللا ئیسماعیل، سلێمان، باری پیشەسازی لەهەرێمی کوردستانی عێڕاقدا، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێڕاق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999.

18- عەبدوڵڵا، خەبات، بنەماتیۆریەکانی جوگرافیای عەسکەریی کوردستانی باشور، چاپخانەی روون، چاپی دووەم، سلێمانی، 2005.

19- عەتەوی، عەبدولا، دەوڵەت و کێشە نێودەوڵەتیەکان، وەرگێڕانی جەزا توفیق تالیب و ئەحمەد علی ئەحمەد، خانەی چاپ و پەخشی ڕێنما، چاپی دووەم، سلێمانی، 2007.

20- عەلی، جاسم محەمەدمحەمەد، ڕۆڵی هۆکارەسیاسیەکان لەدابەشبوونی دانیشتوانی پارێزگای سلێمانیدا، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، چاپخانەی تیشک، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2008.

21- عمر، دارا، سەرچاوەکانی ئاو و کانزاکانی کوردستان، مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی.ن.ك)، دەزگای چاپ وپەخشی حەمدی، 2006.

22- عمر، عەبدوڵڵا عامر، بەرزی ونزمی ڕووی زەوی هەرێمی کوردستان، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێڕاق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999.

23- غانم، علی ئەحمەد، جوگرافیای ئاوو هەوا، وەرگێڕانی- گۆران ڕەشید ئیمامی، پڕۆژەی (تیشك)، ژمارە(58)، چاپی یەکەم، 2009.
24- غەفور، عەبدوڵلا، پێکهاتەی ئیداری لەهەرێمی کوردستاندا(1991-2008)، دەزگای توێژینەوەو بلاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خانی(دهۆك)، چاپی یەیکەم، 2008.
25- غەفور، عەبدوڵلا، جوگرافیای باشوری کوردستان، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، چاپخانەی ڕەنج، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2008.
26- فاید، یوسف عبدالمجید، جوگرافیای ئاووهەواو ڕووەك، وەرگێڕانی-گۆران ئیمامی، بەڕێوەبەرایەتی خانەی وەرگێڕان، چاپخانەی کارۆ، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2012.
27- قارەمان، لەیلا محەمەد، خاکی هەرێمی کوردستان، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێراق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999.
28- کاکەی، فەرەیدون، داهات و ئەمنی ئاو لەهەرێمی کوردستان دا، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، 2001.
29- محمدامین، هاوڕێ یاسین، جوگرافیای خاك، ناوەندی غەزەلنووس-بۆچاپ و بلاوکردنەوە، زنجیرە 36، چاپخانەی تاران، 2014.
30- میراودەلی، مۆفەق، پشدەر لەهەگبەی مێژوودا، چاپخانەی روون، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2012.
31- مینە، ئەمین قادر، ئەمنی ستراتیجی عیراق و سێکوچکەی بەعسیان(تەرحیل، تەعریب، تەبعیس)، سەنتەری ستراتیجی کوردستان، سلێمانی چاپی دووەم، 1999.
32- نەقشبەندی، ئازاد محەمەد ئەمین، پڕۆژەی گاپ (GAP) و کاریگەریەتی لەسەر دەوڵەتانی ناوچەکەو کوردستان، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین/هەولێر، 2003.
33- نەقشبەندی، ئازاد محەمەدئەمین، جوگرافیای کەش وئاووهەوا، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ وپەخشی حەمدی، 2007.
34- نەقشبەندی، ئازاد محەمەدئەمین، بایەخی گەشتوگوزاری ئاویی هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی لێکۆڵینەوە کوردستانیەکان، بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بلاوکردنەوەی هەولێر، چاپخانەی بەڕێوەبەرایەتی ڕۆشنبیری-هەولێر، هەولێر،2013.
35- نەقشبەندی، ئازاد محەمەدئەمین، کەشوهەوای هەرێمی کوردستانی عیراق، جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، کتێبی سەنتەری برایەتی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێراق، چاپی دووەم، هەولێر، 1999.

36- وهیبە، عبدالفتاح محمد، جوگرافیای دانیشتوان، وەرگێڕانی- گەرمیان محمد احمد، خانەی چاپ وپەخشی ڕێنما، زنجیرە(352)، چاپخانەی گەنج، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2011.

ب/ نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا:

1- ابراهیم، یادگار مصطفی، جیۆمۆرفۆلۆجیای ئاوزێڵی ڕووباری قەندیل و بەکارهێنانەکانی، نامەی ماستەر(بلآونەکراوە)، کۆلێجی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەدین-هەولیر،2015.

2- احمد، ئامانج فواد، بنەماکانی پیشەسازی لەقەزای کەلار، نامەی ماستەر، بلآونەکراوە، فاکەڵتی زانستە مرۆڤایەتیەکان و وەرزش، زانکۆی کۆیە،2014.

3- اسماعیل، هێمن حسێن، توانستە ئاووهەواییەکان بۆبەرهەم هێنانی گەنم وجۆ لەپارێزگای سلێمانی، نامەی ماستەر(بلآونەکراوە)، کۆلێژی پەروەردە، زانکۆی کۆیە، 2015.

4- ئەحمەد، پشتیوان شەفیق، شیکردنەوەیەکی شوێنی بۆدابەشبوونی دانیشتوان لەقەزای ڕانیە (1957-2006)، نامەی ماستەر (بلآونەکراوە)، کۆلێجی زانستەکۆمەلآیەتیەکان، زانکۆی کۆیە، 2009.

5- بکر، بنار عبدالخالق، دەرامەتە سروشتیە سەرەکیەکانی قەزای کۆیە گیروگرفت و چارەسەرەکانی، نامەی ماستەر(بلآونەکراوە)، ئەنجومەنی کۆلێجی زانستە کۆمەلآیەتیەکان، زانکۆی کۆیە، 2007.

6- حسێن، بێستون ئەحمەد، شیکردنەوەیەکی جوگرافی بۆگەشەی دانیشتوان و کاریگەری لەسەر فراوانبوونی ڕووبەری شاری قەلآدزێ، نامەی ماستەرە(بلآوکراوە)، کۆلێژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین- هەولێر، 2013.

7- رشید، شێروان عمر، بنەما جوگرافیەکانی پەرەپێدانی گەشتوگوزار لەپارێزگای سلێمانیدا، تێزی دکتۆرایە(بلآونەکراوە)، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2011.

8- رشید، یادگار خدر، شیکردنەوەی جوگرافی دابەشبوونی پیشەسازی لەپارێزگای هەولێر(لێکۆڵینەوەیەك لەجوگرافیای پیشەسازی)، نامەی ماستەر(بلآونەکراوە)، کۆلێژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلآحەددین/هەولێر،2014.

9- سابیر، سایە سەلام، خەسڵەتەکانی لیژی چیای هەیبەت سوڵتان و مۆرفۆمێتری ئاوزێڵەکانی، نامەی ماستەر(بلآونەکراوە)، کۆلێژی پەروەردە/زانکۆی کۆیە، 2006.

10- علی، حسن علی، ئاوی ژێرزەوی لەقەزای پشدەردا، لێکۆڵینەوەیەکی هایدرۆلۆجییە، نامەی ماستەر(بلآونەکراوە)، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2011.

11- علی، ساسان حیکمەت ، شیکردنەوەیەکی جوگرافی بۆدابەشبوونی دانیشتوان لەپارێزگای هەولێر، نامەی ماستەر(بلاْونەکراوە)، کۆلێجی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەدین– هەولێر، 2008.
12- علی، عوسمان محەمەد، قەزای کەلار(لێکۆڵینەوەیەك لەجوگرافیای هەرێمیدا)، نامەی ماستەر(بلاْونەکراوە)، سکوڵی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2014.
13- قادر، محمد علی، نواندنی کاتۆگرافیی تایبەتمەندییە سروشتییەکانی قەزای ڕانیە بە بەکارهێنانی (GIS) و (RS)، نامەی ماستەر، (بلاْونەکراوە)، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2013.
14- محەمەد، ئاوێستا خالید، پەیوەندی جیۆمۆرفۆلۆجیای شاری سلێمانی بەبەکارهێنانی زەوی نیشتەجێبوونەوە، نامەی ماجستێر، (بلاْونەکراوە)، کۆلێژی زانستەمرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2011.
15- محمد، پشتیوان علی، شیکردنەوەی کاریگەری بەنداوی دووکان لەسەر سیستەمی ئاوی ڕووباری زێی بچوك لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، نامەی ماستەرە(بلاْونەکراوە)، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2010.
16- محمد، شاد حەمید، ڕێگاکانی ئۆتۆمبێل لەپارێزگای سلێمانی (لێکۆڵینەوەیەك لەجوگرافیای گواستنەوە)، نامەی ماستەر (بلاْونەکراوە)، کۆلێژی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، 2011.

پ / گۆڤارەکان:

1- تالەبانی، ناهیدە جەمال، ئاوی ژێر زەمین وکانیاوەکانی پارێزگای هەولێر، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، ژمارە(29)، ساڵی(2000).
2- تالیب، جەزا تۆفیق، داهاتی ئاو لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، ژمارە(50)، 2006.
3- حمە، أبوبکر کریم، کورتەیەك دەربارەی مێژووی پشدەر، گۆڤاری قەلاْدزێ، چاپخانەی ئارینا، ژمارە(2)، سلێمانی،2005.
4- رەمەزان، ئیدریس، گرنگی سامانەکانی ئاو لەهەرێمی کوردستان، ئابووری سیاسی، گۆڤارێکی وەرزییە سەندیکای ئابوریناسانی کوردستان دەریدەکات، ژمارە(27)، بەهاری(2008).

5- سەعید، محمد رەئووف، دیاردەی جێگیربوونی دام ودەزگا پیشەسازییەکان لەشارە سەرەکییەکانی عێڕاقدا، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، ژمارە(46)، ساڵی(2005)، لا35.
6- علی، سەرچڵ ئەحمەد، پشدەر، گۆڤاری قەڵادزێ، ژمارە(6)، 2007.
7- میراودەلی، مووەف، ناوی پشدەر لەکۆنەوە تائێستا، گۆڤاری مێرگ، ژمارە(43)،2008.

ت/ نوسراوو بلاْوکراوە حکومییەکان:

1- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی بەنداو وکۆگاکانی ئاو، بەشی پلان، هەولێر ، داتای بلاْونەکراوە،2014.
2- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، بەڕێوەبەرایەتی زانیاری و نەخشەسازی سلێمانی، پرۆفایلی قەزاکانی پارێزگای سلێمانی و ئیدارەی گەرمیان، زانیاری بلاْونەکراوە، 2013.
3- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، دەستەی ئاماری هەرێم، بەڕێوبەرایەتی ئاماری سلێمانی، ئەنجامەکانی پرۆسەی ژمارەلێدان و گەمارۆسازی لەگەڵ پێشبینی ژمارەی دانیشتوان بۆ سالاْنی(2005 تاکو 2015)، 2013.
4- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، دەستەی ئاماری هەرێم، بەڕێوبەرایەتی ئاماری سلێمانی، پوختەی ئەنجامەسەرەتاییەکانی کاری ژمارەلێدان و گەمارۆ (الحصر والترقیم) تایبەت بەسەرژمێری گشتی دانشتوان بۆشارنشین و گوندنشینی پارێزگای سلێمانی لەمانگی 2009/12 بەپێی قەزاوناحیەو شارەوانی، بەبێ بوونی ژمارەی لاپەڕە.
5- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پیشەسازی، بەڕێوەبەری گشتی پلان دانان و بەدواداچوون، پۆلێن کردنی کارگەکانی پیشەسازی بەپێ ISCS.1، 2008.
6- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی شارەوانی و گەشت وگوزار، بەڕێوەبەرایەتی نەخشەسازی سلێمانی، بنچینەی نەخشەی قەزای پشدەر، سلێمانی، 2015.
7- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی شارەوانی وگەشت وگوزار، فەرمانگەکانی ئاوی(قەلاْدزێ، سەنگەسەر، هێرۆ، ئیسێوە، هەڵشۆ)، زانیاری بلاْونەکراوە، 2016.
8- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی شارەوانی وگەشتوگوزار، سەرۆکایەتی شارەوانی قەلاْدزێ، فەرمانگەی ئاوی قەلاْدزێ، تۆمارەکانی فەرمانگەی ئاو، زایاری بلاْونەکراوە، 2008.

9- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوە ئاوییەکان، بەڕێوەبەرایەتی ئاوی ژێر زەوی سلێمانی، بەشی لێکۆڵینەوەو دراسات، زانیاری بڵاونەکراوە، 2016.

10- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، هۆبەی زەوی وزار، زانیاری بڵاونەکراوە، 2015.

11- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، هۆبەی ڤێتەنەری پشدەر، زانیاری بڵاونەکراوە، 2015.

12- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی بەنداوی دوکان، بەشی کەشناسی، داتای بڵاونەکراوە، 2015.

13- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ وسەرچاوەکانی ئاو، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، هۆبەی زەوی وزار، زانیاری بڵاونەکراوە، 2011.

14- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، زانیاری بڵاونەکراوە،2013.

15- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، هۆبەی کشتوکاڵی سەنگەسەر، زانیاری بڵاونەکراوە، 2011.

16- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی کشتوکاڵ، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کشتوکاڵی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی کشتوکاڵی پشدەر، ڕوپێوی گشتی، زانیاری بڵاونەکراوە، 2008.

17- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی ناوخۆ، پارێزگای سلێمانی، قائمقائمیەتی قەزای پشدەر، نەخشەی کارگێڕی قەزای پشدەر، بڵاونەکراوە.

18- حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی ئاوەدانکردەو نیشتەجێ کردن، بەڕێوەبەرایەتی گشتی ئاوەدانکردنەوەو نیشتەجێ کردنی سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی ڕێگاوبانی ڕانیە، بەشی تەکنیکی.

19- حکومەتی هەرێی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی، سەنتەری تەکنەلۆجیای زانیاری، بەشی Gis.

20- عوسمان توفیق شریف، ڕاپۆرتی کشتوکاڵی بۆکۆنفرانسی ئاوەدانکردنەوەی پشدەر، لەژێر دروشمی (ئەوان وێرانیان کرد ئێمە ئاوەدان)، لەڕۆژانی (26-27/26/2008).

ج/ نەخشەو ئەتڵەسەکان:

1- حداد، هاشم یاسین حمدامین و ئەوانی تر، ئەتڵەسی هەرێمی کوردستانی عێراق- عێراق وجیهان، کۆمپانیای تینۆس بۆچاپەمەنی وکاری هونەری، چاپی یەکەم، هەولێر، 2009.

2- خالد، ئاوێستاوهەوارتاهر، ئەتڵەسی پارێزگای سلێمانی، شارەوانی سلێمانی، دەزگای چاپ وپەخشی حەمدی، 2005.

چ/ چاوپێکەوتن:

1- چاوپێکەوتن لەگەڵ بەڕێز(د. پێشەوا محەمەد عەلی)، پسپۆڕی جیۆلۆجیا، مامۆستا لەبەشی جوگرافیای کۆلێژی زانستە مرۆڤایەتییەکان/زانکۆی سلێمانی، لەبەرواری(2015/12/15).

2- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز (محەمەد حەسەن ئەحمەد)،خاوەنی کارگەی کۆنکرێتی ئامادەکراوی ژاراوە، لەبەرواری (2016/3/19).

3- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز نەقیب (ژیلوان عوسمان تۆفیق)، بەرپرسی هۆبەی ئابوری یاریدەدەرێتی ئاسایشی قەڵادزێ، لەبەرواری(2016/10/30).

4- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز ئەندازیار (ئەردەلان کەریم مەحمود)، بەرپرسی بەشی ماستەرپلانی شارەوانی قەڵادزێ، لەبەرواری(2016/10/30).

5- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز ئەندازیار(عەلی ئەحمەد حەسەن) لێپرسراوی فەرمانگەی کارەبای قەڵادزێ، لەبەرواری (2016/10/23.

6- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(عەباس محەمەد ڕەسوڵ)، خاوەنی کارگەی مەڕمەڕی شەهیاد، لەبەرواری (2016/3/8).

7- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(عەباس ئەحمەد خدر)، خاوەنی کارگەی ئاشی جەماوەر، لەبەرواری (2016/3/8).

8- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(عەبدوڵڵا محەمەد ئەحمەد)، خاوەنی کارگەی شیرینی ئەمین، لەبەرواری (2016/3/16).

9- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(کارزان ئەحمەد سەعید)، خاوەنی کارگەی نانی تیری کانی، لەبەرواری (2016/3/8).

10- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(ئەحمەد عەبدوڵڵا حوسێن) خاوەنی کارگەی چەوولمی نەورۆز لەناحیەی ژاراوە.

11- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(سەلیم عومەر ڕەسوڵ)، چاودێری کارگەی کۆنکرێتی دابان، لەبەرواری(2016/3/23).
12- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(عومەر عەبدول رەحمان محەمەد)، خاوەنی کارگەی ترشیاتی بەتام، لەبەرواری (2016/3/19).
13- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(مەحمود مراد وەستا خدر)، خاوەنی کارگەی ئاسنگەری محمود، لەبەرواری (2016/4/17).
14- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(مستەفا عەبدوڵلاَ ئەحمەد)، خاوەنی کێڵگەی پەلەوەری ئالآن، لەبەرواری (2016/5/17).
15- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز(نەوزاد وسو حەسەن)، خاوەنی کارگەی سەهۆڵی قەلآدزێ، لەبەرواری 2016/5/7).
16- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ بەڕێز:- بایز ئەحمەد عەولاَ، خاوەنی کارگەی بلۆکی شۆران، لەبەرواری (2016/3/18).
17- چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ خاوەنی پرۆژەکانی بەخێوکردنی ماسی لەقەزای پشدەر .

دووەم/ سەرچاوە عەرەبییەکان:

ا/ کتێب:

1- اسماعيل، سليمان عبدالله، السياسة المائية لدول حوضي دجلة والفرات وانعكاساتها على القضية الكردية، مركز كردستان للدراسات الآستراتيجية، السليمانية، 2004.
2- التميمى، عباس على ، النمو الصناعى في الوطن العربى، مطبعة جامعة موصل، الموصل، 1985.
3- الجنابى، صلاح حميد، سعدى على غالب، جغرافية العراق الاقليمية، دار الكتب للنشروالطباعة، الموصل، 1992.
4- الجنابى، عبدالزهرة على، الجغرافيا الصناعية، دارصفاء للنشر والتوزيع، الطبعة الأولى، عمان، 2011.
5- الحديثي، طه حمادي، جغرافية السكان، دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، موصل، 1988.
6- الخشاب، وفيق حسين واخرون، الموارد المائية فى العراق، مطبعة جامعة بغداد، 1983.
7- خصباك، شاكر، الاكراد (دراسة جغرافية اثنوغرافية)، مطبعة شفيق، بغداد، 1972.

8- خصباك، شاكر، العراق الشمالى، دراسة الجغرافية (الطبيعية والبشرية)، مطبعة شفيق، طبعة الاول، بغداد، 1973.
9- الخفاف، عبد على، المناخ والانسان، الطبعة الاولى، دار المسيرة، عمان، 2007.
10- خياط، كمال، الواقع الاقتصادى-الاجتماعى لمافضة السليمانية 2000، مكتب الفكر والتوعية فى الاتحاد الوطنى الكوردستانى.
11- دبنماير، ار.اف.، النباتات وبيئتها، ترجمة- يحيى داود المشهدانى، دار الكتب للطبع والنشر، الموصل، 1987.
12- رسول، احمد حبيب ، جغرافية الصناعية، دار النهضة العربية، بيروت-لبنان، 2009.
13- الزوكة، محمد خميس، الجغرافية الاقتصادية، دار المعرفة الجامعية، ط12، الاسكندرية، 1998.
14- الزوكة، محمد خميس، جغرافية النقل والتجارة، دار المعرفة الجامعية، القاهرة، 2006.
15- الزوكة، محمد خميس، جغرافية النقل، دار المعرفة الجامعية، الطبعة الثانية، 2000.
16- الزوكه، محمد خميس، جغرافية المياه، دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية، 1998.
17- السامرائى، قصى عبدالمجيد، مبادىء الطقس والمناخ، دار اليازورى العلمية للنشر والتوزيع، عمان، 2008.
18- سعيد، كامران طاهر، توسع مدينة السليمانية بتاثير الاسر الحضرى(دراسة فى جغرافية المدن)، مركز كوردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، 2012.
19- السماك ، محمد ازهر السعيد، جغرافية الصناعة بمنظور المعاصر، الطبعة الاولى، دار بن الاثير للطباعة والنشر، جامعة الموصل، 2008.
20- السماك ، محمد ازهر سعيد ، و عباس على التميمى، اسس جغرافية الصناعية وتطبيقاتها، مديرية دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، الموصل، 1987.
21- السماك، محمد ازهر ، الموارد الاقتصادية، دار الكتب للطباعة والنشر، 1979.
22- شحاده، نعمان، علم المناخ، الطبعة الثانية، مطبعة النور النموذجية، 1983.
23- شريف، ابراهيم ابراهيم، على حسين شلش، جغرافية التربة، مطبعة جامعة بغداد، 1985.
24- شريف، ابراهيم و اخرون، جغرافية الصناعية، مطبعة جامعة الموصل، دارالكتب للطباعة والنشر، بغداد، 1981.
25- الشماع، سميرة كاظم، مناطق الصناعة في العراق، دار الرشيد للطباعة والنشر، بغداد، 1980.
26- الشواورة، على سالم احميدان، جغرافية النقل وتطورها، دار صفاء للنشر والتوزيع، الطبعة الاولى، عمان، 2012.

27- الشيخ، حمد بن محمد ال، اقتصاديات الموارد الطبيعية والبيئة، الطبعةالاولى، العبيكان للنشر، الرياض، 2007.
28- صالح، حسن عبدالقادر، مدخل الى الجغرافية الصناعية، الطبعة الاولى، دارالشروق، عمان، 1986.
29- الصحاف، مهدى محمد على واخرون، علم الهيدرولوجى، جامعة الموصل، مديرية مطبعة الجامعة، 1983.
30- الصقار، فؤاد محمد، الجغرافية الصناعية فى العالم، الطبعة الاولى، وكالة المطبوعات، الكويت، 1980.
31- طالب، جزا توفيق، المقومات الجيوبولتيكية للامن القومي في أقليم كردستان، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، 2005.
32- الطالباني، ناهدة جمال، المياه الجوفية في منطقة مابين الزابين في العراق واستغلالها، مركز دراسات النشر(بەخش)، مطبعة ياد، السليمانية، 2009.
33- طنطيش، جمعة رجب و محمد ازهر سعيد السماك، دراسات في جغرافة مصادر الطاقة، منشوراتELGA، 1999.
34- العانى، خطاب صكار، جغرافية العراق –أرضا–وسكانا–وموارد الاقتصادية، دار الحكمة للطباعة والنشر، جامعة بغداد، 1988.
35- عبده، سعيد، جغرافية النقل (مغزاها ومرماها)،مكتبة الأنجلو المصرية، 2010.
36- عطوى، عبداللة، جغرافية المدن، الجزء الثالث، دار النهضة العربية، بيروت–لبنان، 2003.
37- علاءالدين، عطا محمد، قضاء هەڵەبجە، دراسة فى الجخرافية الاقليمية، مركز الدراسات الكردية(كوردۆلۆجى)، سليمانى، 2008.
38- علمى، فريق، مشرع سنكسر، الاروائى، جامعة صلاح الدين–اربيل، مطبعة الاول، 1982.
39- العلى، عبدالستار محمد ومحسن حرفش السيد، تقييم المشاريع الصناعية، مطبعة دار الحكمة للطبعة والنشر، الموصل، 1987.
40- العمرى، فاروق صنع الله، على صادق، جيولوجية شمال العراق، مطبعة كلية العلوم، جامعة الموصل، 1997.
41- فضيل، عبد خليل، دراسات في الجغرافية الصناعية، مديرية مطبعةالتعليم العالى، بغداد، 1989.
42- فضيل، عبدالخليل واحمد حبيب رسول، جغرافية العراق الصناعية، مطبعة جامعة الموصل/الموصل، 1984.
43- اللهونى، محمد عبدالله عمر ، التحليل الجغرافى للاستيطان الريفى فى اقليم كوردستان، دراسة تطبيقية لمحافضة اربيل، مركز كوردستان للدراسات الاستراتيجية/السليمانية، 2005.

44- محمد، بختيار صابر، الاحتياجات المائية فى محافظة اربيل وقياس العوامل المؤثرة فيها 1986- 2001، مركز كوردستان للدراسات الاستراتيجية، سليمانية، 2009.
45- محمد، خليل كريم، المياه الجوفية فى سهل شرزور وامكانيات استثمارها (دراسة فى الجغرافيا الطبيعية)، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، 2009.
46- محمود، محمد شكر، الصناعات الانشائية فى محافظة السليمانية، دراسة فى جغرافية الصناعية، مركز كوردستان للدراسات الاستراتيجية/السليمانية، 2013.
47- المشهدانى، احمد صالح محمد، مسح وتصنيف التربة، مطبعة جامعة الموصل، الموصل، 1994.
48- موسى، على حسن، اساسيات علم المناخ، الطبعة الاولى، دار الفكر، دمشق، 2004.

ب/ نامەی زانكۆيى:

1- احمد، سوران حمة امين، التحليل الجغرافى لخصائص لارياح فى اقليم كوردستان العراق وامكانيات استثمارها، رسالة ماجستر (غير المنشورة)، كلية العلوم الانسانية، الجامعة السليمانية، 2007.
2- اسماعيل، أحمد جليل، توطن صناعة السمنت في محافظة نينوى(تحليل في تنظيم المكانى)، رسالة ماجستير(غير منشورة)، كلية التربية/جامعة الموصل،2004.
3- اسماعيل، احمد جليل، صناعة مواد الانشائية فى محافظتى اربيل ودهوك، أطروحة دكتورا، (غير منشورة)، كلية العلوم الاجتماعية، جامعة كويه،2010.
4- امين، فؤاد خالد سعيد، توطن الصناعات الغذائية الرئيسية بمحافظة السليمانية (تحليل مكانى) باستخدام نظم المعلومات الجغرافية GIS ، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية التربية، جامعة الموصل، 2007.
5- بكر، سناء عبدالباقي،مصادر الثروة الطبيعية في حوض دووكان وسبل صيانتها،رسالة ماجستير(غيرمنشورة)،كلية الأداب،جامعة صلاح الدين،2003.
6- الحداد، هاشم ياسين حمدامين، اطلس الموارد طبيعية لمحافظه اربيل وادارة الارض فيها لاغراض الزراعةبة/ دراسةكارتوغرافية- جغرافية، رسالة ماجستر (غير المنشورة)، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين- اربيل، 2000.
7- حسين، بيان على، التحليل الجغرافى لأتجاهات النمو الحضرى فى محافظة السليمانية، اطروحة دكتوراة(غير منشورة)، كلية العلوم الانسانية، جامعة السليمانية، 2008.

8- حسين، بيان على، التحليل الجغرافى لأتجاهات النمو الحضرى فى محافظة السليمانية، اطروحة دكتوراة(غير منشورة)، كلية العلوم الانسانية، جامعة السليمانية، 2008.

9- خورشيد، فواد حمة، قضاء بشدر، دراسة فى الجغرافية البشرية، رسالة ماجستر(غيرمنشورة)، كلية الاداب، جامعة بغداد، بغداد،1973.

10- الدليمى، صبحى احمد مخلف، التوزيع المكانى للصناعات الانشائية الكبيرة فى محافظة الانبار، دراسة فى جغرافيا الصناعة، رسالة ماجستير، غيرالمنشورة، كلية التربية، جامعة الانبار، 2003.

11- السلامي ، إنتصار حسون رضا، الحرف الصناعية في محافظة الكاظمية(دراسة في جغرافية الصناعة)، رسالة ماجستير(غيرة منشورة)، كلية التربية ابن رشد/جامعة بغداد، 2003.

12- عزيز، تحسين عبدالرحيم ، التباين المكانى لمياة الينابيع فى محافظة السليمانية، اطرحة دكتوراه(غير منشورة)، كلية التربية، جامعة المستنصرية، 2007.

13- عزيز، تحسين عبدالرحيم ، هايدرومورفومترية حوض نهر رواندز واحتياجاته المائية، رساله ماجستير(غير منشورة)، كلية الأداب، جامعة صلاح الدين ،2002.

14- عيادى، رضوان بن محمد، صناعة الورق فى تونس(دراسة تطبيقية في جغرافية الصناعة)، رسالة ماجستر(غير منشورة)، كلية تربية ابن رشد، جامعة بغداد، 2003.

15- المحمدي، ياسين حميد بدع، التنمية الصناعية واتجاهاتها المكانيةفي محافظة أربيل(دراسة في جغرافية التنمية الصناعية)، اطروحة دكتوراه(غيرة منشورة)، كلية الاداب/جامعة بغداد، 2006.

16- محمود، يوسف ستار محمد، الصناعات الانشائية فى قضاء دربنديخان-محافظة السليمانية اقليم كوردستان العراق(دراسة فى الجغرافية الاقتصادية، رسالة ماجستير(غيرمنشورة)، كلية الاداب، جامعة المنصورة،2015.

17- المسعودى، رياض محمد على عودة دهش، صناعة مواد البناء والتشيد (كبيرة الحجم) فى محافظة كربلاء للمدة من (1996-2004)، اطروحة دكتورا، غير منشورة، كلية التربية (ابن رشد)، جامعة بغداد، 2006.

18- الهيبى، احمد فليح فياض على، حوض دوكان فى المنطقة الجبلية من شمال العراق (دراسة جيومورفولوجية تطبيقية، اطروحة دكتورا (غير منشورة) كلية التربية، جامعة الانبار، 2015.

19- وفيق ،هند فوزي، الصناعات الدوائية في العراق (دراسة فى الجغرافية الصناعية)، رسالة ماجستير(غير المنشورة)، كلية الاداب/جامعة بغداد، 2007.

پ/ گۆڤارەکان:

1- مجيد، محمد عباس، التحليل الجغرافى للصناعات الغذائية فى مدينة الكوت دراسة في جغرافية الصناعة، مجلة كلية التربية/واسط، العدد العاشر، بدون سنة النشر.
2- مجيد، محمد عباس، التحليل الجغرافى للصناعات الغذائية فى مدينةالكوت دراسة فى جغرافية الصناعية، مجلة كلية التربية/واسط، العدد العاشر، بدون سنة النشر.
3- نقشبندي، ئازاد محمد أمين، مناخ إقليم كوردستان، مجلة متين، العدد 36، مطبعة خبات، دهۆك ، 1997.

ت/ نوسراوو بڵاوکراوە حکومییەکان:

1- الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للاحصاء والنشر، المجموعة الاحصائية السنوي للعام (1965)، المطبعة الحكومية، بغداد، 1966.
2- الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للاحصاء، مدرية الاحصاء السكانى، نتائج التعداد العام للسكان لسنة 1987، محافظة السليمانية، مطبعة الجهاز المركزي، 1988.
3- الجمهورية العراقية، وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للاحصاء، هيئة التعداد العام والدراسات السكانية، نتائج ترقيم المبانى وحصر السكان، لسنة 1977، لمحافظة السليمانية، مطبعة الجهاز المركزي، 1978.
4- الجمهورية العراقية، وزارة الداخلية، مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية عام (1957) لواء كركوك و السليمانية، المطبعة العاني.
5- حكومة اقليم كردستان، مديرية احصاء السليمانية، المؤشرات السكانية و البني الخدمية الارتكازية لاقليم كردستان العراق، لسنة 2002، محافضة السليمانية، غير منشورة، 2003.
6- وزارة التختيط الجهازالمركزي للاحصاء، المجموعة الاحصائية لسنة 1986، مطبعة الجهاز، بغداد، 1987.

سێیەم/ سەرچاوە ئینگلیزیەکان:

ا/ کتێب:

1- Buday, Tibur, sead Z. Jassim. The Regional Geology of Iraq. Volume 2,Tectionism Magmatism and Metamorphism, Baghdad- 1987.

ب/ نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا:

1- Al-Manmi, Diary Ali Mohammad Ameen, Water Resources managmert in Rania area, Sulaimania NE-Iraq, Ph.D.Thesis, Unpublished, College of Science, University of Baghdad, (2008).
2- Mustafa, Omed.M., Impact of Sewage waste water on the environment of Tanjaro River and Its Basin within Sulaimani City/NE-Iraq, master, submitted to the Council of College of Science, University of Baghdad, 2006

ت/ نوسراوو بلاّوکراوەی حکومییەکان:

1- FAO Coordination office for Northern Iraq. Hydrology of Northern Iraq, V1, Erbil, 2003
2- FAO Representation in Iraq .FAO Co – ordination office Erbil، Mapping Unit. 2001. Kurdistan Regional/ soil Survey map. Scale 1:1،000،000.
3- Sissakian. V. K.. 1997. Geological Map of Arbeel and Mahabad Quadrangles. scale 1:250000. State Establishment of Geological Survey and Mining. Iraq-Baghdad.

چوارەم/ بەرنامەکان:

1- Arc Map10.2.2.
2- ArcGis ArcMap V.10.3.
3- Google Earth Position V.1.17.

پاشکۆی (1)

دریژیی سنوری قەزای پشدەر لەگەڵ ناوچەکانی دەوروبەری

٪ دریژی سنور	دریژیی سنور / کم	هاوسنور
39	77.86	قەزای پشدەر– وڵاتی ئێران
15	29.12	قەزای پشدەر– هەولێر
20	39.35	قەزای پشدەر– ڕانیە
27	53.30	قەزای پشدەر– دوکان
100	199.63	کۆی دریژیی سنور

سەرچاوە/ کاری توێژەر بە بەکارهێنانی بەرنامەی Arc Map10.2.2 پشتبەست بە:

حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پلاندانان، بەڕیوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی، سەنتەری تەکنەلۆجیای زانیاری، بەشی GIS.

پاشکۆی (2)

فۆڕمی ڕاپرسی

حکومەتی هەرێمی کوردستان / عێراق

وەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی

زانکۆی سلێمانی

کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتییەکان

بەشی جوگرافیا

کۆکردنەوەی زانیاری دەربارەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

زانیارییەکانی ئەم فۆڕمە بەمەبەستی لێکۆڵینەوەی زانستی بەکاردێت، بۆیە جەخت لەسەر پاراستنی دەکەینەوە، وڵامدانەوەی پرسیارەکانی ئەم فۆڕمە خزمەتکردنە بەم توێژینەوە زانستییە بەناونیشانی (هەڵسەنگاندنی بنەما جوگرافییەکانی جێگیربوونی پیشەسازی لەقەزای پشدەردا)، کەتوێژینەوەکە لەبواری جوگرافیای پیشەسازیدا ئەنجامدەدرێت.

توێژەر	سەرپەرشت
ڕزگار مستەفا محەمەدئەمین	پ.د. جەزا تۆفیق تاڵب

یەکەم: زانیاری گشتی لەسەر کارگە پیشەسازییەکان :

1. ناوی کارگە : ....

2. خاوەندارییەتی : ....

3. لقی پیشەسازی : ....

4. مێژووی دەست کردن بە بەرهەمهێنان ....

5. ئایا کارگەکە سوود دەبینێت لە خزمەتگوزارییەکانی قەزای پشدەر؟

....

دووەم : شوێن و ڕووبەر :

1. ناوی شوێنی کارگەکە : ....

2. ئایا کارگەکە لەسەر شوێنێکی گشتی یە: ....

نزیکە لە سەرچاوەی ئاوی؟ .... لەناو شارە؟........... لە چواردەوری شارە؟...........

3. هۆکاری هەڵبژاردنی ئەم شوێنە؟ ....

4. ئایا ڕووبەری گشتی کارگەکە چەندە : .... م2 .

ا. زەوییەکە ئەهلیە .... ، یان حکومییە : ....

ب. کرێی زەوی : لەحکومەت بەکرێ گیراوە............... بڕی کرێکەی ....، یان لە خەڵك بەکرێ گیراوە .... بڕی کرێکەی ....

5- ئایا کارگە پێووستی بەوەیە ڕووبەرەکەی فراوان بکرێت ؟ .... بۆچی ....

6- ئایا ئەم کارگە پیشەسازییە نزیکی سەرچاوەی وزەیە : .... جۆری وزەکە چییە .... بەرهەمی نەوتی یە .... کارەباییە .... سەرچاوەی وزە ....

سێیەم : سەرچاوەی سەرمایەی کارگەکە :

1. بڕی ئەو سەرمایە چەندە کە لە دامەزراندنی کارگە خەرج کراوە لە سەرەتای دەست کردن بە کار .... دینار.
2. بەهای شوێنکە و ئامێرەکان و شتومەکەکانی ناو کارگەکە چەندە................. دینار.
3. بڕی ئەو پارەبە چەندە ئیستا لە کارگەدا خراوەتە کارەوە .... دینار.
4. سەرچاوەی پارەی کارگەکە : تایبەتە .... ، بانکی پیشەسازی .... یان سەرچاوەی تر............................ .

چوارەم : ئاوی بەکارهاتوو :

بڕ ئاوی بەکارهاتوو بە لیتر ....

1. بڕی ئاو بەکارهاتوو ڕۆژانە بە .... سەرچاوەکەی .... نرخەکەی ....
2. بڕی ئاوی بەکارهاتوو لە کرداری پیشەسازی ....
3. بڕی ئاوی بەکارهاتوو لە کرداری سارکردنەوە ....
4. بڕی ئاوی بەکارهاتوو لە کرداری تر ....

پێنجەم: سووتەمەنی و وزە :

1. جۆری وزەی بەکار هاتوو .... بڕی بەکارهاتوو .... نرخەکەی بە دینار.................... .
2. ئەو هۆکارە گواستنەوانە چین لە گواستنەوەی وزە بەکاری دێنن ....
3. بڕی ئەو کارەبایە چەندە کە کارگەکە پێوستی پێیەتی بۆ ئەوەی بە هەموو توانایەکیەوە ئیش بکات .... ، وە ئیستا چەند کارەبا لە بەردەستە .... تێچوونی چەندە ....
4. ئایا کارگەکە بەشداری هەیە لەگەڵ مولیدەی ئەهلی بڕەکەی .... ، تێچونی ....
5. ئایا کارگەکە مولیدەی کارەبای تایبەت بە خۆی هەیە .... ، تێچوونی چەندە.......................... .

شەشەم : کەرەستەی خاو :

1. ئایا کەرەستە خاوەکان کە لە کارگەکەدا بەکاردێن چین وە بڕی ڕۆژانەی هەریەکەیان چەندە ؟

2. ئایا ئەو دووری یە چەندە لە نێوان کارگە کە و شوێنی کەرەستە خاوەکە هەیە .... کم.

3. سەرچاوەی کەرەستە خاوەکە : ناوخۆییە لەناو قەزاکەیە : .... ڕێژەکەی بە سەدی .... لەدەرەوەی قەزاکە .... ، لە کۆیوە دێت .... ، ڕێژەکەی بە سەدی ....

حەوتەم : دەستی کار و کرێ

1. ئایا ژمارەی کرێکارەکانی کارگەکە چەندە .... کرێکارە ، کوڕ .... کچ .... ، هونەرییەکان .... کرێکار، ڕانەهێنراوەکان .... کرێکار ، کارگێڕییەکان ....
2. ژمارەی ئەو کرێکارانەی کە بەردەوام کاردەکەن لە کارگەکە .... ، کوڕ .... کچ ..... .
3. ژمارەی ئەو کرێکارانەی کە وەرزانە کاردەکەن لە کارگەکە .... ، کوڕ .... ، کچ................ .
4. سەرچاوەی کرێکارەکان : ئایا تەنها لە قەزاکەیە .... ، لە ناوەوەی هەرێم .... ، لە شوێنی ترەوە ....
5. کرێ ڕۆژانەی کرێکارەکان .... ، ناوەندی داهاتی مانگانەی کرێکار ....

هەشتەم : بەرهەم

1. جۆری بەرهەم : .... بەرهەمی سەرەکی .... بڕەکەی ڕۆژانە .... نرخەکەی.................. بڕەکەی مانگانە ....
2. ئایا توانای بەرهەمهێنانی ڕۆژانەی کارگەکە چەندە ....
3. ئایا بەرهەمهێنانی کارگەکە زیادی کردووە .... بۆچی ....).

نۆیەم : شوێنی فرۆشتنی بەرهەم

1. لە ناوخۆی قەزا : ………… بڕی فرۆشتن ……………. ڕێژەی سەدی ……..

لە بری بەرهەمهێنان ، لە پارێزگای سلێمانی .. …………. بڕی فرۆشتن ……………. ڕێژەی سەدی………… لە بری بەرهەمهێنان ، لە هەرێمی کوردستان …………… بڕی فرۆشتن ……………. ڕێژەی سەدی………… لە بری بەرهەمهێنان ، دەرەوەی هەرێم………… بڕی فرۆشتن ……………. ڕێژەی سەدی………… لە بری بەرهەمهێنان.

2. ئایا بەرهەمەکە ڕووبەڕووی کێبڕکێ دەبێتەوە لەگەڵ بەرهەمی دەرەکی ؟ (…………………………………………………………………………………)

3. ئایا قازانجی مانگانەی کارگە چەندە؟ …………………………………

دەیەم : گواستنەوە

ئایا جۆری ئەو هۆکارانە چین کە بۆ گواستنەوە بە کاردێن ، ئەگەر ئۆتۆمۆبیلە ……. ، تێچوونی گواستنەوە ………………… ، ئەگەر سەرچاوەی ترە چییە ……………… نێچوونی…………… .

یانزەهەم: گرنگترین ئەو کێشانە چین کە ڕوبەڕوی کارگە کە دەبنەوە

1. کێشەکان کە بەهۆی شوێنی جوگرافییەوە ؟

2. کێشان بەهۆی کەرەستەی خاوەوە؟

3.کێشەکان بەهۆی سەرمایەوە ؟

4.کێشەکان بەهۆی دەستی کارەوە ؟

5. کێشەکان بەهۆی بازاڕەوە ؟

6. کێشەکان بەهۆی جۆری بەرهەمەوە ؟

8. کێشەکان بەهۆی سووتەمەنی و وزەوە ؟

9.کێشەکان بەهۆی باجەوە ؟

10. ئایا کیشەی تری هەیە کارگەکە ؟

دوانزەهەم : پیس بوون

1. ئایا کارگەکە پاشماوەی ڕەقی هەیە ؟

نەخێر..........بەڵی............هۆکەی........................ ....

2. ئایا کارگەکە پاشماوەی ئاوی پیس بووی هەیە؟

نەخێر .... بەڵێ .... ئایا چارەسەر دەکرێت ....

3. ئایا کارگەکە غازی بۆن ناخۆشی هەیە ؟

نەخێر .... بەڵێ .... ئایا کارگەکە دوکەڵ هەڵکێشی هەیە ؟

4. ئایا کارگەکە لەو کارگانەیە کە ژاوەژاوی زۆری لێ دەبێتەوە ؟
5. ئایا بڕی ئەو پاشماوانە چەندە کە ڕۆژانە لە کارگەکە بەجێ دەمێنێ ؟ کەرەستەی ڕەق ....کەرەستەی شل ....
6. ئایا کارگەکە سوود لە پاشماوە ڕەق و شل و گازییەکان دەبینێت ؟ بەڵێ .... نەخێر .... هۆکەی ....
7. ئایا کارگەکە زیانی پێدەکات لە کارگەکانی چواردەورییەوە ؟

نەخێر .... بەڵێ .... هۆکەی ....بۆنی ناخۆش .... گاز .... دوکەڵ .... هۆکاری تر ....

پاشکۆی (3) پێکهاتەی پیشەسازیی قەزای پشدەر ساڵی (2015)

یەکەی کارگێری	لقی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم٪	قەبارەی کارگە		
														بچوک	مام ناوەند	گەورە
ناحیەی سەنتەر	بیناکاری	بلۆك	3	37	554000000	280000	450000	دانە	21.4	22.7	16.1	19.3	18.4	0	3	0
		چەولم	7	62	2533000000	49100	63000	$م^3$	53.8	49.2	50.2	51.3	52.9	5	2	0
		کۆنکرێتی ئامادەکراو	4	47	3013000000	26700	42000	$م^3$	57.1	67.1	73.2	59.3	50	1	3	0
		بەردی مەغسەل	3	8	52000000	462	946	م/درێژی	75	80	86.7	80.8	82.7	3	0	0
	کۆ		17	154	6152000000	-	-	–	–	–	–	–	–	9	8	0
	خۆراکی	نان وصەمون	32	114	364400000	110200	222500	کیلۆ	80	80.3	85.9	79.9	81.6	32	0	0
		نای تیری	8	53	71000000	24000	61500	کیلۆ	100	100	100	1000	100	8	0	0
		کارگەی شەکر	3	9	16000000	75000	195000	کیلۆ	100	100	100	100	100	3	0	0
		ئاش	2	4	21000000	-	-	-	100	100	100	0	0	2	0	0
		شیرنەمەنی	2	7	69000000	9400	19000	کیلۆ	100	100	100	100	100	2	0	0
		ترشیات	2	15	31000000	11500	17000	کیلۆ	100	100	100	100	100	2	0	0
		سەهۆڵ	1	3	60000000	6000	24000	قالب	100	100	100	100	100	1	0	0
		ساردەمەنی	2	8	28000000	6000	21000	لیتر	66.7	72.7	41.2	18.2	31.8	2	0	0
	کۆ		52	213	660400000	-	-	-	-	-	-	-	-	52	0	0
	کانزایی	ئاسنگەری	39	67	180800000	–	–	–	72.2	71.3	76.8	0	0	39	0	0

یەکەی کارگێری	لقی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم٪	قەبارەی کارگە		
														بچوک	مام ناوەند	گەورە
		دەزگا	13	28	297505000	41800	114500	کیلۆ	65	63.6	93	68.8	79.2	13	0	0
		ئەلەمنیۆم	18	52	175000000	–	–	–	54.5	56.5	53.7	0	0	18	0	0
	کۆ		70	147	653305000	-	-	-	-	-	-	-	-	70	0	0
	کیمیاویی	پلاستیك	31	90	556000000	–	–	–	64.6	66.2	69.6	0	0	31	0	0
	کیمیاویی	توانەوەی ئاسن	1	8	45000000	1000	3000	کیلۆ	50	53	41	59	50	1		
	کیمیاویی	هاڕینی پلاستیك	1	3	15000000	3000	12000	کیلۆ	100	100	100	100	100	1	0	0
	کیمیاویی	غاز	1	8	15000000	3000	12000	بطل	100	100	100	100	100	1	0	0
	کۆ		34	109	631000000	-	-	–	–	–	–	–	–	34	0	0
	دارتاشی	دارتاشی	30	69	600000000	–	–	–	85.7	86.3	97.2	0	0	30	0	0
	دارتاشی	کادار	3	6	71000000	41500	130000	کیلۆ	75	66.7	77.2	93.3	93.5	3	0	0
	کۆ		33	75	671000000	41500	130000	–	–	–	–	–	–	33	0	0
	چاپەمەنی	چاپەمەنی	2	6	225000000	-	-	-	100	100	100	0	0	2	0	0
	چاپەمەنی	تاقیگە	1	1	130000000	-	-	-	100	100	100	0	0	1	0	0
	کۆ		3	7	355000000	-	-	–	–	–	–	–	–	3	0	0
	کۆی سەنتەر		209	705	9068705000	-	-	–	–	–	–	–	–	201	8	0
ژاراوە	بیناکاری	بلۆك	2	23	325000000	135000	330000	دانە	14.3	14.1	9.4	9.3	13.5	0	2	0
ژاراوە	بیناکاری	کۆنکرێتی ئامادەکراو	2	14	768000000	10800	30000	$م^3$	28.6	20	18.7	24	35.7	2	0	0

یەکەی کارگێری	لقی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم٪	قەبارەی کارگە		
														بچوک	مام ناوەند	گەورە
	کۆ		4	37	1093000000	145800	360000	-	-	-	-	-	-	2	2	0
	خۆراکی	نان وصەمون	3	9	13500000	8250	12750	کیلۆ	–	–	–	–	–	3	0	0
	کۆ		3	9	13500000	8250	12750	کیلۆ	–	–	–	–	–	3	0	0
	کانزایی	ئاسنگەری	4	9	11500000	0	0	–	–	–	–	–	–	4	0	0
		ئەلەمنیۆم	5	14	58000000	0	0	–	–	–	–	–	–	5	0	0
	کۆ		9	23	69500000	0	0	-	-	-	-	-	-	9	0	0
	کیمیایی	پلاستیک	5	14	79000000	0	0	-	-	-	-	-	-	5	0	0
		توانەوەی ئاسن	1	7	45000000	1000	3000	کیلۆ	-	-	-	-	-	1	0	0
	کۆ		6	22	124000000	-	-	کیلۆ	-	-	-	-	-	6	0	0
	دارتاشی	دارتاشی	2	4	5500000	0	0	0	-	-	-	-	-	2	0	0
	کۆ		2	4	5500000	0	0	0	-	-	-	-	-	2	0	0
	کۆی ژاراوە		24	94	1305500000	-	-	-	-	-	-	-	-	22	2	0
سەنگەسەر	بیناکاری	بلۆک	9	103	2570000000	1035000	1670000	دانە	64.3	63.2	74.5	71.4	68.2	0	9	0
		چەوولم	6	64	2508000000	46700	56000	$م^3$	46.2	50.8	49.8	48.7	47.1	3	3	0
		کۆنکرێتی ئامادەکراو	1	9	335000000	7500	12000	$م^3$	14.3	12.9	8.1	16.7	14.3	1	0	0
		بەردی مەغسەل	1	2	8000000	110	198	م/درێژی	25	20	13.3	19.2	17.3	1	0	0

یەکەی کارگێڕی	لقی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	ژ. کارگە	دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	بڕی بەرهەم/ مانگانە	توانای بەرهەم/ مانگانە	یەکەی پێوانە	ژمارەی کارگە٪	دەستی کار٪	سەرمایە بەدیناری عێراقی ٪	بڕی بەرهەم/ مانگانە٪	توانای بەرهەم٪	قەبارەی کارگە		
														بچوک	مام ناوەند	گەورە
	کۆ		17	178	5421000000	-	-	0	149.8	146.9	145.7	156	146.9	5	12	
	خۆراکی	نان وصەمون	5	19	46500000	19500	37500	کیلۆ	12.5	13.4	11.1	14.1	13.7	5	0	0
		ساردەمەنی	1	3	40000000	27000	45000	لیتر	33.3	27.3	58.8	81.8	68.2	1		
	کۆ		6	22	86500000	-	-		45.8	40.7	69.9	95.9	81.9	6	0	0
	کانزایی	ئاسنگەری	11	18	43000000	0	0	0	20.4	19.1	18.3	0	0	11	0	0
		دەزگا	7	16	22500000	19000	30000	0	35	36.4	7	31.3	20.8	7	0	0
		ئەلەمنیۆم	10	26	93000000	0	0	0	30.3	28.3	28.5	0	0	10	0	0
	کۆ		28	60	158500000	-	-	0	85.7	83.8	53.8	31.3	20.8	28	0	0
	کیمیایی	پلاستیک	12	32	164100000	0	0	0	25	23.5	20.5	0	0	12	0	0
		غاز	2	15	1105000000	22000	90000	بطل	66.7	65.2	75.9	71	75	2	0	0
	کۆ		14	47	1269100000	-	-	-	91.7	88.7	96.4	71	75	14	0	0
	دارتاشی	دارتاشی	3	7	11500000	0	0	0	8.6	8.8	1.9	0	0	3	0	0
		کادار	1	3	21000000	3000	9000	کیلۆ	25	33.3	22.8	6.7	6.5	1	0	0
	کۆ		4	10	32500000	-	-		33.6	42.1	24.7	6.7	6.5	4	0	0
کۆی سەنگەسەر			69	317	6967600000	1179810	1949698		406.6	402.2	390.5	360.9	331.1	57	12	0
کۆی گشتیی قەزا			302	1116	17395805000	-	-	-	-	-	-	-	-	280	22	0

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە لێکۆڵینەوەی مەیدانی لەبەرواری (2016/1/12) تاوەکو (2016/6/1)

پاشکۆی(4)

ژمارەو ڕێژەی (کارگە، دەستی کار، سەرمایە) و تێکڕای دەستی کاری کەرتەکانی پیشەسازی لەقەزای پشدەر(2015)

جۆری کەرتی پیشەسازی	ژمارەی کارگە	ژمارەی دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێڕاقی	٪ژمارە کارگە	%دەستی کار	٪ سەرمایە بەدیناری عێڕاقی
کەرتی بیناکاری	38	369	12666000000	13	33	73
کەرتی خۆراکی	61	244	760400000	20	22	4
کەرتی کانزایی	107	230	881305000	35	21	5
کەرتی کیمیایی	54	177	2379100000	18	16	12
کەرتی دارتاشی	39	89	709000000	13	8	4
کەرتی چاپەمەنی	3	7	355000000	1	1	2
کۆی گشتیی قەزا	302	1116	17395805000	100	100	100

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە (پاشکۆی 3)

پاشکۆی (5) ڕووبەرو جۆری خاوەندارێتیی زەویی قەزای پشدەر ساڵی (2015)

لقی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	ژ. کارگە	ڕووبەری زەوی/م2 و جۆری خاوەندارێتیی			ڕووبەری زەوی و جۆری خاوەنداریەتی بە٪			٪ کەرتەکان لەکۆی گشتیی قەزا
			کرێ	موڵکداری	میری	کرێ٪	موڵکداری٪	میری٪	
بیناکاری	بلۆك	14	0	40000	92300	0			
	چەوولم	13	0	100000	192500				
	کۆی کۆنکرێتی ئامادەکراو	7	0	34000	0				
	بەردی مەغسەل	4	780	0	0				
کۆ		38	780	174000	284800	0.17	37.86	61.97	
کۆی گشتیی بیناکاری			459580			100.00			87.32
خۆراکی	نان وصەمون	40	2124	100	0				
	نانی تیری	8	570	0	0				
	شەکر	3	180	0	0				
	ئاش	2	320	0	0				
	شیرنیەمەنی	2	30	200	0				
	ترشیات	2	350	0	0				
	سەهۆڵ	1	0	200	0				
	ساردەمەنی	3	260	40	0				
کۆ		61	3834	540	0	88	12		
کۆی گشتیی خۆراکی			4374			100.00			0.83
کانزایی	ئاسنگەری	54	645	4595	0				
	دەزگا	20	645	4595	0				
	ئەلەمنیۆم	33	4060	1140	0				
کۆ		107	5350	10330	0	34	66		

لقی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	ژ. کارگە	ڕووبەری زەوی/م2 و جۆری خاوەندارێتیی			ڕووبەری زەوی و جۆری خاوەنداریەتی بە٪			٪ کەرتەکان لەکۆی گشتیی قەزا
			کرێ	موڵکداری	میری	کرێ٪	موڵکداری٪	میری٪	
کۆی گشتیی کانزایی			15680			100			2.98
کیمیایی	پلاستیك	48	5326	1350	0				
	توانەوەی ئاسن	2	500	300	0				
	هاڕینی پلاستیك	1	0	0	300				
	غاز	3	0	15000	20000				
کۆ		54	5826	16650	20300	14	39	47	
کۆی گشتیی کیمیایی			42776			100			8.13
دارتاشی	دارتاشی	35	1980	1210	0				
	کادار	4	500	120	0				
کۆ		39	2480	1330	0	65	35		
کۆی گشتیی دارتاشی			3810			100			0.72
چاپەمەنی	چاپەمەنی	2	110	0	0				
	تاقیگە	1	0	12	0				
کۆ		3	110	12	0	90	10		
کۆی گشتیی چاپەمەنی			122			100			0.02
کۆی گشتیی خاوەندارێتی			18380	202862	305100	3	39	58	100
کۆی گشتیی قەزا			526342			100			

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەسست بەپاشکۆی (2)

پاشکۆی (6) هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

لقی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	ژ. کارگە	هۆکارەکانی بڵاوبوونەوە بەژمارە								
			سەرمایە	کەرەستەی خاو	بازاڕ	سیاسەتی حکومەت	ڕێگای گواستنەوە	شوێنی جوگرافی	هەرزانی کرێ	موڵکی داریتی	سەرچاوی ئاوی
بیناکاری	بلۆک	14	14	11	4	13	11	8	0	4	2
	چەوولم	13	13	10	0	0	8	0	0	1	13
	کۆی کۆنکرێتی ئامادەکراو	7	7	7	0	0	3	0	0	7	7
	بەردی مەغسەل	4	4	0	0	0	4	4	4	0	0
کۆ		38	38	28	4	13	26	12	4	12	22ر
هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی بیناکاری بە٪			سەرمایە٪	کەرەستەی خاو٪	بازاڕ٪	سیاسەتی حکومەت٪	ڕێگای گواستنەوە٪	شوێنی جوگرافی٪	هەرزانی کرێ٪	موڵکی داریتی٪	سەرچاوی ئاوی٪
			100	74	11	34	68	32	11	32	58
خۆراکی	نان وصەمون	40	40	0	38	0	35	21	23	1	0
	نانی تیری	8	8	0	8	0	7	0	6	0	6
	شەکر	3	3	0	3	0	3	3	3	0	3
	ئاش	2	2	0	2	0	0	0	2	0	0
	شیرنیەمەنی	2	2	0	2	0	1	0	0	2	1
	ترشیات	2	2	0	2	0	0	0	0	0	2
	سەهۆڵ	1	1	0	1	0	1	0	0	1	1
	ساردەمەنی	3	3	0	3	0	2	3	1	1	3
کۆ		61	61	0	59	0	49	27	35	5	16

هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی خۆراکی بە٪			سەرمایە٪	کەرەستەی خاو٪	بازاڕ٪	سیاسەتی حکومەت٪	ڕێگای گواستنەوە٪	شوێنی جوگرافی٪	هەرزانی کرێ٪	موڵکی داریتی٪	سەرچاوی ئاوی٪
			100	0	97	0	80	44	57	8	26
کانزایی	ئاسنگەری	54	54	0	4	48	14	1	3	47	0
	دەزگا	20	20	0	18	14	18	3	0	16	18
	ئەلەمنیۆم	33	33	0	30	0	29	20	24	5	0
کۆ		107	107	0	52	62	61	24	27	68	18
هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی کانزایی بە٪			سەرمایە٪	کەرەستەی خاو٪	بازاڕ٪	سیاسەتی حکومەت٪	ڕێگای گواستنەوە٪	شوێنی جوگرافی٪	هەرزانی کرێ٪	موڵکی داریتی٪	سەرچاوی ئاوی٪
			100	0	49	58	57	22	25	64	17
کیمیایی	پلاستیک	48	48	0	36	0	40	29	28	10	0
	توانەوەی ئاسن	2	2	0	0	1	1	1	1	1	0
	هاڕینی پلاستیک	1	1	0	0	1	1	1	0	0	0
	غاز	3	3	0	3	3	0	3	0	1	1
کۆ		54	54	0	39	5	42	34	29	12	1
هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی کیمیایی بە٪			سەرمایە٪	کەرەستەی خاو٪	بازاڕ٪	سیاسەتی حکومەت٪	ڕێگای گواستنەوە٪	شوێنی جوگرافی٪	هەرزانی کرێ٪	موڵکی داریتی٪	سەرچاوی ئاوی٪
			100	0	72	9	78	63	54	22	2
دارتاشی	دارتاشی	35	35	0	30	0	28	18	20	5	0
	کادار	4	4	0	3	2	0	3	2	2	0
کۆ		39	39	0	33	2	28	21	22	7	0

هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی دارتاشی بە٪			سەرمایە٪	کەرەستەی خاو٪	بازاڕ٪	سیاسەتی حکومەت٪	ڕێگای گواستنەوە٪	شوێنی جوگرافی٪	هەرزانی کرێ٪	موڵکی داریتی٪	سەرچاوی ئاوی٪
			100	0	85	5	72	54	56	18	0
چاپەمەنی	چاپەمەنی	2	2	0	2	0	2	2	0	0	0
	تاقیگە	1	1	0	1	0	1	0	0	1	0
کۆ		3	3	0	3	0	3	2	0	1	0
هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی چاپەمەنی بە٪			سەرمایە٪	کەرەستەی خاو٪	بازاڕ٪	سیاسەتی حکومەت٪	ڕێگای گواستنەوە٪	شوێنی جوگرافی٪	هەرزانی کرێ٪	موڵکی داریتی٪	سەرچاوی ئاوی٪
			100	0	100	0	100	67	0	33	0

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (2)

پاشکۆی (7) ڕێژەی کاریگەریی هۆکارەکانی بڵاوبونەوەی کارگە پیشەسازییەکانی قەزای پشدەر

ژ.کارگە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بەژمارە	هۆکاری بڵاوبوونەوە بە%
بازار	190	15.7
ریگای گواستنەوە	209	17.3
سەرچاوەی ئاوی	57	4.7
سەرمایە	302	25.0
سیاسەتی حکومەت	82	6.8
شوینی جوگراف	120	9.9
کەرەستەی خاو	28	2.3
موڵکداریێتی	105	8.7
هەرزانی کرێ	117	9.7
کۆ	1210	100.0

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (6)

پاشکۆی (8)

تێکڕای ژمارەی (دەستی کار، سەرمایە، ڕووبەر) ی کارگە پیشەسازیەکانی قەزای پشدەر ساڵی (2015)

جۆری کەرتی پیشەسازی	ژمارەی کارگە	ژمارەی دەستی کار	سەرمایە بەدیناری عێراقی	ڕووبەر	تێکڕای دەستی کار	تێکڕای سەرمایە بەدیناری عێراقی	تێکڕای ڕووبەر
کەرتی بیناکاری	38	369	12666000000	459580	9.7	333315789	12094.2
کەرتی خۆراکی	61	244	760400000	4374	4	12465573.8	71.7
کەرتی کانزایی	107	230	881305000	15680	2.1	8236495.33	146.5
کەرتی کیمیایی	54	177	2379100000	42776	3.3	44057407.4	792.1
کەرتی دارتاشی	39	89	709000000	3810	2.3	18179487.2	97.7
کەرتی چاپەمەنی	3	7	355000000	122	2.3	118333333	40.7
کۆی گشتیی قەزا	302	1116	17395805000	526342			
تێکڕای گشتیی/ کارگە					3.7	57602003.3	1742.9

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (4)

پاشکۆی (9)

کێشەکانی کەرتی پیشەسازیی قەزای پشدەر

لقی پیشەسازی	جۆری پیشەسازی	ژ. کارگە	ژ.کێشەکانی کارگەکان								
			گواستنەوە	دەستی کار	سەرمایە	بازارو کێبڕکێ	سوتەمەنی و وزە	میکانیکی	ئاوو هەوا	بچوکی ڕووبەر	کەرەستەی خاو
بیناکاری	بلۆک	14	8	8	13	11	14	13	14	7	13
	چەوولم	13	0	5	8	6	13	13	0	0	0
	کۆی کۆنکرێتی ئامادەکراو	7	0	7	7	7	7	7	0	7	7
	بەردی مەغسەل	4	0	4	4	4	4	4	4	4	4
کۆ		38	8	24	32	28	38	37	18	18	24
کێشەکانی بیناکاری بە٪			گواستنەوە٪	دەستی کار٪	سەرمایە٪	بازارو کێبڕکێ٪	سوتەمەنی و وزە٪	میکانیکی٪	ئاوو هەوا٪	بچوکی ڕووبەر٪	کەرەستەی خاو٪
			21	63	84	74	100	97	47	47	63
خۆراکی	نان وصەمون	40	0	7	11	27	40	27	16	24	38
	نانی تیری	8	0	8	8	4	6	0	0	0	7
	شەکر	3	0	0	3	3	3	0	3	3	3
	ئاش	2	0	0	0	0	2	0	0	2	0
	شیرنیەمەنی	2	2	2	2	2	2	2	0	0	2
	ترشیات	2	0	2	2	2	2	0	0	2	2
	سەهۆڵ	1	1	0	0	1	1	1	0	0	0
	ساردەمەنی	3	1	2	3	3	2	3	0	3	2
کۆ		61	4	21	29	42	58	33	19	34	54

کێشەکانی خۆراکی بە٪			گواستنەوە٪	دەستی کار٪	سەرمایە٪	بازارو کێبڕکێ٪	سوتەمەنی و وزە٪	میکانیکی٪	ئاوو هەوا٪	بچوکی ڕووبەر٪	کەرەستەی خاو٪
			7	34	48	69	95	54	31	56	89
کانزایی	ئاسنگەری	54	2	25	20	25	4	53	0	26	52
	دەزگا	20	9	20	18	14	18	3	0	16	18
	ئەلەمنیۆم	33	14	16	31	26	32	30	0	11	32
کۆ		107	25	61	69	65	54	86	0	53	102
کێشەکانی کانزایی بە٪			گواستنەوە٪	دەستی کار٪	سەرمایە٪	بازارو کێبڕکێ٪	سوتەمەنی و وزە٪	میکانیکی٪	ئاوو هەوا٪	بچوکی ڕووبەر٪	کەرەستەی خاو٪
			23	57	64	61	50	80	0	50	95
کیمیایی	پلاستیک	48	7	33	41	31	39	42	0	18	42
	توانەوەی ئاسن	2	2	0	1	1	2	1	0	1	2
	هاڕینی پلاستیک	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1
	غاز	3	3	2	3	3	3	3	0	0	1
کۆ		54	13	35	46	35	45	47	0	19	46
کێشەکانی کیمیایی بە٪			گواستنەوە٪	دەستی کار٪	سەرمایە٪	بازارو کێبڕکێ٪	سوتەمەنی و وزە٪	میکانیکی٪	ئاوو هەوا٪	بچوکی ڕووبەر٪	کەرەستەی خاو٪
			24	65	85	65	83	87	0	35	85
دارتاشی	دارتاشی	35	0	18	29	21	28	30	0	25	29
	کادار	4	0	2	2	3	3	3	0	3	3
کۆ		39	0	20	31	24	31	33	0	28	32
کێشەکانی دارتاشی بە٪			گواستنەوە٪	دەستی کار٪	سەرمایە٪	بازارو کێبڕکێ٪	سوتەمەنی و وزە٪	میکانیکی٪	ئاوو هەوا٪	بچوکی ڕووبەر٪	کەرەستەی خاو٪
			0	51	79	62	79	85	0	72	82

چاپەمەنی	چاپەمەنی	2	0	2	2	2	2	2	0	2	2
	تاقیگە	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0
کۆ		3	0	3	2	3	2	2	1	2	2
کێشەکانی چاپەمەنی بە٪			گواستنەوە٪	دەستی کار٪	سەرمایە٪	بازارو کێبڕکێ٪	سوتەمەنی و وزە٪	میکانیکی٪	ئاوو هەوا٪	بچوکی ڕوبەر٪	. کەرەستەی خاو٪
			0	100	67	100	67	100	33	100	100
کۆی گشتی کێشەکان			50	164	209	197	228	238	38	154	260
کۆی گشتی کێشەکانی قەزا			1538								

سەرچاوە/ کاری توێژەر پشتبەست بە پاشکۆی (2)

ملخص البحث

تعتبر الصناعة في يومنا هذا احدى القطاعات الرئيسية لاقتصاد الوطني لاي دولة من الدول العالم، ولهذا اصبحت الصناعة محط أنظار واهتمام لكثير من هذه الدول، بأعتبارها أحدى الأعمدة الضرورية لأقتصاد لأهميتها الكبيرة في توفير فرص العمل وتنشيط حركة السوق والأقتصاد، والتي تؤدي الى ارتفاع الدخل الفردي والوطني و تكون سبباً لأرتفاع المستوى المعيشي للسكان وتوفير الأمن الوطني لهم.

يرجع سبب اختيار هذا الموضوع الى وجود مجموعة من المقومات الطبيعية والبشرية للتوطين الصناعي في قضاء بشدر، ولكن لم يتم حتى الان الأستفادة من هذه المقومات للتطوير القطاع الصناعي للخدمة سكان المنطقة.

يهدف البحث الى بيان التركيب الصناعي لقضاء بشدر وكيفية توزيعها على الوحدات الأدارية في القضاء. وتحديد العوامل التي كانت لها الدور في انتشار المعامل الصناعية في المنطقة، واظهار المشاكل التي تواجه القطاع الصناعي فيه، مثل مشاكل (الرأسمال، ميكانكي، صغر المساحة......الخ) وبيان مجموعة من الاجراءات للتطوير القطاع الصناعي في المنطقة.

للوصول للأهداف البحث تم تقسيم البحث الى مقدمة وثلاثة فصول رئيسية، حيث ان كل فصل يتكون من مبحثين مع الأستنتاجات والتوصيات والملاحق وخلاصة البحث باللغتين (العربية والأنكليزية) .

ختاماً وصل الباحث الى مجموعة من الأستنتاجات منها غنى منطقة البحث بمجموعة من المقومات الطبيعية والبشرية للصناعة، يمكن من خلالها جعل المنطقة من المناطق المهمة صناعياً على مستوى المنطقة ومحافظة السليمانية واقليم كردستان العراق. ولكن لحد الأن لم يستطيع الأستفادة من هذه المقومات بصورة منتظمة وعلمية في المنطقة. ومن الأستنتاجات الأخرى ان المعامل الصناعية في قضاء بشدر توزعت على ثلاث وحدات ادارية وهي نواحي (سه نته ر، زراوة و سنكه سه ر).

وتم وضع عدة مقترحات وتوصيات الملائمة للتطوير القطاع الصناعي في المنطقة منها، اقامة منطقة صناعية جديدة اعطاء مساحات ملائمة من الاراضي لأصحاب المعامل بما يتلائم مع العمليات الانتاجية الصناعية، اقامة البنك الصناعي واعطاء قروض بدون الفائدة لأجل تقليل من تاثيرات مشاكل الراسمال، وصغرمساحةوميكانيكي.......الخ على كاهل مهنيين من اصحاب المنطقة.

Abstract

Nowadays, industry is as one of the main sectors of national economy in the world, and is considered as critical by many countries since it is one of the most significant pillars of economy. It contributes to economy by providing job opportunities, and enhancing market movement that consequently improve national income and improve the livelihoods of people and finally national security.
The reason for conducting this research is there some natural and human potentials for industry settlement in Pishdar district but are not utilized yet for developing industry sector and serving people.

The aim of this research is to present industrial structure of Pishdar district, showing their distribution on the administrative units, determining the factors that influenced the distribution of industrial factories in the area, and to show the obstacles that face the industry sector including, capital, mechanical issues, lack of space, and etc. Moreover, the research presents some recommendations for the sake of industry sector development.

In order to achieve its objectives, the study is divided into an introduction, three chapters that each consist of two sections, conclusion, and recommendations.

In conclusion, the study concludes that the research area is rich in natural and human geographical potentials that can be utilized for making the area and important spot of industry, but until now, those potentials are not used for the above mentioned purpose. In addition, industrial factories in Pishdar district are distributed over the administrative areas which are centre district, Zharawa, and Sangasar.

Finally, the study presents some recommendations for the sake of developing industry sector in the study area such as establishing a new industrial area, providing land for factory owners, establishing industrial bank and offering debut without interest in order to overcome and reduce the influence of issues like capital, lack of land, and mechanical issues.